

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

„Srpski dijalektološki zbornik”

СРПСКИ
ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ
ЗБОРНИК
XXXIII

РАСПРАВЕ И ГРАЂА

Raspriave i građa

Уређивачки одбор

Др Павле Ивић, др Асим Пецо и др Миљар Пешикан

Главни уредник

ПАВЛЕ ИВИЋ

*10
1387
.A2
S11
V.33*

БЕОГРАД

1987

10/30

МИЛЕ ТОМИЋ
ГОВОР РАДИМАЦА

*Ову књићу посвећујем
својим родитељима,
НИКОЛИ и СОФИЈИ*

СА Д Р Ж А Ј

	Страна
УВОД	311
(§ 0. Клисурски говори; § 0.1. Село Радимња; § 0.2. Становништво; Занимање; Школа; Црква; Имена места; § 0.3. Дијалекатска истраживања; Бележење дијалекатског материјала; Досадашња истраживања говора Радимаца)	
ТЕХНИЧКЕ СКРАЋЕНИЦЕ	319
ФОНЕТИКА И ФОНОЛОГИЈА	320
I АКЦЕНТУАЦИЈА	320
(§ 1. Колебања у начину акцентовања; § 1.1. Краткосилазни акценат; § 1.2. Дугосилазни акценат; § 1.3. Акценат у сложеницама; § 1.4. Дуги вокали; § 1.5. Нека запажања о акценту појединих врста речи; § 1.5.1. Именице женског рода; § 1.5.2. Именице мушког рода; § 1.5.3. Именице средњег рода; § 1.5.4. Преглед именичких акцентованих и неакцентованих наставака; § 1.5.5. Заменице; § 1.5.6. Придевске заменице; § 1.5.7. Придеви; § 1.5.8. Преглед придевских акцентованих и неакцентованих наставака; § 1.5.9. Бројеви; § 1.5.10. Глаголи; § 1.5.11. Преглед акцентованих и неакцентованих глаголских наставака; § 1.5.12. Прилози).	
II ВОКАЛИЗАМ	338
(§ 2. Основне фонетске особине говора Радимаца; § 3. Самогласници; § 3.1. Фонем /a/; § 3.2. Фонем /ā/; § 3.3. Фонем /e/; § 3.4. Фонем /ē/; § 3.5. Фонем /и/; § 3.6. Фонем /o/; § 3.7. Фонем /ō/; § 3.8. Фонем /y/; § 4. Слоготворно р; § 5. Варијанта а; § 6. Остали самогласници; § 7. Вокал а; § 8. Вокал е; § 9. Вокал и; § 10. Вокал о; § 11. Вокал у; § 12. Факултативно ј испред а, е, и, о; § 13. Замена <i>јаја</i>).	
III КОНСОНАНТИЗАМ	349
(§ 14. Консонантски систем; § 15. Африкат <i>s</i> ; § 16. Сугласник <i>x</i> ; § 17. Сугласник <i>φ</i> ; § 18. Сугласник <i>σ</i> ; § 19. Сугласник <i>j</i> ; § 20. Неке напомене у вези са африкатима; § 20.1. Африкат <i>ћ</i> ; § 20.2. Африкат <i>ћ</i> ; § 20.3. Африкат <i>и</i> ; § 20.4. Африкат <i>ч</i> ; § 20.5. Африкат <i>џ</i> ; § 21. Сугласници <i>л</i> и <i>љ</i> ; § 21.1. Сугласник <i>л</i> ; § 21.2. Сугласник <i>љ</i> ; § 22. Асимилација сугласника; § 23. Звучни сугласници на крају речи; § 24. Дисимилација; § 25. Јотовање; § 26. Палатализација; § 27. Метатеза сугласничких група; § 28.	

Аналогија; § 29. Губљење сугласника; § 30. Појава секундарних сугласника; § 30.1. Секундарно *к*; § 30.2. Секундарно *м*; § 30.3. Секундарно *н*; § 30.4. Секундарно *р*; § 30.5. Секундарно *с*; § 31. Остале специфичне особине консонаната; § 32. Консонантске групе; § 33. Групе од два сугласника; § 34. Групе од три сугласника; § 35. Групе од четири сугласника; § 36. Структура сугласничких група)

МОРФОЛОГИЈА 367

(§ 37. Врсте речи; § 38. Граматичка категорија рода; § 39. Граматичка категорија броја; § 39.1. Збирне именице; § 39.2. Градивне именице; § 39.3. Именице плуралија-тантум; § 39.4. Остаци дуала; § 40. Падежни систем)

ПРОМЕНА ИМЕНИЦА..... 370

(Промена именица мушког рода на сугласник и особних именица на *-о*, *-е*; Једнина: § 41. Генитив; § 42. Датив; § 43. Акузатив; § 44. Вокатив; § 45. Инструментал; § 46. Локатив; Множина: § 47. Номинатив; § 48. Генитив; § 49. Датив; § 50. Акузатив; § 51. Вокатив; § 52. Инструментал; § 53. Локатив; § 54. Неке напомене у вези с акцентом ових именица; Промена именица средњег рода; § 55. Генитив; § 56. Датив; § 57. Акузатив; § 58. Вокатив; § 59. Инструментал; § 60. Локатив; Множина: § 61. Номинатив; § 62. Генитив; § 63. Датив; § 64. Акузатив; § 65. Вокатив; § 66. Инструментал; § 67. Локатив; § 68. Нека запажања у вези с акцентом ових именица; Промена именица женског рода на *-а*; Једнина: § 69. Генитив; § 70. Датив; § 71. Акузатив; § 72. Вокатив; § 73. Инструментал; § 74. Локатив; Множина: § 75. Номинатив; § 76. Генитив; § 77. Датив; § 78. Акузатив; § 79. Вокатив; § 80. Инструментал; § 81. Локатив; § 82. Нека запажања у вези с акцентом ових именица; § 83. Промена именица женског рода на сугласник; § 84. Промена збирних именица; § 85. Наставци према именичким променама).

ПРИДЕВИ 381

(§ 86.1. Облици за мушки и средњи род једине; § 86.2. Облици зависних падежа; § 86.3. Неке особине придева; § 87. Облици за мушки и средњи род множине; § 88. Промена придева за женски род; § 88.1. Промена придева за женски род у множини; § 89. Компарација придева; § 89.1. Компаратив; § 89.2. Суперлатив; § 90. Деклинација облика за компаратив и суперлатив)

ЗАМЕНИЦЕ 386

(*Именичке заменице*: § 92. Личне заменице; § 93. Лична заменица сваког лица; § 94. Упитне заменице; § 95. Неодређене именичке заменице; § 96. Одричне именичке заменице; § 97. Опште или одређене заменице; *Придевске заменице*: § 98. Присвојне заменице; § 98.2. Присвојна заменица сваког лица; § 99. Показне заменице; § 99.1. Показне количинске заменице; § 99.2. Показне каквоћне заменице; § 100. Односно-упитне заменице; § 101. Неодређене заменице; § 102. Одричне заменице; § 103. Опште или одређене заменице; § 104. Сложене заменице).

БРОЈЕВИ 396

(§ 106. Основни бројеви; § 107. Редни бројеви; § 108. Збирни бројеви; § 109. Дистрибутивни (деони) бројеви; § 110. Мултипликативни (множни) бројеви; § 111. Бројне именице; § 112. Бројни придеви; § 113. Бројни прилози; § 114. Бројни изрази; § 115. Стотина, хиљада, милијарда, милијон; § 116. Остаци дуала)

ГЛАГОЛИ	403
(§ 117. Опште напомене; § 118. О ишчезавању неких глаголских начина и времена)	
ПОМОЋНИ ГЛАГОЛИ	404
(§ 119. Помоћни глаголи; § 120. Помоћни глагол <i>јесам</i> ; § 121. Помоћни глагол <i>бији</i> ; § 122. Помоћни глагол <i>хйеи</i>)	
КОНЈУТАЦИЈА	407
(§ 123. Инфинитив; § 124. Презент; § 125. Перфекат; § 126. Плусквамперфекат; § 127. Футур I; § 128. Футур II; § 129. Потенцијал; § 130. Императив; § 131. Глаголски придев радни; § 132. Глаголски придев трпни; § 133. Нека запажања о појединим глаголима и глаголским облицима; § 134. Прва врста; § 135. Друга врста; § 136. Трећа врста; § 137. Четврта врста; § 138. Пета врста; § 139. Шеста врста; § 140. Седма врста; § 141. Осма врста; § 142. Глаголске именице).	
ПРИЛОЗИ	416
(§ 143. Прилози за време; § 144. Прилози за место; § 145. Прилози за начин; § 146. Прилози за количину; § 147. Прилози за узрок; § 148. Друге речи у прилошкој функцији; § 149. Степени поређења код прилога).	
ПРЕДЛОЗИ	420
(§ 150. Изражавање намене, поређења, узрока, циља или намере, начина, места; § 150.1. Напомене у вези са неким предлозима; § 150.2. Падежи са предлозима)	
ВЕЗНИЦИ	422
(§ 151. Везници према односу који означавају; § 151.1. Преглед везника у контекстима)	
РЕЧЦЕ	423
(§ 152. Остаци некадашњих речца; § 152.1. Речце као самосталне речи)	
УЗВИЦИ	424
(§ 153. Узвици за означавање личних осећања и расположења; § 153.1. Узвици за обраћање; § 153.2. Узвици за вабљење или терање стоке, живине, домаћих животиња; § 153.3. Ономатопеје)	
СИНТАКСА	426
(§ 155. Именице; § 156. Генитив; § 157. Датив; § 158. Акузатив; § 159. Инструментал; § 160. Локатив; § 161. Заменице; § 162. Придеви; § 163. Глаголи; § 163.1. Помоћни глаголи; § 164. Презент; § 165. Перфекат; § 166. Имперфекат; § 167. Аорист; § 168. Плусквамперфекат; § 169. Футур I; § 170. Футур II; § 171. Потенцијал; § 172. Императив; § 173. Глаголски придев радни; § 174. Глаголски придев трпни; § 175. Глаголски прилог садашњи; § 176. Прилози; § 177. Предлози; § 178. Везници; § 179. Нека запажања о реду речи у реченици; § 180. Субјекат и предикат; § 181. Реченице)	
ДИЈАЛЕКАТСКИ ТЕКСТОВИ.....	442
РЕЗУМАТ	473

УВОД*

0. *Говор Радимаца* припада групи *клисурских говора* или српским, говорима сачуваним у насељима: *Базјаш, Белобрешка, Дивич (и Дивић), Златица, Ланговет (и Луговет), Лесковица, Љуйкова, Мачевић (и Маћевић), Мудава (и Стара Мудава, Стара Молдава), Пожена (и Пожежена), Радимња (и Радимна), Свиница (и Свињица), Соколовац (и Сакаловац)*, који се налазе на левој обали Дунава и долином реке Нере.

Из ове групе издваја се говор *Свиничана*,¹ који има своју сопствену структуру и који је, једини, тимочко-лужничког типа, те се у наставку неће односити и на њега када се буду помињали клисурски говори.

Сви остали клисурски говори припадају косовско-ресавском дијалекту. Нису ни то потпуно идентични говори, али су њихове разлике, ипак, споредног карактера. На основу тих разлика можемо поделити ове говоре на две пудгрупе: на *пољад(ј)ске* и на *праве клисурске говоре*.

— Србе у насељима *Базјаш* (уко 1200)², *Златица* (1367), *Ланговет* (1723), *Лесковица* (1371) и *Соколовац* (1472) остали Клисурци називају *пољад(ј)цима* (због плоднијег поља и пространије равнице дуж Нере), а њихов говор *пољад(ј)ским*, који се карактерише спорадичном појавом дугоузлазног акцента, за разлику од свих осталих клисурских говора, где су сачувани само силазни акценти. Као и у говору Радимаца и Поже-наца, и овде постоје сва четири африката, чији се изговор не разликује од књижевног.

* Пријатна нам је дужност да се и овом приликом најискреније захвалимо академику ПАВЛУ ИВИЋУ за драгоцене савете и указану помоћ при изради како ове тако и претходне монографије (*Говор Свиничана*). Свесни смо да нас је много задужио коначним прегледом нашег текста. Уверени смо да су и наши Клисурци захвални овом дивном човеку, без чије би свестране помоћи њихов говор и даље остао непознат науци.

¹ Том смо говору, до сада, обратили највећу пажњу и писали у више наврата. В. наш рад: *Говор Свиничана*, СДЗБ ХХХ, Београд, 1984, стр. 15.

² У заградџи доносимо годину када је дотично насеље први пут забележено, углавном према: Suciū Coriolan, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, I, A—N, București, 1967; II, O—Z, București, 1968. (в. и напомену 3).

— *Праве клисурске говоре*, у насељима са леве обале Дунава, можемо даље поделити на четири типа говора, а наиме:

а) Говори у насељима *Радимња* (1277) и *Пожена* (1690), сачували су сва четири африката.

б) Говори у насељима *Белобрешка* (1717) и *Дивич* (1717) карактеришу се појавом меких африката (*ћ* и *ђ*) и место тврдих (*ч* и *џ*).

в) Говори у насељима *Мачевић* (1723) и *Мудава* (1588) имају, као и претходни, такође само меке африкате, али и неке лексичке јединице које се не сусрећу код других Клисурсаца (типа: *дрѣва* „мртвачки сандук”, *шерѣља* „лонац”, *бѣћ* „човек чије увце дају највећу количину млека при „марењу оваца” и сл.).

г) Говор у насељу *Љупкова* (помиње се од XV века) најближи је говору Мачовчана и Мудаваца, али има и неких специфичности од којих је, свакако, употреба речи *аш*, *аше* „да”: *Чѣ је аш ђпасно јѣду* „Чуо је да много једу”; *Мислили аше стѣнка горѣ* „Мислили су да стена гори”. Има ту и неких специфичних облика, делом сличних свиничком говору: *Ѣн кѣже*, али и: *Ѣн кѣје*; *љиѣдје*, *љ“ѣд’е* „људи”; *увѣшо* „уцао”; *људѣја* (у осталим клисурским насељима само „дѣлек”); *покаже бѣбе* „покаже баби” (као и у Свиници); *ѣѣпа* „колац”; *конѣља* (код осталих Клисурсаца само „кудѣља”, *тунѣке* „ту” (код осталих Клисурсаца „тунѣка”).

И поред ових, мање више значајних специфичности, клисурски говори имају исту граматичку и синтаксичку структуру. Осим оних неколико фонетских неподударности (као нпр. разлике у акцентуацији, статус африката) све су им остале фонетске црте заједничке. Присуство неке специфичне лесичке јединице у говору једног насеља не искључује употребу и општеклисурске речи истог значења, те се може сматрати да им је и лексички фонд заједнички. Иначе, стране позајмице, пре свега турске, немачке, маџарске и румунске, познате су у истој мери свим клисурским говорима и претрпеле су исти процес адаптације. Могли бисмо, дакле, сматрати да се говор Радимаца подудара са говором свих Клисурсаца, те анализу овог говора, коју овде доносимо, можемо сматрати као анализу било којег другог клисурског говора (разуме се, осим говора Свиничана). Ипак, извесних резерви имамо у односу на поређење овог говора са говором Љупковчана. Можда би било добро да се овом говору обрати посебна пажња. Ту би се, евентуално, могло доћи до интересантних података.

0.1. *Село Радимња* граничи се Сушком и Поженом, удаљено је 2 км од Дунава, припада општини Пожена, жупанија Караџ-Северин. Становници села називају се *Радимци*, односно *Радимке* (јд. *Радимац*, *Радимка*).

Радимња је у прошлости имала следеће називе: *Radimir* (1690—1700), *Radigna* (1707), *Radimna* (1743, 1829, 1840), *Rádonya* (1911)³. Данашњи званичан назив села је *Radimna*, а мештани га називају *Rădimnja*.

Радимња је једно од најстаријих клисурских насеља. Године 1367. забележено је насеље *Radomlia*, *Radumlya*, *Radumlia*, *Radomir*, али не на садашњем месту, већ западно од планине Завојул, где су топионице метала постојале све до 1765. године. Та иста стара Радимња, на помешном месту, забележена је 1277—1372. под именом *Radumlea*.

Имајући у виду да се и Соколовац налазио некад ближе Сушци, у планини, Радимња и Соколовац су били својевремено суседна насеља. Иако се тврди да су првобитни становници ових двају насеља били Херцеговци⁴, у њима нису забележени никакви трагови херцеговачких говора. Иначе, да у говору Соколовчана нема спорадичних појава дугоузлазног акцента, он се не би ничим разликовао од говора Радимаца.

Ова се прва Радимња налазила у планини неколико стотина година, све док Аустрија није прогнала Турке из Клисуре (1718) и увела своју војну управу. Када је Аустрија почела организовати чување границе, основала је војничке карауле поред Дунава, а за рударске послове колонизирала Немце. Тада је преместила и Радимњу на саму обалу Дунава где је, заједно са Сушком, сачињавала једно насеље. И сада се виде остаци зидина некадашње цркве са десне стране главног пута што води од Сушке ка Пожени, у близини ушћа Радимске реке, испод самог бившег кантона. Када су Турци поново заузели Клисuru 1738. године, спалили су и Радимњу. Турци су упадали у Клисuru и наредних година, палили и рушили, те је Радимња последњи пут забележена 1743. Радимци напуштају разорено село и подижу ново на месту где се и данас налази. Оно се већ 1772. године помиње као посебно насеље.

На обликној узвишци крај Дунава, коју вода није поплавлјивала ни у току пролећа, на том „сувом месту” основано је село Сушка, као самостално насеље, где се и сада налази.

³ Постоји изван број радова који доносе податке и о Радимњи и њеном становништву, од којих наводимо: Suciū Coriolan, *црп. рад*, стр. 68; Душан Ј. Поповић, *Срби у Банату до краја осамнаестог века*, Београд, 1955, стр. 190; Александар Станојловић, *Монографија банатске клисуре*, Петроград, 1938, стр. 108—111; Слободан Костић, *Српска црква и школа у Румунији 1930. године*, Темишвар, 1931; Слободан Костић, *Срби у румунском Банату*, Темишвар, 1941, стр. 8, 98—99, 108, 110, 113, 117, 123, 125, 130, 132, 134, 136; Simu Traian, *Colonizarea svabilor în Banat*, Timișoara, 1924, стр. 39; Lotreanu I., *Monografia Banatului*, I, Timișoara, 1935, стр. 336; Popiți Gr., *Date și documente băndărene*, Timișoara, 1939, стр. 61; Alexandru Moisi, *Monografia clisurii*, Oravița, 1940, стр. 148—150; Aurel Țintă, *Colonizările habsburgice în Banat 1716—1740*, Timișoara, 1972, стр. 164; Nicolae Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor medievale din Banat*, Timișoara, 1973, стр. 124.

⁴ Душан Ј. Поповић, *црп. рад*, стр. 190, 197; Слободан Костић, *Срби у румунском Банату*, *свр.* 98—99.

Број домова у Радимњи током два и по века:

Година	1713	1717	1749	1783	1802	1905	1935	1936	1940	1966	1984
Број домова	32	33	53	103	107	165	193	193	188	194	223

Забележено је 1802. године да су у Радимњи све куће дрвене, а црква и парохијски дом од камена. Сада се све нове куће граде од печене цигле и покривају црепом. Село је збијеног типа, куће су подигнуте крај самог пута.

Мали парк у центру села уредио је, са својим ученицима, 1945. године учитељ Димитрије М. Симић, пореклом из Титовог Ужица. Радимци се и данас радо сећају тог дивног човека. У том се парку налази најбољи извор у целој Клисури, који не пресушује ни за време највећих суша. Радимци га називају *Симићев кладенац* у знак поштовања према ономе који га је уредио. На мене, његовог ученика у основној школи, учитељ Симић је оставио тако јак утисак да га и сада сматрам за најбољег васпитача којег сам у току целог школовања имао.

У једној црквеној књизи забележен је 1836. године јак земљотрес, који је трајао 5—6 секунди. Такође је забележено да се 28. септембра 1879. године осетио јак земљотрес који је порушио многе куће, због чега је већина Радимаца дуго време ноћивала под ведрим небом. Мањи земљотрес догодио се 1807, а највећи 1941. и 1977. године.

Највеће поплаве забележене су 1876. и 14. марта 1880, када је вода Дунава прещла велики пут и поплавила радимске њиве.

До 1855. године село Радимња било је посед управе рудника, после чега је припадало аустро-угарском железничком друштву.

Радимња је повезана асфалтним путем са свим клисурским насељима. Најближа железничка станица је на 35 км у Оравици. Преко планине, шумским путем, повезана је са Лесковицом, Ланговетом и Соколовцем. Свакодневни аутобуски саобраћај повезује Радимњу са Бошњацима (Нова Мудава, Нова Молдава), Оравицом, Решицом и Темишваром. Преки пут за Сушцу проходан је само за пешаке. Бродом од Мудава путује се за Оршаву. Пошту има у Пожени. Село је електрифицирано 1952. године. Дали смо све ове податке да бисмо указали на могућности контактирања Радимаца са осталим Србима, како у румунском Банату, тако и у Србији. Иначе, школа, радио и телевизија условљавају продирање српскохрватских књижевних облика у њихов говор. Томе доприносе, без икакве сумње, и све чешћи директни контакти, у оквиру малограничног промета, са Србима у суседним југословенским насељима. Са друге стране, првенствено путем техничке и административне терминологије, осећа се утицај румунског језика. Мешовити српско-румунски бракови нису више реткост. Такво је стање за дијалектологе од извесног значаја. Ови говори ишчезавају, њихово бележење треба хитно обавити. Идиом који ће се за кратко време створити мешавином

локалног говора, српскохрватског и румунског књижевног језика неће се више подударати са оним српским говорима који се још увек могу записати у Клисури.

0.2. *Становништво*. Већ смо напоменули да је Радимња једно од најстаријих насеља у Клисури. Сходно називу села, треба да су га основали Срби, иако је данас тешко утврдити како су се они настанили овде. Ако је тачно да је село забележено 1277. године⁵, Срба је било овде још пре почетка главних миграција становништва Србије, до којих долази тек после битке на Марици (1371), а нарочито после Косовске битке (1389). Пре ових историјских догађаја није било повода за масовно емигрирање Срба у суседне земље. Према томе, није искључена могућност да су Срби старинци у овом селу, иако се, засад, то не може и документарно потврдити⁶.

Око 1690. године у Радимњу се доселило још неколико српских породица. Године 1722. долазе први немачки колонисти, а наредних година број Немаца у Радимњи стално се повећава, те се тражи иселјавање Срба из овог села у Белобрешку и Љупкову. Није познато колико су времена Радимци боравили ван свог села, али је забележено, како смо већ напоменули, да су 1738. Турци протерали Немце и попалили насеља дуж Дунава. Тада су се и Радимци вратили својим порушеним кућама, али не за дуго време. И даље огорчени на аустријске власти због пресељавања, премештају се на 2 км ка шуми и подижу ново село, на месту где се и данас налази.

Први подаци о броју становника Радимње потичу тек из 1783. године, када се село већ налазило на садашњем месту.

Највише становника било је 1935. године.

Преглед бројног стања становништва Радимње током два века:

Година	1783	1855	1880	1896	1897	1900	1905	1920	1930	1935	1938	1940	1971	1981
Број становника	606	579	681	736	778	791	836	728	822	865	807	852	723	715

Зна се да је 1880. године у Радимњи било 678 православаца и 3 римокатолика. Према званичном попису становништва од 1938, од укупно 807 становника, колико је тада имала Радимња, било је 781 Србин, 16 Румуна и 10 припадника других националности. Године 1981. у Радимњи су била 642 Србина, 71 Румун и 2 Маџара.

Број становника Радимње задржао се током година приближно на истом нивоу; последњих година дошло је до знатних смањења првенствено због све мањег прираштаја, али и због одласка младих у град. Године 1940. било је 10 породица без деце, 60 са 1—2 детета, 60 са 3—4

⁵ Alexandru Moisi, *цит. рад*, стр. 148.

⁶ Идеја није нова, њу доноси Иван Поповић у вези са пореклом Срба — Карашеваца (*Историја српскохрватског језика*, Нови Сад, 1955, стр. 44, 45).

детета, 40 породица имало је 5—6 и 18 више од 6 деце. Сада је реткост да нека породица има више од 2 детета.

Године 1966. у Радимњи су постојале следеће породице (у загради се наводи број домова носилаца дотичног презимена):

Аврамовић (2), Баља (1), Белован (1), Богдановић (9), Бранисављевић (1), Брндуша (1), Будимир (6), Велимировић (2), Велован (1), Влајић (4), Галкан (7), Гина (1), Гојковић (5), Димитровић (8), Живановић (7), Издимировић (3), Илић (1), Јанић (1), Јанковић (6), Јовановић (4), Кокар (1), Лазаревић (4), Марковић (12), Мартиновић (2), Мијатовић (2), Миленковић (9), Михајловић (2), Нешић (2), Новаковић (4), Окановић (6), Орза (1), Павловић (4), Петровић (4), Поповић (1), Радивојевић (3), Радованковић (2), Радојковић (4), Радосављевић (1), Ракић (3), Савковић (1), Секешан (2), Стефановић (2), Стојадиновић (3), Стојановић (10), Табле (1), Томић (14), Трбанос (5), Фируловић (5), Хорват (4).

Многи су Радимци погинули у првом и другом светском рату. Као партизан погинуо је у Југославији Станко Јанковић. Сахрањен је у Радимњи. Његов братић, Жива Јанковић, борио се, такође, као партизан у Југославији. Касније је, као добровољац, учествовао на изградњи железничке пруге Шамац—Сарајево и тамо остао без ноге. Настањен је у Великом Градишту, намерно тамо, како би преко Дунава могао посматрати своје родно село.

Најстарији становник села 1982. године био је Славко Живановић, имао је 93. године.

0.2.1. Основно занимање Радимаца било је сточарство и земљорадња, иако је обрадива земља радимског хатара прилично песковита. Има и нешто воћака, нарочито шљива и јабука. Пре је овде било највише црног и белог липовака, данас преовлађује калемљена лоза. Првобитни атар села износио је 2.700 хектара, углавном шуме и брегова.

Док су живели у свом првом селу, на 4 км од садашњег, у планини код Завоја, Радимци су радили у рудницима. Када су се спустили поред Дунава, били су граничари и земљорадници. После првог светског рата радили су и као дрвосече, секли дрва на цепанице, спуштали их каналом до обале Дунава, где су их товарили у шлепове.

Већ године 1931. испитано је корито запуштеног и дрвећем обраслог канала из планине до Дунава. Тим је каналом некада превожена руда. Године 1933. отворен је нов канал, углавном коритом старог, дуг 25 км. Вода је текла каналом и носила са собом цепанице из планине до Дунава. То је претежно било дрво за огрев, а ређе за грађу. Овај је канал радио чак до после другог светског рата.

Последњих година, после отварања рудника у Бошњаку, млађи Радимци раде тамо као рудари или као занатлије разног смера.

Од традиционалних занатлија некада је било ковача, ћурчија, бачвара, кројача, абација, златара, обућара-опанчара, колара, столара. Ове занате више нико не учи. Сада је зидарство најраспрострањенији позив

у Радимњи. Радимски зидари познати су у целој Клисурси. Они су саградили највећи део нових кућа у многим клисурским насељима.

0.2.2. Као старо насеље, Радимња је свакако имала школу од давнина. Најстарији подаци о радимској школи потичу од 1787, када је забележено да је она у добром стању и да има учитеља и 15 ученика.

Од 1872. до 1919. године школа је била српска вероисповедна, а од 1920. до 1934. седмогодишња румунска школа. Од 1934. па све до 1945. постојала је седмогодишња српска вероисповедна школа. Од 1945. до данас постоји српска државна школа са четири основна разреда. Даље школовање Радимци настављају у Пожени.

Данашња школска зграда подигнута је 1937. са две учионице и канцеларијом. Године 1905. школа је имала 95, а 1930. 75 ученика.

0.2.3. Сматра се да се у Радимњи налазила најстарија црква у целој Клисурси. Прва црква била је и овде од плетара, а затим од дрвета. Најстарији подаци о радимској цркви потичу од 1763. године. Године 1787. забележено је да је црква подигнута од камена, али да има дрвени торањ и да је покривена шиндром. Треба да је та црква постојала и пре помених година, јер постоји записано да је цркву 1756. посетио вршачки епископ Јован Георгијевић. Након нешто више од сто година црква се налазила у врло лошем стању те је порушена и место ње 1924. подигнута нова, која и данас постоји. Црквени храм је Свети Отац Николај. Црквена слава се и данас сваке године одржава на Марковдан (8. маја). Црква има парохијски дом. Матичне књиге воде се од 1794. године. Године 1848, за време револуције, село је било опљачкано а црквена звона однета. У периоду између два светска рата постојао је црквени хор.

0.2.4. Наводимо, у наставку, имена места у радимском хатару и називе делова села, онако како их Радимци изговарају⁷: *Ба̀ра, Бѐли ка̀мен, Брѐг, Брежу̀лак, Брестѡр (и Брстѡр), Брњѡк, Бугѡрѡв кла̀денац, Будимѡрѡв пѡток, Будимѡрѡва стра̀на, Вѐлики ка̀мен, Вѝшања, Воденѝца, Јѡйна, Вѡзник, Врапча̀р, Гѡло, Голорѡц, Гѡр уз реку, Гру̀чина, Дѡнѝца, Дубѡки пѡток, Дуброво̀, За̀бран (и За̀бра̀ни), Ы̀лаз, Јѡбуче, Јабучѝца, Јѡрско пѡље, К Су̀шки (и На Су̀шки), Кантѡн Брзѡвица, Кантѡн Новѡк, Карлѝчина, Кла̀денац, Кљу̀ч (и Кљу̀чѐви), Кѡт крѡта, Коша̀рске, Кѡшница, Ку̀стра, Лѝвада, Мајстѡрске, Марја̀њѡв кла̀денац, Марту̀чинов сока̀к, На раскрѡсницу, На рѐки, Ока̀нска ма̀ла, Па̀дѡйна, Парлѡга, Петѡва крѡста, Пѡд брѐг, Пожѡнски ѡтар, Ра̀довац, Раскрѡница, Ра̀т, Рупѡчина, Сврѡчак, Сѐлиште, Скѡндер, Срѡња̀к, Сува̀ река, У грѡйну, Хајдучки кла̀денац, Цѡриште, Цѡрска пѡдина, Цигѡнска ба̀ра, Цигѡнски сока̀к, Ци́пулинѡв сока̀к, Црњи́чиѡ.*

⁷ Анализу имена ових места, као и имена, презимена и надимака Радимаца, доносимо у раду *Анѡропонимија Срба и Хрва̀та у Румунѝји, Ономатолошки прилози V—VI*, Београд, 1984—5, и *Топонимија Срба и Хрва̀та у Румунѝји, Ономатолошки прилози, VII*, Београд, 1986.

0.3. Дијалекатска истраживања у Радимњи отпочели смо 24. и 25. октобра 1963. године, када смо снимили на магнетофонску траку узорке говора Радимаца (у наставку ГР). Казивачи су нам били *Милева Димитровић* (45 година), *Златибор Томић* (34 година), *Ива Томић* (23 године), *Иван Мијатовић* (13 година), *Смиља Радојковић* (11 година), *Љубица Томић* (11 година) и *Милош Стојановић* (10 година). Преписивањем ових трака добили смо око 200 дактилографисаних страница дијалекатских текстова.

Пошто је Радимња наше родно село, навраћали смо у њега сваке године и искоришћавали сваку прилику за попуњавање квестинара. Користили смо постојеће румунске и неке словенске квестинаре за дијалектолошка истраживања⁸. За фонетику и граматику саставили смо сами посебан квестинар, а само прикупљање материјала трајало је двадесетак година. Од велике нам је користи био казивач *Драгутин Јанковић* (70 година), уз чију смо помоћ прибележили вишину специфичних облика овог говора. Када смо средили цели материјал са терена, проверили смо га још једном у току 1984—1985. године са својом мајком, *Софијом Томић* (66 година). Том смо приликом извршили последње исправке у постојећим записима и допунили оним што нам је промакло, нарочито новим лексичким јединицама.

За време теренских истраживања помагали су нам и Радимци *Владимир Марковић*, тадањи радимски свештеник (сада викар Српске православне цркве у Румунији) и *Илија Миленковић*, сада учитељ у пензији. Чини нам пријатну дужност да им се и овом приликом најтоплије захвалимо.

0.3.1. Дијалекатски материјал ГР бележили смо српскохрватском ћирилицом с тим што смо знаком *ə* бележили полугласник *ь*, а знаком *s* африкат *џ*. Факултативно изговарање неког гласа, или групе гласова, означили смо њиховим писањем у загради (нпр. *до(ј)и*, што значи да у говору постоје две варијанте: *дои* и *доји*). Али, факултативно *x* испред вокала доносимо посебно да бисмо указали на оно мало примера у којима се сачувало.

⁸ *Chestionarul Atlasului lingvistic român, Serie nouă; Chestionarul noului atlas lingvistic român, Fonetică și dialectologie*, V, București, 1963; *Muzeul limbii române, Chestionar pentru un atlas lingvistic al limbii române*: I *Calul*, Cluj, 1922; II *Casa*, Cluj, 1926; III *Firul*, Cluj, 1929; IV *Nume de loc*, Cluj, 1930; V *Stîna, pistoriul și prepararea laptelui*, Cluj, 1931; VI *Stupăritul*, Cluj, 1933; VII *Instrumente muzicale*, Cluj, 1935; VIII *Mîncări și băuturi*, Cluj, 1937; *Unelte agricole și cultivarea pămîntului*, Chestionar dialectal nr. 1. Iași; *Terminologia viticulturii*, Iași; *Уџиџник за српскохрватски дијалектолошки атлас*, Југословенски комитет за дијалектолошке атласе, Београд; *Прашалник за собирање дијалектолошки материјал за македонскиот лингвистички атлас*, Институт за македонски јазик, Скопје; *Стойко Стојков, Максим Младенов, Упътване за проучавање лексиката на месни говори*, Софија, 1971; *Матица српска, Одељење за књижевност и језик, Основна уџиџива за бележење дијалекатске лексике Војводине*, Нови Сад, 1980.

0.3.2. Ако смо добро обавештени, ово је прва анализа ГР. Неке опште примедбе о клисурским говорима, или о говорима Срба и Хрвата у Румунији⁹ односе се и на овај говор.

ТЕХНИЧКЕ СКРАЋЕНИЦЕ

А	= акузатив	Л	= локатив
арх.	= архаизам	м.	= мушки род, именица мушког рода
аугм.	= аугментатив	мн.	= множина
безл.	= безлично	Н	= номинатив
бр.	= број	непром.	= непроменљив
в.	= види	несвр.	= несвршени глагол
В	= вокатив	нпр.	= на пример
вар.	= гласовна варијанта	одр.	= одређени вид придева
везн.	= везник	пеј.	= пејоративно
вулг.	= вулгарно	повр.	= повратни глагол
Г	= генитив	погр.	= погрдно
гл.	= глагол	подр.	= подругљиво
ГР	= говор Радимаца	празн.	= празноверје
Д	= датив	предл.	= предлог
дем.	= деминутив(но)	през.	= презент
др.	= друго	прид.	= придев
ж.	= женски род, именица женског рода	прил.	= прилог
зам.	= заменица	с.	= средњи род, именица средњег рода
зб.	= збирно	свр.	= свршени глагол
И	= инструментал	син.	= синоним
им.	= именица	сл.	= слично
имп.	= императив	сх	= српскохрватски
импф.	= имперфект	тзв.	= такозвани
инф.	= инфинитив	тј.	= то јест
ир.	= иронично	узв.	= узвик
исп.	= испореди	хип.	= хипокористика
итд.	= и тако даље	цркв.	= црквено
јд.	= једнина	шаљ.	= шаљиво
књ.	= књижевни облик		
л.	= лице		

⁹ Миле Томић, *Подела српских и хрватских говора у Банату према изговарању суласника ч, њ, њ, м, њ*, Нови живот, XI, 1, Темпшвар, 1967, стр. 83—86; Миле Томић, *Упоишеба акузатива и локативна у српским и хрватским говорима у Банату*, Књижевни живот, I, 1, Темпшвар, 1968, стр. 86—88; Mile Tomić, *Despre statutul vocalelor ʧ și ʤ în graiurile sîrbești și croate din țara noastră*, Studii și cercetări lingvistice, XIX, 6, București, 1968, str. 611—614; Mile Tomić, *Neke morfološke osobine klisurskih govora*, Relații culturale, literare și lingvistice româno-iugoslave, Actele simpozionului VI, Rumunsko-ju-goslovenske kulturne, književne i lingvističke veze, Radovi VI Simpozijuma, Bukurešt, 21—25. oktobar 1982, str. 388—401 (в. и напомену 7).

ФОНЕТИКА И ФОНОЛОГИЈА

I АКЦЕНТУАЦИЈА

1. Говор Радимаца има свој добро одређени акценатски систем. Одступања су врло ретка и она се односе било на говор млађе генерације, било на говор образованијих становника. Већ смо напоменули да је ГР сачувао само два акцента, краткосилазни и дугосилазни¹⁰, уз извесно специфично изговарање у поређењу са књижевним. Ова се специфичност састоји у појави тенденције замене краткосилазног акцента румунским динамичним и експираторним акцентом као и у тенденцији скраћивања дугосилазног акцента. Овакви процеси, иначе познати српским говорима¹¹, нису, бар за сада, поништили битне квантитативне разлике између кратког и дугог силазног акцента: *бл̂до* — *бл̂го*¹², *бр̂ка* — *бр̂ка*, *бу̂ба* — *бу̂ба*, *в̂ш* — *в̂ш*, *в̂дро* — *в̂дро*, *в̂ла* — *в̂ла*, *гр̂д* — *гр̂д*, *д̂нце* — *д̂нце*, *дв̂јка* — *дв̂јка*, *д̂бро* — *д̂бро*, *др̂ма* — *др̂ма*, *дуж* — *дуж*, *з̂лог* — *з̂лог*, *з̂пѣва* — *з̂пѣва*, *к̂д* — *к̂д*, *к̂дка* — *к̂дка*, *к̂ље* — *к̂ље*, *к̂с* — *к̂с*, *к̂па* — *к̂па*, *к̂пи* — *к̂пи*, *л̂да* — *л̂да*, *м̂јка* — *м̂јка*, *м̂ла* — *м̂ла*, *м̂њи* — *м̂њи*, *м̂ца* — *м̂ца*, *м̂да* — *м̂да*, *м̂ђе* — *м̂ђе*, *м̂ра* — *м̂ра*, *н̂нос* — *н̂нос*, *н̂ма* — *н̂ма*, *њу̂шка* — *њу̂шка*, *од* — *од*, *п̂ра* — *п̂ра*, *п̂ша* — *п̂ша*, *пл̂ћа* — *пл̂ћа*, *пдр̂ни* — *пдр̂ни*, *пом̂же* — *пом̂же*, *п̂с* — *п̂с*, *пр̂ко* — *пр̂ко*, *пр̂ба* — *пр̂ба*, *ч̂ка* — *ч̂ка* и сл.

Садашњи јаки утицај књижевне акцентуације на ГР могао би, с једне стране, да спречи даље упрошћавање његовог акценатског система, а са друге, да изазове нове акценатске промене у смислу приближавања књижевном систему, што ни у ком случају не значи и њихово изједна-

¹⁰ Александар Белић, *Основи историје српскохрватског језика*, I, *Фонетика*, Београд, 1969, стр. 151; Јован Вуковић, *Историја српскохрватског језика*, I dio, *Увод и фонетика*, Београд, 1974, стр. 133.

¹¹ Павле Ивић, *О говору Галијољских Срба*, СДЗБ XII, Београд, 1957, стр. 31, 40; Берислав М. Николић, *Сремски говор*, СДЗБ XIV, Београд, 1964, стр. 234.

¹² Овде не доносимо ни одговарајуће књижевне облике, њих ћемо дати у речнику овог говора.

чење. Ко има прилике да присуствује разговору једног Радимца са неким образованијим Југословеном, лако може приметити да су Радимци свесни постојећих разлика у акценатском систему и да, за сад неспретно, покушавају да те разлике ублаже; ту ће се појавити и дугоузлазни акценат (и тамо где му није место), а дугосилазни ће се изговарати целом својом дужином.

1.1. *Краткосилазни акценат* долази на било који слог, на почетку, у средини и на крају речи.

1.1.1. *На почетку речи*

абер, ајде, аласан, екне, ектар, ербује, ивер, ивица, иабран, изјутра, исплата, исповес, истина, облачина, двисока, ддбрана, дјава, дкретан, облако, мален, опширан, освета, отрује, дчетири, рђа, рђав, увалина, увис, угљен, упола, урнебес; бдбица, бдрица, брчкање, бубица, вдлики, вђреник, вилица, гдзарица, гшлица, ддсадно, дугмада, ђутуре, ждџна, зјјкиња, јдбука, јдргован, кдтарица, мдварина итд., а затим: *бдстрага, здврата, ндглас, ндједно, ндкриво, ндпамет, ндруку, ндстрану, ндзашта, ндзбрдо, ндпошто* и сл.; на првом слогу сложенице: *здмносутра, здмзелен* али *кдјсипфс* итд.

Лако се може уочити да у овом положају могу бити акцентовани сви самогласници као и слоготворно *р*. Примери показују да се у многим случајевима акценат помера на префикс.

1.1.2. *У средини речи*

а) На другом слогу: *авлија, ајдучки, бардба, вечито, водийца, жутийца, здвџтина, здмука, зандктице, заувек, заузме, здвдло, иглийца, истдгли, ковдчница, лисийца, лобдња, музика, набдвља* и сл.

б) На трећем слогу: *арженийца, баруитийна, бурднйја, воденйца, гвојздурица, девојчйца, жентурдча, зандтлийца, испреддда, кокошињак, кумушийна, леденйца, лубенйца, Месојдђе, муитерйја* итд.

в) На четвртом слогу: *новогодийњи, пензионийше, препроддјдду, распордђује, распроддјдду, распушћенйца, раишишћдјдду, регрутдција, рецитдција* и сл.

1.1.3. *На крају речи*

а) На последњем отвореном слогу: *бацакад, бдџити, бодд, бордд, вучу, гребенд, доведд, долети, дјавоски, замдјд, исплетд, клеветд, котд, лилд, ндвр, наоблачдјд, подешдјд* и сл.

б) На последњем затвореном слогу: *армоникдш, багремдр, бардс, благослвдн, близндк, братић, брдјжљив, брусић, бундр, веселдк, ветровит, каменддр, крептешиин, кукурдк, лдвдр, међутим, наједдмтут, ндгдв, ракастдл.*

У обичном говору именица *Бдјсић* тако се акценатује осим при старом облику поздрављања¹³ *Божидна* на бадње вече: *Ддбро доид Божидћ!* Исти облик, али другог порекла, у функцији презимена акценатује се *Бдјсић*.

¹³ Павле Ивић, *О говору Галијољских Срба*, стр. 29.

1.1.4. Постоје у говору извесна колебања у одређивању места акцентованог слога у једној речи, када је у питању краткосилазни акценат: *довезе* и *довезџ*, *долџкује* и *долџкује*, *ђубри* и *ђубриј*, *задушница* и *задушница*, *заномад* и *заномад*, *изведе* и *изведеџ*, *иструли* и *иструлиј*, *јелдвача* и *јелдвача* и сл.

Да овај процес није специфичан за ГР, показује велики број примера у којима промена места акцентованог слога повлачи за собом и промену на семантичком плану. Да наведемо само неколико таквих случајева: *батина* — *батџна*, *гомџла* — *гомџла*, *гдри* — *горџ*, *гдсти* — *гостџ*, *домаћница* — *домаћџца*, *левак* — *левак*, *лџти* — *лџтџ*, *лџста* — *лџстџ*, *лопатџа* — *лопатџа*, *мџли* — *мџлиј*, *навече* — *навечеџ*, *оџука* — *оџука*, *рђџа* — *рђџа* итд.

1.1.5. Има случајева када се не мења само место акцентованог слога већ и природа акцента, а да се не врше никакве промене на семантичком плану: *алџница* и *алџџица*, *баскџ(ј)џца* и *баскџ(ј)џца*, *главџџица* и *главџџица*, *гладује* и *гладује*, *змџ(ј)џца* и *змџ(ј)џца*, *кашљање* и *кашљање*, *коџица* и *коџица*, *копрџџица* и *копрџџица*, *ођдрави* и *ођдрави* и сл.

Није ни ово специфична појава за ГР, у коме, обично, промена места и природе акцента у једној речи повлачи за собом и промену семантичког садржаја дотичног облика: *бџли* — *бџли*, *браздџа* — *браздџа*, *буџџа* — *буџџа*, *ваљџа* — *ваљџа*, *гљуви* — *гљуви*, *грџи* — *грџи*, *десџџак* — *десџџак*, *крљџа* — *крљџа*, *куљџа* — *куљџа*, *ландрџа* — *ландрџа*, *лармџа* — *лармџа* итд.

1.1.6. Алтернација краткосилазног акцента у основном облику речи са дугосилазним у току промене, сасвим је нормална појава у овом говору: *багремџр* — *багремџра* — *багремџру*, *баскџџџи* — *баскџџџи* — *баскџџџи*, *бацакџ се* — *бацакџаду се* — *бацакџу се* — *бацакџа се*, *близнџк* — *близнџка* — *близнџку*, *болеснџк* — *болеснџка* — *болеснџку* итд.

Када је у питању појава дугосилазног акцента у основном облику једне речи, па се у промени долази до његовог замењивања краткосилазним, онда се мења и место акцентованог слога: *бџда* — *бџдеџ* — *бџдеџм*, *бџрба* — *бџрбџ* — *бџрбџм*, *брџка* — *брџкџ* — *брџкџм*, *глаџа* — *глаџеџ* — *глаџеџм*, *грџеда* — *грџедеџ* — *грџедеџм*, *деџте* — *деџтеџа* — *деџтеџом*, *крљџа* — *крљџеџ* — *крљџеџм* и сл.

1.2. *Дугосилазни акценат* обично се јавља на првом слогу и у средини речи, ређе на последњем затвореном слогу. Нисмо га забележили на последњем отвореном слогу.

1.2.1. На почетку речи

аван, *акнут*, *извод*, *иње*, *ован*, *овас*, *овџа*, *осми*, *уво*, *уја*, *уџне*, *уџслов*; *баван*, *бата*, *венџиџ*, *врабаџ*, *гаџтан*, *доџказ*, *дрџнак*, *дрџпа*, *заџва*, *зџвџне*, *зџда*, *зџвџне*, *јџџџе*, *јџџа*, *каџџа*, *кџџаџет*, *куџџла*, *лаџба*, *лаџла*, *лоџваџ*, *лоџџтра*, *маџза*, *миџџџи*, *мрџсан*, *њеџџџџин* и сл., као и: *доџказ*, *заџџе*, *заџпат*, *заџпрџџџка*, *наџџџџис*, *наџџџџрс*, *наџџџџџџ* итд.

1.2.2. У средини речи

а) На другом слогу: *бакрѝчи, баскѝја, батѝли, белѝнце, везѝње, вилѝјет, вунѝца, гледѝљке, докѝже, држѝље, ивѝндан, изѝђе, искѝља, једѝнац, кавѝурма, казѝљка, кожѝија, коштѝунац, кркѝљанац, лешкѝари, лудѝира, љуљѝшка, матѝбрац, набѝди, обѝри, ормѝнче* и сл.

б) На трећем слогу: *бешикѝца, благосѝља, голубѝрник, гомилѝца, градинѝца, деветнѝјсти, добровѝљац, довиђѝња, занемѝри, изазѝва, изгустѝира, иљадѝрка, исповѝда, куђедѝван, лакрѝдија, милијѝрда, нечистѝиви* итд.

в) На четвртом слогу: *испреповѝда, кукурекѝње, нагомилѝва, наприповѝда, панталонѝце, парашутѝира, подразумѝва, преписивѝње* и сл.

1.2.3. На крају речи

Споменули смо да нисмо забележили примере са дугосилазним акцентом на последњем отвореном слогу. Треба ипак напоменути да се у неким једносложним речима, као *ма* (< *мах*), *стра* (< *страх*), *да* (< *дах*), акценат налази на финалном самогласнику након губљења сугласника *х* са краја речи. Ту, свакако, долазе и речи: *да* (од *дати*), *је* (од *једе*), *зна* (од *знати*) и сл.

1.3. Неке сложенице, чији се саставни делови могу и посебно изговарати, имају два акцентована слога: *мотѝрбиѝцѝкли, отѝвѝреножѝт, отѝвѝренозѝлен*.

1.4. Дуги неакцентовани вокали налазе се само у претоничном положају испред слога под краткосилазним акцентом. Дужина може вршити фонолошку улогу: *кѝкѝви* (нипошто) и *какѝви* (какви), *килѝвиѝца* (килава женска особа) и *килавѝца* (чекић, килавица), *лѝжѝи* (пилиће) и *лежѝи* (у постељи; ту долазе и облици *излѝжѝи* и *излежѝи*, *налѝжѝи* и *належѝи*), *мерѝдиѝја* (болестан) и *меродѝја* (миродија), *сѝди* (о коси) и *седѝи* (на нечему; као и *посѝди* и *поседѝи*), *пѝ(ј)ѝи* (у цркви) и *по(ј)ѝи* (водом) итд.

У овим се случајевима дуги вокали доследно изговарају, ту нема оних колебања која постоје у свим осталим облицима код једног те истог говорника. Као могуће правило могло би се сматрати да се, углавном у двосложним речима, испред финалног акцентованог вокала јавља дуги самогласник: *вѝчѝ, сѝчѝ, тѝчѝ, бѝ(ј)ѝи, глѝди, ћѝтиѝ, од нѝгу, од бѝта* (Г мн.) *дѝшиѝ*, но и овде постоје варијанте без дугог вокала: *вучѝ, сечѝ, течѝ* итд. Каже се *исѝчѝ, извѝчѝ*, али *испечѝ истечѝ; преглѝдиѝ, ућѝтиѝ*.

У узвику *лѝлѝ* забележили смо дуги вокал иза дугосилазног акцента. Иста је ситуација и у облицима за вокатив: *мѝмѝ, сѝнѝ, тѝтѝ, снѝјѝ, бѝбѝ, сѝјѝ* итд.

НЕКА ЗАПАЖАЊА О АКЦЕНТУ ПОЈЕДИНИХ ВРСТА РЕЧИ

1.5. Поређењем акценатског система ГР са акценатским структурама које наводи Ђуро Даничић¹⁴ и са стањем у неком другом српском говору¹⁵, долазимо до интересантних података који могу пружити јаснију слику садашњег стања акцентуације у Радимњи.

1.5.1. Именице женског рода

а) Именице на *-ама* у Д, И и Л мн.:

ба̀рама, вѝлама, во̀ћкама, го̀динама, жѝлама, ја̀букама, књи́гама, кру̀шкама, са̀бљама, са̀бама, чи́змама, шљи́вама;

авли́јама, аљи́нама, даљи́нама, коби́лама, кошу́љама, лопя́тама, лива́-дама, моти́кама, сатя́нама, чаря́пама;

бубуљи́цама, водени́цама, грути́цама, клепету́шама, лубени́цама, ма́рам-и́цама;

клути́цама, љубичи́цама, си́кири́цама.

б) Именице типа *во̀да*:

во̀да, же́ља, зе́мља, и́гла, ло̀за, ма́гла, рџа, тџска, чо̀ја;

Осим И јд. и Г мн., у свим осталим облицима акценат остаје на истом месту: *во̀де, во̀ди, во̀ду* итд.

У И јд. неке од ових именица могу имати двојак облике: *с во̀дом* и *с во̀дџм, с зе́мљом* и *с зе́мљџм.*

У Г мн. *во̀дџа, же́љџа, и́гаљџа, ло̀зај* итд., а именица *нога* има два облика: *(од) но̀га* и *(од) но̀гџу.*

в) Именице типа *гла̀ва*:

бра̀да, вџба, гла̀ва, ду̀ша, гра̀на, грѐда, зи́ма, ку̀па, кру̀на, на̀на, овца, ру̀ка, стра̀на;

У Г јд. *гла̀вџ, И јд. гла̀вџм*; у мн. акценат је краткосилазни: *гла̀ве, гла̀вџа, гла̀вама* и *гла̀вџама* итд.

г) Именице типа *књи́га*:

У Г мн. њ замењен је њ̣: *жа̀ба — жа̀ба, жи́ца — жи́ца, књи́га — књи́га, ку̀ћа — ку̀ћа, ти́ца — ти́ца*, али: *ра̀на — ра̀на, шљи́ва — шљи́ва*;

При уметању вокала *а* у Г мн. нема дужина после акцента: *ви́шња — ви́шња, грџље — грџља, ја̀сле — ја̀сала, кру̀шка — кру̀шка, ли́тра — ли́тра, трџња — трџња.*

д) Именице типа *пра̀ва*:

Уметањем вокала *а* у Г мн. мења се природа акцента: *ка̀рта — ка̀рта, пло̀вка — пло̀вка, џу̀рка — џу̀рака, ча̀вка — ча̀вка*;

Ту улазе и облици: *клѐтва — клѐтава, прџтка — прџтака, цџква — цџква*;

Каже се *шкџла*, Г мн. *шкџла.*

¹⁴ Ђуро Даничић, *Српски акценџи*, Београд, 1925.

¹⁵ Берислав М. Николић, *Сремски џовор*, стр. 234—305.

ђ) Именице типа *ведрина*:

Осим Г мн., у свим осталим падежним облицима акценат се не мења: *дубина, дубине, дубини, дубину, дубином*; у *дубину, на дубину*; *брзина, врућина, долина, дужина, живина, топла, планина, ширина*;

Акценат се мења у Г мн.: *дубина — дубина и дубина, врућина — врућина и врућина, планина — планина, планина и планина, топла — топла, топла и топла*.

Каже се: *лџина, на лџину, лџине, од лџина*.

е) Именице типа *баћина*:

Акценат се налази на претпоследњем слогу осим код облика за Г мн., где се помера за један слог: *грабуља — грабуља, верига, карабе, коприва, кучине*;

Уметањем вокала *а* у Г мн. не мења се акценат: *виљушка — виљушка, молитва — молитва*;

Изговара се: *машина, од машинџ, с машинџм, штрњика, штрњике, преко штрњика*.

ж) Именице типа *одџа*:

Милџа, салџа, од Милџе, од салџе;

Али: *врбица, каџифа, од врбиџџ, од каџифџ*.

з) Именице типа *јџода*:

Не мењају акценат у Г мн.: *јџбука, од јџбука, јџода, кџрица, прџлица*;

Али, каже се *родбина, од родбине, с родбином*;

Именица *потреба* у смислу „потреба” гласи *пџтреба, од пџтребе, за пџтребу*; у смислу „употреба” мења акценат: *пџреба, од пџребџ, за пџребу*.

и) Именице типа *зџрка*:

Акценат се мења у Г мн.: *карлица — карлиџа, слџмчица — слџмчиџа, црквица — црквиџа*;

Код других именица у Г мн. мења се само природа акцента, а не и његово место: *награда — награда, зџпршка, зџслуга* итд.

ј) Именица типа *џбрвица*:

Акценат долази на претпоследњи слог с тим што се у Г мн. мења његова природа: *ветрењџа — ветрењџа, милостиња, регемџнта*.

к) Именице типа *дечурлија*:

грунтовница; венџаница, каџаница; деchурлија, немџиштина.

л) Именице типа *Кџрловкиња*:

јџрвица; мајсторџица, акценат остаје непромењен у свим облицима једине и множине.

љ) Именице типа *припџетка*:

загонџетка, приповџетка; акценат остаје непромењен у свим облицима једине и множине.

м) Именице типа *нџи — нџи*:

вџи — вџи; лџж — лџжи, рџж — рџжи, џас — џасти; зџб — зџби, кџс — кџсти, нџи — нџи, сџ — сџли — сџлом.

н) Именице типа *глад* — *глади*:

бућ — *бући*, *дуж* — *дужи*, *глад* — *глади*, *жећ* — *жећи*, *слас* — *сласти*, *цѣв* — *цѣви*, *чаћ* — *чаћи*; *рѣч* — *рѣчи*, *ствар* — *ствари*; каже се: *од глади*, *од жећи*.

њ) Именице типа *бдлѣст* — *бдлести*:

бдлес — *бдлести*, *лудос* — *лудости*, *мѣлос* — *мѣлости*, *радос*, *свѣтлос*, *слабос*, *сладос*, *стѣрос*; *пѣмоћ* — *пѣмоћи*; каже се: *дѣши ми упомоћ*; *да ти буде припомоћ*; *пѣстош* — *пѣстоша*.

о) Именице типа *јѣсен* — *јѣсени*:

јѣсен — *јѣсени*, *нѣсвес* — *нѣсвести*; *пѣпрат* — *пѣпрата*, *пѣрут*, *пѣган*, *пѣгрши* — *пѣгршиа* и *пѣгршии*, *скѣруш*, *тѣрѣкот*;

Али: *нѣзѣб* — *нѣзѣба*, *пѣрѣпас* — *пѣрѣпаса*.

1.5.2. Именице мушког рода

а) Именице типа *рѣб* — *рѣба*:

Не мења акценат: *рѣб* — *рѣба*, *бѣч*, *бѣт*, *гѣч*, *дѣн*, *ђѣн*, *згѣб*, *кѣн*, *крѣч*, *мѣк*, *свѣд*, *скрѣб*, *смѣт*, *снѣп*, *сѣм*, *тѣп*, *тѣч*;
вѣ — *вѣла*;

Кратке облике за Г мн. имају само речи: *бѣтѣ*, *кѣнѣ*, *снѣпѣ* (али и *бѣтѣва*, *снѣпова*, *снѣпѣвѣ*);

Само проширене облике за Г мн.: *бѣчева* и *бѣчѣвѣ*, *гѣчева* и *гѣчѣвѣ*, *ђѣнова*, *згѣбова* и *згѣбѣвѣ*, *свѣдова*, *смѣтова* и *смѣтѣвѣ*, *сѣмова* и *сѣмѣвѣ*, *пѣпова* и *пѣпѣвѣ*, *вѣлова* и *вѣлѣвѣ*;

У Д, И мн.: *кѣњима* и *кѣња*, акценат не прелази на проклитику: *на кѣњима*;

Именица *Дѣви* има облике: *Дѣве*, *од Дѣвѣ*, *на Дѣве*, *ређе* и *Дѣви*, *на Дѣви*, *од Дѣви*.

б) Именице типа *кѣсац* — *кѣсца*:

мѣмак — *мѣмка* — *мѣмци* — *од мѣмакѣ*; *котѣ* — *кѣтла* — *кѣтлѣви* — *од кѣтлѣвѣ*; *јѣчам* — *јѣчма*, *капак*, *ѣтац*, *тѣчак*, *чѣбар*; *мѣљац* — *мѣљца* — *мѣљци* — *мѣљаца*; *пѣсѣ* — *пѣсла* — *пѣслѣви* — *пѣслѣвѣ*.

в) Именице типа *вѣрх* — *вѣрха*:

вѣр — *вѣра* и *вѣра* — *вѣрови* и *вѣрјови*, *на вѣр*; *бѣк* — *бѣка* — *бѣкѣви*, *од бѣкѣва*.

г) Именице типа *кѣнац* — *кѣнѣца*:

кѣнац — *кѣнѣца*, *од кѣнаѣца*, *нѣвац*, *од нѣваѣца*, *лѣнац*, *од лѣнѣца* и *од лѣнаѣца* — *од лѣнѣцова*; *лѣвац* — *лѣвѣца* — *лѣвѣци*, *од лѣваѣца* и *од лѣваѣца*; *ѣван* — *ѣвна* — *ѣвнѣви*, *од ѣвнѣва*, *ѣвас* — *ѣвсѣви*, *од ѣвсѣва*; каже се *ѣмам нѣвѣце*, *лѣнѣце*.

д) Именице типа *вѣљак* — *вѣљка*:

вѣнац — *вѣнѣца* — *вѣнѣци* — *од вѣнаѣца*, *вѣбац* — *вѣбѣца* — *вѣбѣци* — *од вѣбаѣца*, *крѣвац* — *крѣвѣца* — *крѣвѣци* — *од крѣваѣца*, *лѣнац* — *лѣнѣца* — *лѣнѣци* и *лѣнѣци* — *од лѣнаѣца* и *од лѣнѣва*, *пѣнац* — *пѣнѣца* — *пѣнѣци* — *од пѣнаѣца*, *свѣрац* — *свѣрѣца* — *свѣрѣци* — *од свѣраѣца*, *чѣмац* — *чѣмѣца* — *чѣмѣци* — *од чѣмаѣца*;

мачак — мачка — мачкџви — од мачкџва, ражањ — ражња — ражњџви — од ражњџва;

али: *држаќ — држаќа — држаќи — од држаќа.*

ђ) Именице типа *стриц — стрица:*

стриц — стрица — стричџви — од стричџва, бик — бика — бикови — од бикова, овде долазе и: брџс, вир, глас, краљ, лек, мир (иди с миром), нџж, пањ, стџб, сџд, шиб, штан итд.

е) Именице типа *брџт — брџта:*

брџт — брџта — брџћа — од брџћа, Рџс — Рџса — Рџси — од Рџса; прс — прста — прсти — од прстију; длан — длана — дланови — од дланова и од дланџва, зџт — од зџтова и од зџтџва, лџбац — од лџбова и од лџбџва, мџрт, миш — од мишеџва, плџг — од плџгова и од плџгџва, раќ — од раќова.

ж) Именице типа *вџтар — вџтра:*

вџтар — вџтра — вџтрови — од вџтџва и (ређе) од вџтрова, кџшал — кџшла, мџзак — мџзга, нџкат — нџкта — од нџктију, пџпак — пџпка, свџдло — свџдла; вџнар — вџпра — од вџпџва и вџпрова; јџрац — јџрца — од јџрцова и од јџрчева, пџлац — пџлица — од пџлцова, стџрац — стџрца — стџрцова; шџнац — шџнца — од шџнцова и од шџнџва; јџјац — јџја — од јџјаца.

з) Именице типа *свџкар — свџкра:*

свџкар — свџкра — свџкрџви — од свџкрџва и од свџкрџва, чџшал — чџшла — чџшлџви — од чџшлџва.

и) Именице типа *Бџг — Бџга:*

Бџг — Бџга, брџј — брџјева, гџс — гџста (дџшиџ ми брџт јџ гости), крај — краја — крајџви — крајџвима, лџј — лџја, смџја — смџја, рџг — рџга — рџгџве — сас рџгџвима; дџм — дџма, мџј — мџја.

ј) Именице типа *глас — гласа:*

брџг — брџга — брџгови — од брџгова — брџговима, брќ — брќа — брќџви — од брќџва, дан — дана — данови (цеџџе данџи) — од данова, сџн — сџна — од сџнови — од сџнова и од сџнџва; вџз — вџза — вџзџвима — од вџзџва, грџз — грџзда — грџздџвима — од грџздџва, дџо — дџла — дџлџви — од дџлџва, жџуљ, лис — листа, плас — пласта.

Осим облика *зџби* и *љџди* нема других кратких множина. У И мн.: *брќџвима, гласџвима, дџровима, кџмовима, сџновима*, али: *зџбџма, љџдџма*.

к) Именице типа *бџбањ — бџбња:*

лаќат — лаќта — лаќтови, лџвак — лџвка, мџзак — мџзга, пџдал, пџсак, пџусак, трџсак.

л) Именице типа *свџдок — свџдка:*

свџдок — свџдка — свџдџком — џмам свџдџце.

љ) Именице типа *синџвац — синџва:*

покрџвац — покрџва — покрџваца, синџвац (и синџвац) — синџва — синџваца, удџвац — удџва — удџваца.

м) Именице типа Душан — Душиана:

бiсер — бiсера, бубрег — бубрега, језик — језика, отров — отрова; бeлeг — бeлeга и бeлeга, јастук — јастука, јeлeн — јeлeна, oцaк — oцaкa — oцaцe, пoдpум — пoдpумa, пpocлyк — пpocлyкa, cандyк — cандyкa — cандyцe, тaвaн — тaвaнa, чoвeк — чoвeкa; зyбић — зyбићa, кљyчић — кљyчићa, листийћ, мoжчић, плaстийћ, синчић, штaпийћ; бaвaн — бaвaнa, чaршaв — чaршaвa.

н) Именице типа војник — војника:

aстaл — aстaлa, вoјник — вoјникa — вoјничиймa — вoјницe, пa зaтим: бoжyр, зaнaт, зидaр, јyнaк, пeвaч, рyкaв, слaткийш, шљивaр.

њ) Именице типа добитак — добитка:

бeгyнaц — бeгyнaцa, бpeжyљaк — бpeжyљкa, гyбитaк, јeдyнaц, кoмaрaц, пoтoмaк, cвpиeтaк.

о) Именице типа народ — народа:

бaрyт — бaрyтa, зaкoн — зaкoнa, зaклoн, зaтвoр, кoнчић — кoнчићa, лoнчић — лoнчићa, нaрoд — нaрoдa, нaчин, пpелaз, пpopoк, рaзмaк, рacaд, тaлoг; кoрдe — кoрдeвa — кoрдeви, нaбoдј — нaбoдјa; мeтeр — мeтeрa и мeтpa — мeтepимa, cитнeж — cитнeжa; нoвчић — нoвчићa.

п) Именице типа ашoв — ашoвa:

aкoв — aкoвa, aлoв — aлoвa (и вaлoв — вaлoвa), зaвoдј, лoтoв, пaцoв, рaзбoдј; кaжe сe: кyтњaк — кyтњaкa — кyтњaкy — кyтњaци.

р) Именице типа нaстaвaк — нaстaвкa:

зaглaвaк — зaглaвкa, нaстaвaк — нaстaвкa, caстaнaк — caстaнкa.

с) Именице типа бeдeм — бeдeмa:

плaјвeз — плaјвeзa, Србин — Србина — Срби — Србе — Србимa, Милoш — Милoшa, Дунaв — Дунaвa, иcтoк, млaдeж, шпopт; јaрићи — јaрићa, пилићи — пилићa; кyчићи — кyчићa, мaчићи — мaчићa, плoвчићи — плoвчићa; ћилим — ћилимa — ћилими — ћилимимa, пeпo — пeпeлa; бpaтийћ — бpaтийћa, кoтлийћ — кoтлийћa, мишић — мишићa

т) Именице типа гдoвoр — гдoвoрa:

гдoвoр — гдoвoрa, гдoпoд — гдoпoдa, дeвeр — дeвeрa, јacен, кaмeн, плaмeн, пpстeн, yглeн, чoкoт, чoпoр; aли: гyштeр — гyштeрa.

ћ) Именице типа бaдњaк — бaдњaкa:

aмбaр — aмбaрa, aтaр — aтaрa, гдoлyб, дийнaр, кoлaр, кoрaк, кyрjaк, липa, мeсeц, пaшњaк, пoздpaв, пoјac, шyмaр; вpишaj — вpишaja, салaш — салaшa; кaнтaр — кaнтaрa.

у) Именице типа aмaнeт — aмaнeтa:

дeцeмбaр — дeцeмбpa, нoвeмбaр — нoвeмбpa, oктoбaр — oктoбpa, ceптeмбaр (и ceктeмбaр) — ceптeмбpa; кjaмeт — кjaмeтa.

ф) Именице типа вeрeник — вeрeникa:

вeрeник — вeрeникa, мaнaстир — мaнaстирa; Бoгoљyб — Бoгoљyбa, Љyбoдмир — Љyбoдмирa, Милoрaд — Милoрaдa; дoгaђaj — дoгaђaj, зaлoгaj, дoбичaj, пoрoђaj, дoгoвoр, рaзгoвoр; Кaжe сe: пaпpикaш — пaпpикaшa.

ц) Мушка имена на -о, -е:
*Бра̀нко, Ве́лко, Го̀јко; Љуби́нко, Мари́нко, Миле́нко, Радо̀јко, Ста-
 мeнко; Ми́рко; Бди́шко, Бдр̑е, Жи́вко, Ма̀рко.*

1.5.3. Именице средњег рода

а) Именице типа *вино*:

вино — *вина*, *врата* — *из врати* — на *врати́ма*, *глето*, *гвездо*, *јаје*, *кљешта*, *крило*, *леђа* — за *леђи* — на *леђи́ма*, *млeко*, *пиће*, *руно*, *уста* — из *устџу*.

б) Именице типа *место*:

блато — *блата* — *блату* — *блатом*, *бра̀цтво*, *бра̀шно*, *вође*, *жџито*, *кдо*, *место*, *пдље*, *ра̀ло*, *са̀ло*, *срџе*, *чдо*, *шило*.

в) Именице типа *месо*:

злато — *злата*, *зрнце* — *зрнца*, *месо* — *меса*, *млeко*, *мбра* — од *мбр̑е*, *пиво*, *сeно*, *сунџе*, *тeло*, *тeсто*; *грање* — од *грања*, *лишиће* — од *лишића*, *саће* — од *саћа*, *трње* — од *трња* и од *трња̑*.

г) Именице типа *колeно*:

белџло — *белџла*, *беснџло*, *врати́ло*, *кандџло*, *клетало*, *колeно*, *копџта*, *корџто*, *лудџло*, *мастџло*, *повeсма*, *пролeђе*, *свешџло*, *цедџло*, *црнџло*.

д) Акцентат појединих категорија именица средњег рода:

дeте — *детeта*, *врeме* — *врeмeна* и *врeмена*; *дрвџе*, *плбвџе*; *јагње*, *јаре*, *маче*, *пиле*, *пџето*; *дрво*, *буре*, *ћдбе*; *ндбо*, *чудо*; *говeче*, *унџче*; *бурeнџе*, *дугмeнџе*, *живинџе*, *жуманџе*, *јарeнџе*, *једџнџе*, *марвинџе*, али: *голџпџе*; каже се: *џме* и *прeзџме*.

1.5.4. Преглед именичких акцентованих и неакцентованих наставака¹⁶

а) Наставци акцентовани краткосилазним акцентом:

-ава: <i>мећа̀ва</i>	док у функцији надимка исте
-авка: <i>слина̀вка, Муда̀вка</i>	породице гласи <i>Марковић</i> , а
-ајка: <i>тоџиља̀јка</i>	одавде и <i>Марковићeви</i> .
-ака: <i>дивља̀ка, лева̀ка</i>	-eтина: <i>јарeтина, телeтина</i>
-аљка: <i>сновља̀лка (и сновља̀лка)</i>	-дјка: <i>Лепдјка, Милдјка</i>
-ан: <i>ћура̀н, гуса̀н</i>	-дта: <i>лепдта, срамдта</i>
-ара: <i>бува̀ра, свила̀ра</i>	-дтина: <i>бљувдтина, стругдтина</i>
-ач: <i>жара̀ч, кова̀ч</i>	-дћа: <i>вредндћа, лакдћа</i>
-аш: <i>гајда̀ш, карта̀ш</i>	-џга: <i>бурџга, чворџга</i>
-ић: <i>брати́ћ, прсти́ћ</i> , осим у пре-	-џј: <i>славџј</i>
зименима <i>Са̀вић, То̀мић</i> и сл.;	-џра: <i>девојчџра, пијандџра</i>
облик <i>Ма̀рковић</i> у функцији	-џца: <i>клетeџца, редџца</i>
презимена тако је акцентован,	

¹⁶ Берислав М. Николић, *Основи млађе новосийокавске акценџуације*, Библиотека ЈФ, Нова серија, књ. 1, Београд, 1970, стр. 57—78, 89—95.

б) Наставци који су у неким облицима акцентовани (краткосилазним акцентом), а у другим неакцентовани:

-ај: <i>залогај, обичај</i>	-ар: <i>кôлар, пѣкар</i>
-ђј: <i>вршђј, шлингерђј</i>	-ђр: <i>зидђр, чувђр</i>
-ак: <i>вдђњак</i>	-ача: <i>сладњача, петкôвача</i>
-ѧк: <i>веселѧк, сметењѧк</i> (када именица у основи нема деминутивно-хипокористично значење)	-ѧча: <i>крмѧча, дрвѧѧча</i>
-(а)к: <i>долѧзак, оплѧћак, потôмак, пѧпољак, рѧчак</i>	-ик: <i>рѣшник, јѧдник, протѧвник</i>
-(ѧ)к: <i>држѧк, десетѧк</i>	-ѧк: <i>дрвљениѧк, црнѧк</i>
-аљ: <i>бôгаль</i>	-ина: <i>дѣдовина, ѧстина</i>
-ѧљ: <i>ватрѧљ</i>	-ѧна: <i>волѧна, далѧна, петѧна</i>
	-иња: <i>рѣткиња, слѧушкиња</i>
	-ѧња: <i>пѧстѧња, свѣтѧња, сиротѧња.</i>

в) Неакцентовани наставци:

-ада: <i>бѧрада, тѣлада</i>	-иште: <i>гѣдиште, нѣиште</i>
-ак: <i>прѧшак, цвѣтак, брезѧљак, камѧчак</i> (само када именица у основи има деминутивно-хипокористично значење)	-(ѧ)је: <i>весѣље, обеђѧње, грѧње, кѧмѣње</i>
-ац: <i>пѧлац, вѣнац</i>	-ка: <i>сѣљѧнка, швалѣрка, девѣјка, рѧнка, црнка, трѧвка, кокѣшка</i>
-ба: <i>грдѣба, тегѣба, бѣрба, жѧрба, косѣдба, вршиѣдба</i>	-ло: <i>рѣло, шѣло, белѣло, цедѣло</i>
-еж: <i>младѣж</i>	-ња: <i>мржња, нѣшња, рѣдња</i>
-ер: <i>дѣвер, ѧвер</i>	-ост: <i>вѣрнос, дѧжнос, слабсс</i>
-иво: <i>вѣриво, плѣтиво</i>	-ош: <i>киѣош, рѣбош</i>
-ѧн: <i>госпѣдин, домѧћин</i>	-ство: <i>бôгѧство, брѧцтво, прокљѣство</i>
	-тељ: <i>родѣтељ, учѣтељ</i>
	-це: <i>јѧјце, дугмѣнце, дѧнце, звѣнце.</i>

г) Из изложеног материјала произилази да сви акцентовани наставци носе краткосилазан акценат. Изузетак је наставак -ица, који може бити у неким облицима неакцентован, а у другим акцентован било краткосилазним, било дугосилазним акцентом:

-ица: <i>ѧдица, жѣлица, пропѣлица, доколѣница</i>
-ѧца: <i>врснѧца, црнѧца</i>
-ѧца: <i>арти(ј)ѧца, кати(ј)ѧца</i>

Варијанту са $\hat{}$ акцентом могу имати и наставци -ѧљка, -ѧшка: *сноваљка, ѧљѧшка* (в. § 1.5.4. а)

д) Од наставака страног порекла само -лук није акцентован: *арѣлук, бѣклук, комшиљук*, док сви остали носе краткосилазан акценат:

-ѧна: <i>кафѧна, крѣѧна, циглѧна</i>
-ѧрија: <i>канцѣлѧрија, али свињѧрија</i>

-ђја: *артђја, литђја, шкорпђја*, али у речима преузетим из романских језика акценат је умерен: *мизђрија, фамиђлија*; каже се *момчадђја, робђја*

-лђја: *делиђја, занатлђја*

-ов: у речима маџарског порекла: *аџдв, аљдв, а(р)шдв, кџрдв, лџдв*; исти је акценат и у речима са тим наставком које нису маџарског порекла: *белдв, лаждв* и сл.

1.5.5. Заменице

Код личних заменица акценат се никада не преноси на проклитику:

- *ја, мѣне, од мѣне, за мѣне, на мѣне, с мѣнѡм*
- *тђ, тѣбе, од тѣбе, за тѣбе, на тѣбе, с тѣбѡм*
- *ѡн, ш њѣмѡ*
- *ѡна, њѡзи, ш њѡм*
- *ѡнѡ, њѡга, ш њѣмѡ*
- *сѣбе, за сѣбе; каже се засѣбан, засѣбно.*

1.5.6. Придевске заменице

- *мѡј — мѡја, тѡђ — тѡђја, свѡј, њѡгѡв, њѡгѡво*
- *какѡј, такѡј, ѡвѡкви, ѡнѡкви, ѡвѡки, такѡј, ѡнѡки*
- *ниѡкакви, ниѡкаква, нѣкаки, нѣкаква*
- *ѡвѡј, тѡј, ѡнѡј, ѡвѡм, тѡм, ѡнѡм, с ѡнѡм странѡ, од ѡнѡга и од ѡнѡга, од ѡнѡгѡ.*

1.5.7. Придеви

а) Придеви типа *зѡ — злѡ — злѡ*:
за мушки род: *врѡ, зрѡ и врѡ, зрѡ*, али само *трѡ*; остали облици: *врѡла — врѡло, зрѡла — зрѡло, трѡла — трѡло*; ту долазе и примери: *зѡ — злѡ — злѡ*; у одређеном виду: *зрѡли — зрѡла — зрѡло, трѡли — трѡло — трѡло*.

б) Придеви типа *бѡс — бѡса — бѡсо*:
бѡс — бѡса — бѡсо, гѡ — гѡла — гѡло; у одређеном виду акценат се изједначајује: *бѡси — бѡса — бѡсо, гѡли, гѡла — гѡло*.

в) Придеви типа *ѡббар — ѡббра — ѡббро*:
бѣстар — бѣстра — бѣстро, ѡббар — ѡббра — ѡббро, ту спадају и облици: *жѡустар, мѡдар, мѡкар, ѡштар, пѡсан, сѣтан, тѡнак* итд., *бѡдњи, прѡдњи, срдѡњи, дѡпли, трѡпли*; у одређеном виду: *ѡббри — ѡббра — ѡббро, сѣтни — сѣтна — сѣтно, тѡнки — тѡнка — тѡнко*.

г) Придеви типа *мрѡтав — мрѡтва — мрѡтво*:
мрѡтав — мрѡтва — мрѡтво; у одређеном виду: *мрѡтви — мрѡтва — мрѡтво*.

д) Придеви типа *блѡг — блѡга — блѡго*:
блѡг — блѡга — блѡго, ту долазе и: *блѡд, врѡћ, глѡв, јѡк, лѡњ, млѡд, млѡк, плѡв, пѡс, скѡп, слѡн, сѡв, сѡр, тѡрд, тѡћ, тѡп, црн, цѡрс, чѡс*; у одре-

ђеном виду: *благи — блага — благо, глуви — глува — глуво, јаки — јака — јако, слани — слана — слано* итд.

ђ) Придеви типа *тежак — тешка — тешко*:

тежак — тешка — тешко, гбрак — гбрка — гбрко, рѣдак — рѣтка — рѣтко, па онда: *бѣсан, вѣдан, глѣдан, дѣжан, жѣдан, злѣтан, крѣпан, лѣдан, мѣсан, мѣран, мѣсан, мѣтан, прѣзан, прѣсан, рѣжан, смѣшан, снѣжан, стрѣшан, тѣсан, шѣпаљ*; али: *крѣтак — крѣтка — крѣтко, плѣтак, — плѣтка — плѣтко*; у одређеном виду: *глѣдни — глѣдна — глѣдно, плѣтки — плѣтка — плѣтко*.

е) Придеви типа *здрав — здрава — здраво*:

здрав — здрава — здраво, нѣв — нѣва — нѣво, па: *крѣт, прѣв, пѣн рад, сѣт, слѣб, стѣр, трѣм, чѣс, шѣт*; у одређеном виду: *нѣви — нѣва — нѣво, пѣни — пѣна — пѣно* и сл.; од придева *прав* облик за одређени вид има и друго значење, наиме „одличан, истинит, стваран”, *Он је прѣви мајстор*.

ж) Придеви типа *бистар — бистра — бистро*:

бистар — бистра — бистро, па: *бљѣтав, влѣжан, грѣшан, јѣшан, кѣшан, нѣзак, плѣдан, пѣсан, рѣдан, рѣсан, сѣтан, слѣдак, сѣчан, тѣнак, ѣзак, штѣтан*; каже се: *вѣран — вѣрна — вѣрно*; у облицима одређеног вида забележена су извесна колебања: *глѣдни — глѣдна — глѣдно* али: *јѣшни — јѣшна — јѣшно, пѣсни — пѣсна — пѣсно и јѣшни — јѣшна — јѣшно, пѣсни — пѣсна — пѣсно*.

з) Придеви типа *дѣван — дѣвна — дѣвно*:

дѣван — дѣвна — дѣвно, глѣван — глѣвна — глѣвно, па онда: *грѣдан, жѣдан, слѣван, срѣман, стѣлан, тѣман, тѣжан*; али, каже се: *грѣшан — грѣшна — грѣшно, млѣчан*; *гѣрњи, дѣљњи, рѣдни, тѣжни*; придеви *зѣмски, лѣтњи, јѣсѣњи* и сл. могу се акценатовати и *зѣмски, лѣтњи, јѣсѣњи*, употреба једног или другог облика нема никаквих рестрикција: *Тѣ је мѣј зѣмски капѣт* и *Тѣ је мѣј зѣмски капѣт*.

и) Придеви типа *зелен — зелена — зелено*:

жѣсток — жѣстока — жѣстоко, зѣлен — зѣлна — зѣлено, рѣмен, свѣлен, цѣвен, шѣрен; каже се: *дѣбо — дѣбѣла — дѣбѣло*; *вѣсок — вѣсѣка — вѣсѣко, дѣбок, нѣзак, шѣрок*; у одређеном виду: *зелѣни — зелѣна — зелѣно, дѣбѣли — дѣбѣла — дѣбѣло, шѣрѣни — шѣрѣна — шѣрѣно, шѣрѣки — шѣрѣка — шѣрѣко*.

ј) Придеви типа *дугачак — дугачка — дугачко*:

дугачак — дугачка — дугачко и *дугачак — дугачка — дугачко, плавѣтан — плавѣтна — плавѣтно*; у одређеном виду: *дугачки — дугачка — дугачко, плавѣтни — плавѣтна — плавѣтно*.

к) Придеви типа *дрѣвен — дрѣвена — дрѣвно*:

дрѣвен — дрѣвна — дрѣвно, ѣљкав — ѣљкава — ѣљкаво, бѣлав — бѣлава — бѣлаво, па затим: *гњѣцав, грѣбав, дѣкав, дрѣбав, жѣлава, жѣлав, кѣлав, кѣкав, крѣстав, крѣцав, мѣлав, мѣтав, мѣтав, пѣгав, рѣтав, слѣнав, шѣлав, шѣрав, ѣлав, чѣнав, шѣнтав, шѣгав*; *бѣгов, брѣтов, гѣтов*,

зѣтов, јаѣлов, раков, сѣров, таѣстов, цаѣров; баѣбин, враѣнин, гаѣздин, таѣштин, теѣткин, уѣнин; али, каже се: таѣтин — таѣтина — таѣтино, у одређеном виду таѣтини — таѣтино — таѣтина; — жуѣћкас, куѣкас, шиѣлас; — бѣжѣји, жаѣбли, кѣзѣји, краѣвли, маѣчи, цеѣћи, риѣбли, тиѣчи; — али, изговара се: гаѣрав — гарѣва — гарѣво, вѣден — водѣна — водѣно, вуѣнен — вуѣнена — вуѣнено, ту долазе и облици: дрѣвен, гвѣјзден, лѣден, свѣлен; каже се жѣсток — жѣстѣка — жѣстѣко.

л) Придеви типа гѣтов — гѣтова — гѣтово:

луѣкав — луѣкава — луѣкаво, граѣбов, маѣков, ѣчев, луѣков, цеѣров, али: рѣјав — рѣјава — рѣјаво; — жѣнин — жѣнина — жѣнино, сѣстрин — сѣстрина — сѣстрино; — говѣћи — говѣћа — говѣћо, медвѣћи, враѣнчи, ѣвчи, али: дивѣљ — дивѣља — дивѣљд;

готѣв — готѣва — готѣво, брѣстѣв, врѣѣв, јежѣв, момѣв, раѣстѣв; — брѣљѣв — брѣљѣва — брѣљѣво, ваѣљѣв, гаѣљѣв, граѣљѣв, каѣшѣв, саѣњѣв, смрѣљѣв, стидѣљѣв, ћутѣљѣв, црѣљѣв, шаѣљѣв; — ѣвсен — овѣсѣна — овѣсѣно, пиѣјан — пиѣјана — пиѣјано, стаѣклен — стаѣкљѣно — стаѣкљѣно, бѣгат — богѣта — богѣто, глаѣват — глаѣвѣта — глаѣвѣто.

м) Придеви на -ски:

волѣјски — волѣјска — волѣјско, па затим: војниѣчки, жиѣвѣнски, мо-маѣчки, попѣвски, старѣнски и сл.

1.5.8. Преглед придевских акцентованих и неакцентованих наставака¹⁷

а) Наставци акцентовани карткосилазним акцентом:

-ѣт: глаѣт (и глаѣват), граѣт, зубѣт, осим у примерима типа гѣл гѣлѣцат, цѣл цѣлѣцат и сл.

-ѣт(а)н: плаѣтан — плаѣтна — плаѣтно

-ѣв: милѣтѣв — милѣтѣва — милѣтѣво

-ѣњи: детѣњи — детѣња — детѣњѣо, коѣкошиѣњи

-ѣт: каѣнѣт — каѣнѣта — каѣнѣто, али вѣчит и вѣчит

-ѣш(а)н: оѣвољѣшан — оѣвољѣшина — оѣвољѣшино

-љѣв: болѣшљѣв — болѣшљѣва — болѣшљѣво, говорљѣв, лажљѣв

-ѣвит: бреѣговѣт — бреѣговѣта — бреѣговѣто, киѣшовѣт

б) Акцентовани су само наставци облика за ж. и с. р., код којих се краткосилазни акценат помера за један слог према крају речи:

-ан: зѣмѣнан — земѣна — земѣно, лѣјан — лојана — лојано, чѣјан — чојана — чојано

-ен: баѣкрѣн — бакрѣна — бакрѣно, зѣлен — зелѣна — зелѣно

в) Дугосилазни акценат јавља се само код наставака за облике одређеног вида:

-ѣн: чојѣни — чојѣна — чојѣно

-ѣт: глаѣвѣти — глаѣвѣта — глаѣвѣто

-ѣн: зелѣни — зелѣна — зелѣно

¹⁷ Исто, стр. 79—84.

- йв: *милостйви* — *милостйва* — *милостйво*
 -йт: *каменйти* — *каменйта* — *каменйто*
 -љйв: *болешљйви* — *болешљйва* — *болешљйво*
 -овйт: *кишовйти* — *кишовйта* — *кишовйто*
 г) Неакцентовани наставци:
 -ав: *длѧкав*, *кѧвав*, *лукав*, али, каже се *голишиѧв*
 -ак: *кѧтак*, *слѧдак*, *тѧжак*
 -ар: *дѧбар*, *мѧдар*
 -(а)н: *бѧлесан* — *бѧлесна*, *кѧрѧсан*, *гѧдан*, *дѧжан*
 -аст: *шиљас*, *рѧжичас*, *младѧљѧкас*, *белѧчас*, *жуљѧкас*
 -ич(а)н: *сѧбичан* — *сѧбична* — *сѧбично*
 -ји: *жѧбљѧ*, *јарѧћѧ*, *кѧвљѧ*, *магарѧћѧ*
 -л (> о): *вѧсо*, *дѧбо*, *бѧо*
 -њи: *вишињи*, *ноћѧињи*, *божѧйћѧни*, *срѧдњѧ*
 -ов(а)н: *купован* — *куповна* — *куповно*
 -ор: *мѧтор* — *мѧтора* — *мѧторо*
 -ски: *војѧичѧки*, *зидѧрѧски*, *небѧски*, *сѧтѧски*
 -т(а)н: *прѧјѧтан* — *прѧјѧтна* — *прѧјѧтно*
 -ш(ан): *нестѧшан* — *нестѧшна* — *нестѧшно*

1.5.9. Бројеви

- пѧви* — *пѧва* — *пѧво*, *дѧругѧ*, *трѧћѧ*, *четѧвѧти*
јѧдан — *јѧ(д)на* — *јѧ(д)но*
четѧр и *четѧри*, *пѧт*, *шѧс*
јѧданѧјс, *дванѧјс*, *трѧнѧјс*, *петѧјс* итд., али: *дванѧјстѧйна*, *трѧнѧјстѧйна*
двѧјс и *дванѧдѧсет*, *трѧј(ј)ес* и *трѧдѧсет*, *пѧдѧс* и *пѧдѧсет*, *седамѧдѧс* и *седамѧдѧсет*.

1.5.10. Глаголи

Прва врста

- а) Глаголи типа *јѧсти* — *јѧдѧм*
јѧ — *јѧмо* — *јѧте*, *прејѧ*, *најѧ*
сѧ(д)не — *сѧ(д)немо* — *сѧ(д)нете* — *сѧ(д)неду*, *срѧтне* — *прѧсрѧтне*
 — *сусрѧтне*, *стѧгне* — *достѧгне* — *прѧстѧгне*.
 б) Глаголи типа *пѧсти* — *пѧдѧм*:
грѧзе — *грѧзѧмо* — *грѧзѧду*, *кѧдѧ* — *кѧдѧмо* — *украћѧн*, *мѧздѧ*, *пѧдѧ*
 — *опѧдѧ* — *препѧдѧ*, *сѧчѧ* — *расѧчѧ* — *исѧчѧ*, *спѧсѧ* — *спѧшен*, *стрѧжѧ*
 — *острѧжѧна* и *острѧжѧна*.
 в) Глаголи типа *трѧсти* — *трѧсѧм*:
вѧчѧ — *извѧчѧ* — *превѧчѧ* — *развѧчѧ*, *врѧшѧ* — *овѧро*, *дѧбѧ*, *зѧбѧ* — *озѧбо*
 — *озѧбла*, *обѧчѧ*, *рѧстѧ* — *порѧстѧ*, *трѧсѧ* — *трѧсѧм*, *тѧчѧ* — *потѧчѧ*.
 г) Глаголи типа *пѧћи* — *пѧчѧм*:
пѧчѧ — *пѧчѧм* — *пѧчѧмо* — *пѧчен* — *пѧчена* — *пѧчно*, *плѧтѧ* — *плѧтѧм*
 — *плѧтѧмо* — *исплѧтѧ* — *уплѧтѧ*, *забѧдѧ* — *забѧдѧм*, али: *затѧкне*, *утѧкне*;

пажњу скрећу дублети: *довѣде и доведѣ, одвѣде и одведѣ, развѣде и разведѣ, увѣде и увѣдѣ, донѣсе и донѣсѣ, однѣсе и однѣсѣ, пренѣсе и пренѣсѣ, унѣсе и унѣсѣ.*

д) Глаголи типа *лѣћи — лѣжѣм:*

лѣгне — лѣгнем — лѣгла — лѣгло — налѣгне, рѣкне — урѣкне, мѣже — мѣгу — не мѣгу — помѣгне.

ђ) Остали глаголи прве врсте:

ѡмре — ѡмреду — пѡмреду;

ѡдем — ѡдѣду, али и идѣм, ја ћ идѣм, ди ћ идѣш, он ће дѣ, ми ће дѣмо, ви ће дѣте, они ће дѣду;

оѡће — оѡћеду и оѡћу, наће — наћеду и наћу;

изаће, наиће, пронаће, изамо — изаила — изаило, наишо — наишла — наишло — и изишо — изишла — изишло.

Друга врста

а) Глаголи типа *брѡти — бѣрѣм:*

бѣре — бѣрем — бѣремо — избѣремо — обѣремо — обран, пѣре — пѣрем — пѣремо — испѣреду — опѣреду — дпран;

али: зовѣ — зовѣмо — дозвѣ — дѡзвала, ткѡ — ткѡмо — изаткѡ — изаткѡла и ѡзаткала.

б) Глаголи типа *бријати — бријѣм:*

бљѡје — бљѡјем — бљѡједу — бљѡвала, кѡје, пљѡје

али: бријѡ — бријѡм — обријѡм — избријѡм — обријан.

в) Глаголи типа *смѣјати — смѣјѣм:*

смѣјѣ се — смѣјѣду се и смѣјѡ се — насмѣјѣ се — насмејан и насмејан.

Трећа врста

мѡкне — мѡкнем — мѡкнемо — мѡкнеду, тѡне — тѡнеду — потѡнеду, плѡкне, слѣгне, смѡкне, тѡкне.

Четврта врста

а) Глаголи типа *чѡти — чѡјѣм:*

чѡје — чѡјем — чѡјемо — чѡ — чѡла — чѡло — чѡј — чѡјте — дочѡје, пѡје — пѡјемо — пѡ — пѡла — пѡло — напје, бије — бијемо — бивѣн — бивѣна — ѡзбје — прѣбје — ѡбје, лѡје, рѡзбје.

б) Глаголи типа *дѡвати — дѡјѣм:*

дѡјѣ — дѡјѣм — дѡјѣмо — дѡјѣду — дѡли — дѡле, познѡјѣ — познѡјѣмо — пѡзнат — пѡзната.

Пета врста

Глаголи типа *сла̀ти* — *ша̀љем*:

ша̀ље — *ша̀љемо* — *ша̀љеду* — *по̀шље* и *по̀ша̀ље* — *по̀слан*, *ко̀ље* — *ко̀љем* — *зако̀ље* — *поко̀ље* — *за̀клан* — *кло̀* — *кло̀ла* — *кло̀ло*, *брѝше*, *ма̀же*, *нѝче*, *пла̀че*, *рѐже*, *сѝше*, *ста̀је*, *стѝже*, *тр̀за*.

Глаголи типа *ка̀зати* — *ка̀жем*:

ка̀же — *ка̀жем* — *ка̀жемо* — *ка̀жеду* — *каз̀али*, *жва̀ће*, *лѝже*, *нѝже*, *пѝше*, *рѝче*, *р̀че*, *ска̀че*, *су̀че*, *чѐпи*, *шѐта*.

Шеста врста

а) Глаголи типа *сја̀ти* — *сја̀м*:

да̀ — *да̀м* — *да̀ш* — *да̀те* — *да̀т* — *да̀то*, *зна̀* — *зна̀м* — *зна̀ш* — *зна̀те*, *зја̀* — *зја̀м* — *зја̀мо* — *зја̀те*, али: *да̀ју*, *зна̀ју* и *зна̀ду*, *сја̀ду* и *сја̀ју*, *сја̀(ј)иду*.

б) Глаголи типа *игра̀ти* — *игра̀м*:

игра̀ — *игра̀м* — *игра̀мо* — *заигра̀* — *одигра̀* — *поигра̀*, *ко̀па* — *ко̀пам* — *ко̀памо* — *зако̀па* — *иско̀па* — *преко̀па* — *око̀па*, *чѐшља* — *чѐшљам*; — али: *ма̀ја* — *ма̀јам* — *ма̀јамо* — *ма̀јаду* и *ма̀јају*.

в) Глаголи типа *венча̀ти* — *венча̀м*:

има̀м — *има̀мо* — *има̀ду*, *у̀рва* — *у̀рвам* — *у̀рвамо* — *у̀рван*; али, већина глагола ове врсте у ГР има други начин акцентовања: *венча̀* — *венча̀мо* — *венча̀ду* и *венча̀ју* — *венчан*, *брбља̀*, *ваља̀*, *влатя̀*, *гутя̀*, *кључя̀*, *кркља̀*, *куља̀*, *лиња̀*, *медља̀*, *мрмља̀*, *петља̀*, *прија̀*, *равња̀*, *рђя̀*, *свешта̀*, *тиња̀*, *трља̀*, *трпа̀*, *уздя̀*, *цветя̀*, *црвља̀*, *читя̀*, *чупя̀*.

г) Глаголи типа *гледа̀ти* — *гледа̀м*:

гледа̀ — *гледам* — *гледа̀ду* — *гледа̀ј* и *гледа̀и* — *гледа̀им* — *гледа̀итв* — *гледа̀иду*, *загледа̀* и *загледа̀и*, *прегледа̀* и *прегледа̀и*, *погледа̀* и *погледа̀и*, *бдица̀*, *враћа̀*, *грица̀*, *дрма̀*, *звеца̀*, *звџа̀*, *ка̀са*, *кѝда*, *кла̀ња се*, *клѝма*, *ку̀ка*, *ку̀ша*, *лџика̀*, *мр̀да*, *му̀шка*, *њу̀шка*, *па̀да*, *пѐца*, *пѐва*, *пѝпа*, *плѝва*, *пла̀чка*, *плџска̀*, *праћа̀*, *пу̀ца*, *сећа̀ се*, *сеџка̀*, *сѝпа*, *слика̀*, *слу̀ша*, *та̀пка*, *тѝска*, *треба̀*, *труца̀*, *ту̀ца*, *џѝма*, *ча̀чка*, *чѐпка*, *џѝка*, *шѝба*;

али, говори се: *бѝра*, *др̀ца*, *мѐрка*, *му̀ља*, *пу̀шића*, *рѝба*, *тру̀ћа се*.

д) Глаголи типа *вечѐрати* — *вечѐрам*:

вечѐра — *вечѐрам* — *вечѐрамо* — *вечѐраду*, *уда̀ра* — *уда̀рам* — *уда̀рен* — *додија̀* — *додија̀м* — *додија̀ду* — *додија̀ју* — *додија̀ла*.

Седма врста

а) Глаголи типа *хва̀лити* — *хва̀лим*:

фа̀ли — *фа̀лим* — *фа̀лимо* — *фа̀лиду* — *пофа̀ли*, *ба̀ци*, *бѐди*, *бѐли*, *бѐчи*, *блѝзни*, *бра̀ни*, *бу̀ди*, *бу̀ши*, *ва̀би*, *ва̀ри*, *гла̀си*, *гња̀ви*, *гњѐзди се*, *гра̀ди*, *гр̀ди*, *грѐши*, *гу̀љи*, *гу̀ши*, *да̀ви*, *дѝви*, *дрџѝ*, *дру̀жи*, *ждрѐби се*, *жљѐби*, *жу̀љи*,

знáчи, јáви, јéди, јéжи се, јури, кáни, квáри, клáти, крíви, крúни, кúти, лáди, лéти, љуби, љúти, љúшти, мáзи, мáми, мáри, мáсти, мéси, мýри, мíти, млáти, мрáчи се, мрси, мúти, нýши, пáли, плáсти, плáти, прáси се, прáши, прéти, пръли, рáди, рáни, рéди, рúжи, свéти се, слúжи, смúди, срдди, суди, сúши, тáњи, тврдди, тíњи, трéби, трéзни се, тръћи се, тúжи, тúти, цéди, цр̀ни, шйри;

али, каже се: бúљи и бúљй, лúдй се, срáмй се, рабрй, вйди.

б) Од осталих глагола седме врсте:

увáти, довáти, извáди, увáћен, довáћен, извáћен итд.

Осма врста

држй — држйм — држймо — издржй — одржй — уздржй, блé(ј)й, бб(ј)й, врйштий, звучй, зў(ј)й, клéчй, лéжй, пйштий, пљўштий;

али: зáспе — зáспем — зáспеду и, ретко, зáспи — зáспим — зáспиду.

Глагол бйти — бúдем:

презент: бйде — бйдем — бйдеду и бйду, бйди, а, ређе, и бúде — бúдем — бúдеду и бúду;

са негацијом: нйје — нйсам — нйсмо и нйје — нйсам — нйсмо.

1.5.11. Преглед акценатованих и неакценатованих глаголских наставака¹⁸

а) Наставци акценатовани краткосилазним акцентом:

-áра: лупáра, пискáра (и лупарá, пискарá)

-éва: зактéва, одéва

-йва: завезйва, ужйва

-(љ)á: котрљá, кркљá, мрмљá

-дљи: врпдљи

-дри: брбдри, кркдри

-уца: кашљуца, светлжуца

б) Наставци акценатовани дугосилазним акцентом:

-áри: животáри, трчкаáри

-уши: пенуши, скоруши

в) Глаголи са наставком -ава имају две варијанте:

законáва, издржáва, испуњаáва, али, чешће: законáјѐ, издржáјѐ, испуњајѐ.

г) Наставци који могу бити акценатовани краткосилазним акцентом у неким облицима, док су у другим неакценатовани:

-á: сунчá, браздá, кључá, дебљá

-а: бйра, вбза, гáђа, врáђа

-(к)á: бацакá, чепркá

-(к)а: бдцка, бућка, грйцка, пијуцка

¹⁸ Исио, стр. 85—88, 92, 95.

-ује: *болује, дарује, купује*
 -ује: *милује, радује, бомбардује, мџлује*
 -џ(-џ): *бџи, жутџ, али: старџи*.

д) Неакцентовани наставци:

-и: *жџни, питџми, пуни, бџели, сади, тањи али, каже се: соли*
 -не: *згусне, јурне, стврдне*
 -(њ)а: *почиња*
 -ће: *гракће, крекће*
 -ца: *гњеца, клуца*

ђ) Сви наставци страног порекла носе краткосилазни акценат:

-џра: *бомбардџира, цементџира, штампџира*
 -са: *малакса*
 -џице: *групиџице, курталиџице, мајмунџице, мерџице*

1.5.12. Прилози

гџрџ и гџр, гџр, гџрџена, гџрџка, дџле, дџлена, дџлека
овџко, онџко, онолико, таџкџ, колико, толико
одџкле и одџтлџ, одџведе и одџвдџ, одџклеџка, одџклеџна, одџведџка, одџведџна
овџде, онџде, овџдеџка, овџдена, онџдеџка, онџдена
данџс, данџске, ноџџс, ноџџске, сиџноџ, сиџноџке.

Примери за преношење акцента: *бџстрага, зџвек, џзјутра, наџвек, на-*
двоје, наџсамо, наџпоље, наџтроје, нџслано, нџзводно, дџглади, дџжеџи, дџстра,
џвече, џгости, џдвоје, џзводно, џпола, џпоље, џпомоџ, џтроје и сл.

II ВОКАЛИЗАМ

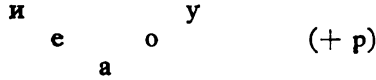
2. Пошто постоје истраживачи који и ово насеље сматрају бугарским¹⁹, навешћемо овде само неколико од основних фонетских особина ГР, специфичних за српске говоре²⁰:

- а) тј > џ: *гаџе, куџа, меџа, вруџина, дџу*
 дј > џ: *веџа, краџа, граџа, раџа*
- б) skj, stj итд. > шт: *гуштер, приши, штипља*
 zgi, zdi итд. > жд: *даждеџак, звиждеџи*
- в) ѣ > у: *врџуџ, гуџска, муџка, пуџнак, руџка*
- г) ћ, џ > е: *дџџа, јџчам, меџсо, сеџно, чеџдо*
- д) џ, џ > а: *ваџш, дџџска, опџџнак, таџџнак, овџј*
- ђ) вџ-, вџ- > у: *удовџџа, Ёскрс, улаџи, унуџка*
- е) л > у: *дугаџчак, жутџџа, муџзе, суџза*
- ж) јд > џ: *дџџе, наџџе, изџџџе*

¹⁹ Йордан Займов, *Български географски имена с — јџ*, БАН, София, 1973, стр. 147.

²⁰ Павле Ивиџ, *О говору Галииџских Срба*, стр. 24—25.

3. У ГР постоје следећи самогласници: *a, e, u, o, y*, слоготворно *p* и варијанта *ə*. Фонолошки, тај систем представља троугао²¹:

Ако се узму у обзир прозодијски фактори, овај Говор има 16 фонема, пошто за *u, y*, немамо минималне парове типа: *й ~ њ, љ ~ њ* (нити *ђ ~ ђ*), иако се може сматрати да су они укључени у опозицијама *й ~ њ, љ ~ њ, ђ ~ ђ*. Према томе, укупан број вокалских јединица износио би 24:

й	й	й	й
ѐ	ѐ	ѐ	ѐ
â	â	â	â
ò	ò	ò	ò
ÿ	ÿ	ÿ	ÿ
ř	ř	ř	ř

Да бисмо извршили фонолошку идентификацију вокалских фонема, доносимо неколико минималних парова.

3.1. Фонем */a/* може имати следеће опозиције:

- â ~ â: *блâго ~ блâго, вâш ~ вâш, зâлог ~ зâлог*
- ă ~ â: *каквѝ ~ кâквѝ, килавѝца ~ килâвѝца*
- a ~ e: *кâса ~ кѐса, лâк ~ лѐк, мâк ~ мѐк*
- a ~ и: *мâло ~ мѝло, сâла ~ сѝла, шâра ~ шѝра*
- a ~ o: *âко ~ ôко, вâди ~ вôди, пâкује ~ пôкује*
- a ~ y: *глâва ~ глÿва, рâда ~ рÿда, сâди ~ сÿди*
- a ~ p: *пâне ~ пřне, сâди ~ сřди, сâне ~ сřне*
- a ~ ø: *дÿг ~ дÿга, кâд ~ кâда, млâд ~ млâда*

3.2. Фонем */ā/* може имати фонолошке опозиције са фонемом */a/* (в. § 3.1.).

3.3. Фонем */e/* може имати следеће опозиције:

- e ~ a: в. § 3.1.
- ě ~ ê: *вѐдро ~ вѐдро, лѐгло ~ лѐгло, спрѐма ~ спрѐма*
- ě ~ ê: *лежѝ ~ лѐжѝ, излежѝ ~ излежѝ, седѝ ~ седѝ*
- e ~ и: *бѐре ~ бѝре, мѐси ~ мѝси, сѐла ~ сѝла*
- e ~ o: *мѐра ~ мôра, онѐ ~ онô, рѐд ~ рôд*
- e ~ y: *лѐд ~ лÿд, лѐпа ~ лÿпа, мѐка ~ мÿка*
- e ~ p: *мѐда ~ мřда, мѐси ~ мřси, пѐва ~ пřва*
- e ~ ø: *лѐп ~ лѐпе, дн ~ дне, сâм ~ сâме*

²¹ В. Н. С. Трубецкой, *Исновы фонологиш*, Москва, 1960, стр. 115—116; Павле Ивић, *Број ѝрозодијских моћућности у речи као карактеристичка фонолошких сисѝема словенских језика*, ЈФ XXV, Београд, 1963, стр. 107 (фуснота); Душан Јовић, *Трсиенички ѝговор*, СДЗБ XVII, Београд, 1968, стр. 38—43.

3.4. Фонем /ĕ/ може имати фонолошке опозиције са фонемом /e/ (в. § 3.3.).

3.5. Фонем /и/ може имати следеће опозиције:

и ~ а, и ~ е: в. § 3.1, 3.3.

ÿ ~ ÿ̄: *вѣла ~ вѣла, крѣла ~ крѣла, рѣба ~ рѣба*

и ~ о: *ѣма ~ ѣма, ѣће ~ ѣће, литѣр ~ литѣр*

и ~ у: *бѣна ~ бѣна, кѣпа ~ кѣпа, сѣта ~ сѣта*

и ~ р: *отѣне ~ отѣне, пѣво ~ пѣво, цѣкне ~ цѣкне*

и ~ ∅: *дѣуж ~ дѣужи, мѣад ~ мѣади, сѣм ~ сѣми*

3.6. Фонем /o/ може имати следеће опозиције:

o ~ а, o ~ е, o ~ и: в. § 3.1, 3.3, 3.5.

ð ~ ð̄: *двѣжа ~ двѣжа, кѣље ~ кѣље, кѣс ~ кѣс*

ø ~ ø̄: *меродѣја ~ меродѣја, по(j)ѣ̄ ~ по(j)ѣ̄*

o ~ у: *одѣје̄ ~ удѣје̄, пѣшта ~ пѣшта, сѣда ~ сѣда*

o ~ р: *кѣс ~ кѣс, пѣс ~ пѣс, сѣди ~ сѣди*

o ~ ∅: *глѣв ~ глѣво, сѣв ~ сѣво, плѣв ~ плѣво*

3.7. Фонем /ō/ може имати опозиције са фонемом /o/ в. § 3.6.

3.8. Фонем /y/ може имати следеће опозиције:

y ~ а, y ~ е, y ~ и, y ~ о: в. § 3.1, 3.3, 3.5, 3.7.

ÿ ~ ÿ̄: *дѣуж ~ дѣуж, лѣда ~ лѣда, Рѣса ~ Рѣса*

p ~ p̄: *кѣка ~ кѣка, кѣма ~ кѣма, сѣди ~ сѣди*

y ~ ∅: *кѣд ~ кѣду, мѣад ~ мѣаду, сѣм ~ сѣму*

4. Слоготворно *p*, као позициона варијанта сугласника *p*, има посебан статус у вокалском систему говора²². Оно може образовати слог, јавља се у контекстима познатим свим вокалима и може бити замењено било којим вокалом у оквиру минималних парова. У принципу, не може стајати испред самогласника осим неколико примера у којима долази испред *a* и *o*: (*od*) *вѣа* (и *od вѣја*), *вѣови*, *овѣо*, *умѣо* (и *умро*, али се изговара *ÿ-мр-о*).

Појава слоготворног *p* одређена је положајем суседних гласова једне речи. Оно се може појавити само једном у датом облику. Нисмо га забележили у префиксима и суфиксима, у енклитикама и проклитикама.

4.1. Слоготворно *p* може се појавити на почетку, у средини и на крају речи.

а) На почетку речи:

у акцентованом слогу: *ѣва, ѣја, ѣјав, ѣка, ѣња, ѣпацк, ѣскав, ѣскавица, ѣт, ѣтас, ѣтат, ѣчак, ѣче*

у протоничном положају: *Рѣт, рѣцки, рѣѣ, рѣженѣца*

б) У средини речи:

у акцентованом слогу:

са краткосилазним акцентом, иза следећих сугласника: *б, в, г, д, ж, з, к, м, н, с, т, ф, х, ц: бѣзо, вѣда, гѣч, дѣкѣ, жѣтѣује, зѣно, кѣкѣ,*

²² Павле Ивић, *Историческо и сравнително-историческо проучавање на славянските езици и на тяхната типологија*, Славянска Филологија, I, София, 1963, стр. 88.

мрља, прсне, Србин, тргне, фрљи, хрња, црн, и испред следећих сугласника: *б, в, г, д, ж, з, к, л, љ, м, н, њ, п, с, т, ћ, ц, ч, ш*: *брдо, брже, брзо, брнка, брчка, врћа, грбав, гркне, грлат, дрвен, дрма, дрти, дршка, истргне, крњав, крт, црци*;

са дугосилазним акцентом, иза следећих сугласника: *б, в, г, д, з, к, м, п, с, т, ц*: *брка, врба, њрба, дрца, зрнце, крњи, мржња, натрћи, прљи, срна, црта*, и испред следећих сугласника: *б, в, д, ж, к, љ, н, њ, м, п, с, т, ћ, ц, ч*: *брвно, врба, врца, врста, грди, гркне, грне, дрца, крма, мржња, надрља, натрћи, срдња, црчак, црта*.

У овом положају врши се и фонолошка опозиција *ř ~ ř*: *брка ~ брка, црта ~ црта*.

У неакцентованом слогу:

у претоничном положају, иза следећих сугласника: *б, в, г, д, к, м, п, с, т, х, ц, ф*: *брџак, врџак, грџурак, дрџе, краџи, мрџавко, прџина, срџље, трџвац, Хрџат, црџевн, фрџаљ*, и испред сугласника: *б, в, г, д, ђ, ж, з, к, л, љ, м, н, њ, п, с, т, ћ, ф, ц, ч, ш*: *брџаљ, брџак, брџље, брџуша, брџић, врџи, врџље, врсџак, врти, врџај, грџурак, грџић, дрџава, дрџина, заврџајџ, крџаче, крџача, лакрџија, мрџина, срџење*. Сви се ови примери односе на први слог испред акцента. Има само неколико случајева када се слоготворно *ř* јавља у другом слогу испред акцента као: *трбушајта, трговина, трновит* и сл.

У средини речи слоготворно *ř* може бити и дуго неакцентовано у положају испред самог акцентованог слога краткосилазним акцентом: *грми, искрчи, мрзи* итд.

Специфично за ГР јесте реализација слоготворног *ř* у претонском положају. Мало је примера са овим неакцентованим гласом у постоничном положају: *зврта, дбртањ, ддрт, пдрје*.

в) На крају речи:

Увек је акцентовано и долази само иза сугласника *в*: *вр, навр, увр*. У том се положају налази и у неким узвицима типа: *бр, кр, пр, тр, фр, цр*, где је слоготворно *ř* много дуже од нормалног изговарања у речима у којима се јавља са дугосилазним акцентом.

4.2. Има случајева када се слоготворно *ř* јавља након губљења самогласника који се налази иза сугласника *ř*:

губљење самогласника *а*: *брадџица и брдџица, бразлџтна и брзлџтна, граџина и грџина, граџиница и грџиница, гранџта и грнџта, краџта и креџта, срамџта и срмџта, патрџице и патрњице, али и мармџада и мрмџада*;

губљење самогласника *е*: *нагрџуци и нагрџуци, превџри и прџари, прџати и прџати, прџаја и прџаја, прџакне и прџакне, прџесе и прџесе, прџеви и прџеви, прџџи и прџџи, прџкчи и прџкчи*;

губљење самогласника *и*: *крџаџица и крџаџица, приџани и прџани*;

ако нису у питању две речи различитог порекла (једна румунског, а друга српског) онда се у облицима *кормџинош* и *крџинош* редукује *о* у положају испред сугласника *ř*.

Све се ове редукције самогласника врше у протоничном положају. Иза акцентованог слога, та се појава врло ретко сусреће: *зѡрата* и *зѡврта*, *чѡбрењак* и *чѡбрњак*.

Да напоменемо још да има случајева када једна реч ствара три варијанте након алтернације вокала и редукције:

а : е : р: *грабуља* — *гребуља* — *грбуља*

е : и : р: *прекаже* — *прикаже* — *пркаже*, *престаѡи* — *пристаѡи* — *прстаѡи* (в. и § 13.1.).

5. Варијанта *ə* позната је овом говору. При изговарању слоготворног *p* увек се чује и секундарни глас испред или иза њега јачег или слабијег интензитета. Кад се тај мукли глас снажније изговара, долази до појаве *ə*. У ГР, као и у многим другим српским говорима, ту би било више прелазних варијанти као нпр.: *xђња* > *x'ђња* > *'ђња* > *əђња*. Такви су и примери: *xђђа* — *əђђа* — *ђђа*, *əрђа* и *рђа* и сл. Има случајева када слог са варијантом *ə* ствара три или четири варијанте једне речи:

əр : ар : р: *мəрђј* — *морђј* — *мрђј*

əр : ар : р: *əрђѡв* — *арђѡв* — *рђѡв*

ар : ра : рə : р: *арженѡца* — *раженѡца* — *рəженѡца* — *рженѡца*

Варијанта *ə* чува се и када испред ње долази префикс: *пəрђѡви*. Присуство овог гласа у речи *рђшница* могло би се објаснити утицајем румунског језика у коме постоји облик *rişnişă*.

5.1. Пошто су носиоци ГР познавали глас *ə*, ширење употребе ове варијанте није наилазило на фонетске препреке. Сусрећемо је у низу примера као варијанту неакцентованог *a* у претоничном положају, испред самог акцентованог слога, док се у узвима може појавити и у акцентованом слогу:

а : ə : *прашѡна* — *прəшѡна*, *сатун* — *сəтун*, *рашчѡсти* — *рəшчѡсти*, *ѡјс* — *əјс*, *ахѡ* — *əхѡ*.

Има случајева са три слободне алтернације вокала без последица на семантичком плану добијених облика:

а : ə : е: *жарѡда* — *жəрѡда* — *жерѡда*, *жарѡч* — *жəрѡч* — *жерѡч*, *ракѡја* — *рəкѡја* — *рекѡја*, каже се *сас* — *сəс* — *сес*.

6. И остали самогласници: *a*, *e*, *u*, *o*, у имају неке своје специфичне особине, иако се, углавном, њихово изговарање у говору битно не разликује од књижевног, с тим што се под акцентом јављају извесне специфичности о којима је било речи у § 1.

7. Вокал *a* може вршити слободне алтернације са већим бројем самогласника, нарочито у неакцентованом слогу. Раније смо поменули алтернацију *a* : ə, а овде доносимо следеће:

а : е у претоничном положају: *дрвљаник* — *дрвљеник*, *јаребица* — *јеребица*, *јармењача* — *јермењача*, *јаруга* — *јеруга*, *јача* — *јечѡ*, *јачање* — *јечѡње*, *мадѡва* — *медѡва*, *марѡдија*, — *мерѡдија*, *маѡна* — *меѡна*, *млачица* — *млечица*, *натегѡча* — *нетегѡча*, *патлиѡн* — *петлиѡн*,

патрнйце — *петрнйце*, *раскйра* — *рескйра*, *расторан* — *ресторан*, *саксија* — *сексија*, *салицин* — *селицин*, *сталдиш* — *стелдиш*, *ћерамйда* — *ћеремйда*, *чарана* — *черана*, *чатлов* — *четлов*, *мандар* — *мендар*, *штаницла* — *штенйцла*; у посттоничном положају: *абар* — *абер*, *барам* — *барем*, *деталина* — *детелина*, *дйнар* — *дйнер*, *кйсало* — *кйсело*²³, *дгњана* — *дгњена*, *ддака* — *ддека*, *октдбар* — *октдбер*, *сунчдглад* — *сунчдглед*, *угљан* — *угљен*, *цилиндар* — *цилиндер*, *центиметар* — *центиметер*, *шаваль* — *шавель*;

у акцентованом слогу: *грушавина* — *грушдвина*, *зден* — *зден*, *јали* — *јели*, *калами* — *калеми*, *каланче* — *каленче*.

а : и у претоничном положају: *мрлавйца* — *мрљивйца*;

у посттоничном положају: *гдтњак* — *гдтњик*, *кутњак* — *кутњик*.

а : о у претоничном положају: *баканча* — *боканча*, *натарош* — *нотарош*, *обадвђе* — *ободвђе*, *швалёр* — *шволёр*;

у посттоничном положају: *дмарина* — *дморина*;

у акцентованом слогу: *љубавник* — *љубвник*, *љубавница* — *љубвница*, *мешавина* — *мешдвина*, *сатана* — *сатдна*, *сдфт* — *сдфт*.

7.1. У неким случајевима присуство вокала *а* у посттоничном положају може бити факултативно: *креденац* и *кредениц*, *мез* и *меза*, *нек* и *нека*, *ддстраг* и *ддстрада*, *озгорен* и *озгорена*, *пед* и *педа*, *таквдг* и *таквдга*, *њигдвог* и *њигдвога*, *овдг* и *овдга*, *ондг* и *ондга* итд.

Непостојано *а* забележено је у следећим случајевима²⁴:

у Н. јд. и Г. мн. им. м. р.: *мдмак* — *момакд*, *лднац* — *лднаца*;

у Н. јд. им. м. р.: *вепар* — *вепра*, *ветар* — *ветра*, *сдн* — *снд*;

у Г. мн. им. ж. и с. р.: *бреска* — *бресака*, *гуска* — *гусака*, *девдјка* — *девојакд*, *рѣбро* — *ребард*, *стакло* — *стакалд*;

код придевских облика за м. р. у Н. јд. (неопређеног вида): *ддбар* — *ддбра*, *мддар* — *мддра*, *мдкар* — *мдкра*, *паметан* — *паметна*;

код неких сложених глагола: *йзабрато*, *ддабрато*, *рдзабрато*.

Непостојано *а* није забележено у следећим случајевима:

у Г. мн. неких им. м. и ж. р.: *венца*, *јарцова*, *лактова*, *лднцова*, *састанка*, *свршетка*, *старцова*, *савља*;

у ГР нема заменичких облика типа: *какав*, *овакав*, *онакав*, *такав* већ само *каквй*, *овакви*, *онакви*, *таквй*;

код предлога *над*, *низ*, *под*, *пред*, *уз*, осим у случајевима када улазе у састав сложеница као: *кроззубе*, *низзид*, *уззид*.

при редукцији групе самогласника на крају речи *ао* > *о*: *дошд*, *рѣко*, *пѣко*, *сѣко* и сл.

7.2. Када два самогласника исте или различите природе дођу један до другог, они сачињавају два посебна слога, а, у већини случајева, један од њих је акцентован:

аа: *райт*

âа: *маа*

²³ Павле Ивић, *О говору Галијољских Срба*, стр. 98.

²⁴ М. Решетар, *Секундарни йолулас у српскохрватском књижевном језику*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, I, 2, Београд, 1921, стр. 238—251.

ѡи: заборѡим, издѡица, мѡица, напѡи, опѡи (али и: заборѡвим, заборѡјим, сам заборѡјеѡ, издѡјица, мѡјица, напѡји, опѡји)
 ай: калайише, награйише, найгра, найђе, сјай, тѡй, утѡй (и калайише, на-
 грајише, сјѡј, тѡј, утѡј)
 ѡо: брѡон, ваљѡо, грѡорас, јѡо, мѡовина, мѡор, нѡоблак, нѡопако, нѡочаре
 аѡ: задѡитрен, надѡчице, надѡитри, снаѡђа, страѡта
 ѡо: зѡова, мѡѡо, пѡор, пѡорка, рѡоник
 аѡ: јѡѡка, мѡѡка, саѡник
 ѡу: брѡун, јѡук, какѡу, мѡѡу, пѡук, пѡучина, рапѡус
 аѡ: маѡна, наѡуди, наѡучи
 аѡ: каѡурма, мѡѡуче (и кавѡурма)
 аѡ: аутомѡбѡл, заутѡм, наужѡива, науѡйма, пауѡица.

7.3. Од осталих фонетских процеса у вези самогласника *a* споменућемо и контракцију²⁵ вокалске групе *ao* у *a* или *o*: *зѡва*, *нѡпоко*, *кѡ*, *котѡ*, *петѡ*, па затим, *вѡко*, *дѡвѡ*, *дѡ*, *дорѡсо*, *дошѡ*, *жѡ*, *изѡшо*, *имѡ*, *казѡ*, *копѡ*, *мѡго*, *питѡ*, *прѡчитѡ*, *пѡшо*, *пѡтово*, *разумѡ*, *рѡко*, *сѡко*, *сниѡвѡ*, *укрѡ* и сл.

7.4. Елизизија вокала *a* честа је појава у примерима следећег типа²⁶: *г ѡбје*, *д изѡђе*, *д ѡђе*, *д утѡкне*, *з устѡви*, *ће д идѡмо*,²⁷ *н онѡј свѡт*, *ди ћу д ѡм*, *нѡма д иде*, *ѡма д ужѡива*.

7.5. У примеру *заутѡм* имамо развијање вокалске групе појавом самогласника *o*. Ова реч има и варијанту *заутѡм* (*o > y*).

Именица *ајѡѡк* има у ГР и варијанту *идѡк* након промена: *хајѡѡк > ајѡѡк > јѡѡк > идѡк*.

За самогласник *a* не постоје рестрикције у дистрибуцији, он се може појавити у свим постојећим положајима у говору, на почетку, у средини и на крају речи, испред и иза сугласника и сугласничких група.

8. Самогласник *e* нема, такође, рестрикција у дистрибуцији. Извесна колебања постоје у употреби префикса *пре-*, *при-*, *про-*, што доводи до појаве већег броја лексичких варијанти које ћемо, једино из практичних разлога, укључити у примере са слободним алтернацијама овог вокала. е : а в. § 7.

е : и у претоничном положају: *беѡѡкли* — *биѡѡкли*, *гевѡкт* — *гивѡкт*, *греѡѡта* — *гриѡѡта*, *етѡ* — *итѡ*, *зенѡја* — *зинѡја*, *кеѡѡља* — *киѡѡља*, *кеѡѡка* — *киѡѡка*, *ленѡја* — *линѡја*, *лесѡца* — *лисѡца*, *летурѡја* — *литурѡја*, *леѡѡдер* — *лиѡѡдер*, *меѡѡина* — *миѡѡина*, *менѡѡша* — *минѡѡша*, *мирѡише* — *миѡише*, *његѡв* — *њѡгѡв*, *перѡѡца* — *пѡрѡѡца*, *преблѡѡжи* — *приблѡѡжи*, *прекѡѡже* — *прикѡѡже*, *прекѡѡни* — *прикѡѡни*, *пресѡѡши* — *присѡѡши*, *ретѡѡда* — *ритѡѡда*, *секѡѡра* — *сикѡѡра*, *секиѡѡѡја* — *сѡкиѡѡѡја*, *телегрѡѡф* — *телигрѡѡф*, *телефѡн* — *телифѡн*, *умерѡише* — *умѡрѡише*, *ферѡѡнга* — *фирѡѡнга*, *ѡѡѡндѡр* — *ѡѡѡндѡр*, *ѡѡмѡнт* — *ѡѡмѡнт*, *ѡѡраѡда* — *ѡѡраѡда*, *ѡѡнија* — *ѡѡнија*, *шељѡѡже* — *шиљѡѡже*

²⁵ Берислав М. Николић, *Сремски ѡговор*, стр. 122—123.

²⁶ *Иѡѡо*, стр. 121—122.

²⁷ Павле Ивић, *О ѡговору Галиѡљских Срба*, 85—95.

у посттоничном положају: *Бадњедан — Бадњидан, фаленка — фалинка, фусекла — фусикла*

у акцентованом слогу: *заотѐм — заотѝм, прѐдвечер — прѝдвечер, прѐчес — прѝчес.*

е : о у претоничном слогу: *прѐблѐдѝ — прѝблѐдѝ, прѐбуди — прѝбуди, прѐгуне — прѝгуне, прѐгутѝ — прѝгутѝ, прѐђашњи — прѝђашњи, прѐждѐре — прѝждѐре, прѐјури — прѝјури, прѐкључѝ — прѝкључѝ, прѐлијже — прѝлијже, прѐмењива — прѝмењива, прѐмѝша — прѝмѝша, прѐмрзне — прѝмрзне, прѐпѝти — прѝпѝти, прѐпешѝчи — прѝпешѝчи, прѐлетѝ — прѝлетѝ, прѐсѐје — прѝсѐје, прѐцѐди — прѝцѐди*

ова алтернација није забележена у посттоничном положају; у акцентованом слогу: *ђубрѐвник — џубрѝвник, њѐјзин — њѝјзин.*

8.1. Доносимо неколико примера факултативне употребе самогласника *е*. Ова редуција забележена је само у посттоничном положају и она није потпуна, ти облици имају у говору две варијанте: *валѝде и валѝд, гѝде и гѝд, дигѝде и дигѝд, добрѝме и добрѝм, досѝде и досѝд, кѝде и кѝд, кадѝде и кадѝд, кѝде и кѝд, мѝже и мѝж, овѝде и овѝд, одовѝде и одовѝд, онѝде и онѝд, отѝде и отѝд, откѝде и откѝд, откѝде и откѝд, радѝник и радѝник, свѝде и свѝд, тѝде и тѝд*. Ту спадају и облици са пренесеним акцентом са последњег слога: *одозгорѝ и одозгѝр, томѝ и тѝм, чимѝ и чѝм* и сл., као и облици *чѝрез и чрѝз* где се, исто тако, може редуцирати акцентовани самогласник.

8.2. Вокалске групе у којима је *е* први елемент:

еѝ: *меѝна*

еѝ: *насмѝѝ (и насмѝјѝ)*

еѝ: *блѝѝ, леѝѝца (и блѝјѝ, леѝѝѝца)*

ѝо: *бѝо, вѝо, дѝо*

ѝѝ: *неѝбичан, неѝзбиљан*

ѝо: *неоѝжѝнен, неоѝштѝћен, неоѝчекѝван*

ѝу: *мѝур*

ѝу: *меѝна, неѝдата, неѝредан, преѝзме*

ѝу: *неуѝглађен, преѝдѝ, преѝрѝди*

8.3. Када се група самогласника *ео* налази на крају речи, обично се врши њена редуција на *о*: *болѝд, вѝсо, вѝдо, дѝбо, дѝно, жѝнѝд, задѝоцнѝд, најѝд, најѝчо, ѝто, разболѝд, ѝзо, умѝд, ѝд* и сл., па затим: *вѝсо, дѝбо, нѝно*.

8.4. Испуштање вокала *е*: *крѝѝна, мѝн ми дѝ, да н-изѝђу, да с-оѝжѝни, ј-убѝд, н-умѝм, сѝграду, сѝме, с-ѝвје, ће т-ѝбје*, па онда: *тѝвѝга, мѝѝга, свѝѝга*; код облика 2. и 3. лица през. глагола *моћи* са негацијом: *не мѝж да*.

9. Вокал *и* улази у поменуће алтернације са *а* (в. § 7.), *е* (в. § 8.), док се у контекстима друге природе ретко сусреће:

и : о *чиѝолаѝда — чоѝолаѝда*

и : у *ѝурик — ѝурук*

9.1. Ретке су и вокалске групе у којима је и први елеменат:

йе: *лие, мие, слие, шије* (и *лије, мије, слије, шије*)

ий: *приин* (и *пријин*)

ий: *артијца, баскијца, пријца* (и *артијџца, баскијџца, пријџца*)

ин: *дџчи, зџчи, кџзи, кокџии, лисџчи, мџчи, нџчи, тџчи* (и *дџчији, зџчији, кџзији, кокџији, лисџчији, мџчији, нџчији, тџчији*)

јо: *чиода*; у другим примерима група самогласника развија секундарно *ј*: *авијџн, милијџн, радијо*

иу: *пиуче* (и *тијуче*)

9.1. Ево неколико случајева елизиде вокала *и*:

испред сугласника *ј*: *дџчи, дџбе, зџбе, нџбе, џбе, кџзи, џје, џкрје, пџкрје, пџе* (< *полије*)

у облицима типа: *ја б дошџ, четџр и четџри, на пџв пџглед, нџт долџзи, нџт се јџвља, џл*

у облицима императива: *бџж, џт, џд, брџнте, вџте, дрџте, џте, не вџте брџгу, кџшите, нџсте, промџнте, стџнте, жџвте, дрџж, остџв* и сл.

Има случајева када се место *и* јавља *ј*: *добџд, заборџвџо, понџд, пуштџд, спремџд*.

10. Вокал *о* има следеће слободне алтернације са осталим самогласницима:

о : а, о : е, о : и в. § 7, 8, 9.

о : у ово је најобичнија слободна алтернација вокала у ГР, нарочито у неакцентованом слогу:

у претоничном положају: *боранија — буранија, бордџљ — бурдџљ, борџга — бурџга, горџн — гурџн, клџмбарџ — клџмбарџ, ковџрт — кувџрт, кожџкџр — кожџкџр, комуџшина — кумџшина, копџње — купџње, кошџџнаџ — куџџџнаџ, кроџпџр — круџпџр, лџбџња — лу бџња, монџулија — монџулија, обџри — убџри, обџћа — убџћа, огџри — угџри, огџџи — угџџи, огџне — угџне, ојџлови — ујџлови, окџшџ — укџшџ, окрџјак — укрџјак, окрџти — укрџти, окџси — укџси, окџћи — укџћи, олџњи, улџњи, олџби — улџби, омекџшџ — умекџшџ, омџртџи — умџртџи, осџмљен — усџмљен, осџкне — усџкне, отџне — утџне, отџња — утџња, отџри — утџри, офџрба — уфџрба, ошџбџне — ушџбџне, порџцџлџн — пурџцџлџн, толџзџна — тулџзџна, фџрџна — фуџрџна, шџфонџр — шџфунџр* ИТД.

у посттоничном положају: *џкоз — џкуз, брџон — брџун, грџмџбок — грџмџбук, пџпољџк — пџпуљџк, сџротџка — сџрутџка, тџфџс — тџфџус, тџмџбола — тџмџбула, тџџовање — тџџување*

у акцентованом слогу: *трџпа — трџпа, фџрт — фџрт*.

10.1. Елизиде вокала *о* забележена је само у неколико примера: *више нег он, више нег сви, мџл и мџло, вџј и овџј, вџко и овџко, тџне и отџне*.

10.2. Мали је број вокалских група у којима је *о* први елеменат:

оџ: *поџнси, поџра*

оџ: *доџња, поџња*

ђе: *мде, твде, трде* (и *мдје, твдје, трдје*)
 оѐ: *доѐње, роѐње* (и *дојѐње, ројѐње*)
 ђи: *издђди, надђди, напђди, нарђди, ознђди, освђди, слђди, усвђди* (и *издђђји, надђђји, напђђји, нарђђји, ознђђји, освђђји, слђђји, усвђђји*)
 оѡ: *боѡ, броѡ, гноѡ, изроѡ, коѡ, кроѡ, обоѡца, своѡйна, троѡца* (и *боѡѡ, броѡѡ, гноѡѡ, изроѡѡ, коѡѡ, кроѡѡ, обоѡѡца, своѡѡйна, троѡѡца*)
 оу: *поуѡи*

10.3. После сугласника *ђ, ж, ј, љ, њ, ћ, ц, ч, и ш*, место вокала *е* може се појавити *о*:

ђ: *млађом, чађом, туђом*

ж: *ножом, пужом*

ј: *крајом, сјајом, нечијо* (и *нечије*), *ничијо* (и *ничије*)

љ: *мљом, плљом*

њ: *кђњом, пањом, божјѡњо* (и *божјѡње*), *детјѡно* (и *детјѡње*), *јесенѡшњо* (и *јесенѡшње*), *јесѐњо* (и *јесѐње*), *крњо* (и *крње*), *лењо* (и *лење*), *ноћѡшњо* (и *ноћѡшње*), *дсредњо* (и *дсредње*), *прдњо* (и *прдње*), *прећѡшњо* (и *прећѡшње*), *пролећњо* (и *пролећње*)

ћ: *домаћо* (и *домаће*), *покраћо* (и *покраће*), *цвећом*

ц: *кѡлцом, пѡлцом, ђѡм*

ч: *двѡ* (и *двѡче*)

ш: *лѡшо* (и *лѡше*), *вѡшом, нѡшом*

Упор. и *возѡви, мрѡзови, ѡђром, нѡсом*.

Супротну ситуацију, када се *е* јавља место *о*, имамо у примерима: *овѡм, онѡм, тѡм*.

11. Слободне алтернације вокала у са осталим самогласницима дате су у § 7, 8, 9, 10.

У два случаја забележили смо слободну алтернацију самогласника у са сугласницима *в, ј, ф*:

у : в : ј *љѡу — љѡв — љѡј*

у : в : ф *утѡрник — втѡрник — фтѡрник*

Вокал у може се појавити и место *о* или *е*, у заменици *куј* (< *кој* < *ко*)²⁸, односно у през. 3. л. мн. *вѡду, кѡсу, нѡсу, трѐсу*²⁹ и сл.

11.1. Факултативна употреба самогласника у забележена је само у примерима: *измѡћ* и *измѡћу, тѡрник*³⁰ и *утѡрник*.

Потпуна редукција вокала у забележена је само у облику *добрѡтро*.

11.2. Мали је број вокалских група у којима је у први елеменат:

ѡа: *грѡа, куѡа, куѡар, куѡариѡа* (и *грѡѡѡа, куѡѡѡа, куѡѡѡар, куѡѡѡариѡа*)

уѡ: *брѡѡ, зѡѡ, стрѡѡ* (и *брѡѡѡ, зѡѡѡ, стрѡѡѡ*)

²⁸ Pavle Ivić, *Die serbokroatischen Dialekte*, I Band (S- Gravenhage 1958), str. 122.

²⁹ *Исиѡ*, стр. 53.

³⁰ А. Белић, *Дијалектѡм Исиѡчне и Јужне Србије*, СДЗБ I, Београд, 1905, стр. 160; Emil Petrovici, *Grăul carașovenilor*, București, 1935, str. 93.

уо: р^уо, из^уо (и р^уво, изув^д)
 уд: удчи (Ускрса)
 уђ: уђда.

11.3. Примери за контракцију финалне групе вокала уо у о: *заврнђ, заменђ, кренђ, метђ, напоменђ, огрнђ, погйно, променђ, чђ*. Овде долазе и облици *Дђви, Дђва, Дђве*.

12. Испред *а, е, и, о*, на почетку речи, може се, факултативно, појавити сугласник *ј*:

а: *ђко и јђко*

е: *еванђђље и јеванђђље, евђ и јевђ, еспђн и јеспђн, ђто и јђто*

и: *ји, ђн ји вђдо, ђн ји рђко, он ји ђђ (и ђн и вђдо, ђн и рђко, ђн и ђђ)*

о: *ђн и јђн, ђна и јђна, ђно и јђно, ђнак и јђнак, ђпет и јђпет*.

У истом положају може се, факултативно, појавити и сугласник *в*: *ђвљђја и вђвљђја, ђстина и вђстина, тђрник и вђтђрник*.

13. Примери које смо до сада донели упућују на екавски карактер ГР. Одступања од екавске замене *јата* позната су и другим српским говорима²¹:

Када се иза *јата* налазио сонант *ј*: *веселђ(ј)и, здравђ(ј)и, милђ(ј)и, новђ(ј)и, паметнђ(ј)и, ранђ(ј)и, ситнђ(ј)и, старђ(ј)и, ди (је), дигђђ, гриђђта (и гређђта), додиђђ*.

У презенту глагола *јесам* са префиксом *нђ-*: *нђсам, нђси, нђје, нђсмо, нђсте, нђсу*, и у другим облицима у вези са негацијом: *ни се вђђло, ни ми лђко, ни ми вђља*. У осталим случајевима, префикс *не-* је сачуван: *нђки, нђшто, нђкако, нђгде*.

Код заменичких наставака: *-и(х), -им, -има*: *ти, овђм, тђм, тђма, овђма, ђђбрим, јђђнђм, свђма, мђјима, с онђм мђлим деуђма, саи ђђђвђм сђном, с онђм кђменом, јђђно за дрђгим, с кђлима, сас зубђма, од сувђ шљивђ, сас овђм дрђвима*.

У облицима императива 2. л. мн.: *ђдите, сђдите*.

У облицима где је и стајало насупрот старом *јату*: *сикђра, сикирђђца, (и секђра, секирђђца)*.

Да наведемо и примере:

кђми, мђјки, унђки
по глђви, по вђди

Икавизама нема у облицима: *мђне, тђбе, сђбе*. Изговара се *гњђздо, лђја, недђља, овђђ, зђница, брђска*.

13.1. Иако префикс *нрђ-* даје у ГР *пре-*, примери са таквом променом нису увек поуздани. У већини случајева *пре-* је добро очувано у говору: *пребђгне, прежђивђ, пређре, пређађи, пређђје, прђтрђсђ, прђтрђнђ, Пређђрђжење* и сл.

²¹ Павле Ивић, *О говорима Банаша*, ЈФ XVIII, Београд, 1949—1950, стр. 147—148; Павле Ивић, *Месђо банашкој херској говора међу срђским дијалектђма*, „Банатске Хере”, Нови Сад, 1959, стр. 329—330; Pavle Ivić, *Die serbokroatischen*, стр. 233. Берислав М. Николић, *Сремски говор*, стр. 311—315; Слободан Реметић, *О незамењеном јђју и икавизмама у говорима северозападне Србије*, СДЗБ XXVII, Београд, 1981, стр. 48, 49, 54, 63, 69—77.

Овај се префикс може појавити и место изворног *при-*, с тим што се у говору користе обе варијанте: *преблијжи* и *приблијжи*, *превџти* и *привџти*, *прекајже* и *прикајже*, *прѣлика* и *прилика*, *препада* и *притада*, *пречѣка* и *причѣка* итд., иако се у другим случајевима префикс *при-* добро очувао: *припреми*, *примѣба*, *пример*, *пријатељ*, *примџу*, *прирѣда* и сл.

Да напоменемо и то да у говору постоје извесна колебања и у употреби префикса *про-*, који може доћи и место етимолошког *пре-* (*пролетѣ* и *прелетѣ*), а *пре-* може доћи место изворног *про-* (*пребуди* и *пробуди* в. § 8). Овакве варијанте не искључују једна другу из употребе у ГР.

Добро су сачувани предлози *пре* и *преко*, прилози *прѣ*, *прѣко*, *о(в)дѣ*, *о(в)дѣка*, *о(в)дѣна*.

Именица *кљѣшта* изговара се тако или *кљѣште*. Каже се: *остаѣрели*, *полудѣли*, *разболѣли*, *жѣвѣли*.

III КОНСОНАНТИЗАМ

14. *Консонантски систем* ГР не разликује се од система српскохрватског књижевног језика. Сачињавају га следећих 25 сугласника³² и исто толико фонема; ту се не подразумева и африкат S:

	в	ј			
	м	н	њ		
		л	љ	р	
к	п	т	ћ	ч	ц
г	б	д	ђ	џ	
х	ф			ш	с
				ж	з

Дистрибуција консонантских фонема се знатно разликује од оне у књижевном језику. Треба напоменути да и у самом ГР постоје извесне разлике између говора старијих и млађих генерација, нарочито у употреби сугласника *х*, *ф*, *в*, *ј*.

Африкат S

15. Забележен је само у неколико примера било као варијанта³³ сугласника *з*: *буса*, *бусат*, *бусѣва* и *бѣва*, *од брдѣза*, *осѣбѣ*, *просѣбѣ*, *сковѣрса*, било место сугласничке групе *дз*: *осѣме*, *посѣмни*, *преѣдру* (али и *од брдѣза*, *од зѣмѣ* и *озѣмѣ*, *преѣзору* и *преѣдру*).

Има истраживача који сматрају да је у оваквим, и сличним случајевима, *з* фонем³⁴, а не варијанта. У прилог томе доносе једини минимални

³² Павле Ивић, *Два главна њраваца развоја консонантизма у српскохрватском језику*, Годишњак филозофског факултета у Новом Саду, књ. II, Нови Сад, 1957, стр. 163.

³³ Павле Ивић, *О говору Галишњољских Срба*, стр. 135.

³⁴ Vescu Victor, *Un împrumut românesc în sistemul fonologic al graiului sîrbesc din localitățile Petrovaselo, Cralovăț și Stanciova, reg. Banat*, *Limba română* XVI, 3, Bucuaresti, 1967, str. 273.

пар за комутацију *s — ц*: *бӯса — бӯца*, што, ни у датом говору, ни у ГР, није прави минимални пар због разлике у акценту. Иначе, *s* и *z* могу се појавити у истом окружењу, али стварају две варијанте исте речи, а не два посебна облика³⁵, као нпр.: *од брднса и од брднза, осџмџ и озџмџ*.

Сугласник *x*

16. Ретко се сусреће у ГР, по правилу се губи или је замењен једним од сугласника *в, j, к*.

Забележили смо га у примерима:

— На почетку речи: *хџбар, хџде, хџка, хџм, хџр* и сл.; секундарно *х*: *хџмишан, хџма, хџџа, хџџав*. У овим, и сличним облицима, сугласник *х* има факултативан карактер, у говору се чешће користе облици без тога гласа: *џбар, џде, џм, џр* (или *кџр*), *џмишан, џма, џџа, џџав*.

— У средини речи јавља се само у узвицима *ахџ, џхџ* и код именица *мџха, рахџт*, чије су варијанте *мџа, раџт* чешће.

— На крају речи: *ах, их, ох, ух, џспех, шџрлах*.

16.1. Замена консонанта *x* другим сугласницима:

в: *бӯва, дӯва, кӯва, мӯва, дчув, потпџзув, рӯво, с трбӯвом, сӯв, џво*;
j: *грџј, грџјта, дрџје, кујна, мајџм, мајџија, прџја, смџј, снајја, стрџја, тијја, чџја*;

к: *вџздук, дрџке, закџџа, клџденац, кожџкџр, кџр, плџк*.

16.2. Сугласник *x* у консонантским групама:

xв > *в*: *вџџа, завџти, увџти*

xв > *ф*: *фџла, зафџли, зафџџа*

xл > *л*: *ладнџџа, леџац, разладџи*

xн > *н*: *осџне, одџне*

xр > *р*: *рџброс, рџст, рџни, рџт, сарџњен*

xт > *т*: *тџла, тџ (< хтџо)*.

16.3. Губљење сугласника *x*:

на почетку речи: *џбар, џде, ајџук, ајџа, џла, џлава, џљина, џм, џпав, џпси, артџја, џтар, иџџада, џди, отџл, џџе* итд.

у средини речи: *вџрови, грџорас, кујнска, мџла, мџовина, мџна, мџуна, мџур, пауљџце, појџта* итд.

на крају речи: *од вџши, од дрџги, од мџди, од тџди, џи дџџе, да и вџди, џра, тџбу, стрџџ*.

Сугласник *ф*

17. Најчешће долази у речима страног порекла:

на почетку речи: *фашџнке, фџшек, фџно, фџрт, фџлаша, фџруштук, фџруна* итд.

³⁵ Душан Јовић, *Трсињенички говор*, стр. 64.

у средини речи: *грѝрла, карѝна, крѝфна, кѝфер, официѝр, тѝфус, телефѝн, шофѝр, штраѝта* и сл.

на крају речи: *дѝф, рѝф, шрѝф, штѝф*.

17.1. Осим оваквих облика, забележити смо га и:

место *хв*: *фа̀ла, фла̀на, заф̀ли, заф̀ти, поф̀ли, ноф̀на, поф̀на, уф̀ли*;

осим облика *фа̀ла* и *заф̀ли, поф̀ли*, у осталим забележени је и *хв* > *в* место *в*: *јѝфтино, лафтѝш, ѝфчи, чѝршаф*

у ономатопејским речима: *фѝс, фѝсне, флѝс, фрѝ, фрѝк, фрѝкне, фу̀шка* факултативно долази у речи *на̀фора*, која има као варијанту облик *на̀ора* каже се *насу̀љ*.

17.2. Специфичност ГР представља и коришћење двеју варијанти са слободном алтернацијом *ф* : *в*: *фа̀на* и *ва̀на, дофа̀ти* и *дова̀ти, њерѝѝф* и *њерѝѝв, јѝфтино* и *јѝвтино, ла̀ф* и *ла̀в* итд.

Сугласник *в*

18. У већини случајева овај је консонант добро сачуван:

на почетку речи: *ва̀ди, ва̀ља, ваља̀, ва̀ра, ва̀шар, вѐтар, вѝно, вла̀га, вѝда, вра̀бац, вѝдрник, ву̀на*

у средини речи: *готѝво, девѝка, девѝка, др̀во, јетѝва, мр̀ави, ова̀, овѐ, ѝвсен, ѝвца, пѝново, прева̀ри, приповѝда, тѝква, тра̀ва*

на крају речи: *глу̀в, жѝв, здра̀в, крѝв, лука̀в, му̀тав, пра̀в, су̀в, цѐв*.

18.1. Забележен је и место сугласничке групе *хв*: *ва̀на, дова̀на, вѝти* (в. § 17.1).

18.2. Место консонанта *в* може доћи *ф*, са којим ствара слободне алтернације (в. § 17.1, 17.2), а консонант *в* може доћи место *х* (в. § 16.1).

18.3. Чести су случајеви факултативне употребе консонанта *в*: *гру̀ва* и *гру̀а, каву̀рма* и *кау̀рма, ку̀ва* и *ку̀а, ку̀вар* и *ку̀ар, ку̀варица* и *ку̀арица, пљувѝтак* и *пљудѝтак, пувѝло* и *пуд̀ло, чу̀ваду* и *чу̀аду, чѝвек* и *чѝек*.

Има случајева када се након факултативне употребе овог консонанта стварају у говору три варијанте једног облика: *нап̀рѝви* и *нап̀рѝи*, па се, у међусамогласничком положају може појавити секундарно *ј*: *нап̀рѝји, оста̀ви, оста̀и* и *оста̀ји, пра̀ви, пра̀и* и *пра̀ји, престѝви, престѝи* и *престѝји, заборѝви, заборѝи* и *заборѝји* итд.

Секундарно *ј* може се појавити место *в* и у примерима типа: *бивѝн* и *биѝн, убивѝн* и *убиѝн, набивѝн* и *набиѝн, пра̀вен* и *пра̀јен, убѝва* и *убѝја*.

Каже се: *верова̀тно* и *вероја̀тно*.

18.4. Губљење консонанта *в* у сугласничким групама:

гв > г: *гѝјзе, гѝјзен*

кв > к: *брѝска, рѝтка, кѝчка*.

Факултативно се могу редуцирати и следеће консонантске групе: *вљ* > *љ*: *нап̀рѝвљен* и *нап̀рѝљен, оста̀вљен* и *оста̀љен*, али само: *дивљѝка, дивљѝ, здра̀вље, оста̀вља*

кв > к: *какви* и *каки*, *какви* и *каки*, *какви* и *каки*
 вств > вст, ств: *лукавство* и *лукавсто*, *лукавство*
 мств > мст: *кумство* и *кумсто*
 пств > пст: *рпство* и *рпсто*
 рств > рст: *царство* и *царсто*
 ђств > ђст: *вођство* и *вођсто* итд., в. § 35.

Сугласник *ј*

19. Налазимо га у свим положајима:

на почетку речи: *ја*, *јабука*, *јавор*, *јазње*, *јазавиц*, *јак*, *један*, *језик*,
јетрва, *јечам*, *јди*, *јдрган*, *јдрган*, *јури*, *јутро*, *јучер*
 у средини речи:

испред сугласника: *ајдук*, *војска*, *девојчица*, *кујна*, *најдре*, *мајка*,
ујка, *ујна*

иза сугласника: *барјак*, *бурјан*, *курјак*, *дје*, *одјаш*, *одјур*
 између два сугласника:

а — а: *белја*, *паја*, *прдаја*, *удаја*
 а — у: *бају*, *дају*, *кају*, *лају*, *певају*, *сањају*
 е — а: *грејали*, *леја*, *овејали*, *сеја*, *сејали*
 е — у: *блеју*, *веју*, *греју*, *сеју*
 и — а: *артија*, *брија*, *прија*, *скамија*, *ракија*, *чија*
 о — а: *брђа*, *знђа*, *крђа*, *пђас*
 о — о: *бђом*, *којђм*, *мђом*, *твђом*
 у — а: *олуја*, *струја*, *уја*
 у — у: *верују*, *купују*, *лудују*, *пакују*

на крају речи: *бој*, *зној*, *крај*, *крђ*, *лој*, *мој*, *сјај*, па онда: *веруј*, *дај*,
кдај, *купуј*, *милуј*
 каже се: *је*, *тако је*, *овако је*, *бил је*, али: *шта е*, *ту е*.

19.2. Секундарно *ј* забележено је у примерима следећег типа:

јдн, *јдна*, *јдни*, *јдет*, *јднд*, *јексер*, *јеспан*
једанјс, *дванјс*, *тринјс*, *четрнјс*, *петнјс*, *шеснјс*, *седамнјс*, *осам-*
нјс, *деветнјс*, *двајс*

у облицима радног глаголског придева: *добијо*, *купијо*, *навијо*, *радијо*,
савијо, *сакријо*, *сумијо*, *убијо*, али и *добјд*, *купјд*, *навјд*, *радјд*, *савјд*, *сакрјд*,
сумјд, *убјд*; каже се *молјио*, *молјд* и *мољд*

након губљења сугласника *х*: *греј*, *грејдта* (в. § 16.1.) и сугласника *в*:
заборјаји, *напраји* (в. § 18.3).

у хијатусу: *и-ј-обукли*, *ми-ј-дднели све*, *ми-ј-дбрани*, *дали ми-ј-обаде*.

19.3. Две варијанте једног облика могу се појавити и због факултативног изговора *ј* у положају између два самогласника:

а — е: *даје* и *даје*, *од снаје* и *од снаје*, *продаје* и *продаје*, *траје* и *траје*
 а — и: *гаји* и *гаји*, *сјаји* и *сјаји*, *снаји* и *снаји*

- е — е: *вѣје и вѣе, грѣје и грѣе, сѣје и сѣе, смејѣ и смеѣ, стрѣје и стрѣе, посѣје и посѣе*
 е — и: *блејѣ и блей, лејѣн и лейн, сејѣн и сејн*
 е — о: *грејѣта и гредѣта, стрѣјѣом и стрѣјѣом*, али увек: *сѣјѣо, прејѣд, грѣјѣо*
 и — е: *измѣје, измѣе и ѣзмѣје, није и није, раније и раније, шије и шије*; каже се: *пѣкрем*
 и — и: *артијѣца и артиѣца, главнѣји и главнѣи, капијѣца и капиѣца, кутијѣца и кутиѣца, старѣји и старѣи*
 и — о: *добѣо и добѣјѣо, купѣо и купѣјѣо, савѣо и савѣјѣо, сакрѣо и сакрѣјѣо*; у овим се облицима и може испустити: *добѣд, купѣд, савѣд, сакрѣд* (в. и § 19.2)
 и — у: *авлѣјѣу и авлѣју, ракѣју и ракѣу, очѣју ми и очѣу ми, скамѣју и скамѣу*
 о — е: *двѣје и двѣе, мѣје и мѣе, појѣ и поѣ, пројѣ и проѣ, трѣје и трѣе*
 о — и: *гојѣ и гој, двојѣца и двојѣца, знојѣ и зној, којѣ и кој, мѣји и мој, обојѣца и обојѣца, појѣ и пој, пројѣца и пројѣца*
 у — е: *купѣје и купѣе, лумпѣје и лумпѣе, мѣлује и мѣлуе, повезѣје и повезѣе, плѣје и плѣе, тѣје и тѣе, рѣдује и рѣдуе, свукѣје и свукѣе, чѣје и чѣе*
 у — и: *брѣјѣ и брѣј, зѣјѣ и зѣј*

19.4. Консонант *j* губи се:

у императиву иза *и*: *ни, пребѣи, сумѣи, убѣи, ниѣте, повѣите, савѣите, шиѣте*
 у придевима изведеним од именица на *-ија*: *авлѣиски, капиѣски, комшиѣски*

у облицима са негацијом типа: *немѣд-дѣш, немѣд-јѣш, немѣд-трајѣшиш, немѣд-виѣш, немѣд-бѣрѣш, немѣд-ниѣш*

— каже се *идѣк* и *ајдѣк* (в. § 7.5.).

Нека запажања у вези са африкатима

20. Већ смо напоменули да се африкат *s* јавља у ГР као варијанта, а не као посебан фонем (в. § 15).

У изговарању африката *ђ, њ, џ, ч, њ* нисмо забележили разлике према њиховом изговарању у књижевном језику. У говору постоје извесне фонетске промене везане за ове африкате, промене које се односе на њихову дистрибуцију, на појаву секундарних африката, на разне промене у консонантским групама.

20.1. Африкат *ђ* забележен је место *њ* само у речи *мађун*, која је, свакако, позајмица из румунског језика (*magiun*). Каже се *јѣђи, рађен дан, рађен чѣвек, рађеник*.

20.2. Африкат *њ* не долази место *ч*. Каже се: *вађа, голѣђа, добрѣђа, милѣђа, мудрѣђа, навѣђа, обрѣђа, плађа* „месечна зарада“, *преврѣђа, наврѣђа* и сл. Као аналошка појава³⁶ „према облицима других глаголских облика

³⁶ Берислав М. Николић, *Тришѣки говор*, СДЗБ XVII, Београд, 1968, стр. 285.

дисимилацијом *мн > мл, зн > зл*: *млдо, млдоги, помлдожи, злмење*

секундарно *л*: *бразџтла, гранџтла*

испред и сугласник *л* прелази у *љ*: *гуљи, упор. и жуљи*
након дисимилације *л* долази и место *р*: *алтилџрија, фла-*
нџл, левдлвер, зал, јел (и зар, јер).

Упор. и *бџлван* и *бџван*.

21.2. Сугласник *љ* забележен је у неколико примера у којима је његово присуство секундарно:

контракцијом групе *-лиј-*: *еванђеље, прђеље, јље*

дисимилацијом *мњ > мљ*: *сумљив, сумља*

каже се: *загуљијо, огуљијо, тљадија, тџгли*

након дисимилиције умамо *љ* у: *квартилљ*

забележили смо и облике: *бљџити, кљџита, мџтља, трављџк; дрџмља, штиљља*

каже се: *љџиник*.

Упор. и *свираљка* и *педаљ* поред *педа*.

Асимилација сугласника

22. Неколико случајева асимилације поменули смо у § 20.2. и 20.5.

Промене у сугласничким групама изазване процесом асимилације:

вн > мн: *одамно, али: ђубровник, гљвно*

вњ > мњ: *рамња и равња*

вч > фч: *џфчи, али: овџр, овџарски*

гн > гњ: *гњџдо, гњџтав (и гњџцав)*

жб > џб: *вџба, џбун*

мг > нг: *дџнга, сан-га-вџдо, сан-га-чџкџ*

мд > нд: *седандџсет*

мк > нк: *слџнка*

мљ > мњ: *дрџмња, грмњџва, зџмња, зџмњан*

мп > нп: *паранџрџаџа*

мт > нт: *занџнти, пџнти, од пантивџека, упџнти*

мф > нф: *канџфор*

мџ > нџ: *писџнџе*

мч > нч: *слџнџиџа*

нп > мп: *јџдџмџт*

вч > нч: *свиџнџе*

Облици *њџњин* и *њџњин* могу се објаснити даљинском асимилацијом.

У везама речи: *бџк те пџта, бес тџга, заџ да чџкам, ус пџт, јџж га чџка, беж њџга, прџт куђу, сџш њџм, ш њџмџ, иџж њџе, кџ кола, от шџџле.*

Каже се: *изљуби, с љџском, исџисти, исџупа, расџерџчи (и раиџерџчи).*

Након асимилације долазе један до другог два сугласника исте природе, те први испада: *бе-шаљѣ, откѹ-ти*

Да напоменемо и примере: *ѡфчи, ѡрѡце* (поред *ѡвчи* и *ѡрѡце*), па *јѣфтино*.

23. Када се звучни сугласници налазе на крају речи, и ако не припадају некој сугласничкој групи, они, у већини случајева, чувају своју артикулацију. Изузетака је мало, обично ту постоје две варијанте, једна са звучним а друга са беззвучним финалним сугласником: *ѡјд* и *ѡјт*, *ѡкуз* и *ѡкус*, *бѹбрег* и *бѹбрек*, *глит*, *грѡз* и *грѡс*, *ѡвѡред* и *ѡвѡрет*, *ѡрѡж* и *ѡрѡш*, *зѹб* и *зѹп*, *јѡѡред* њ *јѡѡрет*, *млѡд* и *млѡт*, *мрѡз* и *мрѡс*, *мѹж* и *мѹш*, *нѡгус*, *нѡпрѡд* и *нѡпрѡт*, *ѡнѡѡд* и *ѡнѡѡт*, *рѡз* и *рѡс*, *сѡд* и *сѡт*, *сѡѹд* и *сѡѹт* итд.

Сонант *в* испред беззвучног *т* прелази у *ф*: *сѹф-ти-капѹт*, *голишѡф-ти-син*.

Каже се *крѣта*.

Дисимилација

24. Неке примере дисимилације сугласника навели смо у § 21.1, 21.2.

Промене у сугласничким групама након дисимилације:

дл > гл: *глѣто*

зн > зл: *злѡмење*

мн > вн: *гѹвно*

мн > мл: *млѡго*, *помлѡжи*, али: *тѡмно*, *слѡмни*

тн > тњ: *прѡлѣтњѡ*, *паметњѡји*.

Каже се *тѡбош*.

Дисимилативно упрошћавање сугласничких група:

сц > ц: *ицѣди*, *прѡци*

шт > ч: *кѡчѡца*

щч > ч: *рѡчѣти*, *рѡчѣшѡ*, *рѡчѡсти*.

Појава *л* место *р*: *атилѣриѡ*, *фланѣл*, *левѡлвер* (и *ревѡлвер*, *реворвер*).

Ту долазе и примери *лазарѣнац* — *разарѣнац* (< *назарѣнац*); каже се *зал* и *јел*, *ређе* и *зар* и *јер*.

Појава *љ* место *р*: *квартѡљ*.

Појава *н* место *р*: *шангарѣна*.

Даљинска дисимилација: *ѡвѡјс* *јѣдан*, *а(ј)-ѡѡмо*.

Јовање

25. Обухвата и облике за трпни глаголски придев типа: *напѹшићен*, *ѡбавѣшићен*, *ѡнесвѣшићен*, *снѹжћен*, *упрѡпѡшићен*, неке облике презента: *испѹшића*, *напѹшића*, *прѣмѣшића*, па и глаголске именице изведене од тих облика: *нѡмешѡј*, *прѣмешѡј*, али: *ѡпитински*.

Забележили смо облике: *јџи* „једи”, *рађен* (*дан*).
 Каже се: *ваћа, обрћа, добрдрћа, мудрдрћа* итд.

Палатализација

26. Обухвата и облике А мн.: *војнице, јунаце, обдјце, опанце*.

Не врши се у облицима Д—Л јд. ж.р.: *даски, девдјки, мдјки, рџки, тџки, влџи, ндги, снаги*.

Иако се *x* изгубило, алтернација *x : c* одн. *x : ш* сачувана је у облицима: *ордси, сиромаси, стрџшило*.

Каже се: *пџчи, сџчиво*, али: *тџцило*.

Скрећу пажњу придевски облици типа: *јарцов, сџарцов, Љубицин, Милицин*.

Депалатализацију првог елемента сугласничке групе имамо у: *свињски, сиротински*; ту долази и облик *божјћни*, у коме се врши депалатализација другог елемента.

Метатеза сугласничких група

27. Ретки су случајеви метатезе:

зј > јз: *гвојзе, грдојзе*, али: *кдојзи*

гд > д: *доња, доњац*.

Каже се *крџок, плџндује*.

Метатеза се не врши у облицима типа: *бџрјак, мањастир*.

Аналогија

28. Неке сугласничке промене могу се објаснити аналогijом, као нпр.:

вн > вљ: *трављак* (према *затрављен*)

кч > кц: *дрџкче и дрџкше*, али и: *лџкше и лџкче, мџкше и мџкче*.³⁸

шт > шћ: *пушћа* (в. § 20.2)

Појава сугласника *ш* место *с*: *донџен, снаџен, трџен, трџење*.

Појава секундарног *р* у облику *брез*, аналогijом према некадашњем *през*.³⁹

Губљење сугласника

29. Осим свођења сугласничких група на мањи број сугласника, која доносимо у § 33.5, 34.5, 35.1, у говору има и других случајева губљења сугласника, а наиме:

У хијатусу: *а(ј)-демо, (ће) дџм, бе-шџлџ, виж-га, ви-те-га, ка-дџу, ка-су-ту, ко-детџта, ко-Дџшана, ко-Цџгџна, кро-зџмњу, кро-зџд, кро-зџбе*,

³⁸ *Исџо*, стр. 285.

³⁹ Stjepan Sekereš, *Govor Srba u južnoj Baranji*, ЗФЛ, XXIII/2, Нови Сад, 1980, стр. 145.

о-данас, о-сѣкли, о-стрине, о-тебе, откѹ-ти, о-тога, о-цѣглѣ, ђ-четири, сѣ-ћу (< сад ћу).

Каже се: *ражѣли, рашири, печѣс.*

За губљење сугласника *х* и *в* в. § 16.3, 18.4.

Појава секундарних сугласника

30. Секундарни сугласници, партикуле⁴⁰, паразитски консонанти⁴¹, „перинтеграција код прилога са два облика“⁴², додатни сугласници⁴³ и сл., тако се, углавном, називају одн. тумаче сугласници чија појава нема етимолошке основе, и који стварају нове варијанте дотичних облика. У ГР такве варијанте не искључују једна другу из употребе.

О секундарном *х* в. § 16, а о секундарном *в* § 19.2.

30.1. Секундарно *к*:

данас — данѣске, зимѹс — зимѹске, јесенѣс — јесенѣске, лѣтос — лѣтоске, ноћас — ноћѣске, сѣноћ — сѣноћке, пролѣтос — пролѣтоске, нѣгус — нѣгуске
горѣ — горѣке, доведѣ — доведѣка, дѣле — дѣлека, дондѣ — дондѣка, досѣде — досѣдека, дотлѣ — дотлѣка, овдѣ — овдѣка, овѹде — овѹдека, одозгорѣ — одозгорѣка, одоздолѣ — одоздолѣка, оздолѣ — оздолѣка, ондѣ — ондѣка, онѹде — онѹдека, откѣд — откѣдека, откѹд — откѹдека, отѹде — стѹдека, тѣде — тѣдека

кѹд — кѹде — кѹдека, одавдѣ — одавдѣк — одавдѣка, одандѣ — одандѣк — одандѣка, ђнак

код прилога са секундарним *н* долази и слог са секундарним *к*:
горѣ — горѣна — горѣнака, овдѣ — овдѣна — овдѣнака, дѣле — дѣлена — дѣленака, и тако у свим случајевима, али прва два облика чешће се користе.

30.2. Секундарно *м*:

калдѣмѣр, октѣмѣбар, прѣмѣдеда (и прѣндѣдеда)
вѣћ — вѣћем, дѣкле — дѣклем (и дѣклен), пѣсе — пѣсем (и пѣсен; пѣсле, пѣслеѣм, пѣслен).

30.3. Секундарно *н*:

комѣндија, ужживѣнцијѣ, шпанѣјѣр
дѣклен, прѣндѣдеда (в. § 30.2.)
 каже се уз и нуз, пѣње се нуз брѣг, стѣй нуз њѣга
*горѣ — горѣна, доведѣ — доведѣна, дѣле — дѣлена, дондѣ — дондѣна, досѣде — досѣдена, дотлѣ — дотлѣна, овдѣ — овдѣна, овѹде — овѹдена, одозгорѣ — одозгорѣна, одоздолѣ — одоздолѣна, оздолѣ — оздолѣна, ондѣ — ондѣна, онѹде — онѹдена, откѣде — откѣдена, откѹде — откѹдена, отѹде — отѹдена, тѣде — тѣдена, вокал *е* у првом облику може бити факул-*

⁴⁰ Берислав М. Николић, *Тришћки ѣвор*, стр. 411.

⁴¹ *Исѣо*, стр. 411.

⁴² Павле Ивић, *О ѣвору Галиѣольских Срба*, стр. 68.

⁴³ Stjepan Sekereš, *Govor Vuke i okolnih sela*, ЗФЛ XIII/2, Нови Сад, 1970, стр.

тативно, то важи и за примере са секундарним *к* (*гдр, ддл, досдд, овуд, одозгдр, одозддл, озддл, откдд, онуд, откуд, отуд, тад*)

код прилога са секундарним *к* долази и слог са секундарним *н*: *горѣ — горѣка — горѣкана, довдѣ — довдѣка — довдѣкана*, и тако у свим случајевима, али се прва два облика чешће користе.

30.4. Секундарно *р*:

ддвече — ддвечер, гдде — гддер, јучѣр, куде — кудер, нѣкаде — нѣкадер, овуде — овудер, одозгдр

факултативно јавља се и у облику *аришдв*, каже се и *ашдв*.

30.5. Секундарно *с*:

скорњача, скрајник, скрајници, скрљуш
се сѣгра, му сѣме

факултативно *с*: *сказљка и казљка*
редупликација консонанта *с*: *сас, сас, сес, саш*.

31. Да напоменемо још неколико специфичности у вези са консонантима у ГР:

Постоји извесно колебање у изговарању сугласника *н* и *њ*, нарочито у примерима типа: *божѣћни* и *божѣћњи*, *гѣтник* и *гѣтњи*, *паментѣји* и *паментѣји*.

Реч *бдгрем* изговара се и *бдгрен*, а поред облика *тдмјан*, забележили смо и *тдмњан*.

Уз *гумно* се чује и облик *гүвно*.

Каже се: *пѣкља, пекља се, пекљамо се, запекљамо се*, али и: *пѣтља, петља се, петљамо се, запетљамо се*.

КОНСОНАНТСКЕ ГРУПЕ

32. У ГР постоје консонантске групе од два, три и четири сугласника. Ове су групе изложене различитим фонетским променама на чије смо узроке покушали указати у претходним поглављима.

Овом приликом дајемо преглед свих консонантских група, онако како оне произилазе из дијалекатског материјала који смо имали на располагању. Извршићемо и систематски преглед фонетских промена у њима.

33. Група од два сугласника има највише (386), поготово у средини речи (260), мање на почетку (101) и ретко на крају речи (25).

33.1. Групе од два сугласника на почетку речи:

бд:	<i>бдѣ</i>	жв:	<i>жвѣла</i>	мј:	<i>мјауче</i>
бс:	<i>бсдѣа</i>	жд:	<i>ждѣре</i>	мл:	<i>млѣти</i>
бз:	<i>бздѣа</i>	жљ:	<i>жљѣби</i>	мљ:	<i>мљѣцка</i>
бј:	<i>бјѣштѣи</i>	жм:	<i>жмјурѣи</i>	мн:	<i>множѣи</i>
бл:	<i>блѣг</i>	жњ:	<i>жњѣ</i>	мр:	<i>мрѣв</i>
бљ:	<i>бљѣтав</i>	зб:	<i>збдгѣом</i>	пј:	<i>пјѣце</i>
бр:	<i>брѣзда</i>	зв:	<i>звѣр</i>	пл:	<i>плѣв</i>

вл:	<i>вљага</i>	зг:	<i>згази</i>	пљ:	<i>пљачка</i>
вр:	<i>врабац</i>	зд:	<i>здење</i>	пр:	<i>правада</i>
вт:	<i>втрник</i>	зј:	<i>зјати</i>	пс:	<i>псето</i>
гв:	<i>гвојзе</i>	зл:	<i>златан</i>	пш:	<i>пшуге</i>
гл:	<i>глава</i>	зм:	<i>змија</i>	пч:	<i>пчела</i>
гљ:	<i>гљива</i>	зн:	<i>знање</i>	св:	<i>сваки</i>
гм:	<i>гмиже</i>	зр:	<i>зрака</i>	сј:	<i>сјај</i>
гн:	<i>гној</i>	кв:	<i>квари</i>	ск:	<i>скине</i>
гв̄:	<i>гва̄ви</i>	кј:	<i>кја̄мет</i>	сл:	<i>слаб</i>
гр:	<i>грана</i>	кл:	<i>клас</i>	сл̄:	<i>сл̄ска</i>
дв:	<i>двоја</i>	кљ:	<i>кљуца</i>	см:	<i>смаже</i>
дл:	<i>длака</i>	км:	<i>кмет</i>	сн:	<i>снага</i>
дн:	<i>дно</i>	кн:	<i>кнез</i>	сп:	<i>спасе</i>
др:	<i>драг</i>	књ:	<i>књига</i>	ср:	<i>сравни</i>
жб:	<i>жбӯн</i>	кр:	<i>крва</i>	ст:	<i>стабло</i>
сф:	<i>сфа̄ћа</i>	хр:	<i>Христос</i>	шв:	<i>швалер</i>
сц:	<i>сцеди</i>	цв:	<i>цвета</i>	шк:	<i>шкџла</i>
тв:	<i>твџр</i>	цк:	<i>цкџла</i>	шл:	<i>шлаг</i>
тк:	<i>ткање</i>	цм:	<i>цма̄ка</i>	шљ:	<i>шљунак</i>
тл:	<i>тлачи</i>	цр:	<i>црево</i>	шм:	<i>шмџк</i>
тм:	<i>тмӯрно</i>	чв:	<i>чвџрак</i>	шн:	<i>шнџла</i>
тр:	<i>трџезан</i>	чк:	<i>чкџиљи</i>	шп:	<i>шпалџр</i>
тф:	<i>тфџи</i>	чл:	<i>члџнак</i>	шр:	<i>шрџф</i>
фл:	<i>фла̄ша</i>	чм:	<i>чмӣчак</i>	шт:	<i>штџла</i>
фљ:	<i>фљџс</i>	чр:	<i>чрџез</i>	шћ:	<i>шћӯћӯри</i>
фр:	<i>фра̄ка</i>	цб:	<i>мбӯн</i>	шч:	<i>шченџа</i>
фт:	<i>фтрник</i>	цв:	<i>мва̄ће</i>		

33.2. Групе од два сугласника у средини речи:

бг:	<i>дбга</i>	вн:	<i>дивно</i>	дб:	<i>сва̄дба</i>
бд:	<i>обдџри</i>	вњ:	<i>равња̄</i>	дв:	<i>мџдвед</i>
бв:	<i>обсџва</i>	вр:	<i>гџвран</i>	дг:	<i>џдговор</i>
бз:	<i>џбзир</i>	вс:	<i>џвсен</i>	дз:	<i>поџзџмни</i>
бј:	<i>објџсни</i>	вт:	<i>џџвтин</i>	дј:	<i>оџџџкне</i>
бл:	<i>џџблан</i>	вц:	<i>џвца</i>	дл:	<i>сџџло</i>
бљ:	<i>сџбља</i>	вч:	<i>лџвча</i>	дљ:	<i>бодљџка</i>
бн:	<i>бӯбне</i>	вш:	<i>баџаџӣџа</i>	дм:	<i>сџдма̄к</i>
бњ:	<i>зобња̄ча</i>	вш:	<i>плџвши</i>	дн:	<i>вџџдна</i>
бр:	<i>ћубрџвник</i>	гд:	<i>не̄где</i>	дњ:	<i>ба̄џњак</i>
бц:	<i>тобџӣџа</i>	гз:	<i>егзџерџӣџр</i>	др:	<i>не̄џдра</i>
вг:	<i>ка̄вга</i>	гл:	<i>ма̄гла</i>	дс:	<i>оџсџџџџ</i>
вд:	<i>крџивџда</i>	гљ:	<i>јӯгљен</i>	ћн:	<i>ле̄ћни</i>
вј:	<i>плџвџез</i>	гм:	<i>џӯгме</i>	ћњ:	<i>ле̄ћњи</i>

вк: ридѡвка	гн: лѣгне	жб: тѹжба
вл: ѡвлија	гњ: јдгње	жв: гѹжсва
влъ: јѡвља	гр: бѡгрем	жд: звиждѡй
жђ: снѹжђен	јп: најпаметњѡйји	лн: смолнѡйца
жм: зажмѹри	јр: најружњѡйји	лп: кѡлтак
жн: нѹжно	јс: најсѹвли	лс: балсамѡра
жњ: загѡжња	јт: гѡјтан	лт: мѡлтер
зб: јѡзбина	јћ: најћелѡвѡйји	лф: кѡлфа
зв: пѡзван	јѳ: шлѡјфер	лц: пѣлцер
зг: мѡзга	јц: јѡјце	лч: пѡлчић
зд: брѡзда	јч: девојчица	љб: пѡльба
зј: изјѡлови	јџ: ајѡйја	љд: вѡльде
	јџ: најшаренѡйји	љк: шкѡлька
зл: излѡзи	кв: тѡкѡва	љн: довѡлно
злъ: рѡзље	кл: пѡкладе	љњ: дѡљњи
зм: рузмѡрин	кљ: кркљѡ	љц: патѹљица
зн: чѣзне	км: пѣкмез	љч: кудѣљчица
зњ: чѣзња	кн: ојѡкне	љџ: фѡљѡйја
	књ: јѡкња	мб: ѡмбар
зр: узри	кр: бекрија	мд: осамдѣсет
зџ: изѡјака	кс: саксија	мз: зѡмзелен
јб: лѡјбер	кт: бѡктер	мј: грмјѡва
јв: пѡјван	кћ: сѡкће	мк: зѡмка
јг: ајѡјр	кџ: ѡкџе	мл: кумлѡв
јд: гѡјѡши	кч: мацкѡйћ	мљ: зѣмља
јж: најжѹћи	кџ: чакшире	мн: зимнѡйца
јз: гѡјзе	лб: жѡлба	мњ: крмњѡча
јк: кѹјка	лв: алѡдлук	мк: кромѡјр
јл: вѡјлинг	лд: калѡарѡш	мр: омрѡзи
јљ: најлѹћи	лг: ѡлга	мт: пѡмти
јм: кѡјмак	лј: нѡлје	мф: клѡмфа
јн: слѡјнѡйца	лк: пѡлка	мџ: сѡмџат
јњ: њѡјњин	лм: толмѡч	мч: момчић
мш: комшија	пч: кѡпча	сн: пѡсно
нв: инѡлѡид	пш: тѡпше	сњ: лисњѡча
нг: чѣнгеле	рб: бѣрба	сп: пѡспе
нд: ренѡѡ	рв: мѡрѡва	ср: несрѣћа
нђ: гунђѡ	рг: јѡргѡн	ст: лѡста
нз: пензија	рд: јурѡйше	сф: исфѡлѹје
нк: рѡнка	рђ: арђѡво	сџ: исџѣди
нп: парѡнтѡрџе	рс: скѡвѣрѡса	сч: исџѹтѡ

нс:	аванса	рж:	арженйца	тв:	клетва
нт:	канта	рз:	бёрза	тк:	туткал
нћ:	паланћори	рј:	бърјак	тл:	четлов
нф:	фанфара	рк:	гёрко	тљ:	метља
нц:	гринцај	рл:	карлица	тм:	дтме
нч:	накочче	рљ:	марљив	тн:	жутне
нџ:	пџе	рм:	јармењача	тњ:	кутњак
нш:	аншлог	рн:	рерна	тп:	потпали
њк:	санкање	рњ:	варњача	тр:	отресџ
њц:	дунџи	рп:	арпаџик	тс:	потсџти
њч:	лењчуга	рс:	курса	тш:	потшиша
пј:	напје	рт:	курталйше	ћв:	наћве
пк:	банка	рћ:	сирће	ћк:	мућка
пл:	итопло	рф:	лорфа	ћм:	већма
плъ:	упљџска	рц:	пџе	ћн:	бућне
пн:	рйне	рч:	котарче	ћњ:	синћњи
пњ:	лупњџа	рш:	чаршав	фк:	пуфка
пр:	папрйка	св:	нџсвес	фл:	грйфла
пс:	тепсйја	сј:	просјак	фн:	крџфна
пт:	заттй	ск:	йска	фр:	нафрџка
пћ:	трџџе	сл:	маслен	фс:	џфсен
пш:	врџца	см:	јасмйн	фт:	јефтйка
фч:	џфчи	чк:	кучка	џл:	нашлйнгује
џв:	проџвета	чл:	начла	џљ:	чџшља
џј:	оџџй	чљ:	плачљив	шм:	мушмула
џк:	сџка	чм:	сачма	шн:	љџшник
џл:	итанйџла	чн:	лйчно	шњ:	вйшња
џм:	уџмека	чњ:	тучњџа	шп:	нашпџра
џн:	брџуне	џб:	сведџџба	шр:	ошрџфи
џњ:	пуџњџа	џв:	наџвџка	шт:	ташта
чв:	мџчвар	џџ:	нашвалџра се	шћ:	испашћа
чј:	дџчји	шј:	џшје	шч:	џашчйца
		шк:	грџшка		

33.3. Групе од два сугласника на крају речи:

јз:	пџрвајз	нг:	дџкунџ	рв:	нџрв
јс:	шпџџс	нз:	брџнз	рд:	гџрд
јт:	џт	нк:	кџнк	рк:	штйрк
јш:	кајш	нс:	авџнс	рт:	маџрт
кс:	бџкс	нт:	грџнт	рш:	маџри
кт:	гевйкт	нџ:	крџџџнџ	ст:	раџст
лм:	фйлм	нџ:	пирйнџ	фт:	луџфт
пц:	пџлу	пс:	џпс	шт:	вџшт
мф:	џџмф				

33.4. Фонетске промене у групама од два сугласника:

На почетку речи:

ГН : ГЊ	<i>гњездо</i>	ЖЛ : ЖЉ	<i>жљѣби</i>	СВ : ЦВ	<i>цвѣкла</i>
		ЗН : ЗЛ	<i>злѣмење</i>	СК : ЦК	<i>цкѣла</i>
		КЛ : КЉ	<i>кљѣште</i>		
ДЛ : ГЛ	<i>глѣто</i>	МН : МЛ	<i>млѣго</i>	ШЃ : ШЧ	<i>шчѣпи</i>
ЖВ : ЦВ	<i>цвѣће</i>	ПС : ПЦ	<i>пцѣто</i>		

У средини речи

БЉ : БЊ	<i>жѣбњак</i>	ВН : МН	<i>одѣмно</i>	ВС : ФС	<i>ѣфсен</i>
БН : БЊ	<i>зобњача</i>	ВЊ : МЊ	<i>рамњѣ</i>	ВТ : ФТ	<i>лафтѣш</i>
ВМ : МН	<i>рѣмњѣ</i>	МН : ВН	<i>гүвно</i>	ВЧ : ФЧ	<i>ѣфчи</i>
ГЛ : ГЉ	<i>отѣгљѣ</i>	МН : МЛ	<i>помлѣжѣ</i>	РБ : ЛБ	<i>јѣлбо</i>
ДЛ : ТЛ	<i>штрүмѣтѣла</i>	МЊ : МЉ	<i>сумљѣв</i>	РГ : НГ	<i>шангарѣпа</i>
ДН : ЋЊ	<i>рѣћњѣ</i>	МП : НП	<i>парантѣрѣ</i>	РН : РМ	<i>кѣсарѣма</i>
ЖБ : ЦБ	<i>вѣуба</i>	МТ : НТ	<i>пѣнти</i>	СМ : СН	<i>пѣсна</i>
КН : КЛ	<i>вѣкла</i>	МЋ : НЋ	<i>пѣнћѣње</i>	СН : ШЊ	<i>болешњѣји</i>
КЧ : КШ	<i>дрүкиѣ</i>	МФ : НФ	<i>кѣнѣфор</i>	ТЛ : ТЉ	<i>мѣтѣља</i>
		МЦ : НЦ	<i>писѣнѣ</i>	ТЉ : КЉ	<i>пѣкѣља</i>
ЛВ : РВ	<i>левѣрвер</i>	МЧ : НЧ	<i>сланѣиѣ</i>	ТН : КН	<i>врѣкниѣ</i>
ЛЦ : ЉЦ	<i>фѣљѣиѣ</i>	НГ : ЈГ	<i>ајѣир</i>	ТН : ТЛ	<i>манѣсѣиѣла</i>
ЉК : ЊК	<i>сѣдѣњѣка</i>	НП : МП	<i>јѣдѣмтүт</i>	ТН : ТЊ	<i>пѣтњѣ</i>
ЉН : ЉЊ	<i>кудѣљѣњи</i>	НФ : МФ	<i>фамфѣра</i>	ЋН : ТЊ	<i>вѣтњѣак</i>
МГ : НГ	<i>дѣнга</i>	НЧ : ЊЧ	<i>лењѣчүга</i>	ЋН : ЋЊ	<i>вѣћњѣ</i>
МД : НД	<i>сѣдѣндѣсет</i>	НЦ : НЧ	<i>бокѣнѣча</i>	ХТ : КТ	<i>зактѣва</i>
МЈ : МЊ	<i>тѣмњѣан</i>	ЊЧ : НЧ	<i>свѣнѣ</i>	ХТ : КЋ	<i>дрѣкѣѣм</i>
МК : НК	<i>сланѣка</i>	ПС : ПЦ	<i>натүјѣ</i>		
МЉ : МЈ	<i>грмјѣва</i>	ПТ : КТ	<i>сѣктѣмбар</i>		
МЉ : МЊ	<i>грмњѣва</i>				

33.5. Својење сугласничких група од два на један сугласник:

На почетку речи:

БД : Д	<i>дѣниѣ</i>	ПТ : Т	<i>тѣиѣ</i>	ХЛ : Л	<i>лѣдно</i>
ГД : Д	<i>дѣи, дѣишто</i>	ТК : К	<i>кѣниѣ</i>	ХТ : Т	<i>тѣла</i>
ДМ : М	<i>Мѣтровѣдан</i>	ПЧ (< ПШ) :	<i>ч чѣниѣчно</i>	ХР : Р	<i>рѣн</i>
КВ : К	<i>кѣчка</i>	ХВ : В	<i>вѣћа</i>	ШЧ : Ч	<i>чүчуриѣиѣ</i>
КЋ : Ћ	<i>ћѣрка</i>	ХВ : Ф	<i>фѣла</i>		

У средини речи:

ВД : Д	<i>одѣ</i>	ДН : Н	<i>сѣне</i>	КТ : Т	<i>титѣје</i>
ВЉ : Љ	<i>прѣљѣн</i>	ДС : Ц	<i>поѣѣри</i>	ЛН : Н	<i>момѣнтѣано</i>
ГМ : М	<i>дѣбѣме</i>	ДШ : Ш	<i>ошѣѣѣѣ</i>	МБ : Б	<i>бѣбѣнѣак</i>
ГН : Н	<i>подѣиѣне</i>	ЈЈ : Ј	<i>најѣѣчи</i>	НД : Н	<i>дѣнак</i>
ДМ : М	<i>дѣма</i>	КВ : К	<i>ниѣкака</i>	НЗ : З	<i>козѣрѣва</i>

ПК : К	окаља	ТН : Т	подмете	ЖЛ : Л	оладди
ПЉ : П	склџпен	ТП : П	опушти	ХН : Н	осџне
ПТ : Т	отерџћен	ТС : С	осџћ	ХР : Р	сарџњен
СЛ : С	пџсе	ТЦ : Ц	поџћени	ШТ : Ч	кџбџица
СТ : С	раџдосан	ТШ : Ч	пџћдс	ЧШ : Ч	рачџћи
СЦ : Ц	раџћена	ХВ : В	увџти		
		ХВ : Ф	зафџли		

На крају речи:

ЗД : З	грџз	СТ : С	маџс	ШТ : Ш	скрџљуши
МФ : Ф	дџф	ФТ : Ф	рџф		

34. Група од три сугласника има 92, од којих на почетку речи 19, у средини речи 72 и на крају речи једна.

34.1. Групе од три сугласника на почетку речи:

ждр:	ждрџбе	скр:	скрџја	стр:	страда
збр:	збрџине	смл:	смлаџти	шкљ:	шкљџџа
згр:	згрџје	смор:	сморџд	шкр:	шкраџба
здр:	здрџв	спл:	сплџсне	шпр:	шпрџиц
свл:	свлџда	спљ:	спљџсне	штр:	штрџиџ
свр:	сврџаџа	спр:	спрџема		
скл:	склџд	ств:	ствџра		

34.2. Групе од три сугласника у средини речи:

бвј:	дбџе	звл:	извлџчи	јзд:	пџзџдер
вск:	дрџвџвски	звр:	узврџати	јзл:	приџкџзле
двј:	пџдџе	згл:	изглџдба	јмљ:	пџзајџмљџје
дгр:	пџдџрџје	згњ:	изгњџџа	јнф:	џнџфор
дмл:	пџдџмлаџди	згр:	јџзџро	јпр:	џпрџен
		здв:	раздџвџја	јск:	вџјџска
		здр:	оздрџави	јсл:	најџслаџђе
ждр:	пџждрџиџне	змл:	измлаџти	јсн:	лаџјџсна
жџв:	иџживџаџа	нфл:	штрџинџфла	спш:	истџиџџје
јст:	мајџстор	њск:	кџдџњски	ств:	остџвџри
јтр:	лаџјџтра	њшцт:	лењџшџтиџна	стр:	наџстраџда
ксл:	пџкџсла	пск:	срџпски	сфр:	исџфрџаџа
лск:	шкџдлски	псл:	каџпсџла	ткв:	рџдџткаџа
љск:	земџљски	пшт:	џтиџтинџски	ткл:	отџкладџни
љшцт:	рољџшџтиџна	пшџ:	саџотиџћџџје		
млп:	шџтџдџмџлиџца	ргл:	шџмџјрџгла	ткљ:	отџкљџучџд
мск:	зџјџмски	рск:	пџдорџски	ткр:	пџтџкрџџше
мфл:	штрџимџфла	ртл:	пџџртџла	тпр:	отџтџраџти
				тсв:	отџсџвиџра

нгл: <i>штáнгла</i>	ршт: <i>вѣритет</i>	тфр: <i>отфрѣка</i>
ндр: <i>шйндра</i>	скв: <i>исквѣси</i>	фск: <i>лотѣфски</i>
нзј: <i>пензјонѣр</i>	скл: <i>расклáпа</i>	фтл: <i>итрѣфтла</i>
нкв: <i>цйнквајс</i>	скр: <i>раскрѣчи</i>	щпл: <i>вѣшпла</i>
нкл: <i>панклйка</i>	спј: <i>йспје</i>	щтв: <i>друштво</i>
нск: <i>истински</i>	спл: <i>исплáзи</i>	щтр: <i>дштро</i>
нст: <i>дйнстује</i>	спљ: <i>исплѣска</i>	щчл: <i>рашчлѣни</i>
нтл: <i>пантлйка</i>	спр: <i>испрáви</i>	

34.3. Фонетске промене у групама од три сугласника врце се само у средини речи:

вск : фск <i>лотѣфски</i>	нтл : нкл <i>панклйка</i>
љск : нск <i>пѣнска</i>	њск : нск <i>лѣнски</i>
мфл : нфл <i>итрѣнфла</i>	пшт : пштѣ <i>саошћѣјѣ</i>

34.4. Свођење група од три сугласника на групе од два сугласника:

На почетку речи:

схв : св <i>свѣћа</i>	щтр : щр <i>шрѣфтла</i>
схв : сф <i>сфѣћа</i>	

У средини речи:

дсв : цв <i>оцвѣра</i>	зкл : зл <i>разлáди</i>
дск : цк <i>грáцки</i>	јзл : зл <i>прикѣзла</i>
дсм : цм <i>пѣцме</i>	јмљ : јм <i>узáјмен</i>
дшр : шр <i>ошрѣфује</i>	нст : нс <i>дйнсује</i>
скв : кв <i>брѣска</i>	пкл : кл <i>оклáди</i>
спв : цв <i>рацвѣтá</i>	тсл : сл <i>ослужи</i>
ткв : тк <i>рѣтка</i>	тст : ст <i>пестѣтина</i>
тск : цк <i>брáцки</i>	щчл : чл <i>рачлáни</i>

На крају речи:

У овом положају забележили смо само сугласничку групу *-мст* у облику *кѣмст*, с тим да је много чешћа варијанта *кѣмс* (мст : мс).

35. Група од четири сугласника има свега 11, и то само у средини речи:

вств: <i>лука̀вство</i> и <i>лука̀ство</i>	мств: <i>кѣмство</i> и <i>кѣмсто</i>
јнпр: <i>дјна̀прен</i> и <i>дн̀прен</i>	нств: <i>тијáнство</i> и <i>тијáнсто</i>
кспл: <i>експло̀дѣра</i> и <i>еспло̀дѣра</i>	пств: <i>рѣпство</i> и <i>рѣпсто</i>
кств: <i>бѣкство</i> и <i>бѣксто</i>	рств: <i>мајстѣрство</i> и <i>мајстѣрсто</i>
кстр: <i>ѣкстра</i> и <i>ѣстра</i>	ћств: <i>вѣћство</i> и <i>вѣћсто</i>
љств: <i>пријáтељство</i> и <i>пријáтељсто</i>	

35.1. Као што произилази из датих примера, све групе са сугласником *в*, као последњим елементом, могу се свести на групе од три сугласника (в. § 18.4). Исто тако, консонантска група *-јнпр-* може се свести на *-нпр-* (и *-јпр-*), а *-кспл-* на *-спл-*, *-кстр-* на *-стр-*.

36. Структура сугласничких група

— Од два сугласника:

звучни + звучни (бд)	безвучни + сонант (пл)
	сонант + сонант (вл)
звучни + сонант (гл)	сонант + звучни (вг)
безвучни + безвучни (пс)	сонант + безвучни (вс)

— Од три сугласника:

звучни + звучни + сонант (ждр)	безвучни + безвучни + безвучни (спц)
	безвучни + безвучни + сонант (скл)
звучни + сонант + сонант (бвј)	безвучни + сонант + сонант (свл)
сонант + безвучни + безвучни (вск)	сонант + звучни + звучни (јзд)
сонант + безвучни + сонант (јпр)	сонант + сонант + безвучни (јнф)
сонант + звучни + звучни (јзд)	сонант + сонант + сонант (јмљ)

— Од четири сугласника:

безвучни + безвучни + безвучни + сонант (кспл)
сонант + безвучни + безвучни + сонант (рств)
сонант + сонант + безвучни + сонант (јнпр)

36.1. Код речи у чијим консонантским групама долази звучни сугласник испред безвучног, по правилу су оба сугласника безвучна: *одсече* и *отсече*, *истицје* и *истцје*, *одфрака* и *отфрака*. Када се ове речи не изговарају сливено, односно када се префикс узима као самостална реч, *д* и *з* не прелазе у своје безвучне чарове *џ*, односно *с*: *од сече*, *из џцје*, *од фрака*. Није ово специфична црта ГР, али такво се изговарање може забележити и у другим примерима.

МОРФОЛОГИЈА

37. У ГР постоје све врсте речи познате књижевном језику: *именице, придеви, заменице, бројеви, глаголи, прилози, предлози, везници и узвици*.

Извесне специфичне особине говора јављају се у начину изражавања граматичких категорија *рода, броја и надежа*.

38. Иако је *граматичка категорија рода* добро очувана, забележили смо ипак неколико речи које могу имати облике за два рода:

за мушки и женски род: *зрак и зрака, оплѣћак и оплѣћка, ђтров и ђтрова, пѣдаљ и пѣд, пѣда*;

за средњи и мушки род: *мѣбло и мѣбел*.

Облици: *бадѣвѣија, бѣјија, волѣна, глѣднѣца, дрѣља, издѣјица, изѣлица, лажѣра, лопѣжа, лѣда, муштѣрија, пијѣница, пропѣлица* и сл. одnose се на особе мушког и женског природног рода.

Реч *бѣс* забележена је у контекстима: *Увѣтила га нѣка бѣс*; али: *Спонѣ га нѣки бѣс, Не мѣжз од бѣса*.

И реч *глѣд* може бити мушког и женског рода: *Бѣла је вѣлика глѣд*; *Кѣј ће да издржѣ тѣј глѣд*, али: *Ге да поцѣкаду дѣглади*.

Извесна колебања у роду постоје и код именица *вѣрош, жѣћ мѣс, сѣ*, иако се, у већини случајева, јављају као облици женског рода, а ретко и мушког: *Донѣси тѣј сѣ; Дѣ ти тѣј мѣс*.⁴⁴

Именица *кѣлѣ* мушког је рода, али сусреће се и у оваквом контексту: *Имаш дѣбру кѣлѣ*.

Именица *вѣче* средњег је рода и непроменљива је; *од тѣ вѣче, у тѣ вѣче*, а *вѣчер* је женског рода: *тѣ вѣчер, од тѣ вѣчери*.

Именице мушког рода имају у Н једнине следеће наставке: *-ѣ, -а, -и, -е, -о*: *бѣтак, пѣпа, јѣни, Бѣрѣ, Мѣрко, балѣвко*.

⁴⁴ А. Белић, *Дијалекти*, стр. 305—306; Миливој Павловић, *Говор Срепѣчке Жупе*, СДЗБ VIII, Београд, 1939, стр. 159—160.

Облици за множину градивних именица и овде се односе на различите врсте, различите квалитете дотичне материје: *Добра су наша вина; Каква су твоја грџа? Нију сва живота једнака.* Ево још неколико множинских облика: *лед — лёдови, пѣсек — пѣскѡви, угал — угљѣви, вода — вѡда, млѣко — млѣка.*

39.3. *Именице плуралија тантум*⁴⁵:

богиње, врата, гаће, гусле, Дѡви, јасле, канице, клѣшта, кола, кочије, кучине, леђ, маказе, Младенци, нѡчаре, нѡдра, нѡвине, ногаре, остругѡтине, парѡке, питије, прѡбаде, резанци, скуте, уздице.

Забележили смо и неке облике за јединицу: *богиња, нѡвина, питија, резанница, уздица, прѡбад, кучина, остругѡтина, и само вила: Ди ти та нѡвина?, Дал ти готѡва питија?, Увѡтила ти се резанница за брѡкове; Повуци уздицу; Ди си метула ону кучину? Немѡј д утуриши остругѡтину; Имамо вилу за ђубрику, па вилу за сѣно; Вила има дрѡваље, кѡ и мѡтика.*

39.4. *Остаци дуала*

Облици двојина добијају значење множине. Као и у књижевном језику⁴⁶, они су се проширили и на именице које долазе уз бројеве три и четири:

дѡ сина, трѡ сина, четѡри сина, пѣт синова; дѡ брата, трѡ брата, четѡри брата, пѣт браћа, није ретко ни пѣт брата, шѡс брата, али нѡколико браћа; дѡ винѡграда, пѣт винѡграда, дѡсет винѡграда;

дѡѣ жѡне, трѡ жѡне, четѡри жѡне, пѣт жѡнѡ; дѡѣ глаѡв, трѡ глаѡв, четѡри глаѡв, пѣт глаѡв, дѡѣ јѣлѡ, трѡ јѣлѡ, четѡри јѣлѡ, пѣт јѣлѡ;

дѡ сѣла, трѡ сѣла, четѡри сѣла, пѣт сѣла, шѡс сѣла, дѡсет сѣла; дѡ имѡна, трѡ имѡна, четѡри имѡна, пѣт имѡна и имѡнѡ, дѡсет имѡна и имѡнѡ;

дѡ дѡка, дѡѣ нѡге, дѡѣ рѡкѡ, али дѡ ѡвета, ретко и дѡ ѡва;

дѡчи, ѡши, очѡма, ушима, од очѡју, од ушију;

бије га по нѡгу, по рѡку, и по рѡкама.

Каже се: *дѡѡста, обѡдѡвѡ.*

39.5. Код *деминутива* нема одступања од облика у књижевном језику:

за мушки род: *жѡдрепчић, казанчић, лончић, носић, овнић, палчић, јѡтањѡрић;*

за женски род: *артѡјица, басѡјица, бѡчица, бургѡјица, вѡрбица, гранчица, дѡшѡчица, дѡвѡјѡчица, звѡздица, јѡкница, лѡмѡница, лѡпѡтица;*

за средњи род: *балѡвѡче, близнѡче, валѡвѡче, вѡмѡце, дѡнце, дивѡнѡче, звѡнце, јаслѡнце, јастѡучѡ.*

40. У *надежном систему* забележили смо извесне специфичне особине:

⁴⁵ М. Стевановић, *Савремени срѡскохрѡватски језик*, I, Београд, 1964, стр. 182—183.

⁴⁶ А. Белић, *Истѡрија срѡскохрѡватског језика*, књ. II, св. 1; *Речи са деκлинациѡм*, Београд, 1969, стр. 57.

Јавља се тенденција синкретизма падежа продирањем аналитичности у падежни систем.

Облици локатива ретко се сусрећу, замењени су другим падежним облицима, пре свега акузативним.

Са облицима инструментала увек долазе предлози.

Предлози *к*, *ка* у дативу ретко се користе, место њих долази или предлог *према*, или генитив са предлогом *код*.

У генитиву множине чува се наставак *-ију*.

Наставак некадашње тврде основе за мушки и средњи род *-ом*, уклонио је из говора наставак меке основе *-ем*⁴⁷.

Тенденција појаве општег падежа, заступљена је у генитиву, акузативу (за именице које означавају нешто неживо), у инструменталу (са осталим предлозима осим *за* и *с*) и у локативу. Функције овог падежа одређује контекст, а нарочито предлози.

ПРОМЕНА ИМЕНИЦА МУШКОГ РОДА НА СУГЛАСНИК И ОСОБНИХ ИМЕНИЦА НА -О, -Е

ЈЕДНИНА

41. ГЕНИТИВ има наставак *-а*:

До краја овдга месеца; Му јавили преко телефона; Форт је долазо пре ручка; пре рата, од унука, поред вџла, преко брега, крај пута, од камена;

Има да дође марта; Чује се пџвање пџтла; Остајо се дувана; Евџ чџка-Марка; Евџ чџка-Брала;

Са негацијом: *нџма дџа, нџма зџта, нџма пријатеља, нџма купуса, нџма пџска, нџма рачуна, али и: нџма купус, нџма пџсак, нџма рачун.*

Реч *пут*, у прилошком изразу *неколико пут*, осећа се као део прилошког израза⁴⁸: *једанпут, двапут, пџти пут, шџсти пут* итд.

Сливањем облика *од стра*, добили смо *дстра*, који се понаца као прилог.

Од мџтра (мџтера), од пџлак мџтра (и мџтера), два мџтра, али: од пџт метџри; Добјд сам од Марка, од Мила.

42. ДАТИВ има наставак *-у*:

Дџ сам мџјем дџу; Кажем брџту; Дџно је дџверу; Дџ је ујам воденичару; Он је Марку рођени брџт; Дџ је Милу; Из почитања према учитељу; према сину, према стрицу.

Предлог *к* сачуван је доследно само у прилошком изразу *к нџћи*, у већини осталих случајева замењен је предлогом *према*: *Идем према пџнџеру*, или *Г* са предлогом *код*: *Идем код нџџа*. Каже се: *Гурни га мџло ка зиду; Отишџ је ка пџрку*, али чешће: *према зиду, према пџрку*.

⁴⁷ Павле Ивић, *О говорима Банаја*, стр. 150—151.

⁴⁸ А. Пецо — Б. Милановић, *Ресавски говор*, стр. 302.

43. АКУЗАТИВ, када означава нешто неживо, има исти облик као и Н (односно као и општи падеж), а када означава нешто живо има наставак *-а* (као и Г):

Удърјо з главѣм у зид; Чѣка у јѣксер; Силѣзи низ брѣг; Прѣшо кроз пѣнѣцер; Прѣпо се уз баван; Отишѣ је у шкѣлу; Отвѣри пѣнѣцер; Узми нѣж; Видим човѣка, дрѣга; Одвѣди кѣња; Викни Мѣрка, Мѣла.

Каже се: *Видим мртвѣца; Сѣћам се покѣјника.*

Забележили смо: *Пиѣтај мѣсец и Пиѣтај месѣца; Ймаш силног пѣд; Седѣ за ѣстал и пѣше; Дан за дан прѣђе.*

44. ВОКАТИВ има наставке *-е, -у*:

сѣне мѣј и сѣну мѣј, али само мѣј сѣне, збѣгом сѣне; Збѣгом зѣте, дрѣже-мѣсече (и мѣсецу), мѣчку, Прѣдраже; Бѣже, ли си лѣд! госпѣдине, цѣре;

Наставак *-у* губи терен у корист наставка *-е*: *ковѣчу, приѣтелю и приѣтеље, балѣвицу, вѣлу, магѣрицу, али пѣкаре, учѣтеље;*

Каже се: *Мѣрко, Мѣле.*

У обичном говору именице које означавају нешто неживо немају облике за вокатив. Акцент је у облицима вокатива нешто мало дужи него у облицима осталих падежа.

45. ИНСТРУМЕНТАЛ увек има предлог за или *с* (са варијантама *з, са, сас, сѣс, сес, саш, ш*), а наставак *-ом* проширио се на све облике независно од природе сугласника којим се завршава основа именице:

Дошѣ је сас вѣзом; Разговѣра с мѣјстором; Удърјо га с кѣменом; Се срѣтне кѣмен сас кѣменом, а кѣмоли чѣвек сас човѣком; Кѣна сас ѣришѣвом; приѣтељом, учѣтељом, мѣљом;

сас пѣњом, кѣњом, тигѣњом;

Једѣ вѣже крѣј с крѣјом; Ткѣ сас разбѣјом;

Исѣко сес ножѣћом; Отишо сас жѣребѣћом; сас палѣћом.

После некадашњих меких сугласника:

јѣжом, мѣжом, нѣжом, пѣжом; кѣјшом, мѣшом; бѣчом, бриѣјчом, жѣ-рѣчом, дѣручом; Дошѣ је с ѣцом; Удърјо га сас лѣнцом; Није бѣш најбѣље сас нѣцом,

Упор. и: *Йде за воденѣчаром; Ѧдма за Божѣћом долѣзу јѣки мрѣзови; Дрѣш се за човѣком.*

Уз предлоге *над, под, пред* инструментал замењују облици акузатива: *Лѣжѣ под кѣмен; Седѣ пред пѣрк; Немѣј да се нѣгнеш над бунѣр.*

Каже се: *Йде путѣм*⁴⁹, а то је једини пример за наставак *-ем* у овом говору, као и једини случај када уз инструментал не долази предлог: *Йди твѣм (и твѣјем, твѣдим, твѣјим) путѣм.*

— *Йде с Мѣрком, с Мѣлом.*

Облици *кѣм, ѣја, чѣка* уз имена у инструменталу: *с кѣма-Мѣрком, с ѣја-Мѣрком, с чѣка-Мѣрком.*

⁴⁹ А. Велић, *Исѣориѣа . . . , деклинациѣа*, стр. 10.

46. ЛОКАТИВ има наставак -у: Осим примера типа: *Дошд је о Божјићу; Ћдала се о Ускрсу*, нема других случајева употребе предлога о, место Л са овим предлогом долазе облици А са предлогом за: *Гдвори за кдње; Прича за његдга дца; за брег, за камен, за мрџ, за крџ* (облици општег падежа). Место Л уз глаголе мировања долазе такође облици за А (односно за општи падеж): *Седй у пддрум; Седй на пџт; Бјд је у рџт; На овџ свет; У мџ живот; Купд се у Дџнав; Бјд је на тџван; Држй н џстал; У кџ си рџред? Свйње кџлемо у деџембар.*

Али, каже се: *Дџца се сџграду по пџту; по подрџму, по тџвџну, по сокаку; Ваџају рџбу по Дџнаву; Ако рачунџмо по календџру; Мџори рџду по плџну; При крџу смо; Свџ је у рџду.* У рџду користи се и као израз „разумео сам”, „слажем се”, „готово је”.

— *Говџрим за Мџрка, за Мџла.*

МНОЖИНА

47. НОМИНАТИВ има наставке -и, -(ев)и, -(ов)и:

-и: *гџврџни, гдлуби, зџбуи, јунџци, кромџири, крџџзи, лџнци, мџсеџци, мрџви, дблџци, дбручи, ордџси, пџлџци, пџкари, прџсти, пџй, рачџни, стџрџци, унџци*; овде долазе и сви облици типа: *бџрићи, ждребџићи, лонџићи, петџићи* и сл.

При множинском проширењу именичке основе уметком -ов и -ев, долази до потискивања уметка -ев и ширења уметка -ов, независно од сугласника после којег долазе:

-(ев)и: *бичџви, брџјеви, жуљџви, зџчеви (и зџцови, зџјцови), кључџви, крџјеви (и крџјови), краљџви, маљџви (и маљбови), мишџви (и мишдџви), мужџви, ножџви (и нождџви), пањџви (и пањбови), путџви (и путдџви), стричџви*

-(ов)и место -(ев)и: *јџрџцови, јџжџбови, лџнџцови (и лџнци), мрџзџови, нџсови, пџлџцови, пџрови, стџрџцови, џџрови, шџнџцови*

-(ов)и: *бикџови, ветрџови, вџрови, вџрови, грејџови, дџрови, дџдџови, зџдџови, зџнџкови, крџстџови, лактџови, овнџови, сџнови, тџнџкови.*

Поједине речи могу имати два множинска облика: *дџни* и *дџнови*, забележили смо и облик *дџнци*: *Црџни су му дџнци*, осећа се више као деминутив него као множински облик речи *дџн*; *вџнци* и *вџнџбови*, *јџрџци* и *јџрџцови*, *лџнци* и *лџнџцови*, *лџнци* и *лџнџцови*, *стџрџци* и *стџрџцови*. Као што се види, у говору постоји извесна тенденција ширења множине са уметком⁵⁰.

Једино именица *чџвек* има за множину други облик *љџди*, али нису ретки случајеви да се у говору старијих Радимаца чује и множински облик *чџвџци*.

⁵⁰ Павле Ивић, *О говору Галићољских Срба*, стр. 176—178.

48. ГЕНИТИВ има наставке *-а, -(ев)а, -(ов)а, -и, -ију*. Умеци *-ев-, -ов-* имају исту дистрибуцију као и у облицима номинатива множине, те примедбе које тамо доносимо одговарају и облицима генитива множине.

-(ев)а: *бичевѝ, брдјева, жуљевѝ, зечева* и сл.

-(ов)а место -(ев)а: *ја̀рцова, јежбѝвѝ, ланцова, лѝнцова, мрѝзова, нѝсова* и сл.

-(ов)а: *бикова (и бикѝвѝ), вирова, вѝрова, грѝјева (и грејѝвѝ), тѝпова (и топѝвѝ)*.

Знатан број именица има више облика Г мн: *бѝкѝ — бикѝвѝ — бѝкова, рѝдѝ — рѝди — рѝдѝва — редѝвѝ, да̀нѝ — да̀ни — да̀нова, јѐксѐрѝ — јѐксѝрѝ, месеѝѝ — месеѝѝѝ, метѝри — метѝрѝ, мѝнѝти — мѝнѝтѝ, обрѝучи — обрѝучѝ — обрѝуча, па̀рѝ — па̀ри — па̀рова, црѝвѝ — црѝви, сна̀пѝ — сна̀пи — сна̀пова — сна̀повѝ, ро̀гѝ — ро̀гова — ро̀говѝ, ла̀ката — ла̀ктова — ла̀ктѝвѝ — ла̀ктѝѝ, нѝката — нѝктѝѝ, зу̀ба — зу̀би — зу̀биѝ, ла̀наѝа — ла̀нцова — ла̀нѝвѝѝ, лѝнаѝа — лѝнцова — лѝнѝвѝѝ* итд. Каже се: *Пре је било више винограда (и виногра̀да); Има младићи (и младићѝ) итѝ зна̀ју; Ку̀тѝ је и па̀р волѝви (и волѝвѝ); Нѝси ко̀шѝлу без рука̀ви (и рука̀вѝ)*.

-ију: Осим поменутих примера (*зубиѝѝ, лактиѝѝ, ноктиѝѝ*) овај наставак имају и именице *гостиѝѝ, прстиѝѝ*. Нису ретки случајеви када су ови облици и овако акценговани: *гостиѝју, зубиѝју, лактиѝју, ноктиѝју, прстиѝју*;

-а: *гѝврана, гѝлуба (и голѝба), курѝѝѝ, мото̀рѝ, па̀ора, опа̀наѝа, ју̀наѝѝ, ју̀наѝа, ста̀раѝа*;

-и: *мрѝвѝ, рѝдѝ, црѝвѝ, фа̀ти*, углавном све једносложне именице које имају исти наставак (али други акценат) и у Н мн. Каже се: *Фа̀мילו је неколико секунди*.

Од именице *ора̀си*, Г мн. гласи *ора̀ѝѝ*.

Неколико *пѝт* може имати и облике *неколико пѝти, неколико пѝтѝ*.

49. ДАТИВ има наставке *-има, -ма, -(ев)има, -(ов)има*:

-има: *вагѝнѝма, гостѝма, ноктѝма, сељаѝѝма, прѐма зѝдовима, прѐма гостѝма*, ређе и *ка зѝдовима, ка гостѝма* (в. § 42).

-ма: *зу̀бма, кѝњама, љу̀дма*, али и: *зубѝма, кѝњима, људѝма*

-(ев)има: *бичѝвима, жуљѝвима, краљѝвима*; очувана је иста дистрибуција уметака *-ев-, -ов-* као и у Н мн. (в. § 47).

-(ов)има: *бикѝвима, волѝвима (и волѝвѝма), да̀ровима, лактѝвима*.

50. АКУЗАТИВ има наставке: *-е, -(ев)е, -(ов)е*:

-е: *беѝѝре, буна̀ре, занѝте, кѝње, кро̀мѝре, љу̀де, ора̀се, бѝриѝе, лончиѝѝ*

-(ев)е: *бичѝве, брдјеве, жуљѝве, маљеве, пањеве*

-(ов)е: *бикѝве, волѝве, грѝѝве, крѝтѝве, лекѝве, овѝѝве, послѝве*.

Након процирења палатализације на облике акузатива множине (в. § 26) добили смо облике: *ајду̀це, басамѝце, болесниѝце, бубрѝце, будѝце, буѝѝце, љѝце, ју̀наѝце, ко̀жуѝце, ку̀ндаѝце, мо̀мѝце, опа̀нѝце, ора̀се, потѝце, сеља̀це, у̀кѝце*, упор. и: *бала̀ѝце, блеса̀ѝце, брљѝѝѝце, гра̀бљѝѝѝце, млѝта̀ѝце* и сл.

Сачуван је архаични облик А мн. *у̀ гости* (ређе и *у̀ госте*)⁵¹.

⁵¹ Берислав М. Николић, *Тршички говор*, стр. 413.

51. **ВОКАТИВ** има наставак *-и*, односно *-(ев)и*, *-(ов)и*, и то само код именица које означавају нешто живо: *гаврани, гдсти, јунаџи, људи, сведџи, старци, унуџи, језџеви, краљеви, бикови, сйнови*, исти је облик као и у Н мн., односно у општем падежу.

52. **ИНСТРУМЕНТАЛ** се гради само са једним од предлога *за*, *с* (и његовим варијантама) и наставцима *-има*, *-ма*, односно *-(ев)има*, *-(ов)има*, као и у Д мн.:

-има: гавранима, голубима, јунаџима, кромпирима, лонцима, мравима

-ма: зубма (и зубима), кдњама (и кдњима), људма (и људима)

-(ев)има: бичевима, жуљевима, краљевима, маљевима

-(ов)има: биковима, грејовима, даровима, зидовима, ораџима, точковима, унуџима.

Забележили смо и облик *дукџама: Окитјо га сас дукџама*; појава вокала *а* место и у *-ама* пре би се могла објаснити фонетским променама него морфолошким путем.

53. **ЛОКАТИВ** има наставак *-има*, односно *-(ев)има*, *-(ов)има*, као и Д, И мн. У већини случајева облици локатива замењени су акузативом.

-има: по пѣнцирима, по сокџима, по подрујима, по тавџима

-(ев)има: по жуљевима, по ножевима, по пањевима

-(ов)има: по лонцовима, по ндсовима, по редџима, по шџанцовима.

Каже се и *по зџубма*, али и *по зубима*.

Наставак локатива множине *-а(х)* забележен је и код ових облика⁵²: *по винограџа, по врбаџа, по зидџа, по потџа, по џепџа*, који се користе паралелно са облицима: *по винограџима, по врбаџима, по зидовима, по потџима, по џепџима, и по џепџима.*

Као и у једнини, акузатив множине са предлогом *за* долази и место Л са предлогом *о*: *Говџи за кдње; Говџи за сйнове*. Исто тако, место Л уз глаголе мировања, долазе такође облици за А; *Дрџу у подруме; Дрџу на тавџе; Дрџу н џстџе.*

54. Неке напомене у вези са акцентом ових именица

У једнини акценат се не мења у деκлинацији: *пџсак — пџска — пџску — пџсак — пџском — пџску; кџмен — кџмена — кџмену — кџмен — кџменом — кџмену.*

У множини скрећу пажњу облици за Г, Д, И и Л.

У генитиву множине има речи са две акценатске варијанте: *бџкова и бџкџва, лџктова и лџктџва, лџнцова и лџнџџва, рџдџва и рџдџва.*

У Д, И и Л постоје следеће ситуације:

— акценат остаје непромењен: *гаврани — гавранима, жуљеви — жуљевима, пџлци — пџлцима, пањџеви — пањџевима, старци — старцима, јџрци — јџрцовима, нџсови — нџсовима, пџори — пџорима;*

— краткосилазни акценат помера се за један слог према крају речи: *гдсти — гостџима, нџкти — нџктџима, пџрсти — пџрстџима (и пџрстџима);*

⁵² А. Белић, *Историја . . . , деκлинација*, стр. 71—73.

— Дугосилазни акценат се, при померању за један слог према крају речи, замењује краткосилазним акцентом: *ваго̀ни* — *ваго̀нѝма*, *ђа̀ри* — *ђа̀риѝма*, *сеља̀ци* — *сеља̀циѝма*, али и *жуљѐви* — *жуљѐвиѝма*, *пањ̀еви* — *пањ̀евиѝма* и сл.

Каже се: *зà* бога, *у* гости.

ПРОМЕНА ИМЕНИЦА СРЕДЊЕГ РОДА

ЈЕДНИНА

55. ГЕНИТИВ има наставке *-а*, односно *-(н)а*, *-(т)а*;

-а: *блага*, *ведра*, *глета*, *држаља*, *зедна*, *неба*, *села*; *Манд се пића*;
-(н)а: *вимена* и *вимѝна*, *врѝмена* и *времѝна*, *вретѝна*, *имѝна*, *сѝмена*;
-(т)а: *дрѝета* и *дрѝѝета*, *ждрѝбѝета* и *ждрѝбѝѝета*, *јагњѝета* и *јагњѝѝета*, *лончѝета*, *парчѝета*.

Именица *дба* је непроменљива: *тд дба*, *у тд дба*, *од тдг дба*, *до то дба*, *на такд дба* и сл. Непроменљива је и именица с.р. *вѝче*, а облик *вѝчер* женског је рода, која, од падежних облика, има још само за Г јд. и мн.: *до тѝ вѝчери*, *до тѝ вѝчери*, *од тѝ вѝчери*, *од тѝ вѝчери*, иначе: *тд вѝче*, *од тд вѝче*, *до тд вѝче*, само у једнини.

Код неких именица проширења наставка сугласницима *-н-*, *-т-* може бити факултативно: *беланца* и *беланѝета*, *жуманца* и *жуманѝета*, *пѝра* и *пѝрѝета*, *ста̀кла* и *ста̀клѝета*, *у̀ва* и *у̀вѝета*. Ширењем општег падежа добили смо и овакве примере: *Кад нѝси дошд до тд врѐме*, *мѝ смо отѝшли*; *Од тд врѐме нѝма нѝкога*; *Смѝтај од тд вретѝно*; *Мѝти до тд вретѝно*; *Од тд сѝме*; *Прѝко тд сѝме*, али и *до (од) тдг врѐмена*, *од (до) тдг вретѝна*, *од (прѝко) тдг сѝмена*.

Облици општег падежа: *Он ѝма жѝто*, *ѝма грѝже*.

56. ДАТИВ има наставак *-у*, односно *-(н)у*, *-(т)у*:

-у: *блѝгу*, *вѝдру*, *глету*, *држаљу*, *зѝдну*, *злату*, *небу*
-(н)у: *вимѝну*, *времѝну*, *вретѝну*, *имѝну*, *сѝмену*
-(т)у: *дрѝѝету*, *ждрѝбѝѝету*, *јагњѝѝету*, *лончѝѝету*, *парчѝѝету*.

Предлог *к(а)* ретко се употребљава, место њега долази предлог *према* или *Г* са предлозима *код*, *до*: *Спу̀штити се ка сѝлу*, али чешће *прѝма сѝлу*; *Отишд је код детѝта*; *Држѝ вѝдро блѝже ка вимѝну*, чешће *до ви-мена*, и *до вимѝна*.

57. АКУЗАТИВ је једанак основном облику: *блѝго*, *вѝдро*, *вѝме*, *вретѝно*, *ждрѝбе*, *јагње*.

58. ВОКАТИВ је једнак основном облику, гради се и од именица које означавају нешто неживо, али само у случајевима када се користе у преносном значењу: *Ди си*, *злато мѝје?* *сунце мѝје*, *блага мѝје* итд.

59. ИНСТРУМЕНТАЛ се гради увек са предлозима *за* и *с* (и његовим варијантама), а наставак *-ом* проширио се и тамо где смо имали

етимолошко -ем: *благом, ведром, врѣменом и времѣном, вретѣном, дрвѣтом, лончѣтом, парчѣтом, звѣнцом, сунцом, грѣјзом.*

Акузатив (односно општи падеж) долази и место И када се овај гради другим предлозима осим поменутих: *Спава под ведро небо; Држи ведро под вѣме; Седи под дрво.*

60. ЛОКАТИВ има наставак -у, односно -(н)у, -(т)у. Облици Л и овде су сачувани само уз предлог *по*: *Шѣта по сѣлу, по пѣљу; Гаца по блѣту; по овѣм врѣмѣну*, али чешће: *на овд врѣме.*

Именица *јво* обично се мења у ГР на следећи начин: *јво, јвета, јвету, јветом*, аналогнијом према *тѣле, телѣта, телѣту, телѣтом*. Ређе се може чути и: *од јва, испод јва; Удѣрјо га по јву*; као и *по ђку*.

Једини случај замене сугласника -н-, у проширеној основи, сугласником -т-, забележили смо у примеру: *Удѣрјо га по тѣмену и Удѣрјо га по тѣмету.*

МНОЖИНА

61. НОМИНАТИВ има наставак -а, односно -(н)а, -(т)а:

-а: *блага, ведра, глѣта, држѣља, пѣља, сѣла*

-(н)а: *вимѣна, времѣна, вретѣна, имѣна*

-(т)а: *бурѣта, дугмѣта, парчѣта* '

Множински облици: *бѣрићи, јѣганци, јѣрићи, лончићи, пѣлићи, пѣдвчићи, тѣоци* (и *телићи*) мушког су рода. Облици *дѣте* — *дѣца, дрво* — *дрвѣће, брат* — *браћа, прѣт* — *пруће, цвѣт* — *цвѣће* и сл. само се семантички односе на јединину и множину, док им је морфолошки однос јединина — збир. У говору се чешће употребљавају облици збирних именица него множински. То се односи и на збирне именице на -ад које у ГР имају -ада: *бурѣада, дугмада, тѣлада, ћѣбада.*

Именице *небо* и *чудо* не користе се у множини од облика са осномом на -с-, осим ретких случајева, када се понашају као изрази: *у небеса* „сасвим високо“; *Видо је, чо је страшина чудеса* „нешто ужасно“; *Од толики чудеса* „од нечег ужасног“.

Множински облици *ѡчи* и *јуши* имају посебну промену.

62. ГЕНИТИВ има наставак -а, односно -(н)а, -(т)а:

-а: *држѣљѣ, глѣтѣ, сѣла, пѣља*

-(н)а: *вимѣнѣ, времѣнѣ, вретѣнѣ, имѣнѣ*

-(т)а: *дугмѣтѣ, парчѣтѣ*, али чешће: *дугмѣнѣ, парчѣнѣ.*

Код неких се облика Н мн. разликује од Г мн. једино по акценту, па се ту често сусрећу колебања. Тако у Г мн. имамо: *вретѣнѣ, држѣљѣ, дугмѣтѣ, имѣнѣ*, место којих могу доћи облици општег падежа: *вретѣна држѣља, дугмѣта, имѣна* и сл.

Јављају се облици: *вѣдрѣ, дугмѣтѣ, колѣнѣ, рамѣнѣ, парчѣтѣ*⁵³; *Скѣни га с рамѣнѣ; Утѣри га с колѣнѣ; Од толики дугмѣтѣ, не мѡгу да нађем ни јѣдно; Колико вѣдрѣ вѡде да донѣсѣм?*

⁵³ А. Пецо — Б. Милановић, *Ресавски говор*, стр. 320—321.

Каже се и: од *вѣдара*, од *ребѣра*, од *стакѣла*.

Наставак *-ију*: *очију*, *ушију*; *Очију ми*; *Излази му из ушију*. Упор. и *Одѣзла је од устију да њѣга порѣстѣ*, и од *ѹсти*, као и од *врѣти*, од *кбли*. *Довѣзо сам дѣсет кбли дѣва* (и *кбли*); *Та кѹћа ѿма десетѿну вратѿ* (и *врѣти*).⁵⁴

Именица *јѣѣ* често нема деминутивно значење, па се користи паралелно са именицом *јѣје*. У Г мн. имају облике *јѣја*, *јѣѣа*, но неће бити реткост да се чује и *јѣјѣта*, односно *јѣѣѣта*, као у Н јд.

63. ДАТИВ има наставак *-има*, односно *-(н)има*, *-(т)има*: *ведрима*, *глѣтѿима*, *пѣлима*, *сѣлима*, *вимѣнима*, *вретѣнима*, *дугмѣтима*, *очиѿма*, *ушиѿма* итд.

Забележили смо и наставак *-ама*: *вѣдрама*, *дѣвама*, *држѣљама*, *јѣјама*, поред облика *вѣдриѿма*, *дѣвиѿма*, *држѣљиѿма*, *јѣјиѿма* (и *јѣјиѿма*).

Каже се: *Повѹкли се ка дѣвиѿма*, али чешће *Повѹкли се прѣма дѣвиѿма*. Осим тога: *Отишѣ је к врѣти*; *Повѹко се к врѣти*⁵⁵, и *Отишѣ је прѣма врѣтѿима*; *Повѹко се прѣма врѣтѿима*.

64. АКУЗАТИВ је једнак основном облику: *вѣдра*, *глѣта*, *вимѣна*, *имѣна*, *дугмѣта*, *парчѣта*.

65. ВОКАТИВ је једнак основном облику, у говору се ретко користи.

66. ИНСТРУМЕНТАЛ долази само уз предлоге *за*, *с* (и његове варијанте), има исти наставак као и Д мн.; и овде се сусреће наставак *-ама*, паралелно са наставком *-има*: *с вѣдриѿма* и *с вѣдрама*, *с дѣвиѿма* и *с дѣвама*, *с јѣјиѿма* и *с јѣјама*. Упор. и *Отѿишли су с кѣлма*, *реѣје* и *с кѣлима*.

67. ЛОКАТИВ има наставак *-има*, односно *-(н)има*, *-(т)има*, али само са предлогом *по*: *по сѣлима*, *по пѣлима*. Иначе, акузатив често врши функцију локатива: *У њѣша сѣла*, *на колѣна*.

Каже се: *Їду по сѣла* (в. § 81), па затим: *Стоѿи на колѣни* *Држѿи на рамѣни*, и *на колѣна*, *на рамѣна*.

68. Нека запажања у вези са акцентом ових именица

Код именица са проширеним наставком, акценат се у промени помера за један слог према крају речи, где је увек краткосилазан; код осталих именица, не мења се ни место, ни природа акцента: *зрѿно*, *зрѿна*, *зрѿну*, *зрѿно*, *зрѿном*, *зрѿну*; *ѿме*, *имѣна*, *имѣну*, *ѿме*, *имѣном*, *имѣну*, *јѣѣѣта*, *јѣѣѣѣта*, *јѣѣѣѣѣта*, *јѣѣѣѣѣѣта*. Такође у једнини, акценат не мења своје место ни у току промене деминутивних облика: *остѣвѣѣ*, *остѣвѣѣѣ*, *остѣвѣѣѣѣ*. Иста је ситуација и код именица изведених од глагола: *крѣтѣѣѣ*, *крѣтѣѣѣѣ*, *крѣтѣѣѣѣѣ*, *крѣтѣѣѣѣѣѣ*.

У множини имамо различитих ситуација:

Специфичност ГР представља померање акцента на последњи слог у Г мн.: *зрѿнд*, *имѣнд*, *недѣрд*, *ребѣрд*, *стакѣлд*, *колѣнд*, но, као што смо напоменули, ту се може појавити и Н мн. Код деминутива, акценат

⁵⁴ А. Белић, *Исѿориѿа ...*, *деклинаѿиѿа*, стр. 90.

⁵⁵ *Исѿо*, стр. 64.

мења и место и природу у Г мн. *острѣца, језерца*, као и у Д, И, Л: *острѣца, језерца*. Именице типа *сѣла, пѣла* мењају природу акцента само у Г мн. *сѣла, од сѣла, сѣлима, пѣла, од пѣла, пѣлима* итд.

ПРОМЕНА ИМЕНИЦА ЖЕНСКОГ И МУШКОГ РОДА НА -А

ЈЕДНИНА

69. ГЕНИТИВ има наставак *-е*: *жѣне, комишке (и комишке), с дне стрѣнѣ, од куће, код сѣстре, По је с јѣбуке; од пѣнѣ, а може се акцентовати код женѣ, код сестрѣ.*

— *Од Милѣвѣ, од Стѣнѣ, од Јѣвѣ;*

70. ДАТИВ има наставак *-и*, предлог *к(а)* ретко се користи: *Отишѣ је ка шкѣли, али чешће: прѣма шкѣли.*

Облик *кући* врши прилошку службу: *Није кући, Отишѣ је кући; Сѣдѣ је кући.* У ГР се не каже: *није код куће.*

Овде се не врши палатализација облика типа: *брѣги, дѣски, мајки, мотѣки, мѣки, нѣги, рѣки* и сл.

Упор. и: *Дѣ сам Милѣни, Стѣни, Јѣви.*

71. АКУЗАТИВ има наставак *-у*: *Те се вѣдимо у субѣту; Овѣ је ураѣдѣ на брѣзу рѣку; Сѣд пролазимо кроз нашу шѣму; Наслонѣ е на грачу; Отишѣ је у вѣјску; Утѣри пѣшку; Те подѣгне нѣву кућу; Викѣли су пѣпу; Вѣдо сам Милѣну, Стѣну, Јѣву.*

72. ВОКАТИВ има наставке *-о, -е*:

-о: жѣно, мамо, сѣјо, пѣпо, Анко, Стѣно, Јѣво

-е: Јѣлице, Мѣлице, Чѣдѣлице.

Одступања има само код облика *јуна, стрѣна*, али *тѣтко*.

73. ИНСТРУМЕНТАЛ има наставак *-ом*; и код ових облика обавезна је употреба предлога *за, с* (и његових варијанти): *сас жѣном, ма-мѣм, сѣјѣм, пѣпѣм; Пише сас лѣвом рукѣм; Сас Анком, Стѣном, Мѣлицом, Јѣвѣм; Упѣ је сас вѣлом; Отишѣ је с мотѣком на рѣме.* Постоји и акценат *сас жѣндѣм*.

И овде облици акузатива могу вршити функцију инструментала: *Лежѣ под клѣпу; Сѣдѣ под ћупрѣју.*

74. ЛОКАТИВ има наставак *-и*; у говору је слабо заступљен, и то увек уз предлог *по*: *Сѣгра се по прашини; Ваља се по зѣмљи; Скѣта по Рѣдимњи.*

Функцију локатива најчешће преузима акузатив: *Бјѣ сам на свѣдбу; Сѣдѣ у авлѣју; Скача на јѣдну нѣгу; Сѣграду се у сѣбу, али Сѣграду се по сѣби; Говѣри за мајку; за унѣку; Говѣри за Анку, за Стѣну, за Јѣву.*

Каже се: *Држѣ у уста и Држѣ у устѣма.*

МНОЖИНА

75. НОМИНАТИВ нема одступања од књижевног језика: *жѣне, снаје, мајке* итд.

Скрећу пажњу следећи облици за једину у множини: *вїла — вїле, грабула — грабуље, нѣвина — нѣвине*.

76. ГЕНИТИВ има наставак *-а*: *гѣдина, жѣнѣ, грѣнѣ, свїнѣ*; *Купїд је пѣт пѣри цїтела; Има мѣго гѣдина; Дѣске су иструлѣле од толїки кїша; Пѣље је пропѣло од толїки сїша; Кућа је напрѣлена од цигѣлѣ, (али и: од цїглѣ), од дѣсака, од бѣсака, од девојѣкѣ, од кокѣшака*.

Очуван је стари облик Н мн. уз бројеве, који врши функцију генитива: *Дѣ сам за кућу стѣ ѣлади*.

Поред облика *од нѣгѣ, од рѣкѣ*, забележили смо и примере: *Болѣје од нѣгѣ, од рѣкѣ*.

Облици акузатива у функцији генитива: *Мѣтеш дѣсет кѣцке шећѣра; У шѣму ѣма мѣго бѣкѣе*.

77. ДАТИВ има наставак *-ама*: *девојѣкама, женѣма, грѣнѣма, дѣсѣкама*. Предлог *к(а)* ретко се користи, обично га замењује предлог *према*: *Отишѣ је ка девојѣкама*, али чешће: *Отишѣ је према девојѣкама*.

78. АКУЗАТИВ је једнак номинативу множине, има наставак *-е*: *дѣске, девојѣке, жѣне, грѣне*.

79. ВОКАТИВ је једнак номинативу множине, у обичном се говору гради само од именица које означавају нешто живо: *девојѣке, жѣне* итд.

80. ИНСТРУМЕНТАЛ долази само са предлозима *за, с* (и његовим варијантама), има наставак *-ама*: *сѣс девојѣкама, сѣс мотїкама, сѣс пѣшкама; Отишѣ је с овѣма; Сечѣ са секїрама; Обрїсо је дѣи с рѣкама*.

81. ЛОКАТИВ има наставак *-ама*, али је, у већини случајева, замењен другим облицима. Каже се *Наїшли се по шѣдлама*, но, специфичност овога говора јесте употреба старог наставка *-а(х)*: *Наїшли се по шѣкла, па затим: по грѣдина, по жѣнѣ, по јѣруга, по кућа, по ѣвѣ, по пѣнина, по свѣдба, по шѣма, у гѣћа* и сл. Овакви су облици познати само клисурским говорима, у другим банатским говорима нису сачувани⁵⁶.

И овде акузатив преузима функцију локатива: *У лѣде гѣдине; Ыде на штѣке; Налѣзе се у нѣше рѣке*.

82. Нека запажања у вези са акцентом ових именица

У једини акцент се не мења: *дѣсѣка, дѣске, дѣски, дѣску, дѣском*, осим код неких именица у Г, И: *пѣпа, пѣпѣ, пѣпи, пѣпу, пѣпѣм*, тако и *жѣнѣ, сѣстрѣ, жѣнѣм* поред *жѣне, сѣстре, жѣном*.

У множини има неколико ситуација:

— Акцент се не помера: *дѣске, дѣсака, дѣсѣкама* итд.; *владїке, владїка, владїкама*.

⁵⁶ Павле Ивић, *О говорима Банатѣа*, стр. 149.

— Акценат се мења само у Г: *жѣне, жѣнѧ, девѡјке, девојѧкѧ* (и *девѡјака*), *попѡви, попѡвѧ* (и *пѡпова*). Две акценатске варијанте налазимо код именице *жѣна*: *жѣнама* и *женѧма* у Д, И мн.

Женска имена типа: *Јѣлица, Мѣлица, Марија, Софија* не мењају акценат у деklinацији, као што је случај са именима типа *Вѣра, Мѧра, Стѧна, Јѡва*, која у Г и И имају другачију акценатуацију: *Вѣрѣ, Мѧрѣ, Стѧнѣ, Јѡвѣ*; *сас Вѣрдѡм, Мѧрдѡм, Стѧндѡм, Јѡвѡм*.

ПРОМЕНА ИМЕНИЦА ЖЕНСКОГ РОДА НА СУГЛАСНИК

83. Овде је деklinација упрошћена. Са сасвим мало изузетака, именице овог типа имају у једнини само два облика:

Н, А: *бѡлес, вѧш, влѧс, жѧлос, крѡв, лѧж, љубав, млѡдос, нѡћ, пѧмет, свѣс, смрѡт, сѡ, стѡрос, стѡр*

Г, Д, В, И, Л: *бѡлести, вѧши, влѧсти, кѡсти, крѡви, лѧжи, љубѡви, мѧсти, млѡдости, нѡћи, пѧмети, смрѡти, сѡли, стѡрости, стѡрѡ*.

Забележили смо и неке посебне облике за инструментал: *Свѣ је бјѡ поливѣн сас крѡвѡм; Запрѡжимо сас мѡшѡм; Мѣтемо мѣсо сас кѡшѡм, са свѡм; Посѡлимо сас сѡлѡм и мѣтемо у кѡцу*.

Неке од ових именица имају у множини посебан облик за Д, И, Л: *вѧшима, влѧстима, кѡстима, лѧжима, нѡћима, стѡрѡима*. Именице *вѧши, кѡсти* имају у Г мн. облике: *вѧшију, кѡстију; Треби се од вѧшију; Нѣма мѣса без кѡстију*.

Облик *нѡћу* свакако је прилог, као и *дѧњу*.

Да наведемо још неколико примера: *Прѡдо је стѡри; Кулѡ је крупѡцу сѡли; Од тѡ мѧло рѡдѡсти; Сѡмо неколико рѣчи; Две, три кѡпље крѡви; Нѣмаш пѧмети*, али: *Увѡтјо те у лѧж; Стѡјѡ две недеље у сѡ; Мѣсо крѡће у мѧс*. Дакле, и овде акузатив замењује локатив, разуме се, осим локатива са предлогом *по*, као и у свим осталим случајевима: *гѡзи по крѡви, по мѧсти; Познѧјѣ се по пѧмети*, али и: *у млѡдѡсти, у стѡрѡсти* (поред *у млѡдѡс, у стѡрос*).

Акценат ових именица стабилан је само у једнини. У множини, акценат се, у току деklinације, помера за један слог према крају речи: *кѡсти, кѡстију, кѡстима, стѡри, од стѡрѡ, стѡрѡима, вѧши, од вѧшију* (и од *вѧши*), *вѧшима*.

84. Промена збирних именица

Збирне именице мушког рода мењају се као и остале заједничке именице мушког рода: *јѧто, јѧта, јѧту, јѧтом; рѡј, рѡја, рѡју, рѡјом; бѡрићи, бѡрићѧ, бѡрићима, бѡриће, бѡрићима*.

Збирне именице женског рода мењају се као и заједничке именице женског рода: *грѧђа, грѧђе, грѧђу, грѧђом*. Именица *дѣца* у вокативу гласи *дѣцо*, а у Д, И *децама*; нисмо забележили облик *деци*, са тим значењем.

Иако се именица *браћа* мења као именица *грађа*, у Г има облик *браћа*, а у Д, И *браћама*.⁵⁷

Именице на -ад, у ГР на -ада, имају по две акценатске варијанте у Г и у Д, И: *бурада*, *буради* и *буради*, *буради*ма и *буради*ма, *дугмада*, *дугмади* и *дугмади*, *дугмади*ма и *дугмади*ма, *парчада*, *парчади* и *парчади*, *парчади*ма и *парчади*ма.

85. Збирне именице средњег рода које се завршавају на -е, -о, мењају се као и све остале именице средњег рода у једнини: *биље*, *биља*, *биљу*, *биље*, *биљом*; *сељаштво*, *сељаштва*, *сељаштву*, *сељаштво*, *сељаштвом*.

ПРИДЕВИ

86. Код придева овог говора нема нарочитих одступања од стања у књижевном језику. Оно што би за ГР било специфично, сусреће се и у многим другим српским говорима у чијим су анализама дата стручна објашњења која, у већини случајева, важе и за прилике у овом говору⁵⁸. Зато и сматрамо да ће преглед придева ГР послужити више као потврда већ познатих облика и појава.

86.1. Облици за мушки и средњи род једине

Између облика одређеног и неодређеног вида у Н јд. постоје морфолошке и прозодијске разлике:⁵⁹ *брз* — *брзи*, *зелен* — *зелени*, *лѣп* — *лѣпи*, *млад* — *млади*, *шарен* — *шарѣни*, било само прозодијске: *вѣлики* — *велики*, *зелѣно* — *зелѣно*, *шарѣно* — *шарѣно* итд.

Употребу облика Н јд неодређеног вида илуструју примери⁶⁰: *Ти такд дѣбар чѣвек на да . . .*; *Зашто си исѣко ондј дѣво дра? Кренд је на рђав нут*; *Стйго си да те тај стаѣр дтаѣ рани*.

Облици одређеног вида добро су сачувани једино у блокираним лексичким синтагмама типа: *бѣли лукац*, *црни лукац*, *кисели кунус*, *рани кунус*, *бѣло пасуљ*, *шарѣни пасуљ*, *бѣло вино*, *црно вино*, *плавѣ камен*, *слѣпо дко*, *слѣпо црѣво*, *црни прѣш*, *Свѣти Никѣла*, *Свѣти Рѣнђел*, *Вѣлики Пѣтак*, *Вѣлика Субѣта* и сл.

Ни у ГР придеви на -њи и -ски немају облике за неодређени вид: *божѣйњи*, *лѣтњи*, *ндѣњи*, *средњи*, *садѣшњи*, *волујски*, *сѣоцки*, *српски*, *шкѣлски*, *шумски* и сл.

86.2. У зависним падежима облици одређеног вида потискују облике неодређеног вида, те осим Н и А (када придеви долазе уз именице које означавају нешто неживо), готова да и нема других наставака именичке промене неодређеног вида⁶¹. Неке остатке ове промене забележили смо само код лексичких синтагми: *Пѣсе исѣѣкамо мѣло бѣла лука*;

⁵⁷ Павле Ивић, *О говору Галићкојских Срба*, стр. 190; Душан Јовић, *Трсјенички говор*, стр. 86.

⁵⁸ Ове радове наводимо у наставку.

⁵⁹ Павле Ивић, *О говору Галићкојских Срба*, стр. 362.

⁶⁰ Душан Јовић, *Трсјенички говор*, стр. 103.

⁶¹ Павле Ивић, *О говору Галићкојских Срба*, стр. 209.

Трѣба још ма̀ло пла̀ва ка̀мена; Дондси ма̀ло кѳсела купу̀са, али је и овде обичније бѣлога лука, односно пла̀вога ка̀мена, кѳселога купу̀са.

И у овом говору постоје облици: *Крстѣвдан, Петрѣвдан, Спа̀совдан, од Крстѣвдана, од Петрѣвдана, од Спа̀совдана* итд.

У свим осталим облицима зависних падежа између одређеног и неодређеног вида постоје само прозодијске разлике, облици неодређеног вида имају краткосилазни акценат за разлику од облика одређеног вида, који имају дугосилазни.

У генитиву — акузативу, финално -а у наставку -ога може бити факултативно: *белѣг и белѣга, лепѣг и лепѣга, младѣг и младѣга, зелѣног и зелѣнога, шарѣног и шарѣнога*, па затим: *белѣг и белѣга, лепѣг и лепѣга, младѣг и младѣга, зелѣног и зелѣнога, шарѣног и шарѣнога*. Акценат може бити померен за један слог ка почетку речи: *бѣлог и бѣлога, бѣлог и бѣлога* итд., непромењен је код придева типа *зѣлен, ша̀рен*. Треба, ипак, напоменути да облици са наставком -ога имају ширу употребу у овом говору.

Сачуван је и наставак меких основа -ег(а), иако и овде долази наставак -ог(а): *врућѣг(а), дана̀шњег(а), дивљѣг(а), стра̀жњег(а), тућѣг(а), но и врућѣг(а), дана̀шњог(а), дивљѣг(а), стра̀жњог(а), тућѣг(а)*.

Синкретизовани су облици Д, И, Л. Ови падежи имају три наставка: -ем, -им, -ом(е): *лепѣм, лепѣим, лепѣм и лепѣме, младѣм, младѣим, младѣм и младѣме, односно лепѣм, лепѣим, лепѣм и лепѣме, младѣм, младѣим, младѣм и младѣме*, с акценатским варијантама *лепем, лепѣим, лепѣм и лепѣме, младѣм, младѣим, младѣм и младѣме*, с акценатским варијантама *лепем, односно лепем* итд. Не би се могла одредити никаква правила у вези с употребом једног или другог од ових наставака или факултативног -е (у -оге), осим да наставак тврде основе -ом(е) може заменити наставак меке основе -ем: *божјињем и божјињом(е), гѣрњем и гѣрњом(е), одљњем и одљњом(е), дана̀шњем и дана̀шњом(е), сутра̀шњем и сутра̀шњом(е), вечера̀шњем и вечера̀шњом(е), вечерњем и вечерњом(е), јутра̀шњем и јутра̀шњом(е), предњем и предњом(е), средњем и средњом(е), тућѣм и тућѣм(е)*. Каже се: *злѣм, ма̀лом, целѣм* поред *злѣим, ма̀лим, целѣим*.

И овде, у већини случајева, акузатив врши и функцију локатива: *Држѣи мѣко у плѣтак лѣнац; Па̀су у непокѣшено сѣно*.

Нисмо забележили наставак -ому.

Вокатив се гради само од облика одређеног вида и једнак је основном облику.

86.3. Да наведемо још неколико особина придева ГР.

— Придеви *гла̀вни, држа̀вни* имају и облике неодређеног вида *гла̀ван, држа̀ван*, који се много чешће користе.

— Наставак -о потискује наставак меких основа -е; каже се: *дана̀шње и дана̀шње, мла̀ђе и мла̀ђе, предње и предње, ба̀дње и ба̀дње, стра̀жње и стра̀жње*⁶² и сл. Ова се појава процирила и на облике присвојних придева: *божјиѣв, вра̀тѣв, мѝшов, дѣов, ста̀рѣов, учѣтељов*.

⁶² Павле Ивић, *О њоворима Банаша*, стр. 151.

— Облици типа *муждѡв*, *мишов* имају и варијанте: *муждѡвѣли*, *мишѡвѣли*.

— У говору не постоји облик *велик*, већ само *вѣлики*, и то одређеног и неодређеног вида *вѣлики* и *вѣлики*. Каже се само *дивѣљѣ* (нпр. *вѣпар*), док се *дѣвѣљѣ* осећа као компаратив.

— Поред облика *звѣрски* (у посесивном смислу), постоји и *зверѣњи*.

— Придев *цѣли* има и краћи облик *цѣл*: *Изгубѣд је цѣл* (и *цѣ*) *дѣн*; *Цѣл цѣлцат*.

— Нема палатализације код присвојних придева типа: *дѣвѣјкин*, *мѣјкин*.

— Придеви на *-ски* могу се градити од именица на *-ија*: *ѡвѣлѣјски*, *аустријски*, *ракијски*, или од придева на *-ин*: *црквѣнски*, *комиѣнски* (и *комиѣјски*). Забележили смо и облик *волѣјски*, *волѣјска кѣла*.

— Говори се: *Вѣрицин*, *Дрѣгѣцин*, *Јѣлицин*, *Милицин* и сл.

— Вокал *-и-* и консонант *-ј-* могу изостати из облика: *бѣжѣји*, *бѣжѣи* и *бѣжѣи*, *зѣчији*, *зѣчи* и *зѣчи*, *кѣзији*, *кѣзи* и *кѣзи*, *дѣчији*, *дѣчи* и *дѣчи* (често и *дѣчи*), *чѡвѣчији*, *чѡвѣчи* и *чѡвѣчи*.

— Присвојни придеви, осим неких фонетских промена, не разликују се од облика у књижевном језику: *тѣдѣћи*, *телѣћи*, *магарѣћи*, *радѣмски*, *шкѣлски*, *сѡцки*, *бѣбин*, *мѣмѣн*, *тѣтѣн*, *брѣтов*, *дѣцов*, *зѣтов*, *бѣгремов*. Постоји у ГР тенденција замене присвојних придева облицима генитива: *телѣће* (или *телѣћѡ*) *мѣсо* и *мѣсо од телѣта*, *дѣчи сѣр* и *сѣр од ѡвѣцѣ*, *крѣвѣље млѣко* и *млѣко од крѣвѣ*, *кѣњско мѣсо* и *мѣсо од кѣња* итд.

— Градивни придеви имају исте облике као и у књижевном језику: *бѣкрѣн*, *дрѣвен*, *злѣтан*, *сѣѣлен*, *стѣклен*. У говору се и ови облици често замењују генитивом именице: *од бѣкрѣ*, *од дрѣвѣта*, *од злѣта*, *од сѣѣлѣ*, *од стѣкла* итд.

У синтагмама као *сирѣма чѣвѣк* облик *сирѣма* добија придевску функцију.

87. Облици за мушки и средњи род множине

У Н мн. забележили смо две ситуације:

— Код једносложних придева између облика неодређеног и одређеног вида не постоје ни морфолошке, ни прозодијске разлике: *бѣли*, *лѣти*, *млѣди*, *тѣђѣ*, *црѣни*.

— Код осталих придева између облика неодређеног и одређеног вида постоје разлике у акценту: *зелѣни* — *зелѣни*, *каљѣви* — *каљѣви*, *црѣѣни* — *црѣѣни*, *шарѣѣни* — *шарѣѣни*.

У Г мн. изгубило се финално *-х*: *бѣлѣи*, *лѣпѣи*, *млѣдѣи*, *зелѣнѣи*, *шарѣѣнѣи*, *црѣѣѣнѣи*, *каљѣѣвѣи*, док су облици одређеног вида потпуно једнаки Н мн.: *бѣли*, *лѣти*, *млѣди* итд.

Д, И, Л имају наставак *-им(а)*: *бѣлѣим* и *бѣлѣима*, *лѣпѣим* и *лѣпѣима*, *млѣдѣим* и *млѣдѣима*, *зелѣним* и *зелѣнима*, *црѣѣним* и *црѣѣнима*, а одређеног вида: *бѣлѣим* и *бѣлѣима*, *лѣпѣим* и *лѣпѣима*, *млѣдѣим* и *млѣдѣима*, *зелѣним* и *зе лѣ-*

нима, *црвеним* и *црвенима*. Функцију локатива преузима, у већини случајева, акузатив.

У А мн. за мушки род очувано је исто стање као и у Н мн., тј. код једносложних придева изједначени су облици одређеног и неодређеног вида: *беле, лепе, младе, туђе, црне*, док је код осталих придева очувана прозодијска разлика: *зелене — зелене, црвене — црвене, шарене — шарене*.

У Н мн. средњег рода наставак је -а: *бела, лепа, млада, туђа* (за оба вида), односно: *зелена и зелена, каљава и каљава, црвена и црвена, шарена и шарена*.

Вокатив се гради само од облика одређеног вида и једнак је Н мн.

Према томе, у множини имамо исту деклинацију за оба вида, која садржи делимичне прозодијске разлике:

Мушки род

Неодређени вид

Н *млади — зелени*
Г *млади — зелени (и зелени)*
Д, И, Л *младим(а) — зеленим(а)*
А *младе — зелене*

Одређени вид

Н *млади — зелени*
Г *млади — зелени*
Д, И, Л *младим(а) — зеленим(а)*
А *младе — зелене*
В *млади — зелени*

Средњи род

Неодређени вид

НА *млада — зелена*
Г *млади — зелени (и зелени)*
Д, И, Л *младим(а) — зеленим(а)*

Одређени вид

НА *млада — зелена*
Г *млади — зелени*
Д, И, Л *младим(а) — зеленим(а)*
В *млада — зелена*

Множински облици одређеног вида ретко се користе: *Најд се од оних зелени ораја*; *Дошд је с оних младим људима*; *Закдљи јено прасе од оних млади*.

88. Промена придева за женски род јединице

У Н јд. нема ни морфолошких, ни прозодијских разлика између облика одређеног и неодређеног вида код придева типа: *бела, лепа, млада, туђа, црна*, за разлику од примера: *зелена — зелена, црвена — црвена, шарена — шарена*.

Облици генитива одређеног вида само се по акценту разликују од облика неодређеног вида: *младѐ — младе, лепе — лепе, зелене — зелене, шарене — шарене*. Исти је случај и са облицима за И: *белѐм — белѐм, лепѐм — лепѐм, зелѐном — зелѐном, шарѐном — шарѐном*.

Карактеристичан је наставак *-ој* у Д, Л: *бѣлѡј, лѣпѡј, млѡдѡј, зелѣној, црвѣној, шарѣној*, односно *белѡј, лепѡј. младѡј, зелѣној, црвѣној, шарѣној* у одређеном виду.

Вокатив се гради само од облика одређеног вида и једнак је Н јд.

88.1. У множини придевски облици за женски род очували су разлике исте природе као и у једнини.

Придеви типа *бѣле, лѣпе, млѡде, црне, тѡђе* имају исти облик за оба вида у Н, А мн., али *зелѣне — зелѣне, шарѣне — шарѣне*.

Прозодијске разлике јављају се код осталих облика зависних падежа:

— У Г: *бѣлѡ, лѣпѡ, млѡдѡ, тѡђѡ, црнѡ, зелѣнѡ, црвѣнѡ, шарѣнѡ*, односно: *бѣли, лѣпи, млѡди, тѡђи, црни, зелѣни, црвѣни, шарѣни*. У неодређеном виду спорадично се јављају и овакве акценатске варијанте: *зелѣни, црвѣни, шарѣни*, које постоје и код облика за мушки и средњи род.

— У Д, И: *бѣлѡм(а), лѣпѡм(а), млѡдѡм(а), тѡђѡм(а), црнѡм(а), зелѣнѡм(а), црвѣнѡм(а), шарѣнѡм(а)*. Наставак *-има* чешћи је него кратки наставак *-им*, што важи и за облике одређеног вида: *бѣлѡм(а), лепѡм(а), младѡм(а), црнѡм(а), зелѣнѡм(а), црвѣнѡм(а), шарѣнѡм(а)*.

89.1. *Компаратив* се гради помоћу наставака *-ији, -ји, -ши*:

-ији: *богаћѡији* (и *богаћѡи, богаћѡи*), *крупнѡији* (и *крупнѡи, крупнѡи*), *плићѡији* (и *плићѡи, плићѡи*), *плавѡији* (и *плавѡи, плавѡи*), *прошћѡији* (и *прошћѡи, прѡшћѡи*), *ситнѡији* (и *ситнѡи*), *срећнѡији* (и *срећнѡи, срећнѡи*), *старѡији* (и *старѡи*), *сувѡији* (и *сувѡи, сувѡи*);

-ји: *дѣбљѡји, дѡужи, луђѡји, краћѡји, млѡђѡји, тѡђѡји, чѣшиђѡји*;

-ши: *лѡкши, лѣпши, мѣкши*, али и *дрѡкши, слѡпши* (поред *слабѡији, слабѡи, слабѡи*); ови облици компаратива имају и варијанте: *лѡкчи, лѣпчи, мѣкчи, дрѡкчи, слѡпчи*. Компаративима ове врсте може се додати још један наставак: *-ји, -ја, -је* (и *-јо*): *лакѡији* (и *лакѡи*), *лепѡији* (и *лепѡи*), *друкѡији* (и *друкѡи*), *дрѡкѡији, дрѡкѡи*, *слѡпѡији* (и *слѡпѡи*), *слѡпѡији, слѡпѡи*. Проширењем наставака придеви примају извесну нијансу истицања њиховог семантичког садржаја.

Необичне облике компаратива за овај говор забележили смо у примерима: *Бѡље би бѡло да ту учѡкаи потѡњи кѡлац* (или *подѣбљѡ кѡлац*), па затим: *потѡњи* или *подѣбљѡ кѡнац* и сл.

— Каже се *висѡчѡији, висѡчѡи, вѡишљѡи, вѡишњѡи*.

Познати облици суплетивне компарације забележени су и у ГР: *дѡбар — бѡљѡи, рђѡв — гѡри*, али и *рђѡвѡији, рђѡвѡи*.

89.2. *Суперлатив* се гради помоћу речце *нај-* и облика за компаратив: *најбѣљѡи, најбѣљѡа, најбѣље* (и *најбѣљѡ*), *најбрѡжи, најбрѡжа, најбрѡже* (и *најбрѡжо*), *најлѣпши, најлѣпчи* (као и у компаративу).

Поред облика *најглавнѡији* спорадично се јавља и *најгладѡан*, а поред *најбѡљѡи* сусреће се и *најдѡбар*.

Нисмо забележили суперлативе типа *најволѣла*.

90. У деκлинацији облика за компаратив и суперлатив нема морфолошких разлика у односу на деκлинацију основних облика:

— *лѣтши, лѣтшега* (и *лѣтшиога*), *лѣтшем* (и *лѣтшим, лѣтшиом*), *лѣтши* или *лѣтшега* (према односу означавања нечег живог или неживог);

— *лѣтши, лѣтши, лѣтшим(а), лѣтше*;

— *лѣтша, лѣтше, лѣтшиој, лѣтшу, лѣтшиом*;

— *лѣтше, лѣтши, лѣтшим(а), лѣтше*

Исту деκлинацију имају и облици суперлатива.

Напомене о употреби акузатива и место локатива, које смо донели код именица, односе се и на придеве.

ЗАМЕНИЦЕ

91. У ГР постоји већи број специфичних особина заменица, већином фонетске и морфолошке природе. Има и заменичких облика који се не користе у овом говору, иако су заступљене све категорије именичких и придевских заменица.

ИМЕНИЧКЕ ЗАМЕНИЦЕ

92. *Личне заменице* имају следеће облике у једнини:

Н <i>ја</i>	<i>тѣ</i>	<i>он, онд</i>
Г <i>мѣне</i>	<i>тѣбе</i>	<i>њѣга</i>
Д <i>мѣне, ми</i>	<i>тѣбе, ти</i>	<i>њѣга, му, њѣмѣ</i>
А <i>мѣне, ме</i>	<i>тѣбе, те</i>	<i>њѣга, га</i>
И <i>с менѣм, са мноу</i>	<i>с тебѣм, с тобѣм</i>	<i>с њѣм, с њѣмѣ, ш њѣм, ш њѣмѣ</i>
Л <i>по мѣне</i>	<i>по тѣбе</i>	<i>по њѣмѣ, по њѣму</i>
В —	<i>тѣ</i>	—

Н <i>ѣна</i>
Г <i>ѣе</i>
Д <i>ѣѣј, ѣѣзи, ѣѣјзи, ѣѣзи, ѣѣјзи, ју, и</i>
А <i>ѣу, је</i>
И <i>ѣѣм, ѣѣмѣ</i>
Л <i>по ѣѣј, ѣѣзи, ѣѣјзи, ѣѣзи, ѣѣјзи</i>
В —

Сѣтјо се за мѣне; Увек је долѣзјо пре мѣне; Дѣј ми онѣј чокѣнац; Тѣ да даш само мѣне; Мѣне ми је рѣѣво; Мѣне је рѣко да ће да дѣје; Рѣко ми да си отишѣ; Цѣло врѣме је седѣ поред мѣне; Повѣди ме сас тебѣм; Дѣте је бѣло са мноу; Причѣли су за мѣне; По мѣне нѣка рѣди штѣ дѣе.

Сѣтјо се за тѣбе; Отишѣ је без тѣбе; Смо те чекали; Тѣбе смо чекали; Бојѣ се од тѣбе; Тѣбе је зѣма? Он ти је брѣт? Ђу ти дам ѣко ти трѣба; Еј, тѣ, дѣѣ, овѣмо! С тебѣм је јѣко пријатно; Причѣ ми за тѣбе; По тѣбе мѣж да пѣмру свѣ.

Свѝ се бѡјѹ од њѡга; Мѡни, ѡе дѡбјем од њѡга; Њѡму је ѹмро дѡац; Њѡсам му рѡко; Вѡдо сам и њѡга; Ми смо га вѡдли; Поздрѡви га; Дошѡ је до дѡра и везѡ кѡња за њѡга; Ослѡња се на њѡга; Ыди и њѡмѡ; С њѡм ни је лѡко; Мѡгу да ви рѡчам за њѡга; По њѡму свѡ мѡже да пропѡне; По њѡмѡ, то њѡма њѡкад да се свѡши.

Тѡ сам од ње научѡд; Дѡл се сѡћаш ње? Њѡдј сам све испрѡчѡд; Тѡ си ју рѡко; Вѡдо сам ју сѡна; Њѡу сам вѡдо; Вѡћам је свѡки дѡн; Замолѡд сам је да ми помѡгне; Јучѡр смо разговѡрѡли и њѡм; Причѡли ми за њу; По њѡдј, то њѡе њѡкад да бѡде гѡтѡво.

92.1. Множинa

Н мѡ	вѡ	дни, дне, дна
Г нѡс, нас	вѡс, вас	њѡи, њѡјѹ
Д нѡма, њѡм, ни	вѡма, вѡм, ви	њѡма, и, ји
А нѡс, нас, не	вѡс, вас, ве	њѡи, и, ји, ј
И с нѡма	с вѡма	с њѡма, саш њѡма, и њѡма
Л по нѡма	по вѡма	по њѡма
В —	вѡ	—

Тѡ су од нѡс научѡли; Седѡ је пѡред нас; Њѡма су свѡ испрѡчѡли; вн нам је најблѡжња фамѡлија; Дѡј и нѡма да вѡдимо; Трѡба да ни плѡти; Нѡс је вѡко; Њѡје нас ни вѡдо; Вѡ сте не пѡзвали; Дѡђи с нѡма; Ўвек је бјѡ с нѡма; Причѡли су за нѡс; По нѡма, ѡма јѡш да чѡкају.

Бојѡ се од вѡс; Тѡшко ни бѡло брез вѡс; Е, лѡко је вѡма; Тѡ вам је брѡт? Да ви покѡжемо; Сѡм ве вѡдо јучѡр; вни су вас вѡдли; Еј, вѡ, дѡ сте? Бјѡд је с вѡма; Ђе да чѡкам и ја с вѡма; За вѡс се мѡдо причѡло; По вѡма, њѡма њѡшта да с ураѡду.

Њѡ се дѡбро сѡћам; Од њѡ се свѡ бѡјѹ; Дѡли смо њѡма; Тѡ си и ком-шѡја; Кѡжѡ ји да сам ѡтѡшо; Сѡмо сам њѡ вѡдо; Дѡ си и вѡдо? Ш њѡма смо бѡли; С њѡма смо разговѡрѡли; Штѡ мѡжеш да ни кѡжеш за њѡ? По њѡма, свѡ мѡже да пропѡне.

92.2. Када се осѡћа потреба за истицањем лица на које се односи глаголска радња, долази до удвајања личних заменица⁶³:

Мѡне ми сѡме Ыва; Мѡне ме вѡкѡли; Ме вѡкѡли мѡне; Тѡбе ти трѡба? Ти трѡба тѡбе? Тѡбе те чѡкамо; Те чѡкамо тѡбе; Њѡму му дѡнели; Му дѡнели њѡму; Њѡга га чѡкали; Га чѡкали њѡга; Њѡјзи ју фѹрт трѡба; Фѹрт ју трѡба њѡјзи; Њѡма ни кѡзѡли; Вѡс ве вѡкѡли; Вѡс ве вѡдли; Њѡма и покѡзѡли; Њѡ и већ познѡјѡмо.

Удвајање личних заменица толико је нормална појава у овом говору да се оно јавља и онда када се не врци истицање лица: *Тѡбе те болѡ глѡва; Њѡму му пѡла мѡка и сл.*

⁶³ Павле Ивић, *О говору Галићѡлских Срба*, стр. 199—205; Иван Поповић, *Истѡрија*, стр. 61; В. Koneski, В. Vidoeski, О. Јаѡар-Nasteva, *Distribution des balkanismes en macѡdomie*, Скопје, 1966, стр. 3.

92.3. Морфолошки синкретизам обухвата дуге облике Г, Д, А, Л 1. и 2. л. једнине: *мѣне* — *тѣбе*⁶⁴: *Дѣ би дн мѣне, сѣмо ме срамѣта да љскам; Он ми кѣзд мѣне; Пѣчо дн мѣне да пѣрѣча свѣшита; И тѣбе ће донѣсем нѣшто; По тѣбе, нек отѣну свѣ; Викѣли су и тѣбе и мѣне; Нѣмам јѣ нѣкаке кѣрѣсти од тѣбе.*

У инструменталу прилози и заменице осећају се као сливени облици:⁶⁵ *с мѣндм, сѣ мном, с тѣбѣм, с тѣбѣом, и њѣмѣ*; они се у писању (нпр. у писмима) никад не раздвајају. Облици *с њѣмѣ, и њѣмѣ, и њѣмѣ* осећају се као дугачки заменички облици, за разлику од енклитичких: *њѣм, њѣом*.

92.4. Пажњу скрећу облици за Д од 3. л. заменице ж.р. *њѣдј, њѣзи, њѣјзи, њѣзи, њѣјзи* и енклитика *ју*⁶⁶: (нисмо забележили облик *јѣ*): *Алѣл ју вѣра; Да ју бѣде лѣкше; Ђма да ју кѣпи бѣба нѣве цѣтѣле*. Овај енклитички облик може изостати: *Данѣске је вѣдо; Лѣно је поздрѣвѣо и отѣшио; Брѣт је стрѣшно волѣ* (место: *Данас ју је вѣдо* итд.).

92.5. Локатив долази само са предлогом *по*, иначе је замењен акузативом, но и овде имамо облике општег падежа:⁶⁷ *Да се не пѣрѣши лѣд пред мѣне; по мѣне, по тѣбе*.

92.6. Код 3. л. заменица за м. и с. род дуги облик инструментала *њѣмѣ* сусреће се и у дативу, а нарочито у локативу: *Сѣмо њѣмѣ дѣјѣш; По њѣмѣ свѣ би пѣрѣло*. Ако се овде не ради о аналогiji према множинском облику за Д, И, Л *њѣма*, онда се може сматрати да је у питању проширење наставака придевских заменица *-им*⁶⁸.

92.7. Уз облике генитива једнине и множине увек долазе предлози код примера типа: *Бѣјѣ се од мѣне, од тѣбе, од њѣга; Бѣјѣ се од нѣс, од вѣс, од њѣ, од њѣјѣ*.

92.8. У генитиву јд. нема енклитичких облика *ме, те, га, је*. Нисмо забележили ни облике: *њѣга, њѣ, за ме, у те* и сл.

92.9. У множини пажњу скрећу стари енклитички облици за датив⁶⁹ *ни-ви*: *Да ни дѣду; Ома да ни донѣсу; Кѣј ви рѣко*, као и за акузатив *не* — *ве*: *Од јѣтрос не тѣрѣжи; Они не вѣрѣли; Бѣг ве вѣдо, ла сте смѣшѣни; Ни ве било жѣ*. Из тог се разлога облици датива *нѣм* — *вѣм* не осећају као енклитике, а финално *-а* у дугим облицима *нѣма* — *вѣма* је факултативно: *Нѣм ни рѣко да нѣће; Вѣм ви било жѣ* и *Нѣма ни рѣко да нѣће; Вѣма ви било жѣ*.

92.10. Уклањањем финалних сугласника у енклитичким облицима 3. л. у дативу и акузативу појављује се иста енклитика *и* (< *им*), и *и* (< *их*): *Њѣма и не тѣрѣба; Чѣкѣју сѣмо да и дѣш; Нѣка ѣду ди и дрѣго; Сѣмо да*

⁶⁴ А. Белић, *Исѣорија . . . , деклинација*, стр. 102—103; М. Стевановић, *Бѣковѣчки ѣвор*, СДЗБ XI, Београд, 1950, стр. 109—110.

⁶⁵ Берислав М. Николић, *Мѣчѣвански ѣвор*, СДЗБ XVI, Београд, 1966, стр. 264.

⁶⁶ А. Белић, *Исѣорија . . . , деклинација*, стр. 107, 110; Маринко Станојевић, *Северно-ѣимѣчки дијѣлекѣтѣи*, СДЗБ II, Београд, 1911, стр. 405.

⁶⁷ А. Белић, *Дијѣлекѣтѣи*, стр. 399.

⁶⁸ Павле Ивић, *О ѣворѣма Бѣнаѣша*, стр. 150.

⁶⁹ А. Белић, *Дијѣлекѣтѣи*, стр. 402—404; А. Белић, *Исѣорија . . . , деклинација*, стр. 105; Danilo Barjaktarević, *Govorne osobine Gnjilana*, Gjurmime albanologijike, Albanoška istraživanja, 2, Priština, 1965, str. 88.

и *видиш како су лети*; *К'ј* и *пита њи*; *Њима* и *трѣба њаша пдмоћ*; *И њима сам* и *ддно*; *Њи* и *сви познају*.

Често се испред *и* јавља сугласник *ј*; *Да ји питаиш*; *Да ји даиш њима* али се, испред вокала, ово *ји* може свести на *ј*: *Да ј истѣраиш њи свѣ*; *Да ј отѣреш њи свѣ*; *Да ј обуваиш њи свѣ*, поред облика: *Да ји истѣраиш*, *да ји отѣреш*, *да и обуваиш*.

Овакви енклитички облици (*и*, *ји*, *ј*) могу се чути и у једнини: *Ако видиш м'ју стр'ину*, *да и кажеиш да дође кући* (поред *да ју кажеиш*); *Донѣси и и њѣзи* (поред *Донѣси ју и њѣзи*); *Зашто не и даиш и њѣзи?* (поред *не ју даиш*).

92.11. Облици акузатива уз глаголе кретања могу доћи и место *И* и *Л*⁷⁰: *Стѣји пред нас*; *На нас је било свѣ ндо*; *Није било ништа између њи*, као и место генитива: *Нема не доста*; *Нема ве нигде*; *Јма ве јдиш*?

Да поменемо и дуалски облик *њѣју* заменице 3. л. мн. у гентиву, где смо забележили и *њи* (< *њих*). Сличан дуалски облик сусреће се и код заменице *свију* (в. § 103).

92.12. У вези са акцентом личних заменица, привлаче пажњу ове чињенице:

— Кад се истичу, основни облици имају дугосилазни акценат: *ја*, *ти*, *он*, *ми*, *ви*, а у обичном говору — краткосилазни акценат; овакво је стање познато и другим српским говорима⁷¹, у којима наведени облици могу бити и неакцентовани.

— Акцентовани облици *нѣм*, *вѣм*, *њѣм* понацају се као дуги заменички облици, а када су неакцентовани, понацају се као праве енклитике *не* — *ве*, *ни* — *ви*, *и*, *ји*, *ј*.

93. *Лична заменица сваког лица* није сасвим нестала из говора, али се веома ретко употребљава, и то само њени дуги облици:

Г, *Д*, *А*, *Л* *сѣбе*

И са сѣбом, *сѣбѣм*, *сѣбѣм*

Он је сѣм сѣбе напрајо злѣ; *Пдно је свѣ ндоце са сѣбом*. Место ове заменице најчешће долазе одговарајући облици личних заменица оног лица о коме се у реченици говори: *Он је сѣм њѣму напрајо злѣ*; *Пдно је све ндоце и њѣмѣ*; *Тѣ трѣба да купиш за тѣбе*; *Ми смо за нас већ купили зимско одељо*; *Он њѣга не види како излѣда, а смѣјѣ се дрѣгима*; *Ми смо сѣми нас обрѣдовали*; *Јѣ сам сѣ мном повѣ и дрѣге*; *Пднели су и њѣма двѣ љѣка*; *Ви за вас љѣмате свѣѣ*.

Нисмо забележили облике типа: *међу се*, *преда се*, *низа се*, *за се* нити енклитику *си*, али се очувала енклитика *се* када врци улогу повратне заменице: *очѣшљала се*; *обувѣла се*, *дѣбријо се* итд.

⁷⁰ А. Пецо — Б. Милановић, *Ресавски говор*, стр. 333.

⁷¹ Душан Јовић, *Трсѣненички говор*, стр. 122.

94. Упитна заменица ко у говору гласи *кѡј*, *кѡј* и има следеће облике:

Н	<i>кѡј</i> , <i>кѡј</i> , <i>кѡј</i> , <i>кѡј</i>	И	с <i>кѡмѣ</i> , с <i>кѡм</i>
Г, А	<i>кѡга</i> , <i>кѡга</i> и, ређе, <i>кѡг</i>	Л	по <i>кѡмѣ</i> , по <i>кѡмѣ</i>
Д	<i>кѡмѣ</i> , <i>кѡмѣ</i>		

У говору се не сусреће облик ко ни самостално, ни у сложеним заменицама типа *неко*, *свако*, *ма ко*. Ти облици у овом говору гласе: *нѣки*, *свѣки*, *ма* (или *макар*) *кѡј* (или *кѡј*), али се каже: *нико* и *ники*.

Ако је тачно да су облици зависних падежа ове заменице настали након асимилације и сажимања⁷², онда је јасно зашто се у ГР често прилази старим, неасимилираним и несажетим облицима, који сада одговарају придевској упитној заменици *кој*:

Г, А	<i>којѣга</i> , <i>којѣг</i> , <i>којѣга</i> , <i>којѣга</i> , <i>којѣг</i>
Д	<i>којѣмѣ</i> , <i>којѣм</i> , <i>којѣмѣ</i> , <i>којѣм</i> , <i>којѣмѣ</i> , <i>којѣм</i>
И	с <i>којѣмѣ</i> , <i>којѣм</i> , <i>којѣмѣ</i> , <i>којѣм</i>
Л	по <i>којѣмѣ</i> , <i>којѣм</i> , <i>којѣмѣ</i> , <i>којѣм</i> , <i>којѣмѣ</i> , <i>којѣм</i>

У обичном говору, поред неких облика зависних падежа заменице *ко*, могу доћи енклитички облици личних заменица: *Кѡмѣ му нѡсиш то?* *Кѡга га глѣдаш кроз пѣнцир.*

94.1. Упитна заменица *што* изговара се као *штѡ* (одрично *ништа*), док се *што* семантички изједначило са заменицом *зашто*. Ипак, упитно значење може имати и облик *шта*: *Штѡ нѡси доид?* *Штѡ нѡси дѡно?* *Па, штѡ нѡси се јавјѡ?* Облик *што* очуван је уз предлог *по*: *пѡшто* (и *пѡшта*), али само *нѡшта*, *ушта*.

Заменица *штѡ* има следеће облике:

Н, А	<i>штѡ</i>	И	<i>чѡмѣ</i> , <i>чѡм</i>
Г	<i>чѣга</i>	Л	по <i>чѡмѣ</i> , <i>чѡм</i> , <i>чѣму</i>
Д	<i>чѣму</i>		

Има случајева када је форма *И чѡмѣ* замењена другим обликом истог падежа заменице *ко* са предлогом⁷³, као нпр.: *С кѡмѣ си га саишјѡ?* *С кѡмѣ ће да пѡкрете кѡћу?* Та се замена облика може извршити и у Л: *По кѡмѣ га познајеш?*

Заменица *штѡ* може доћи и место облика придевске релативне заменице *који*⁷⁴: *Дѡнели ми онѡ штѡ су дѡшли код нас;* *Чѣшаљ штѡ се чѣшљамо;* *Сагун штѡ се пѣremo;* *Вунѣне чарѡне штѡ нѡсимо зѡми;* *Дебѣло сѡкно штѡ сѡме ткѡмо.* Ово су једини контексти у којима се може појавити и облик *што*: *штѡ су дѡшли;* *штѡ се чѣшљамо,* *штѡ се пѣremo;* *штѡ нѡсимо зѡми;* *штѡ сѡме ткѡмо* итд.

У вези са овом заменицом напомињемо да она у обичном изговарању носи краткосилазни акценат, а при посебном истицању — дугосилазни: *Штѡ дѣш?* *Штѡ да дѡђем?*

Заменица *шта* улази у састав сложених заменица типа: *нѡшта*, *свѡшта*, *ма* (или *макар*) *штѡ* итд.

⁷² М. Стевановић, *Савремени*, стр. 92.

⁷³ Павле Ивић, *О говору Галишњих Срба*, стр. 361.

⁷⁴ *Исио*, стр. 362.

95. Неодређене именичке заменице имају у овом говору само облике *нѣшто*, *пѣнешто*, док су заменице типа *неко*, *гдеко*, *понеко* нестале из говора; место њих долазе одговарајући облици неодређених придевских заменица *нѣки*, *пѣнеки*.

Заменица *нѣшто* има следеће облике у зависним падежима: *нѣчега*, *нѣчему*, *нѣшто*, *с нѣчим*, *по нѣчим* и *по нѣчему*. Од заменице *пѣнешто* забележили смо само овај облик: *Налѣзи се јдш од пѣнѣчега*.

96. Одричне именичке заменице *нѣко* и *нѣшта* немају рестрикција у ГР. Место облика *нѣко* може доћи и *нѣки*: *Нѣма нѣки нѣшта да ти рѣди*.

У зависним падежима ове заменице имају следеће облике:

Г <i>нѣкога</i> , <i>нѣког</i>	<i>нѣчега</i> , <i>нѣчег</i>
Д <i>нѣкем</i> , <i>нѣким</i>	<i>нѣшта</i>
А <i>нѣкога</i> , <i>нѣког</i>	<i>нѣшта</i>
И <i>с нѣкем</i> , <i>с нѣким</i>	<i>с нѣчем</i> , <i>с нѣчим</i>
Л <i>по нѣкем</i> , <i>по нѣким</i>	<i>по нѣчем</i> , <i>по нѣчим</i>

Он је нѣко и нѣшта; Нѣма нѣшта од нѣга; Не да он нѣкем нѣшта; С нѣкем не разговѣра; Нѣћемо по нѣкем да пѣшљемо; Од нѣчега ће отрѣји нѣвац; Нѣсте ви нѣкад нѣшта вѣдли; С нѣчем не мѣж да га намѣмиш; Не познѣјѣ се по нѣчем.

97. Опште или одређене именичке заменице *свако*, *ико*, *ишта* не упо-
 требљавају се у ГР. Место *свако* долази општа придевска заменица *свѣки*.
 Од осталих именичких заменица овога типа у ГР постоје: *мѣ* (или *мѣкар*)
кѣј (или *кѣј*), *кѣј* (или *кѣј*) *му драго*, па затим: *свѣшта*, *мѣ* (или *мѣкар*)
штѣ, *штѣ му драго* итд.

Заменица *свѣшта* има ове облике у зависним падежима: *свѣшта* (Н, Д, А), *свѣчега* (Г) и *свѣчем*, *свѣчим* (И, Л): *Јма свѣгд и свѣчега; Мѣ-
 жеш да намѣжеш сас свѣчим.*

ПРИДЕВСКЕ ЗАМЕНИЦЕ

98. Присвојне заменице имају следеће облике:

мѣј, *твѣј*, *нѣгѣв* и *нѣгѣв*, *нѣн* и *нѣзин*, *нѣјзин*, *нѣн*, *нѣзин*, *нѣјзин*
мѣја, *твѣја*, *нѣгѣва* и *нѣгѣва*, *нѣна* и *нѣјна*, *нѣзина*, *нѣјзина*, *нѣна*, *нѣјна*,
нѣзина, *нѣјзина*
мѣје и *мѣе*, *твѣје* и *твѣе*, *нѣгѣво* и *нѣгѣво*, *нѣно* и *нѣјно*, *нѣзино*, *нѣјзино*,
нѣно, *нѣјно*, *нѣзино*, *нѣјзино*
мѣји и *мѣи*, *твѣји* и *твѣи*, *нѣгѣви* и *нѣгѣви*, *нѣни* и *нѣјни*, *нѣзини* и *нѣјзини*,
нѣни и *нѣјни*, *нѣзини* и *нѣјзини*
мѣје и *мѣе*, *твѣје* и *твѣе*, *нѣгѣве* и *нѣгѣве*, *нѣне* и *нѣјне*, *нѣзине*, *нѣјзине*,
нѣне, *нѣјне*, *нѣзине* и *нѣјзине*
мѣја, *твѣја*, *нѣгѣва* и *нѣгѣва*, *нѣна* и *нѣјна*, *нѣзина*, *нѣјзина*, *нѣна*, *нѣјна*,
нѣзина, *нѣјзина*

наш, ваш, њин
наша, ваша, њина
наше и нашо, ваше и вашо, њино
наши, ваши, њини
наше, ваше, њине
наша, ваша, њина

Са посесивним значењем употребљавају се и облици:
овдјзин и овејзин, тдјзин и тејзин, днојзин и ондјзин
овдјзина и овејзина, тдјзина и тејзина, днојзина и ондјзина
овдјзино и овејзино, тдјзино и тејзино, ондјзино и ондјзино
овдјзини и овејзини, тдјзини и тејзини, ондјзини и ондјзини
овдјзине и овејзине, тдјзине и тејзине, ондјзине и ондјзине
овдјзина и овејзина, тдјзина и тејзина, ондјзина и ондјзина

98.1. У зависним падежима скрећу пажњу следећи облици:

— У генитиву:

— *мдјега и мдјег, мдег, мдја; твдјега, твдјег, твдег, твдја; њигдвога*
њигдвог, његдвога, његдвог, њигдвга, његдвга; њднога, њдног, њдинога, њези-
ног ИТД.

— од *мдје, мде; твдје, твде; њигдве, његдве; њне* ИТД.

— од *нашега, нашег, нашога, нашог; вашега, вашег, вашога, вашиг;*
њинога, њиног

— од *наше, ваше, њине*

— У дативу (инструменталу и локативу):

— *мдјим и мдим, мдјем, мдем; твдјим, твдим, твдјем, твдем; њигд-*
вим; њдним, њднем ИТД.

— *мдјој, твдјој, његдвој, њдној* ИТД.

— *нашем и нашим, нашом, вашем, вашим, вашом, њнем, њиним* ИТД.

— *нашој, вашој, њиној.*

Код заменица које означавају више поседованих лица или предмета присуство финалног *-а* у наставку *-има* није обавезно; каже се: *мдјима* и *мдим, твдјима* и *твдјим, нашим* и *нашим, вашим* и *вашим, њигдвима* и *њигдвим.*

Однос *е/о* у наставцима меких и тврдих основа нарушава се потискивањем наставака меких основа *-е, -ем, -ега*: *нашо, нашом, нашога.*

Наставак *-и* у Л неспецифичан је за овај говор, иако се још може чути код старијих Радимаца: *Саџ си у мдји шака; Радјџ је по њигдви њивџ.*

98.2. Присвојна заменица сваког лица има следеће облике:

свдј, свдја, свдје и свде
свдји и свди, свдје и свде, свдја

Ови се облици сасвим ретко употребљавају. По правилу су замењени присвојном заменицом одговарајућег лица; *Ја сам добјџ пдмоћ од мди деџџ; Ви сте се премештили у вашу кућу; Она је тд купила њдним*

децама; Ми нѣмамо више нашу кућу у село; Ники не седѣ на његдово мѣсто, иако смо забележили и примере: Сваки је гѣзда у свдју кућу; Нѣка каже сваки свдје; Сваки је остд на свдје, такд да се нѣсмо сложили; Нѣће нико да да свдје.

Познати су и облици зависних падежа иако се и они сасвим ретко употребљавају:

Н свдј, свдје, свде	свдја
Г свдјега, свдјег	свдје, свде
Д свдјем, свдјим, свдем, свдим	свдјој
А свдјега, свдјег	свдју
И свдјем, свдјим, свдем, свдим	свдјом
Л свдјем, свдјим, свдем, свдим	свдјој

Падежни облици осталих заменица овог типа: свдји и свди (Г), свдјима и свдима, свдјим, свдим (Д, И, Л), свдје и свде (А).

99. Показне заменице имају следеће облике:

овѣј и вѣј, тѣј, онѣј и нѣј
 овѣ и вѣ, тѣ, онѣ и нѣ
 овд и вд, тд, онд и нд
 овѣ и вѣ, тѣ, онѣ и нѣ
 овѣ и вѣ, тѣ, онѣ и нѣ
 овѣ и вѣ, тѣ, онѣ и нѣ

У обичном говору почетни вокал о- може се испустити, што зависи не само од начина изговарања већ и од контекста у коме се облик јавља, јер суседни вокал условљава овај процес: *Кад је дошд вѣј човек; Нѣсам никад вѣдо ну жѣну; Лѣпо је нд дѣте.* То је ипак секундарна појава у говору, пуни се облици много чешће употребљавају. Финално -ј никада се не губи.

Између облика личне заменице *дна, дне, дни, дно* и облика показних заменица *онѣ, онѣ, онѣ, онд* постоји прозодијска разлика, остварена померањем акцента.

У деклинацији показне заменице имају следеће облике:

— Генитив: *овдга* и *овдг*, *тдга* и *тдг*, *ондга* и *ондг*, *овѣ*, *тѣ*, *онѣ* итд. Код множинских облика имамо две могућности: од *овѣ* и од *овѣју*, *тѣ* и *тѣју*, *онѣ* и *онѣју* (в. § 92.11., 103).

— Датив (синкретизовани су Д, И, Л): *овѣм* и *овѣмѣ*, *овѣм* и *овѣмѣ*, *овдм* и *овдмѣ*, *тѣм* и *тѣмѣ*, *тѣм* и *тѣмѣ*, *тдм* и *тдмѣ*, *онѣм* и *онѣмѣ*, *онѣм* и *онѣмѣ*, *ондм* и *ондмѣ*, *овдј* и *овдјзи*, *овѣјзи*, *тдј* и *тдјзи*, *тѣјзи*, *ондј* и *ондјзи*, *онѣјзи*. У множини: *овѣм* и *овѣма*, *тѣм* и *тѣма*, *онѣм* и *онѣма*. Код облика за ж.р. спорадично се јављају и: *овѣм* и *овѣма*, *тѣм* и *тѣма*, *онѣм* и *онѣма*.

— Акузатив: *овдга* и *овдг*, *тдга* и *тдг*, *ондга* и *ондг*; *ову*, *ту*, *ону*; *овд*, *тд*, *онд* — а сасвим ретко и *овдгѣ*, *тдгѣ*, *ондгѣ*; *овѣ*, *тѣ*, *онѣ*; *ову*, *ту*, *ону*.

Има и неколико одступања: *Дѣ си седб до та дба? Вѣтамо рѣбу сас тѣ сѣдам чѣмаца; Ка сам бјѣ у онѣј рѣт; Шта трѣжши у тѣ кѣће?*

99.1. Показне количинске заменице имају следеће облике:
овољѣки, тољѣки, онољѣки *овољѣки, тољѣки, онољѣки*
овољѣка, тољѣка, онољѣка *овољѣке, тољѣке, онољѣке*
овољѣко, тољѣко, онољѣко *овољѣка, тољѣка, онољѣка*

Д, И, Л м. и с. рода једине имају наставак *-ем, -им*, а ређе и *-ом*: *овољѣкем, овољѣким, овољѣком, тољѣкем, тољѣким, тољѣком* итд. У множини истих падежа забележили смо само *-им(а)*; *овољѣкима, тољѣкима, онољѣкима* и *овољѣким, тољѣким, онољѣким*. Финално *-а* факултативно је и у наставку генитива једине: *овољѣкога* и *овољѣког, тољѣкога* и *тољѣког* итд.

Са деминутивним значењем употребљавају се следеће количинске заменице:

овољѣцни, тољѣцни, онољѣцни; овољѣцна, тољѣцна, онољѣцна; овољѣцно, тољѣцно, онољѣцно

овољѣцан, тољѣцан, онољѣцан, а ређе и:

овољѣчки, тољѣчки, онољѣчки, овољѣчка, тољѣчка, онољѣчка, овољѣчко, тољѣчко, онољѣчко

99.2. Показне каквоћне заменице имају следеће облике:

јд. <i>овѣки, шакѣ, онѣки</i>	мн. <i>овѣки, такѣ, онѣки</i>
<i>овѣка, такѣ, онѣка</i>	<i>овѣке, такѣ, онѣке</i>
<i>овѣко, такѣ, онѣко</i>	<i>овѣка, такѣ, онѣка</i>

Спорадично се у облицима за ж. и с. род јављају и ликови са сугласничком групом *-кв-*: *овѣква, такѣва, онѣква, овѣкво, такѣв, онѣкво*, док се у мушком роду сасвим ретко сусрећу облици *овѣкви, такѣви, онѣкви* итд.

У зависним падежима имају исте наставке као и показне количинске заменице.

100. Односно — упитне заменице имају у ГР следеће облике:

којѣ и *кој*, *којѣ*, *којѣ* и *коѣ*, *којѣ*
чијѣ и *чиј*, *чијѣ*, *чијѣ* и *чиѣ*, *чијѣ*
какѣ, *какѣ*, *какѣ* и, ређе: *какѣ*, *какѣ*, *какѣ*
кољѣки, кољѣка, кољѣко
 мн. *којѣ* и *кој*, *којѣ* и *коѣ*, *којѣ*
чијѣ и *чиј*, *чијѣ* и *чиѣ*, *чијѣ*
какѣ, *какѣ*, *какѣ*, ређе и: *какѣ*, *какѣ*, *какѣ*
кољѣки, кољѣке, кољѣка

Место облика *који* често долазе *кѣј*, *кѣј*.

У зависним падежима односно—упитне заменице имају следеће облике:

којѣ: *којѣга, којѣг, којѣга, којѣг, којѣме, којѣм, којѣме, којѣм, којѣме, којѣм* итд.
чијѣ: *чијѣга, чијѣг, чијѣга, чијѣг, чијѣме, чијѣм, чијѣме, чијѣм, чијѣме, чијѣм* итд.
чијѣ: *чијѣ, чиѣ, чијѣј, чиѣј, чијѣј, чијѣј*

каквѣй: *каквѣѡдъ, каквѣѡгъ, каквѣѡмѣ, каквѣѡм, каквѣѡмѣ, каквѣѡм*
 какѣй: *какѣѡдъ, какѣѡгъ, какѣѡмѣ, какѣѡм, какѣѡмѣ, какѣѡм, какѣѡмѣ, какѣѡм*.

101. Неодређене заменице имају следеће облике:

нѣки, нѣка, нѣко
понѣки, понѣка, понѣко
нѣкаки, нѣкака, нѣкако, ређе и нѣкакви, нѣкаква, нѣкакво
нѣчији, нѣчиши, нѣчји, нѣчија, нѣчја, нѣчије, нѣчие, нѣчје, нѣчјо
 мн. *нѣки, нѣке, нѣка*

понѣки, понѣке, понѣка
нѣкаки, нѣкаке, нѣкака, ређе и: нѣкакви, нѣкакве, нѣкаква
нѣчији, нѣчиши, нѣчји, нѣчије, нѣчие, нѣчје и нѣчјо, нѣчија, нѣчја.

Нисмо забележили облике *некоји, гдекоји, неколики* и сл.

Скрећу пажњу познати наставци Д, И, Л: *-ем, -им: нѣкем и нѣким; понѣкем и понѣким, нѣкакем и нѣкаким.* У множини срећемо само наставак *-има*, са факултативним финалним *-а: нѣкима и нѣким, понѣкима и понѣким, нѣкакима и нѣкаким, нѣчијима и нѣчијим* итд.

102. Одричне заменице имају следеће облике:

нѣкаки, нѣкака, нѣкако, ређе и: нѣкакви, нѣкаква, нѣкакво
нѣчији и нѣчиши, нѣчија, нѣчије, нѣчие, нѣчијо, нѣчји, нѣчја, нѣчјо
нѣкаки, нѣкаке, нѣкака, ређе и: нѣкакви, нѣкакве, нѣкаква
нѣчији, нѣчиши, нѣчје, нѣчије, нѣчиши, нѣчје, нѣчија, нѣчја.

Нисмо забележили облике *никоји, николико.*

У Г, А ове заменице имају наставак *-ога, -ог: нѣкога и нѣког, нѣчијега и нѣчијег* (уз варијанте са испуштеним консонантом *-ј- : нѣчиег*).

У Д, И, Л имају два наставка: *-ем, -им: нѣкакем и нѣкаким, нѣчијем и нѣчијим* (и *нѣчием, нѣчишм*) итд.

103. *Отите* или *одређене заменице* имају следеће облике:

свѡки, свѡка, свѡко; свѡки, свѡке, свѡка
свѡкаки, свѡкака, свѡкако; свѡкаки, свѡкаке, свѡкака, ређе и: свѡкакви
свѡкаква, свѡкакво; свѡкакви, свѡкакве, свѡкаква
свѡчији и свѡчиши, свѡчија, свѡчије и свѡчие, свѡчијо; свѡчији и свѡчиши, свѡ-
чије и свѡчие, свѡчија, па затим: свѡчји и свѡчи, свѡчија, свѡчје, свѡчјо
свѡшита
свѡ, свѡ, свѡ, свѡ

кѡј (и *кој, кѡј*) *гѡд* (и *гѡде*), *којѡ* *гѡд* (и *гѡде*), *којѡ* (и *коѡ*) *гѡд* (и *гѡде*), *којѡ* (и *којѡ*) *гѡд* (и *гѡде*), *којѡ* *гѡд* (и *гѡде*)

мѡ (и *мѡкар*) *којѡ* (и *којѡ, кѡј, кѡј*), *мѡ* (и *мѡкар*) *којѡ, мѡ* (и *мѡкар*) *којѡ* (и *коѡ*), *мѡ* (и *мѡкар*) *којѡ* (и *којѡ*), *мѡ* (и *мѡкар*) *којѡ* (и *коѡ*), *мѡ* (и *мѡкар*) *којѡ, за с. род и којѡ*

кѡј (и *кѡј*) *му дрѡго, којѡ му дрѡго, којѡ* (и *коѡ*) *му дрѡго, којѡ* (и *којѡ*) *му дрѡго, којѡ* (и *коѡ*) *му дрѡго и којѡ му дрѡго*

мѡ (и *мѡкар*) *какѡ* (и *какѡѡ*), *мѡ* (и *мѡкар*) *какѡ* (и *какѡѡ*), *мѡ* (*мѡкар*) *какѡ* (и *какѡѡ*), *мѡ* (и *мѡкар*) *какѡ* (и *какѡѡ*), *мѡ* (и *мѡкар*) *какѡ* (и *какѡѡ*), *мѡ* (и *мѡкар*) *какѡ* (и *какѡѡ*)

кољики гдд (и гдде), кољика гдд (и гдде), кољико гдд (и гдде), кољики гдд (и гдде), кољике гдд (и гдде), кољико гдд (и гдде)
 ма (и макар) кољики, ма (и макар) кољика, ма (и макар) кољико, ма (и макар) кољики, ма (и макар) кољике, ма (и макар) кољика
 кђј (и кђј) било, која било, које (и које) било, којѝ (и коѝ) било, које (и које) било, која било, за с. род јд. и којд било
 свђки, свђка, свђко, свђки, свђке, свђка.

Нисмо забележили облике типа: *икоји, какав год, какав било, какав му драго, икакав, сваколик, иколик* итд.

Нисмо забележили ни облик *сав*. Место њега долази придев *цђ* (*цђо, цђл*), а метатезом су добијени облици: *свѝ, свѝ, свѝ, свђ* који у зависним падежима имају ликове: *свѝга, свѝма*, а *свѝју* је (млађи) дуалски облик⁷⁵: *Вѝше од свѝју; Са свѝју стрѝна* (в. и § 91.11., 99.).

У Д, И, Л заменица *свђки* гласи *свђкем* и *свђким*, а у генитиву *свђкога*, ређе и *свђког*.

Од *свђчији* у Д, И, Л смо забележили облике: *свђчијим* и *свђчим*, *свђчијем* и *свђчим*, а и генитиву: *свђчијега, свђчјега, свђчјога, свђчијога* (и без финалног *-а*).

Од заменице *свђшта* забележили смо следеће облике зависних падежа: *свђчега, свђчему* и *свђчег, свђчем*.

104. Нисмо забележили сложене заменице са везником *и*, већ само са *ни*: *ни за кђга, за нѝкога, прѝма нѝкем, ни за чѝјѝ* итд.

БРОЈЕВИ

105. У ГР постоје све категорије бројева: *основни, редни, збирни, дистрибутивни* (или *деони*) и *мултипликативни* (или *множни*). Мање је специфичних особина код ове врсте речи у поређењу са осталим. Иначе, бројеви су изложени знатним фонетским променама, о којима је било речи у фонетици. Овде ћемо дати и преглед *бројних именица, бројних придева, бројних прилога* и *бројних израза*.

106. *Основни бројеви* немају одступања од прилика у књижевном језику; разлике нису морфолошког карактера. И овде број *један* има облике за сва три рода: *јѝдан, јѝна* (ређе и *јѝдна*), *јѝно* (ређе и *јѝдно*), док број *два* има два облика: *дѝв, дѝвѝ*.

3 <i>трѝ</i>	19 <i>деветнајс</i>
4 <i>четѝри, четѝр</i>	20 <i>дѝвѝс и дѝвѝдѝсет</i>
5 <i>пѝт</i>	21 <i>дѝвѝс јѝдан, дѝвѝдѝсет и јѝдан</i>
6 <i>шѝс</i>	30 <i>трѝјѝес, трѝдѝсет</i>
7 <i>сѝдам</i>	31 <i>трѝјѝес јѝдан, трѝдѝсет и јѝдан</i>
8 <i>дѝсам</i>	40 <i>четрѝс, четрѝдѝсет</i>
9 <i>дѝвет</i>	41 <i>четрѝс јѝдан, четрѝдѝсет и јѝдан</i>

⁷⁵ А. Пецо — Б. Милановић, *Ресавски говор*, стр. 339; Душан Јовић, *Трѝстенички говор*, стр. 127; Берислав М. Николић, *Мачвански говор*, стр. 264; Стјепан Секереѝ, *Govor Hrvata u zapadnoj Bačkoj*, ЗФЛ XXIII/1, Нови Сад, 1980, стр. 170.

10 дѣсет	50 педѣс, педѣсет
11 једанѣјс	55 педѣс пѣт, педѣсет и пѣт
12 дванѣјс	60 шездѣс, шездѣсет
13 тринѣјс	62 шездѣс (и шездѣз) двѣ, шездѣсет и двѣ
14 четрнѣјс	70 седамдѣс, седамдѣсет, седандѣс, седандѣсет
15 петнѣјс	80 осамдѣс, осамдѣсет, осандѣс, осандѣсет
16 шеснѣјс	81 осамдѣс јѣдан, осамдѣсет и јѣдан, осѣндес јѣдан, осандѣсет и јѣдан
17 седамнѣјс	
18 осамнѣјс	90 деведѣс, деведѣсет
95 деведѣс пѣт, деведѣсет и пѣт	
100 стѣ	
101 стѣ јѣдан	
102 стѣ двѣ	
125 стѣ двѣјс пѣт, стѣ двадѣсет и пѣт	
200 двѣста, двѣсто, двѣ стѣтине, двѣ стѣтине	
300 трѣста, трѣсто, трѣ стѣтине, трѣ стѣтине	
400 четѣриста, четѣристо, четѣри стѣтине, четѣри стѣтине	
500 пѣста, пѣсто, пѣт стѣтина, пѣт стѣтине, пѣт стѣтине	
600 шѣста, шѣсто, ше стѣтина, ше стѣтине, шѣ стѣтине	
700 сѣдаместо, сѣдам стѣтина, сѣдам стѣтине, сѣдам стѣтине	
800 ѣсамсто, ѣсам стѣтина, ѣсам стѣтине, ѣсам стѣтине	
900 дѣвесто, дѣвет стѣтина, дѣвет стѣтине, дѣвет стѣтине	
1000 илѣда	
2000 двѣ илѣде, две илѣда	
3000 трѣ илѣде, трѣ илѣда	
4000 четѣри илѣде, четѣри илѣда	
8000 ѣсам илѣде, ѣсам илѣда	
100.000 стѣ илѣде, стѣ илѣда	
1.000.000 милијѣдн	

Реч *милијѣрда* има облик и за мушкци род *милијѣрд*.

Померањем акцента у речи *стѣтина* за један слог према крају речи (*стѣтина*) у примерима типа *двѣ стѣтине* „200” добијамо: *двѣ стѣтине* што значи „200” и „две стѣтинарке”.

Код сложених основних бројева, по правилу се испушта везник *и*: *двѣјс двѣ, стѣ пѣт, илѣду двѣста* итд.

Има случајева када број *јѣдан, јѣ(д)на, јѣ(д)но* својим обликом *јѣ(д)ни, јѣ(д)не, јѣ(д)на* означава множину: *Јѣни су већ дѣшли; Јѣне се вратѣле; Јѣна се сигрѣју на пѣт, иако, и у оваквим контекстима, много чешће долази заменица нѣке, нѣка, нѣка: Нѣки су већ дѣшли; Нѣке се вратѣле; Нѣка се сигрѣју на пѣт.*

Забележили смо и примере типа: *јѣдни опѣнци, јѣдне ципѣле, јѣдне рукавице, јѣдна кѣла, јѣдна врата, али јѣдне ногѣре.*

Број *јѣдан* (*јѣ(д)на, јѣ(д)но*) доста се често употребљава уз именице иако се тиме не жели истаћи њихов број. Сементички, такве би структуре више одговарале именицама са неодређеним чланом у румунском језику, те није искључено да је у питању утицај с те стране: *Бјѣ јѣдан стѣрац и јѣна бѣба; Пѣсе је сѣ на јѣдан кѣмен; Овѣ смѣ гѣдине имѣли јѣну јѣку зѣму; Дѣно му јѣну чѣшу вѣде; Исплѣла му јѣдан пѣр чѣрапа за зѣму.* И у оваквим примерима број може бити замењен заменицом *нѣки, нѣка, нѣко*, али не у свим случајевима: *Бјѣ нѣки стѣрац и нѣка бѣба; Пѣсе је сѣ на нѣки кѣмен.*

106.1. По падежима се мења само број *јѣдан* (и *јѣ(д)на, јѣ(д)но*) — према моделу *придева* и *придевских заменица*:

Н *јѣдан, јѣ(д)но*

Г *јѣ(д)нога, је(д)нѣгѣ, је(д)нѣга*

Д, И, Л *јѣ(д)нѣм, је(д)нѣм, јѣ(д)нѣм, је(д)нѣм, јѣ(д)нѣм, је(д)нѣм, јѣ(д)нѣме, је(д)нѣмѣ*

А, Н, Г

Н *јѣ(д)на*

Г *јѣ(д)не, јѣ(д)не*

Д, Л *јѣ(д)ној, је(д)нѣј*

А *јѣ(д)ну*

И *с јѣ(д)нѣм, с је(д)нѣм*

За изражавање односа косих падежа од броја *дѣвѣ, дѣвѣ* употребљавају се облици: *обадѣвѣ, обадѣвѣ, обадѣво(ј)ица, обадѣво(ј)ице, обадѣвѣја, обадѣвѣје, а и дбадѣва, дбадѣве, дбадѣвоја, дбадѣвоје: Сѣм и дѣ на обадѣвѣ, на обадѣвѣ; Подѣј обадѣво(ј)ици; Ћзми од обадѣвѣ, од обадѣвѣ; Вѣдѣли смо и обадѣвѣ, обадѣвѣ; Шѣта се сѣс обадѣво(ј)ица, сѣс обадѣвѣ, сѣс обадѣвѣ.* Иначе, прилошки бројеви *дѣба, дѣбе* не употребљавају се као такви већ само уз бројеве *дѣвѣ, дѣвѣ*, или уз бројне именице *дѣво(ј)ица, дѣво(ј)ице*.

Облици *обадѣвѣ, обадѣвѣ* понашају се у говору као и основни бројеви *дѣвѣ, дѣвѣ*.

Облици *обадѣво(ј)ица, обадѣво(ј)ице* односе се само на лица мушког природног рода.

Остатке падежних наставака можемо наћи и код бројева *три, чѣтири*, иако је нормалније да се не мењају по падежима и да уз њих долазе заменице.

Н, А *трѣ, чѣтѣри*

Г *трѣјѣ, чѣтѣрѣју*

Д, И, Л *трѣма, чѣтѣрѣма, чѣтѣрма*

Дѣбѣд сѣм од свѣ трѣјѣ, али чѣшће од свѣ трѣ; Дѣбѣд сам од њѣ трѣјѣ чѣшће од њѣ трѣ; Дѣ сам свѣма трѣма, чѣшће свѣма трѣ; Ћдем сѣс свѣма трѣма, чѣшће са свѣ трѣ, као и Вѣдо сам свѣ трѣ; Вѣдо сам свѣ трѣ.

Добјд сам од свѣ четѣрју, али чешће Добјд сам од свѣ четѣри; Дб сам свѣма четѣрима, чешће свѣма четѣри; Шѣта се сас свѣма четѣрима, чешће сас свѣ четѣри, као и Вѣдо сам свѣ четѣри човѣка итд.

Од бр. пѣт па надаље нисмо забележили никакве облике зависних падежа.

Сложени основни бројеви мењају се по падежима само ако им је последњи саставни део основни број од јѣдан до четѣри, који се једино и мења: *двајс јѣдан, двајс јѣ(д)нога, двајс јѣ(д)нем* итд.

106.2. *Математичке операције* изражавају се помоћу основних бројева:

сабирање: $2 + 2 = 4$: *два плус (или јдш, и) два је (или јѣсу, чѣне, чѣни, чѣну) четѣри*

одузимање: $15 - 5 = 10$: *петнајс мање (или б(р)ѣз) пѣт, је (или јѣсу, чѣне, чѣни, чѣну) дѣсет*

множење: $7 \cdot 3 = 21$: *седам пѣта (или пѣт) трѣ, је (или јѣсу, чѣне, чѣни, чѣну) двајс јѣдан*

дељење: $10 : 2 = 5$: *дѣсет подѣлено на два је (или јѣсу, чѣне, чѣни, чѣну) пѣт.*

107. Редни бројеви имају по један облик за сваки род:

прѣи, прѣа, прѣо, прѣи, прѣе, прѣа

дрѣги, дрѣга, дрѣго, дрѣги, дрѣге, дрѣга

трѣћи, трѣћа, трѣће и трѣћо, трѣћи, трѣће, трѣћа

десѣти, десѣта, десѣто, десѣти, десѣте, десѣта

петнајсти, петнајста, петнајсто, петнајсти, петнајсте, петнајста

двајсти, двајста, двајсто и двадѣсети, двадѣсти, двадѣста, двадѣста, двадѣсто, двадѣсто итд.

трѣјести, трѣјеста, трѣјесто и тридѣсети, тридѣсти, тридѣста, тридѣста, тридѣсто, тридѣсто итд.

стѣти, стѣта, стѣто, стѣти, стѣте, стѣта

иљадити, иљадита, иљадито, иљадити, иљадите, иљадита

иљадду дѣвет стѣтина осамдѣсет четвѣрта гѣдина и иљадду дѣвесто осамдѣс четвѣрта гѣдина.

Може се рећи и: *дѣвестѣти, дѣстѣти, тристѣти, пѣстѣти*, али се такви облици веома ретко употребљавају.

Редни бројеви могу означавати и множину: *Они су прѣи; Они су шѣсти* итд.

У говору су нормални и овакви примери: *Сѣграмо кѣрте, разговѣрамо, тијемо, јѣно дрѣго, и се свѣне; Јѣри јѣдан дрѣгога; Јѣна дрѣгу помѣжу; Разговѣра јѣна сас дрѣгом; Док не прѣдѣри јѣдан дрѣгога; Прѣпла се јѣна на дрѣгу; Прѣи прѣдѣрѣо дрѣгога* и сл.

107.1. Деклинација редних бројева подудара се са придевском променом одређеног вида:

Н	<i>прѣи, прѣо</i>	<i>прѣа</i>
Г	<i>прѣога, прѣог</i>	<i>прѣе</i>
Д, Л	<i>прѣем, прѣим, прѣом, прѣоѣ</i>	<i>прѣој</i>

А	<i>п̀вога, п̀вог; п̀ви, п̀во</i>	<i>п̀ву</i>
И	<i>п̀вим, п̀вем</i>	<i>п̀вом</i>
Н	<i>п̀ви, п̀ва</i>	<i>п̀ве</i>
Г	<i>п̀виј, п̀вију</i>	<i>п̀виј</i>
Д, И, Л	<i>п̀вима, п̀вима, п̀вим,</i> <i>п̀вијм</i>	<i>п̀вима, п̀вима, п̀вим, п̀вијм</i>
А	<i>п̀ве</i>	<i>п̀ве</i>

Код сложених редних бројева мења се по падежима само њихов последњи саставни део: *тријес п̀ти, тријес п̀тога, тријес п̀тем; тријес п̀тој, тријес п̀ту, тријес п̀том* итд.

108. Збирни бројеви ретко се употребљавају. Забележили смо само облике: *дв̀ја, тр̀ја, дв̀је, тр̀је; ч̀тво̀ро, п̀то̀ро, ш̀сто̀ро, с̀дмо̀ро* и *дсморо*, и то само у њиховом основном облику. У зависним падежима њихови су облици замењени одговарајућим основним бројевима: *Д̀дно сам дв̀ја (или дв̀је) к̀бли д̀рва и Д̀дно сам дв̀ два к̀дла д̀рва; Д̀шило је њи п̀то̀ро и Д̀шило је њи п̀т; В̀идо сам њи п̀т; Идем сас њи п̀т* итд.

По правилу, збирни бројеви су очувани уз тзв. именице плуралија тантум: *дв̀је вра̀ти, ч̀тво̀ро в̀р̀ти.*

Често се сусрећу аналитичке конструкције место падежних облика: *од онд дв̀је; од онд тр̀је; од онд ч̀тво̀ро; с онд дв̀је, с онд тр̀је, с онд ч̀тво̀ро* и сл.

Ни у овом говору однос између *дв̀ја* и *дво(ј)ице* није прецизно одређен⁷⁶. *Дв̀ја, дв̀је* може значити две особе мушког природног рода, дакле исто што и *дво(ј)ица, дво(ј)ице*, или две особе различитог природног рода. То исто важи и за облике типа *ч̀тво̀ро, п̀то̀ро* итд.

Уз збирне бројеве обично не долазе именице, осим у случају када се жели њихово посебно истицање или када долазе уз облике плуралија тантум. Ово се може објаснити, евентуално, и тиме што се у говору збирни бројеви обично односе на позната лица: *Код нас је пренд̀ило п̀то̀ро; Њи дв̀ја су с̀д пр̀шли п̀ред на̀ше ку̀ће; В̀идо сам и сви ч̀тво̀ро.*

109. *Дистрибутивни (деони) бројеви* граде се као и у књижевном језику: *по ј̀дан, по ј̀(д)на, по ј̀(д)но, по дв̀, по дв̀, по тр̀, по чет̀ри, по п̀т; па затим: по дв̀је, по тр̀је, по ч̀тво̀ро, по п̀то̀ро, по ш̀сто̀ро.* Могу се градити од сваког основног броја: *по п̀десет, по ст̀, по ил̀ду* итд. (каже се и *по пед̀сет, по шезд̀сет*).

Понављањем основног броја добијамо следеће облике деоних бројева: *ј̀дан по ј̀дан, ј̀(д)на по ј̀(д)на, ј̀(д)но по ј̀(д)но, дв̀ по дв̀, дв̀ по дв̀, тр̀ по тр̀, чет̀ри по чет̀ри, ст̀ по ст̀, ил̀ду по ил̀ду* итд.

По падежима се могу мењати само структуре са поновљеним основним бројевима *ј̀дан, ј̀(д)на, ј̀(д)но*, иако се, по правилу, од ових падежних облика у говору употребљава само датив за мушки и средњи род (који је једнак са И и Л):

⁷⁶ М. Павловић, *Говор Срејечке Жупе*, стр. 183; Павле Ивић, *О говору Галиљољских Срба*, стр. 229; Максим Сл. Младенов, *Ихтиманският говор*, Софија, 1966, стр. 80.

Н *јѣдан по јѣдан, јѣ(д)но по јѣ(д)но*
 Г *је(д)ндга по је(д)ндга и је(д)ндг по је(д)ндг*
 Д, И, Л *је(д)нѣм по је(д)нѣм, је(д)нѣм по је(д)нѣм, за Д. и је(д)нѣмѣ по је(д)нѣмѣ*

А = Н, Г

Н *јѣ(д)на по јѣ(д)на*
 Г *јѣ(д)не по јѣ(д)не и је(д)нѣ по је(д)нѣ*
 Д, Л *јѣ(д)ној по јѣ(д)ној, је(д)ндј по је(д)ндј*
 А *јѣ(д)ну по јѣ(д)ну*
 И *јѣ(д)ном по јѣ(д)ном, је(д)ндм по је(д)ндм*

110. *Мултипликативни (множни) бројеви имају следеће облике:*

- *дуплирано, дупловано, трипловано и дупло, триplo*
- *једарѣт, дварѣт, трирѣт*
- *двѣструк, трѣструк, двѣструка, трѣструка, двѣструко, трѣструко*
- *једѣмѣт, двѣмѣт, тримѣт, четѣри пѣт, пѣт пѣт, стѣ пѣт* ИТД., *двѣ пѣтѣ, три пѣтѣ, четѣри пѣтѣ, стѣ пѣтѣ, двѣ пѣтѣ, три пѣтѣ.*

Облици типа *двѣмѣт, двѣ пѣтѣ* могу се извести од било којег основног броја. Од осталих категорија множних бројева нисмо забележили друге облике.

111. *Бројне именице имају следеће облике:*

- *половина, пѣлак, пѣ, пѣл, трећина, четвртина, петина, шестина, седмина, осмина, деветина* ИТД.
- *дво(ј)ица и дво(ј)ице, тро(ј)ица и тро(ј)ице, четворица и четворице, шесторица и шесторице, седморица и седморице* ИТД.

По правилу, у говору се место *четвртина* употребљава *фртѣлѣ*, а место *половина* долази *двѣ фртѣла*.

Облици *шестина, седмина*, и на даље, имају два значења: „шести део” и „приближно, око шест особа”.

При подели неке својине, неког наследства на делове, обично се каже: *јѣдан тѣл, двѣ тѣла, ређе и јѣдан дѣо, двѣ дѣла: Јѣ сам добиѣ двѣ тѣла, а мѣја браћа по три тѣла; Свѣ се поделило на три тѣла и свѣки је добиѣ по јѣдан тѣл; Јѣ сам се одрѣко мѣја тѣла, нѣка ѣзму дни свѣ.*

Облици *пѣ, пѣлак, пѣл, фртѣлѣ* употребљавају се при изражавању тачног времена:

- 4^h30': *је пѣлак пѣт; је четѣри ѣ по*
- 4^h15': *је четѣри и јѣдан фртѣлѣ; је фртѣлѣ на пѣт*
- 4^h45': *је пѣт б(р)ѣз петнајс; је пѣт б(р)ѣз фртѣлѣ; је три фртѣла на пѣт*
- 5^h20': *је пѣт и двѣјс*
- 5^h40': *је шѣс б(р)ѣз двѣјс*
- 12^h45': *је три фртѣла на јѣдан, је јѣдан б(р)ѣз фртѣлѣ; је јѣдан б(р)ѣз петнајс*

Често смо место бројних именица *четвртѝна*, *петѝна* итд. бележили одговарајући редни број и именицу *та̀л* или, ређе, *па̀рче*: *трећѝна* и *трѣће* (*трѣћо*) *па̀рче*, *трѣће та̀л*; *седмѝна* и *седми та̀л*, *седмо па̀рче*, *осмѝна* и *дсми та̀л*, *дсмо па̀рче* итд.

Бројне именице мењају се по падежима као и именице женског рода:

Н	<i>половѝна</i> , <i>трећѝна</i>	<i>дво(ј)ѝца</i> , <i>тро(ј)ѝца</i>
Г	<i>половѝне</i> , <i>трећѝне</i>	<i>дво(ј)ѝце</i> , <i>тро(ј)ѝце</i>
Д, Л	<i>половѝни</i> , <i>трећѝни</i>	<i>дво(ј)ѝци</i> , <i>тро(ј)ѝци</i>
А	<i>половѝну</i> , <i>трећѝну</i>	<i>дво(ј)ѝцу</i> , <i>тро(ј)ѝцу</i>
И	<i>половѝном</i> , <i>трећѝном</i>	<i>дво(ј)ѝцом</i> , <i>тро(ј)ѝцом</i>

Спорадично се јављају и облици са помереним акцентом типа: *двѣ(ј)ици*, *трѣ(ј)ици*, *двѣ(ј)ице*, *трѣ(ј)ице*, *двѣ(ј)ици* итд.

Множина

Н, А	<i>половѝне</i> , <i>трећѝне</i>
Г	<i>половѝна</i> , <i>трећѝна</i>
Д, И, Л	<i>половѝнама</i> , <i>трећѝнама</i>

Бројне именице типа *дво(ј)ѝца*, *тро(ј)ѝца* често се замењују одговарајућим основним бројевима испред којих долази лична замени а *ми* или *њи*: *на̀с дво(ј)ѝца* и *ми двѣ* (ређе и *на̀с двѣ*), *на̀с петдѣрица* и *ми пет*, па затим *дво(ј)ѝца* и *њи двѣ*, *шестдѣрица* и *њи шѣс*, *седмдѣрица* и *њи седам* итд.

112. Осим редних бројева бројним придевима припадају и облици *двѣи* и *трѣи*, и то само уз реч *вра̀та*: *двѣи вра̀ти*, *трѣи вра̀ти*, али је за овај говор нормалнија употреба збирних бројева *двѣја* и *шѣрѣја* и у овим контекстима: *двѣја вра̀та*, *двѣје вра̀ти*, *трѣја вра̀та*, *трѣје вра̀ти*.

113. Бројни прилози имају следеће облике:

пѣри пѣт, *дрѣги пѣт*, *трѣћи пѣт*, *четвѣрти пѣт*, *седми пѣт*, *десѣти пѣт*, *двѣјсти пѣт*, *тријѣсти пѣт*, *четрдесѣти пѣт*, *стѣти пѣт*, *иљдѣити пѣт*. Ова конструкција може се, практично, градити од било којег редног броја, иако се у говору ретко користе облици изведени од бројева који означавају већу количину.

114. Бројни изрази граде се на неколико начина, али се, иако су њихови облици познати носеоцима овог говора, веома ретко употребљавају:

— од збирних бројева и предлога у: *у̀двоје*, *у̀троје*, *у̀четворо*, али: *у пет*, *у шѣс*, *у седам* итд.

— од два основна броја: *јѣ(д)но* — *двѣ да̀на*, *јѣ(д)но-двѣ ја̀буке*, *јѣ(д)но* — *двѣ детѣта*, *трѣи* — *четѣри са̀та*, *пѣчѣс корѣчи*, *иљдѣу* — *двѣ цѣга̀ла*, *иљдѣ* и *иљдѣ година* итд.

— од основних бројева и именица: *јѣ(д)но дѣте* — *двѣ*, *трѣи да̀на* и *трѣи нѣћи*, *двѣдѣсет* и *дѣвет у̀зрока*.

115. Речи *стотйна*, *иљда*, *милијарда* понашају се у говору као именице женског рода, па се тако и мењају по падежима, а *милијдн* и *милијрд* као именице мушког рода: *стотйна*, *стотйне*, *стотйни*, *стотйну*, *стотйном*, односно: *милијдн*, *милијдна*, *милијдну*, *милијдн*, *милијдном*, *милијдну*.

116. *Остаци дуала* у ГР анализирани су у једном од претходних поглавља (в. § 39.4).

ГЛАГОЛИ

117. У ГР нисмо забележили одступања од стања у књижевном језику, у вези са *глаголским видом* и *глаголским родом*⁷⁷, иако се извесне специфичности сусрећу у начину њиховог изражавања у овом говору.

И овде глаголи могу бити *свршени* (*напушти*), *почетно свршени* (*запдва*), *завршно свршени* (*избје*), *несвршени* (*течѐ*), *тренутни* (*лупне*), учестали (*донесџѐ*) или свршени и несвршени (*види*, *рџча*).

Глаголи су *прелазни* (*пушћа дџце*), *непрелазни* (*су сџли*), *повратни*, и то: *прави* (*се чџшља*), *узајамни* (*се бџједу*) и *неправи* (*се сџџи*).

Неки несвршени глаголи имају више варијанти.

118. Нисмо забележили у ГР следећа глаголска времена и начине:

118.1. *Инфинитив* је замењен речцом *да* и облицима презента: *Ћу да орџм*; *Ћу да пџвам*. Речца *да* може бити факултативна: *Он ће свџра* (в. § 127.). Иако би за одређивање основе инфинитива најподеснији били облици 1. л. мн. аориста, ми смо у овом раду узели облике 3. л. јд. презента као основне глаголске облике пошто је у говору Радимаца сачувано само неколико остатака аориста.

118.2. *Аорист* је замењен облицима перфекта. Остатке овог глаголског времена забележили смо само у овим примерима: *Отац ми се разбџле и џмре*; *Дал отџде Марџца? Енџ, изгорџ му кошџља*; *И пџсе дн изџђе на пут*; *Оде и дн*; *Ћмре сирџма*; *Не сџтре овџј грџд*; *Одоше ни гџсти*; *Јџ рџко да дн није куџи*; *Побџше се*; *Доџдше свџ*; *Убџше се од јеџа*; *Ни рџкоше дн нџшто*, *сџмо нџсмо разумџли штџ*.

118.3. И *имперфекат* је замењен облицима перфекта. Забележили смо само неколико облика имперфекта који се већ тешко могу чути и код старијих Радимаца: (в. § 166).

118.4. *Плусквамперфекат* није сасвим ишчезао, познат је још неким старијим носиоцима овог говора, али се врло ретко употребљава. Ми смо га забележили код глагола чију конјугацију доносимо уз велике напоре, те сматрамо да је овај облик у ишчезавању. Познат је само овај тип плусквамперфекта: *бџд сам дошџ*, *бџд си дошџ*, *бџд је дошџ*, *били смо дџшли*, *били сте дџшли*, *били су дџшли*; *Бџд сам истрџсо*; *Бџд сам поџд*;

⁷⁷ М. Стевановић, *Проблем глаголског рода и ивоарини глаголи у српскохрватском језику*, ЈФ ХХV, Београд, 1963, стр. 1—44.

Бјд сам извѣјо; Бјд сам завѣзд, па затим одрични облици: Нјсам (јдм) бјд потјд; Нјсам (јом) бјд извѣјо; Нјсам (јом) бјд завѣзд итд. У говору се место ивих облика често јављају било облици перфекта, било перфекат помоћног глагола *бити* и радни глаголски придев: *бјд ддно, бјд стйго, бјд дбро, бјд доид*.

118. 5. *Глаголски прилог прошли* није сачуван.

118.6. *Глаголски прилог садашњи* ретко се употребљава. Ми смо забележили само ове потврде: *берући, држећи, лежећи и лежући, носећи, пѣвајући, пијући, радећи, тресеући, трчући*. У чисто прилошкој функцији забележили смо облике: *стојећкѣ, седезкѣ лежећкѣ, држећкѣ и држећй, држећи; Он је јом у држећй, или држећи*.

ПОМОЋНИ ГЛАГОЛИ

119. Овом су говору позната сва три помоћна глагола: *јѣсам, бити и хтети*. При грађењу сложених глаголских времена употребљавају се, осим њих, и глаголи: *имати, морати, требати*, од којих се, по правилу, узима њихов непроменљиви облик: *йма, мѣра, трѣба* за сва три лица у једнини и множини. Има случајева, нарочито у самосталној употреби, када се јављају нормални облици ових глагола: *ймам, ймаши, йма, ймамо, ймате, ймаду и ймају; мѣрам, мѣраш, мѣра, мѣрамо, мѣрате, мѣраду и мѣрају; трѣбам, трѣбаш, трѣба, трѣбамо, трѣбате, трѣбаду и трѣбају*.

120. Помоћни глагол *јѣсам* има и дуге и кратке облике презента, али се у говору, углавном, употребљавају само кратки:⁷⁸

јѣсам, јѣси, је, јѣсмо, јѣсте, јѣсу и сам, си, је, смо, сте, су;

Одрични облици: *нјсам, нјси, нјје, нјсмо, нјсте, нјсу*.

Кратким облицима се граде *перфекат, плусквамперфекат и потенцијал*.

121. Помоћни глагол *бити* има облике за *презент, перфекат, футур I, футур II, потенцијал и императив*.

121.1. *Презент* има две варијанте:

Најчешћи су облици који у основи имају вокал *-и-* из инфинитивне основе: *бјдем, бјдеш, бјде, бјдемо, бјдете, бјдеду и бјду*.

Спорадично се јављају и облици: *бѣдем, бѣдеш, бѣде, бѣдемо, бѣдете, бѣдеду и бѣду*.

Одрични облици: *не бјдем, не бјдеш, не бјде, не бјдемо, не бјдете, не бјдеду и не бјду; не бѣдем, не бѣдеш* итд.

121.2. *Перфекат*:

<i>сам бјд и бјд сам</i>	<i>смо били и били смо</i>	<i>и били смо</i>
<i>си бјд и бјд си</i>	<i>сте били и били сте</i>	<i>и били сте</i>
<i>је бјд и бјд је</i>	<i>су били и били су</i>	<i>и били су</i>

⁷⁸ У примерима за конјугацију глагола доносимо и облике са негацијом; в. И. Грицкат, *О неким проблемима негације у српскохрватском језику*, ЈФ XXV, Београд, 1963, стр. 115—135.

У овом се говору најчешће употребљавају облици типа: *сам бјд*, *смо били* итд.

Одрични облици: *нисам бјд*, *ниси бјд*, *није бјд* итд.

121.3. *Футур I* гради се на више начина:

- а) *ће бидем* *ће бидемо*
ће бидеш *ће бидете*
ће биде *ће бидеду* и *ће биду*

Одрични облици: *неће бидем*, *неће бидеш*, *неће биде*, *неће бидемо*, *неће бидете*, *неће бидеду* и *неће биду*.

Забележили смо и конструкције у значењу претпоставке: *Биће погину*; *Биће доид*; *Биће се разболд*; *Биће неће баш нас да заборави*.

Овде би долазили и облици: *бићу*, *бићеш*, *биће*, *бићемо*, *бићете*, *бићеду*.

- б) *дћу да бидем* и *дће да бидем* *дћемо да бидемо* и *дће да бидемо*
дћеш да бидеш и *дће да бидеш* *дћете да бидете* и *дће да бидете*
дће да биде *дћеду да бидеду* и *дћеду да биду*
 дће да бидеду и *дће да биду*

Одрични облици: *неће да бидем*, *ређе* и *нећу да бидем*, *нећем да бидем*, *нећеш да бидеш* и *неће да бидеш* итд.

- в) *има* (или *мдра*, *трѣба*) *да бидем*, *има* (или *мдра*, *трѣба*) *да бидеш* итд.

Одрични облици: *нема* (или *не мдра*, *не трѣба*) *да бидем*, *нема* (или *не мдра*, *не трѣба*) *да бидеш* итд.

121.4. *Футур II* гради се на следећи начин:

- ако бидем бјд* *ако бидемо били*
ако бидеш бјд *ако бидете били*
ако биде бјд *ако бидеду били* и *ако биду били*

Одрични облици: *ако не бидем бјд*, *ако не бидеш бјд* итд.

121.5. *Потенцијал* има следеће облике:

- а) *би⁷⁹ бјд* *би били*
би бјд *би били*
би бјд, *би била*, *би било* *би били*, *би биле*, *би била*

Одрични облици: *не би бјд*, *не би била*, *не би било* итд.

- б) У множини се спорадично јављају и следећи облици:

бисмо били, *бисте били*, али *дни би били*; одрични облици: *не бисмо били*, *не бисте били*, *не би били*.

121.6. *Императив* се гради на неколико начина:

- I* — *да бидем* *нека бидем*
II *биди* *да бидеш* *нека бидеш*
III *нека биде* *да биде* *нека биде*
I — *да бидемо* *нека бидемо*
II *бидите* *да бидете* *нека бидете*
III *нека бидеду* *да бидеду* *нека бидеду*
 нека биду *да биду* *нека биду*

Каже се: *Нека биде шта ће да биде*.

⁷⁹ А. Велић, *Дијалекти*, стр. 131—132, 636—637; Б. Видоески, *Северније македонски говори*, Македонски јазик V, св. 2, Скопје, 1954, стр. 191.

Одрични облици: *не бјди, нека не бјде, не бјдите, нека не бјдеду или нека не бјду; да не бјдем, да не бјдеш* итд.; *нека не бјдем, нека не бјдеш* итд.

121.7. *Глаголски придев радни: бјд, ређе и бјјо, бјла, бјло, бјли, бјле, бјла.*

121.8. *Глаголски прилог садашњи будући* врло се ретко употребљава.

У говору постоји облик *бјвши*, али се он осећа као прави придев, не као глаголски прилог прошли: *Онџ је бјвши мјж таџје тџтке; Тџ му је остџло од бјвше жџне.*

Место одричних облика оба глаголска прилога забележили смо следеће конструкције:

<i>без да сам бјд</i>	<i>без да бјдем</i>
<i>без да си бјд</i>	<i>без да бјдеш</i>
<i>без да је бјд</i>	<i>без да бјде</i>
<i>без да смо бјли</i>	<i>без да бјдемо</i>
<i>без да сте бјли</i>	<i>без да бјдете</i>
<i>без да су бјли</i>	<i>без да бјдеду или без да бјду</i>

Обџдјли ме без да бјдем крјв.

Од осталих облика помоћног глагола *бити* већ смо поменули 3. л. јџднине имперфекта *бџше*.

Нисмо забележили облике типа: *бјдне, бјдне.*

Облицима помоћног глагола *бити* граде се *плусквамперфекат, футур II* и *потенцијал*.

122. Помоћни глагол *хтети* има облике за *презент, перфекат, футур I, футур II, императив, глаголски придев радни и глаголски прилог садашњи*.

122.1. *Презент*

<i>џћу, ћу</i>	<i>џћемо, ћемо</i>
<i>џћеш, ћеш</i>	<i>џћете, ћете</i>
<i>џће, ће</i>	<i>џћеду, ћеду</i>

Одрични облици: *нећу, нећеш, неће, нећемо, нећете, нећеду* или *неће*.

122.2. *Перфекат*

<i>сам тџ, ређе и тџ сам, сам тџо</i>	<i>смо тџли, ређе и тџли смо</i>
<i>си тџ, ређе и тџ си, си тџо</i>	<i>сте тџли, ређе и тџли сте</i>
<i>је тџ, ређе и тџ је, је тџо</i>	<i>су тџли, ређе и тџли су</i>

Одрични облици: *нисам тџ, нјси тџ, нјје тџ* итд.

122.3. *Футур I*

<i>ћџ да џћем и ћу да џћем</i>	<i>ћџ да џћемо</i>
<i>ћџ да џћеш</i>	<i>ћџ да џћете</i>
<i>ћџ да џће</i>	<i>ћџ да џћеду⁸⁰</i>

⁸⁰ Сматра се да је ова појава „балканизам” и приписује се утицају балканских несловенских језика; в. Блаже Конески, *Историја на македонскиот јазик*, Скопје, 1967, стр. 122, 179; Иван Поповић, *Историја*, стр. 60—62; Павле Ивић, *О јовору Галијољских Срба*, стр. 254; Павле Ивић, *Дијалектологија срјскохрватској језика; Увод у шјпокавско нарџче*, Нови Сад, 1956, стр. 111; А. Белић, *Дијалектји*, стр. LXIX—LXXV; М. Стевановић, *Баковачки јовор*, стр. 130—132; В. Koneski, В. Vidoeski, О. Jašar-Nasteva, *Distribution*, стр. 3.

Нисмо забележили одричне облике.

122.4. *Футур II*

<i>ако бидем тб</i>	<i>ако бидемо тѐли</i>
<i>ако бидеиш тб</i>	<i>ако бидете тѐли</i>
<i>ако биде тб</i>	<i>ако бидеду тѐли или ако биду тѐли</i>

Одрични облици: *ако не бидем тб, ако не бидеиш тб, ако не биде тб* итд.

122.5. *Императив*

<i>да дђу</i>	<i>да дђемо</i>
<i>да дђеиш</i>	<i>да дђете</i>
<i>да дђе, нѐка дђе</i>	<i>да дђеду, нѐка дђеду</i>

Одрични облици: *да нѐђу, да нѐђеиш, да нѐђе, да нѐђемо* итд.

122.6. *Глаголски придев радни: тб, ређе и тѐо, тѐла, тѐло, тѐли, тѐле, тѐло.*

122.7. *Глаголски прилог садашњи гласи отѐћи и доста се често употребљава.*

Иако смо забележили одрични облик *неотѐћи*, он се у говору, по правилу, замењује следећим конструкцијама:

<i>без да дђу,</i>	<i>без да сам тб</i>	<i>без да дђемо,</i>	<i>без да смо тѐли</i>
<i>без да дђеиш,</i>	<i>без да си тб</i>	<i>без да дђете,</i>	<i>без да сте тѐли</i>
<i>без да дђе,</i>	<i>без да је тб</i>	<i>без да дђеду,</i>	<i>без да су тѐли</i>

Није искључено да су ово преводи румунских модела: *fără să vreau* односно *fără să fi vrut*.

Облицима помоћног глагола *хтети* граде се *футур I, футур II* и *потенијал*.

КОНЈУГАЦИЈА

123. Већ смо напоменули да се у ГР нису сачували облици *инфинитива* и да место њих долази конструкција *да + презент* (в. § 118.). Иначе, глаголски систем овог говора знатно је упрошћен.

124. *Презент*

Једнина

- I *тресѐм, бѐрем, дђгнем, пијем, вѐжем, пѐвем, умѐм, нѐсим, лежјим*
- II *тресѐиш, бѐреиш, дђгнеш, пијеш, вѐзеш, пѐваш, умѐиш, нѐсиш, лежјиш*
- III *тресѐ, бѐре, дђгне, пије, вѐже, пѐва, умѐ, нѐси, лежј*

Множина

- I *тресѐмо, бѐремо, дђгнемо, пијемо, вѐжемо, пѐвамо, умѐмо, нѐсимо, лежјимо*
- II *тресѐте, бѐрете, дђгнете, пијете, вѐжете, пѐвате, умѐте, нѐсите, лежјите*
- III *тресѐду, бѐреду, дђгнеду, пиједу, вѐжеду, пѐваду, умѐду, нѐсиду, лежјиду и тресѐ, бѐру, дђгну, пију, вѐжу, пѐвају, уму, нѐсу, лежју*

124.1. Привлаче пажњу завршеци 3. л. множине: *-ду, -ају, -ују, -у, иначе познати многим српским говорима*⁸¹. Специфичност овог говора састоји се у томе што сви глаголи (осим помоћног глагола *јџсам*) имају најмање два облика, од којих је облик са наставком *-ду* обавезан.

-ају: *бирáју, грувáју, дајџ, знáју, игрáју, имáју, кџпају, лупáју, морáју, пџтáју, повáтају, причáју, пџцају, разговáрáју, раскџрáју, сџгрáју, слџшају, пџвају, стрџљају, сумџвáју, тџрају, тџбају, чекáју, читáју* итд., па затим: *бџраду, грџваду, дáјџду, знáду, џграду, џмаду, кџпаду, лџпаду, мџраду, пџтаду, пџваду, пџчаду, пџцаду, разговáраду, раскџраду, сџграду, слџшаду, стрџладу, сумџваду, тџраду, тџбаду, чџкаду, читáду* итд.

-ују: *досађују, испџтују, лџмпују, наређују, нџгују, фрџштџкују* итд., па затим: *досађујџду, испџтујџду, лџмпујџду, наређујџду, нџгудујџду, фрџштџкујџду* итд.

-у: *дџгну, дџђу, изáђу, кáжсџ, разумџ, сазрџ, стáну, умџ и дџгнџду, дџђџду, изáђџду, кáжсџду, разумџџ, сазрџџ, стáнџду, умџџ*

-у место *-е*: *болџ, веселџ, вџду, вџду, вџлу, врáту, гáзу, горџ, гџлу, долáзу, жџру, кџту, лежџ, мрзџ, мџчу, нџсу, одлáзу, пáзу, плáту, полáзу, полџду, полџбу, пџсту, прáву, прáту, пџшту, рáду, седџ, стојџ, трáжсџ, трџу* итд., и *болџџду, веселџџду, вџдџду, вџлџду, мрзџџду, горџџду, гџлџду, долáзџду, жџрџду, кџтџду, лежџџду, мрзџџду, мџчџду, нџсџду, одлáзџду, пáзџду, плáшџду, полáзџду, полџџџду, полџбџду, пџстџду, прáвџду, прáтџду, пџштџду*⁸² итд.

Забележили смо и овакве облике: *прáвџду, прáву и прáју; доказџваду, доказџвáју, доказџју, доказџјџду; дочекџваду, дочекџвáју, дочекџју, дочекџјџду* итд.

124.2. У 3. л. множине врши се палатализација у облицима типа: *вучџ, исечџ, оцџчџ, пџчџ, повучџ, потучџ, свучџ, сџчџ, тучџ* и сл.

124.3. Место групе *шт* долази *шћ*: *допџшћа, запџшћа, испрџкџшћа, намџшћа, попџшћа, пџшћа, спџшћа*.

124.4. За појаву сугласника *ћ* у основи презента упор. облике: *вáћа, дџрџће, завáћа, загџрџћа, мџћа, окрџећа, подмџћа, прџврџћа*.

124.5. Глаголи на *-авати* имају два облика у презенту: *задрџáва и задрџáјџ, закопáва и закопáјџ, затрпáва и затрпáјџ, издрџáва и издрџáјџ, обећáва и обећáјџ, познáва и познáјџ, прџтерáва и прџтерáјџ, удаљáва и удаљáјџ, успављáва и успављáјџ* итд.

124. 6. И глаголи на *-ивати* имају, захваљујући ширењу суфикса *-ива-* из основе инфинитива у основу презента такође два облика: *дарџва и дарџје, добџва и добџја, доказџва и доказџје, дочекџва и дочекџје, казџва и казџје, свџкџва и свџкџје, упућџва и упућџје* итд.

⁸¹ Павле Ивић, *О говору Галићкој Срба*, стр. 234—237.

⁸² А. Белић, *Историја српскохрватској књижевној језика*, књ. II, св. 2; *Речи са конјугацијом*, Београд, 1965, стр. 26.

124.7. Каже се: *отїмаду, отїмају, отїмљаду, отїмљају, отїмљеду, отїмљу*; *узїмаду, узїмају, узїмљаду, узїмљеду, узїмљу*.

124.8. Одрични облици не садрже никакве специфичне особине: *не тресџм, не тресџш, не тресџ итд.*, па затим: *ни не тресџм, ни не тресџш, ни не тресџ итд.*

У одричним облицима типа *ни ми је ништа* кратки се облик помоћног глагола *јесам* по правилу изоставља: *ни ми ништа, ни ти ништа, ни ти далџко, ни му далџко* итд.

124.9. У вези са акцентом глагола у презенту пажњу привлаче следеће ситуације:

Двосложни глаголи могу имати краткосилазни акценат на последњем слогу: *борї, брбља, горї* (одавде и *прегорї, изгорї*), *грїзџ* (па: *загрїзџ, изгрїзџ, прегрїзџ*), *држї* (па: *задржї, издржї, одржї*), *зџбџ* (па: *прозџбџ, озџбџ*), *крџдџ* (па: *укрџдџ*), *мџзџ* (па: *помџзџ, измџзџ*), *печџ* (па: *испечџ, препечџ*), *сџчџ* (па: *расџчџ, осџчџ*) итд. Овај акценат може доћи и на први слог глагола ове категорије: *вдлї, брїне, їде, їма, мїси, мдлї*, па затим: *вїкне, дїгне, зџуне, јџуне* итд.

Тросложни глаголи могу, такође, имати краткосилазни акценат на последњем слогу: *коматџ, лопатџ, млатарџ, рачунџ*, па затим: *испечџ, прочитџ*, али: *помїси, прелџми, пресџли, улдвї, умџкне*.

Дугосилазни акценат забележен је само на првом слогу двосложних глагола: *бџлї, вџјка се, гџри, глџси, гњџви, гџради, лџпи, рџди, сџди* итд., или на другом слогу вишесложних глагола: *изџђе, изїђе* и сл. Каже се: *сам тџ, си тџ*, али то су облици друге природе.

124.10. Од глагола *слати* презент је *шџљем*, а од *шиљати* презент је *шїљем* и *шїљам*.

Облик *познџм* значи „препознам”, те није синоним са *познџјем*.

У говору постоје и облици *їскам* и *їштем*, али се *їскам* много чешће употребљава.

Каже се само *жњџм, жњџш, жњџ* итд., нема облика *жањџм* и сл.

Синоними *изџђе* и *изїђе* имају две различите основе (одавде и *изџшло, изїшло*).

Забележили смо само облике *дџм, знџм*; нема у говору ликова *дадем, знадем*.

Од *волети* презент је само *вдлїм, вдлїш, вдлї* итд.

Од *лџћи* презент је *лџжї*, а од *лежати* — *лежї*.

125. *Перфекат* се гради као и у књижевном језику са разликом у употреби облика помоћног глагола који у ГР по правилу долазе испред глагола.

Једнина

- I сам трѐсо, сам брѓ, сам дѓго, сам пјѓ, сам вѓзѓ, сам пѓво, сам умѓ, сам носјѓ, сам лежѓ, ређе и трѐсо сам, бјѓ сам, дѓго сам итд.
- II си трѐсо, си бјѓ, си дѓго, си пјѓ, си вѓзѓ, си пѓво, си умѓ, си носјѓ, си лежѓ, ређе и: трѐсо си, брѓ си, дѓго си итд.
- III је трѐсо, је бјѓ, је дѓго, је пјѓ, је вѓзѓ, је пѓво, је умѓ, је носјѓ, је лежѓ, ређе и трѐсо је, бјѓ је, дѓго је итд.

Множина

- I смо трѐсли, смо брѓли, смо дѓгли, смо пѓли, смо вѓзѓли, смо пѓвали, смо умѓли, смо носѓли, смо лежѓли, ређе и: трѐсли смо, брѓли смо, дѓгли смо итд.
- II сте трѐсли, сте брѓли, сте дѓгли, сте пѓли, сте вѓзѓли, сте пѓвали, сте умѓли, сте носѓли, сте лежѓли, ређе и: трѐсли сте, брѓли сте, дѓгли сте итд., и трѐсли сте.
- III су трѐсли, су брѓли, су дѓгли, су пѓли, су вѓзѓли, су пѓвали, су умѓли, су носѓли, су лежѓли, ређе и: трѐсли су, трѐсли су, брѓли су, дѓгли су итд.

Одрични облици: нѓсам трѐсо, нѓси трѐсо, нѓје трѐсо итд., па затим: нѓсам ни трѐсо, нѓси ни трѐсо, нѓје ни трѐсо итд.

У говору су честе синтетичке форме перфекта, настале изостављањем помоћног глагола: *Погѓно чѓвек у авлију; Отѓшла на пијѓце; Ми искѓ нѓвѓце; Казѓла му да дође; Глѓ, дошѓ Ива; Ива ми говорѓ; Они г узели; Ју писѓла девојка; И пѓсе му купиѓли нѓво одѓло; Купѓјѓ хѓбе; А бѓба сакрѓла ѓѓк* итд. Ово и нису прави облици перфекта. Исто је стање очувано и у одричним конструкцијама: *Ни му дѓла; Ни ју нѓшта; Ни ме питѓла; Ни ти искѓла нѓшта* итд.

126. *Плусквѓмперфекат* има следеће облике, који су, као што смо већ напоменули (в. §. 118.4), ретки у свакодневном говору:

Једнина

- I бјѓ сам трѐсо, бјѓ сам брѓ, бјѓ сам дѓго, бјѓ сам пјѓ, бјѓ сам вѓзѓ, бјѓ сам пѓво, бјѓ сам умѓ, бјѓ сам носјѓ, бјѓ сам лежѓ
- II бјѓ си трѐсо, бјѓ си брѓ, бјѓ си дѓго, бјѓ си пјѓ, бјѓ си вѓзѓ, бјѓ си пѓво, бјѓ си умѓ, бјѓ си носјѓ, бјѓ си лежѓ
- III бјѓ је трѐсо, бјѓ је брѓ, бјѓ је дѓго, бјѓ је пјѓ, бјѓ је вѓзѓ, бјѓ је пѓво, бјѓ је умѓ, бјѓ је носјѓ, бјѓ је лежѓ

Множина

I *били смо трѣсли, били смо брѣли, били смо дѣгли, били смо пѣли, били смо вѣзѣли, били смо пѣвали, били смо умѣли, били смо носѣли, били смо лежѣли*

II *били сте трѣсли, били сте брѣли, били сте дѣгли, били сте пѣли, били сте вѣзѣли, били сте пѣвали, били сте умѣли, били сте носѣли, били сте лежѣли*

III *били су трѣсли, били су брѣли, били су дѣгли, били су пѣли, били су вѣзѣли, били су пѣвали, били су умѣли, били су носѣли, били су лежѣли.*

Ове смо облике уочили при крају наших теренских истраживања. Они ишчезавају из говора, познати су само још неким старијим Радимцима, те их зато и доносимо овде, како би остали забележени.

Нисмо забележили одричне облике.

127. *Футур I* се гради на неколико начина⁸³:

a) Најраспрострањенији облици овог глаголског времена изведени су од уопштених облика помоћног глагола *хтети* и презента:⁸⁴

I *ће тресѣм, ће бѣрем, ће дѣгнем, ће пѣјем, ће вѣжем, ће пѣвам* итд.

II *ће тресѣш, ће бѣреш, ће дѣгнеш, ће пѣјеш, ће вѣжеш, ће пѣваш* итд.

III *ће тресѣ, ће бѣре, ће дѣгне, ће пѣје, ће вѣже, ће пѣва* итд.

у множини:

I *ће тресѣмо, ће бѣремо, ће дѣгнемо, ће пѣјемо, ће вѣжемо* итд.

II *ће тресѣте, ће бѣрете, ће дѣгнете, ће пѣјете, ће вѣжете* итд.

III *ће тресѣду, ће бѣреду, ће дѣгнеду, ће пѣједу, ће вѣжеду* итд.

и ће тресѣ, ће бѣру, ће дѣгну, ће пѣју, ће вѣжу итд.

Ја ће радим штѣ дѣу; Нѣка, ће радим колико мѣжеш; Сѣ ће ти кѣжем; Ђе ти дѣм; Ђе га чѣкамо; Он ће погѣне кѣ зѣц; Ђе видим сѣмо кѣко ће бѣде; Ђу га тѣжим; Сѣ ће идѣм; Сѣ ће дѣм; Он ће ви дѣ свѣ штѣ ѣма; Ђе те нѣже; Свѣ ће бѣде, сѣмо нѣс нѣма да бѣде; Ђе пѣјемо сѣтра рѣно.

Одрични облици: *нѣће тресѣм, нѣће тресѣш, нѣће тресѣ* итд., *не дѣм, не ћ идѣм, нѣће ти дѣм, нѣће дѣје* и сл.

Све ове конструкције могу имати и речцу *да*: *ће да тресѣм, ће да тресѣш, ће да тресѣ* итд., *нѣће да тресѣм, нѣће да тресѣш, нѣће да тресѣ*, али им је употреба много ређа.

У ГР није сачуван синтетички футур типа: *оправићу, попићу, казаћу*. Једини пример такве природе забележили смо само у реченици: *Стѣће и дн до љвече*.

b) *ѣма да тресѣм, ѣма да тресѣш, ѣма да тресѣ* итд.

И ова последња категорија има одричне облике: *нѣма да тресѣм, нѣма да тресѣш* и сл.

⁸³ Павле Ивић, *О говору Галијољских Срба*, стр. 131; Павле Ивић, *Дијалектолоѣија*, стр. 111; М. Стевановић, *Баковачки говор*, стр. 131; Блаже Конески, *Грамаишка на македонској литератѣурен јазик*, Скопје, 1967, стр. 487.

⁸⁴ А. Белић, *Дијалекти*, стр. 636, 642.

128. *Футур II* изражен је на два начина:

- а) *ако бидем трѐсо, ако бидеш трѐсо, ако биде трѐсо* итд.
 б) *ако биде да тресѐм, ако биде да тресѐш, ако биде да тресѐ* итд.

Одрични облици: *ако не бидем трѐсо, ако не бидеш трѐсо* итд.

У говору се облици *футура II* обично замењују презентом испред којег долази један од везника: *ако, кад, чим: ако тресѐш, кад тресѐш, чим тресѐш*. Није ретко ни замењивање *футуром I* (упор. § 170).

129. *Потенцијал* се гради на неколико начина:

а) Уопштеним обликом помоћног глагола *би*⁸⁵ (за сва лица једине и множине) и радног глаголског придева: (*ја, ти, он*) *би трѐсо, (она) би трѐсла, (оно) би трѐсло, (ми, ви, они) би трѐсли, (дне) би трѐсле, (она) би трѐсла*. У множини се још увек спорадично јављају и облици за 1. и 2. лице: *бисмо трѐсли, бисте трѐсли, бисмо трѐсле, бисте трѐсле, бисмо трѐсла, бисте трѐсла*. Помоћни глагол врло ретко долази иза глагола: *трѐсо би, трѐсли би, дошо би и дошѐ би, дошли би, пошо би и пошѐ би, пошли би* и сл., а каже се и *треслѝ би*.

- б) *бјѐ би трѐсо, бѝли би трѐсли* и *би бјѐ трѐсо, би бѝли трѐсли*
 в) *би тѐ да тресѐм; би тѐ да тресѐш, би тѐ да тресѐ, или тѐ би да тресѐм, тѐ би да тресѐш, тѐ би да тресѐ* итд.

Забележили смо и овакве примере: *Толѝко се једјѐ, да тѐ да пѝкне од јѐда; Толѝко се цѐријо, да тѐ да пѝкне од смѐја; Толѝко је јѐ, да тѐ да се напрегне*.

Одрични облици: *не би трѐсо; не би бјѐ трѐсо; не би тѐ да тресѐм* итд.

130. *Императив* се изражава на више начина⁸⁶. Специфично за овај говор јесте ширење аналитичких облика типа: *нека + презент*:

- а) II *трѐси, бѐри, дѝгни, пи, вѐжи, пѐвај, умѐј, нѐси, лѐжи*
 III *нека тресѐ, нека бѐре, нека дѝгне, нека пије, нека вѐже, нека пѐва, нека умѐ, нека нѐси, нека лежѝ*.
 I *нека тресѐмо, нека бѐremo, нека дѝгнемо, нека пијемо, нека вѐжемо, нека пѐвамо, нека умѐмо, нека нѐсимо, нека лежѝмо*
 II *тресѝте, бѐрите, дѝгните, пите, вѐжѝте, умѐјте, нѐсите, лѐжите*,
 III *нека тресѐду, нека бѐреду, нека дѝгнеду, нека пиједу, нека вѐжеду, нека пѐваду, нека умѐду, нека нѐсиду, нека лежѝду*
 б) *ај да тресѐш, ај да тресѐмо, ај да тресѐте, ај да тресѐду* итд.
 в) *да тресѐш, да тресѐмо, да тресѐте, да тресѐду* итд.

Већина облика чува финално *-и*: *бѐри, дѝжи, мажи, нѐси, разѝми сѐди* итд.

Губљењем финалног *-и* или оног у средини речи, добијају се овакви облици императива:

- *бѐж, дѝк се, дѐђ, дѝж, донѐс, изнѐс, остав, стѐн, ћѝт* и сл.
 — *врѝте, дѝрте, ѝте, мѐте, ѐте, сѐте* и сл.

⁸⁵ А. Белић, *Историја . . . , конјугација*, стр. 85.

⁸⁶ А. Белић, *Дијалекти*, стр. 541; Павле Ивић, *О говору Галијољких Срба*, стр. 237—238; Маринко Станојевић, *Северно-ѝимочки дијалекатѝ*, стр. 413; Emil Petrovici, *Graiul caraşovenilor*, стр. 207—208.

Консонант -ј губи се само иза вокала *и*: *напѝ се, пѝ, пѝте* (и *пѝјте*), *шѝ, шѝте* (и *шѝјте*, али *брѝј, дѝј, додѝј, купѝј, напѝј, сѝј, чѝј* итд.

Сачуван је стари облик императива од глагола *јести*, који гласи: *јѝћ, јѝћи, јѝће*⁸⁷, поред облика *јѝј, јѝјте*.

Глагол *отићи* има два облика за императив: *отѝни* и *отѝдни*, ређе и *отѝни*, *отѝдни*.

Нема морфолошке алтернације *к/ц, г/з*: *вѝчи, вучѝте, пѝчи, пѝчите, повѝчи, повѝчите, сѝчи, сечѝте, тѝчи, тучѝте, лѝжи, лѝжите* и *лѝгни, лѝгните*.

Очувана је група *шт* у примерима: *допѝштити, напѝштити, пѝштити*, али *пѝшћај*, према глаголском облику *пѝшћа*.

Нема облика типа *утеци*; аналогичном према презенту добијен је императив: *утѝкни, претѝкни, затѝкни*.

У облику *ајде* финални самогласник је факултативан: *ѝјд, ѝјт*.

Одрични облици: *немѝј да тресѝш, немѝј да тресѝмо, немѝј да тресѝте; не трѝси, не бѝри, не пѝ; да не тресѝш, да не бѝреш, да не пѝјеш, да не бѝрете, да не пѝјете* (и *пѝете*); *нѝка не тресѝ, нѝка не бѝре, нѝка не дѝгне* итд.

131. Глаголски придев радни:

трѝсо, трѝсла, трѝсло, трѝсли, трѝсле, трѝсла, брѝ, брѝла, брѝло, брѝли, брѝле, брѝла итд.

У неким случајевима дистинктивну улогу између глаголских придева различитих глагола врши акценат: *трѝсо* (од *трести*) и *трѝсо* (од *треснути*), *бѝли* (од *бити*) и *бѝли* (од *бити, бијем*), *лѝжѝла* (од *лѝћи*) и *лежѝла* (од *лежати*) и сл.

Сажимањем финалне групе вокала настали су облици: *брѝ, дѝно, задебљѝ, игрѝ, дѝно, ѝзо* (ређе и *дѝнео, ѝзео*) итд.

Појавом секундарног *ј* и испуштањем вокала *и* (типа: *купѝо > купѝијо > купѝјд*) настали су облици: *бијо* и *бјд, водијо* и *водјд, задобијо* и *задобијд, пребијо* и *пребјд, савијо* и *савјд, сашѝјо* и *сашјд, сѝтијо се* и *сѝтјо се, тражѝјо* и *тражјд* и сл.

Каже се: *дѝгла* и *дѝгнула, претѝко* и *претѝкно, полѝго* и *полѝгно, лѝгла* и *лѝгнула, пѝ* (од *пасти*), *сѝ* (од *сести*) итд., па затим: *кљечѝла* и *кљечѝла, лежѝла* и *лежѝла, ћутѝла* и *ћутѝла, ѝмрла, ѝмрала, ѝмрела, ѝмро* и *ѝмро, чучѝла* и *чучѝла*.

Присутни су и облици: *имѝло му се, симѝло му се*, „било му је име”, *ѝмело ју се, сѝмело ју се*, „било јој је име”; *Како се симѝло твѝјем дѝди? Симѝло му се Ѐва*.

132. Глаголски придев трпни има исте наставке као и у књижевном језику:

-н, -на, -но: *вѝзан, испредѝн, иструлѝн, дбран, отвѝрен, пѝван, пѝјан, убучѝн, удешѝн, уречѝн*, па затим: *изгрѝжѝн, донешѝн, спашѝн, трешѝн*;

⁸⁷ А. Белић, *Историја . . . , конјугација*, стр. 65.

заграђен, посађен, убођен, украђен, уфађен; направљен, спремљен, рањен; заљубљен, искривљен, кунљен, слепљен, ушкдпљен итд.

-т, -та, -то: *дйгнут, забрйнут, извѣнут, мѣтнут и мѣтут, нѣсут, нѣчет, откйнут, подйгнут, пдчет, прйзнат, прдклет, пукнут, сѣгнут, смрзнут, удѣнут, учврснут* и сл.

Оба наставка забележена су у следећим облицима: *дѣн и дѣт, донешѣн и дѣнет, покйшњен и покйснут, пренешѣн и прѣнет.*

Две су варијанте и у овим облицима: *добйѣн и добивѣн, обйѣн и обивѣн, убйѣн и убивѣн, набйѣн и набивѣн* и сл.

Две акценатске варијанте забележили смо и у следећим примерима: *нѣшен и ношѣн, покѣшен и покошѣн, прѣнѣшен и пренешѣн, удѣшен и удеишѣн.*

НЕКА ЗАПАЖАЊА У ВЕЗИ СА ПОЈЕДИНИМ ГЛАГОЛИМА И ГЛАГ ОЛСКИМ ОБЛИЦИМА

133. У стручној литератури глаголи српскохрватског језика деле се било на шест⁸⁸, било на седам⁸⁹, било на осам⁹⁰ врста. У овој нашој анализи придржаваћемо се Белићеве поделе глагола на осам врста.

134. Прва врста

Код глагола *јести* сачуван је стари атематски презент⁹¹: *јѣм, јѣш, јѣ, јѣмо, јѣте, јѣду и јѣду; Да се најѣ; Да се не прејѣ.*

Од глагола *ићи* презент гласи *дѣм, дѣш, дѣ, дѣмо, дѣте, дѣду, ређе и йдем, йдеш, йде* итд., па, затим, други облици овог глагола: *ће дѣм, ће дѣш; ишѣ и йшо, йшла; Да се йде; Да йдемо.*

Глагол *спасти* обично има облике за прву врсту *спасѣм*, но и за седму *спасйла, пасйсо*, поред *спѣсла, спѣсо*.

Глагол *моћи* има за сва лица једнине и множине у презенту облик *мѣж* у конструкцијама: *Мѣж да дѣђем; Мѣж да скѣчите; Мѣж да га вйдиш; Мѣж да јѣш* и сл. У првом лицу једнине може се јавити и *мѣг*: *Мѣг да дѣђем; Не мѣг да дѣђем; Не мѣг да чѣкам*, али и *Мѣж да дѣђем; Не мѣж да чѣкам*. Од овог глагола забележили смо и облике: *мѣгу, мѣжеш, помѣгнем, помѣгнеш* и сл.

Каже се: *дѣрем, дѣреш*, али само *зрйм, зрйш, зрй, дѣран, узрѣ*, па затим: *кунѣм, кунѣш, кунѣ*, али: *кѣтва, прѣклет; ѣтмем, ѣтмеш, ѣтме*.

Забележили смо само облике: *сѣ(д)нем, сѣ(д)неш, сѣ(д)не; срѣтнем, срѣтнеш, срѣтне; пѣ(д)нем, пѣ(д)неш, пѣ(д)не* итд.

135. Друга врста

Глаголи *бајати* и *чешљати* имају облике по другој и по шестој врсти: *бѣјем и бѣјам, чѣшљем и чѣшљам*, али само *трѣјем*.

⁸⁸ Т. Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb, 1963, str. 232—298.

⁸⁹ М. Стевановић, *Савремени*, стр. 338—344.

⁹⁰ А. Белић, *Исјорија...*, конјугација, стр. 7.

⁹¹ *Ишо*, стр. 9; А. Белић, *Дијалекти*, стр. 511—512; Павле Ивић, *О говору Галићкојских Срба*, стр. 265—266.

По правилу, глаголи са основом на -ј имају овај сугласник у финалном положају код облика за императив: *загрѣј, овѣј, пој, просѣј, снуј*.

Каже се: *кикѡће се, изгледѡје, започѡиће и започѡића, простѡире и простѡира, ређе и кикѡћа се, изгледѡа, али крећа се, обрћа, сасвим ретко и окрѣће се, обрће*.

Забележили смо и ове облике: *зовѣм, зовѣш, звѡн и звѡт, звѡ, звѡла* итд.

136. Трећа врста

Од глагола *метнути* забележили смо двојаке облике: *мѣтем, мѣтеш, мѣте, метѡ, метула, метут*, ређе и: *мѣтнем, мѣтнеш, мѣтне, метнѡ, метнула, мѣтнут*.

Каже се: *утрне, утрнут, утрнѡ, утрнула; променѡ, заменѡ, промѣнијѡ и замѣнијѡ; дѣнем, дѣнеш, дѣно, дѣнут*.

137. Четврта врста

У презенту глагола на -ава-, -ива-, -ува- налазимо три или два наставка:

ава — аје — ује: *закачѡва — закачѡјѣ — закачѡје, намигњѡва — намигњѡјѣ — намигњѡје, повишиѡва — повишиѡјѣ — повишиѡје, приближѡва — приближѡјѣ — приближѡје, смрзњѡва — смрзњѡјѣ — смрзњѡје;*

ива — аје — ује: *дочекѡва — дочекѡјѣ — дочекѡје, закачѡива — закачѡјѣ — закачѡје, истерѡива — истерѡјѣ — истерѡје, преварѡива — преварѡјѣ — преварѡје, разваљѡива — разваљѡјѣ — разваљѡје, свањѡива се — свањѡјѣ се — свањѡје се, скраћѡива — скраћѡјѣ — скраћѡје; али: дарѡива — дарѡје, показѡива — показѡје*

ува — ива — ује: *купѡва — купѡива — купѡје, надѡва — надѡје (и надѡје) али: издѡва, задѡва, промѡва и сл.*

Вокал -и- се губи код глагола типа *пијем*: *зѡбје, нѡвје, нѡпје, ѡпје, сѡије*, али *пијем* и *пѡем, шијем* и *шијем*: *Шпѡем да пѡем, крпѡим да се рѡним*. Сугласник -ј- може бити факултативан и у облицима: *чѡјем* и *чѡем, купѡјем* и *купѡем*.

Каже се *прѡлјем* и *прѡљем*.

Упор. облике глагола *дати, давати, продавати*: *дѡјѣм, дѡјѣш, дѡјѣ, дѡј; дѡвам, дѡваш, дѡва, дѡвај; продѡвам, продѡваш, продѡва (и продѡјѣм, продѡјѣш, продѡјѣ), продѡвај*.

Нисмо забележили облике императива типа *казуј, казивај*, већ само *кѡжи*.

138. Пета врста

Врци се јотовање сугласника у основи: *домѣћа, крекѣћале, мѣћа, нагрћа, одврћа, одгрћа, смѣћа*, али *дркће* и *дрктѡ*.

Карактеристични су за ГР и овакви облици: *дрѣмље* и *дрѣма, узѡмље* и *узѡма, просѡпље* и *просѡпа, кѡпље, трѣпље* и сл.

По овој врсти иду и облици: *вѡче, лѡче, рѡче, рче, скакѡче, срче, сѡче*, али: *умѡча, ѡска* и *ѡште, шѡље, кѡље*, па затим *жњѣм, жњѣ* (по другој врсти); *кѡшљем, кѡшље*, а, може се чути и *шѡље*.

Каже се: *јаџим, јаџиш, јаџи* (по седмој врсти), *Узјаџио на коња; Сјаџио сас коња.*

139. Шеста врста

Неки глаголи могу имати, осим облика по овој, још и облике по некој другој врсти:

- *кашљам* и *кашљем, клањам* и *клањем, стѣњам* и *стѣњем* (шеста и друга);
- *разумѣм* и *разумѣм* (шеста и седма)
- *гледам* и *глеђим* (шеста и осма)

Каже се: *бријам, бријаш, брија, чешам, чешаш, чеша*, али: *бегам* и *бежѣм, бѣгај* и *бѣж, њхам, њхаш, њха, мѣћа, смѣћа.*

Забележили смо и облике: *се сѣграм, се сѣграду, се сумѣва, му се сѣме* и *му сѣме.*

Нема облика типа: *дадем, знадем* већ само: *да̄м, да̄ш, да̄;* *зна̄м, зна̄ш, зна̄,* па *да̄ду* и *да̄ју, зна̄ду* и *зна̄ју, ређе* и *да̄ду, зна̄ду.*

Аналошке је природе *-ић-* место *-ит-* у примерима: *намѣшћа, премѣшћа, спѣшћа, испрекѣшћа.*

140. Седма врста

Глагол **велети* има само облике презента: *велѣм, велѣш, велѣ, велѣмо, велѣте, велѣду* и *велѣ.*

Од глагола *пустити* изведени су облици: *пѣштим, пѣштиш, пѣштјѡ, пѣшћен, напѣшћен;* слични су и облици *кѣшћен, обавѣшћен* и сл.

Каже се: *пѡкрѣм* и *пѡкрем; вѣдим, вѣдиш*, али: *ѡна је вѣдела.*

Од глагола *врети* и *зрети* 3. л. множине презента гласи *врѣду* и *врѣ зрѣду* и *зрѣ.*

141. Осма врста

Мали је број глагола ове врсте: *врѣштѣ, дречѣ, звечѣ, пишѣ, цичѣ*, затим: *звѣждѣ, ћутѣ, чучѣ; бројѣ* и *број, држѣ, лежѣ.* Овде долази и облик *бежѣ.*

Од глагола *ћутати* изведени су облици *ћутѣли* и *ћутѣли.* У говору се могу чути и овакве дублете: *врѣштѣли* и *врѣштѣли, дречѣли* и *дречѣли, звѣждѣли* и *звѣждѣли, лежѣли* и *лежѣли* и сл.

142. Код глаголских именица забележили смо следеће наставке:

- ање: *дремање, карање, куповање, мењање, мѣћање, мењање, падање, пѣвање, сѣрање, скѣјање, трпање, чување, чупање* ИТД.
- ење: *ваблѣње, вођење, вождѣње, вољење, гашиње, дѣлѣње, крѣвлѣње, крѣшћење, леђење, мољење, мрѣшење, мучење, сѣђење, чѣшење* ИТД.

ПРИЛОЗИ

143. Прилози за време⁹²

а) Прилози који значе одговарајуће дане: *дан̄с* и *дан̄ске, дан̄скена, јучѣр, сѣтра, сѣтрадан, ономад, знамад, прекономад, прекосѣтра, за(м)носѣтра, прекјучѣр, дан-дан̄с, дан-дан̄ске, дан̄с-сѣтра.*

⁹² Павле Ивић, *О говору Галићких Срба*, стр. 300—302; Миливој Павловић, *Говор Срећичке Жупе*, стр. 184—186; Emil Petrovici, *Grăiul carașovenilor*, стр. 183—185.

Доба дана изражавају прилози: *прѣдзору, љутру и уљутру, пре пѣ(д)нѣ, у пѣ(д)нѣ, пѣсе пѣ(д)нѣ, љвече(р), дѣвече(р), кнѣи, сѣноћ и сѣноћке, јутрос и јутроске, одјутрос и одјутроске, љзјутра, вечерѣс и вечерѣске, дѣњу, нѣћу, љноћ, нѣноћ, ноћѣс, ноћѣске, ноћѣскена, у пѣ(д)нѣ, у пѣноћ, дѣн и нѣћ, дѣњу и нѣћу, сјутра љјутру, сјутра нѣвечер.*

б) Прилози за означавање година: *ланѣ и лѣни, пѣлани, ономлѣнѣ, преклѣнѣ, догѣдине.*

За означавање годишњих доба служе прилози: *пролѣтос и пролѣтоске, нѣпролѣћ, љпролѣћ, лѣти, лѣтос и лѣтоске, нѣлето, љлето, јесѣни, јесѣнѣс и јесѣнѣске, нѣјесен, љјесен, зѣми, зимѣс и зимѣске, нѣзиму, љзиму.*

в) Упитно-односни прилог гласи: *кѣд(е), кѣдека, кѣдена и кѣт.*

Каже се: *сѣд(е), сѣдека, сѣдена и сѣт; нѣкад(е), али чешће нѣки пѣт.*

Иако у говору постоје облици: *тѣд(е), тѣдека*, по правилу места њих долази *ѣн(д)ак.*

г) Од осталих прилога за време наводимо следеће: *вѣздан, фѣрт и фѣрт, фѣс(т), љвек, доклѣ(н) и доклѣна, доклегѣд(е) и доклегѣдека, доклегѣдена, дѣцкан (ређе и кѣсно), дѣго, затѣм и заотѣм, заотѣм, зѣвек, из мѣлена и из мѣлени, од мѣлена и од мѣлени, кадѣд(е), и кадѣдека, кадѣдена, каткѣд(е) и каткѣдека и каткѣдена, мѣкар кѣд(е), мѣ(н) кѣд(е), нѣкад(е), одѣвно и одѣмно, прѣ, ѣ(д)ма, отѣчке, скѣро, ѣн(д)ак, откѣд(е) и откѣдека, откѣдена, пѣс(л)е и пѣс(л)ека, пѣс(л)ена, пѣс(л)енак, пѣс(л)енака, пѣс(л)ем, потѣм и сл.*

Облици са уметком типа: *доклегѣдека, доклегѣдена* чују се нарочито у говору старијих генерација.

Место прилога *свакад* и *одједном* долазе конструкције *сѣѣки пѣт*, односно *одједѣмпѣт.*

144. Прилози за место⁹³

блѣзо, далѣко и долѣко;

гѣр, горѣ и горѣка, горѣна, горѣнака, дѣл(е) и дѣлека, дѣлена, дѣленака, одозгѣр, одозгорѣ и одозгорѣка, одозгорѣна, одозгорѣнака, одоздѣл, одоздолѣ и одоздолѣка, одоздолѣна, оздѣл и оздолѣ, оздолѣка, оздолѣна, оздолѣнака;

нѣоколо, дѣоло, околѣоколо, унѣоколо;

прѣд, напрѣт, спрѣда, нѣтрак, дѣстраг(а), дѣтрага, скрѣја, унѣтрак;

нѣстрану, љстрану, дѣсно, на дѣсно, лѣво, улѣво;

довдѣ и доводѣка, доводѣјана, доводѣна, доводѣнака, дондѣ и дондѣка, дондѣјана, дондѣна, дондѣнака, дотлѣ и дотлѣка, дотлѣна, дотлѣнака;

издѣље, изблѣже, издалѣка;

зѣпадно, љточно, јѣжно, сѣверно;

нѣпоље, унѣтра, снѣпоље, изнѣтра;

Упитни прилог за место гласи: *ди*; он често долази и место *кѣд(е), кѣдека, кѣдена*⁹⁴, њиме су изведени облици *дигѣд, дигѣде, дигѣдека, дигѣдена*, али се каже *нѣгде, нѣјде;*

нѣзбрдо, љзбрдо, низвѣдно, узвѣдно;

⁹³ А. Белић, *Дијалекѣи*, стр. 338.

⁹⁴ Павле Ивић, *О говору Галијољских Срба*, стр. 303; А. Белић, *Дијалекѣи*, стр. 467.

откуд(е) и откудека, откудена, откудегдд(е) и откудегддека, откудегддена, откудегдденака, оцвуд(е) и оцвудека, оцвудена, оцвуденака;

овѣм(о) и овѣмока, овѣмона, овѣмонака, тѣм(о) и тѣмока, тѣмона, тѣмонака, онѣм(о) и онѣмока, онѣмона, онѣмонака;

о(в)дѣ и о(в)дѣка, о(в)дѣна, о(в)денѣка, тѹ, тунѣ, тунѣка, тунакѣна, ондѣ и ондѣка, ондѣна, онденѣка;

овуд(е) и овудека, овудекана, овудена, овуденака, овудер, отуд(е) и отудека, отудекана, отудена, отуденака, отудер, туд(е), тудека, тудена, онуд(е) и онудека, онудена, онуденака, онудер;

одавдѣ и одавдѣка, одавдѣна, одавдѣнака, одатлѣ и одатлѣка, одатлѣна, одатлѣнака, одандѣ и одандѣка, одандѣна, одандѣнака;

одовуд(е), одовудека, одовудена, одовудер, одвудт, одвтут и одвтуд(е), одотудека, одотудена, одотуденака, одотудер, одднут и одднуд(е), одонудека, одонудена, одонуденака, одонудер и: одовуд(е), одотуд(е), одонуд(е);

мѣкар ди и мѣ(н) дѣ; кудгдд(е), понѣгде, нѣгде, а одрично нѣгде;

Место код куће долази прилог кѹћи.

145. Прилога за начин има највише. Ту долазе сви придевски облици за средњи род јединине типа: *арђаво, вѣрно, вѣшито, гѣдно, глѣвно, грдзно, дѣвно, довлѣно, дбсадно, жѣлосно, жѣљно, кдрисно, крѣваво, лѣбаво, лѣдно, лѣко, лѹкаво, марљиво, набѹрено, недѣљно, нормѣлно, обично, опасно* итд.

Велики је број и прилога за начин који се завршавају на -ски: *ајдѹчки (и идѹчки), брѣчки, вардишки, волѹјски, ѣоспѣчки, ѣавдлски, жѣнски, заистѣнски, јунѣчки, касѣнски, кѣцошки, кочиѣшки, краљски, крѣвички, ѣѹчки, младѣћки, нарѣчки, ортѣчки, погѣнски, преклѣнски, пријатѣљски, псѣћки, рѣпски, свѣчки, свѣњски, свѣјски, сиротѣнски, срѣмоцки, стѣрачки, цѣрски, цивилски, цигѣнски, чергѣрски, човечѣнски, човѣчки и сл.*

Одрични облици: *незадовлѣно, незаслѹжено, неочекѣвано, непрестѣ(л)но, непријатѣљски, непримѣтно, неразумљиво, нерѣшено, несвѣсно, несигурно, нѣслано, нестѣино, нестрпљиво, нетѣчно, неѹредно, низѣбдѣа, нѣкако, нѣоткуд(е), нѣпошто* итд.

Забележили смо и облике: *банбадѣва и бамбадѣва, добродѹшно, кѣко-такѣ, мѣкар кѣко, мѣ(н) кѣко, нѣшта-нѣоткуд(е), прѣв-прѣвѣат, равнодѹшно и рамнодѹшно, разноврсно, разнолико, разноврѣзно.*

Каже се:

вѣћ, вѣћем, вѣћма

дрѹкше, дрѹкче, инѣче

лагѣно, лагѣчко, полагѣно, полагѣчко, истиѣја

лежѣћке⁹⁵, лежѣћки, стојѣћке, стојѣћки, трѣћке, трѣћки, ѣутѣћке,

ѣутѣћки, затим: потрѣбушке, нѣтрашке и нѣтрачке

нанѣче, нѣпоко, нѣпоко

(о)вѣко, такѣ, (о)нѣко

пѣпреко, пѣпреке, пѣпречно, прѣче

⁹⁵ А. Белић, *Истѣорија . . . , деклинациѣа*, стр. 253.

звјно(м), заједно(м), наједно(м), уједно(м)
 башка, дбашка, дбашке, башке
 ста(л)но, фурт, фдрт, фдс(т)
 позамашно, поизбљизо, поиздље
 прелїчно, прилїчно, отпрелїке, отприлїке
 најбдље, најбрже, најчдше
 наједарет, љненада, неочекивано, на пречес
 удвоје, утроје, утри
 унапрет, упреко, упоредо, успут, углас, уздуж

па затим: јареко, једва, јџ(д)нако, јдет и дпет, лше и лшо, најзад,
 надцице, напамет, наполе и наполак, дака и даке, пшке, против, прд-
 тивно, редом, сам, сасвим, свкако, фрђј итд.

146. Прилози за количину

Облици: овољко, тољко, онољко, кољко имају и одговарајуће деми-
 нутиве: овољцко и овољцно, тољцко и тољцно, онољцко и онољцно,
 кољцко и кољцно.

Каже се:

мало, мдго, мање, више, мало веће, мало мање, мдго веће, мдго мање;
 макар кољко, ма(н) кољко, ндшто, неколико
 ништа, нимало, најмање, ни најмање
 јди, свд
 лечкд, лечкџ
 придџ

место више често долази бдље: Овај мак ваћа бдље од двајс кїла.

147. Прилози за узрок

затд, заутд, баш затд, ради тдга, збдг тдга, за индт, од индта, из
 индта
 здшто, чешће штд
 збдгшта, збдгшто
 ндшто.

148. И у овом говору постоје речи које на неки начин одређују
 глаголску радњу, али које само неки аутори убрајају у прилоге⁹⁶, док
 их други већином сматрају прилозима, везницима⁹⁷ итд.

алдл: Алдл ти бїло; Алдл ти веџа;

барам, барем: Барам да ддђе; Барам да дђе; Често само бар;

башц: Баш нећу; Баш мдраш дџи;

ваљдде⁹⁸: Ваљдде мджеш и ти за тољко да опрајши; Ваљдде нїси полудд;

већ: Већ се смркло; Већ си доид?

⁹⁶ Исїо, стр. 248—258; Павле Ивић, О говору Гатињољких Срба, стр. 300—313.

⁹⁷ М. Стевановић, Савремени, стр. 396—398; Блаже Конески, Грамаїшка, стр. 543—545; Гл. Елєзовић, Речник косовско-мешохијској дијалектїа, СДЗБ IV, Београд, 1932; VI, Београд, 1934.

⁹⁸ А. Белић, Исїорија..., деклинација, стр. 256.

дабѡмѣ: *Дабѡмѣ да сѧм те вѣдо; Дабѡмѣ да дѣе; Често и дабѡм: Е, дабѡм бѧш ме брѣга; Дабѡм да је тѡ;*

ѣво, ѣно, ѣто⁹⁹, најчешће *евѣ* место *ѣво: Евѣ га кѡћи; Евѣ га Йва; Ёво ти, па прѡбај; Ёво, тѡ је свѣ. Место ѣно најчешће долази енѣ: Енѣ ти га ѡтац; Енѣ ти га брус; Ёно Марија; Ёно иде млада, чешће Енѣ иде млада. Место ѣто најчешће долази етѣ: Етѣ ти га; Етѣ долѧзиду; Ёто, тѡ је све;*

йстина¹⁰⁰: *Стѧри, йстина, бјѡ дѡбар чѡвек;*

јѡш: *Свѣ ни лето платјѡ, јѡш ни дѡ и придѣ;*

мѧкар: *Дѡђи мѧкар сѧмо да не вѣдиш; Понѣси мѧкар нешто нѡваца;*

можбѣт: *Кѡј знѧ можбѣт и неће; Ни ми јавјѡ, можбѣт ће дѡђе;*

мѡжда: *Тѣ сѧмо йди на вѧшар, мѡжда ће нѧћеш да кѡтиш;*

сѧмо: *Сѧмо дѡђи, свѣ ће бѣде дѡбро; Сѧмо кѧжи, ако смѣш; Нѣка сѧмо кѧже;*

скѡро: *Ни ни скѡро долѧзјо; Скѡро ће се смѣкне;*

тамѧн: *Тамѧн сам стѣго, и етѣ га йде; Тамѧн сам лѣго, а дн лѡпа.*

149. Прилози за начин, као и неки прилози за место и количину, могу имати степене поређења правилне и неправилне компарације, као и придеви:

а) Прилози за начин:

компаратив: *гаднѣје, главнѣје, грознѣје, досаднѣје* и сл.

суперлатив: *најдче, најѣфтинѣје, најаснѣје, најгаднѣје, најглавнѣје, најгрознѣје* и сл.,

али: *понајвѣше, понајмѧње* итд.

б) Прилози за место:

компаратив: *блѣже, дѧље, али јѡш гѡрѣ, јѡш одозгѡрѣ, јѡш одоздѡлѣ, јѡш напрѣт, јѡш нѧтрак* и сл.

суперлатив: *најблѣже, најдѧље, али најгѡрѣ, најодоздѡлѣ, најодозгѡрѣ, најнапрѣт* и сл.

в) Прилози за количину:

компаратив: *вѣше, мѧње*

суперлатив: *највѣше, најмѧње, најлѣчкѣ.*

ПРЕДЛОЗИ

150. За изражавање намене употребљава се предлог за са облицима акузатива: *Спрѣмјѡ је дрѡва за зѣму; Дѡдно је бобѡнце за дѣцу; Пѣбе за кѡње кѧже се покрѡвац; Цѣтамо шлѣве за пѣкмез.*

Предлози *од, из, због, ради* и *порѡди* изражавају узрок: *Свѣ се осушѣло од сѡше; Гутѡ је из поштѣња прѣма тѣбе; Не вѣди се због мѧгле; Нѣје дошѡ ради мѣне; Сѧмо порѡди тѡга неће да дѡђе.*

Циљ или намера изражени су предлозима: *за, по, ради: Дошѡ је за нѣгѡве стѡри; Послѡ ме за тѣбе, ређе и Послѡ ме по тѣбе; Изѣшио је мѧло нѡпоље ради сѣбе.*

⁹⁹ *Исѣо*, стр. 256; Павле Ивић, *О ѡвору Галиѡльских Срба* ... стр. 312.

¹⁰⁰ А. Белић, *Исѣорија* ..., *деклинација*, стр. 249.

За изражавање начина употребљавају се предлози *на, с* (и његовим варијантама): *Самлели смо кукуруз на воденицу; Извђјали смо пасуљ на ветар; То се прди сас великом пажњом; До тдга смо стигли сас великом муком.* Садржај последње реченице се често саопштаво на још два начина: *До тдга смо стигли с по мјка; Имали смо по мјка док смо до тдга стигли.*

За прецизније одређивања места (у простору и времену) употребљавају се два предлога: *да + на* или *да + у* са облицима акузатива: *Има да чекаш до на кјково лето; Има да чекаш до на Ускрс; Довд га до у авлију.*

Иначе, место се изражава предлозима: *пред, над, к(а), у, на, низ, крај, из, с* (и његовим варијантама): *Седи пред кјућу; Летји над село; Држи га ка зиду; Седи у собу; Сигрђју се на пут; Шета се поред шкдле; Кад посечемо дрва, днак и спуштимо низ падину до пута; Чувају гуске крај пута; Изшид је из вароши; Силдзи сас тавана.*

Време се изражава помоћу предлога: *с, за, пред, у*: *Жито смо посели јди с јесени; Сед је спрејд итд му трба за срану јди за живдта; Дјго се пред здру и Дјго се прддзору; Кренули су у здру, ређе и: Кренули су узору.*

Оруђе, средство изражава се увек предлогом *с* (и његовим варијантама): *Кднам сас мотичијдм, да не посечем расад; Доид је сас вдозм; Истружемо сас тестером на парчета, на пдсе ицпамо сас сикјром за ватру; Уддрјо з главдм у зид; Неће никем да вђрује док он сам н удари з главдм.*

Средина се може исказати и конструкцијом *по + локатив*: *Нашид се по женд; Натрућала сам се по тући кућа.*

Заједница се изражава предлогом *с*: *Били су с мендм; Били су ш нјма.*

150.1. Напомене у вези са неким предлозима:

Предлог *без* има и варијанте *брез, през*, које се у говору старијих генерација често употребљавају: *Остд је без дца и без матере.*

Осим предлога *међ, међу, између* постоје и предлози *мед, измед-*

Нема посебних правила за употребу предлога *међу, над, пдд* и: *између, изнад, испод.*

Чешће се употребљава облик *спрема* него *према*: *Те му дође спрема главд; Нјси ти нјшта спрема нјма.* Забележили смо и облик *прама*, као варијанту предлога *према*.

Место конструкција типа *по нјму, према нјму* чешће долази според нђга, односно: *спрема нјму.*

Каже се *уз, ус*, али чешће: *нуз, нус*: *Гђра се нуз мјне; Повуко се нуз мјне; Пђње се нуз брег.*

Користи се и именичка форма *крај* у функцији предлога: *Седи крај пута; Ваљде нјје доид крај света.*

Лик боље може понекад доћи и место *више*: *Бдље вдим ракију него вино.*

150.2. Падежи са предлозима:

Са генитивом иду предлози:¹⁰¹ *без (без, през)¹⁰², више, до, дуж, због, из (ис), иза, изнад, измед, измед(у), изнад, испод, код, крај, мед, међ(у), место, навр, увр, од (от), око, пред, пос(л)е, пре, преко, покрај, против, ради, раз (рас), с, сем, сред, уочи, усред, через.* Нема предлога близу; место њега долази предлог *близо*, али увек са предлогом *до*: *Седд близо до реке.*

Са дативом иду предлози: *к, ка, према*, а са акузативом: *за, кроз, на, низ, по, под, пред, у, уз, (ус), нуз, (нус)¹⁰³.*

Са инструменталом иду предлози: *с* (и његовим варијантама: *з, са, сас, саш, сас, сес, со, ш, шаш*), *међу*, са локативом: *по, ређе и: о, при, према*

ВЕЗНИЦИ

151. Доносимо, по азбучном реду, везнике забележене у ГР, са кратким контекстима:

а: *Ја ћу ма̀ло да лѣгнем, а ти припа̀зи на ма̀рву.*

ако: *Ће биде и жита и кукуру̀за, акуз па̀дне кѣша на врѐме; Не мѣраш акуз нѐћеш.*

али: *Чѐкали га, чѐкали, ал нѐга ни из кор̀ва.*

било: *Бѝло да дѣ̀жем, бѝло да не дѣ̀жем, ти се превѣ̀ти пѣ̀сла.*

већ: *Нѐће дн нѣ̀вце, већ са̀мо ра̀не ѣ̀ска.*

да¹⁰⁴: *Ск̀дни се у ладовѣ̀ну, да те не удѣ̀ри сунце у гла̀ву; Па̀зи да не ицѣ̀паш тѣ ма̀ло одѣ̀ла; Једва̀ си му купѣ̀ла тѣ ма̀ло дрѣ̀ја, да не срмотѣ̀ свет у онѣ̀ рѣ̀те.*

дали¹⁰⁵: *Дал ће биде, дал нѐће биде? Нѝшта ми не говѣ̀ри, дал затѣ̀ штѣ се бо̀ји да не ка̀жем нѐкем, дал за̀што, не знам.*

зар: *За̀што фѣ̀рт ула̀зите у ма̀ју ливѣ̀ду, зар ви нѐмате ва̀шу; Зар те Бѣ̀г акнѣ̀, да се фѣ̀рт ка̀раш? Немѣ̀ј да вѝчеш на дѐте, зар ти н умѣ̀ш лѐпо?*

затѣ̀: *Пѣ̀се кѣ̀ше зе́мља дѣ̀бе нѐку ко̀ру, затѣ̀ трѣ̀ба да се ок̀па.*

за̀што:¹⁰⁶ *Нѝсмо ми крѣ̀ви, за̀што нѝсмо зна̀ли ка̀ко, рѐђе и за̀шта: Дѣ̀бро урѣ̀димо зе́мљу, за̀шта ми ѣ̀мамо ма̀ло равнѝце.*

и: *И очистѝмо све лѐпо и мѐтемо да се кѣ̀ваду.*

или: *Мѐсо јѐмо пѣ̀сле кѣ̀вано или печѣ̀но; Од то̀га дрѣ̀вета ми пра̀ймо са̀мо спѣ̀це јел цѣ̀ то̀чак.*

јакѣ̀: *Ће му опрѣ̀стимо, ја̀ко је ма̀љи од на̀с; Дѣ̀ ни дѣ̀ста ија̀ко нѐма ни он ма̀дго.*

¹⁰¹ Павле Ивић, *О ѣ̀вору Галиѣ̀љских Срба*, стр. 313—314.

¹⁰² М. Стевановић, *Баковачки ѣ̀вор*, стр. 33.

¹⁰³ А. Белић, *Дијалекти*, стр. 653—654.

¹⁰⁴ А. Белић, *Дијалекти*, стр. 636—642.

¹⁰⁵ *Ишо*, стр. 651.

¹⁰⁶ Павле Ивић, *О ѣ̀вору Галиѣ̀љских Срба*, стр. 320.

- јели¹⁰⁷: *Дођи ти, јел твој отац; Трѣба свѣ да спрѣмимо, јел знаш како је?*
 јербо: *Неће да призна, јербо му срамѣта од нас.*
 кад: *Ниси трѣбо дѣш, кад нећеш да му помѣгнеш; Зашто ме питаш кад си ти такѣ пѣметан?*
 како: *Причѣ ни како се провѣ на свѣдбу.*
 ко: *Ни не глѣда на нас, ко да не не види; Глѣда у мене ко брљива двѣца.*
 когѣд: *Ми и сѣд држимо наш Бѣжсић, когѣд наши старѣи; Дођи кѣд нас когѣд ти жѣља.*
 кѣшто: *И ми сѣдимо винѣград, кѣшто цѣ свѣт сѣди; Свѣ је такѣ било, кѣшто ти кажем.*
 макар: *Ти му донѣси, макар се расрѣдѣ; Те му кажем, макар да ми не вѣрује.*
 неѣо: *Немѣдѣ ѣ оставиш у вѣвлицѣу, неѣо у пѣдрум; Свѣ би дѣбро било, неѣо неће ѣѣво од детѣта, неће тај сотѣна да слѣша.*
 неѣка: *Ако дѣе, неѣка дѣје; Ако ни му прѣво, неѣка ми пљѣне пѣд пѣнѣнер,*
 ни (нити): *Не смѣм ни да пијем, ни да пушим; Не пѣштује он више нити ѣца, нити маѣтер, глѣда сѣмо у ту ѣигѣву брљивѣцу.*
 па: *Сѣди на пѣнѣнер, па глѣда како младѣићи игрѣју; Јѣ ће прѣбам, па штѣ дѣ бѣг.*
 почѣм: *Ни му баш свѣ јѣдно, почѣм га отѣкаш; Смрзѣли се пѣнѣнери, почѣм у ту сѣбу не грѣјемо.*
 пошто: *Ѣни мѣж да купу штѣ и трѣба, пошто имѣју нѣваѣа; Пошто сѣм примила твоје писмо, ѣма ти иѣговѣрам.*
 сѣмо: *Свѣ ће ти дѣ, сѣмо ти лѣпо и ѣимѣ.*
 тѣк: *Чѣкамо мѣло, тѣк да ѣикне и ѣма га плевѣмо; Дѣ ни нешто, тѣк да ѣије забаѣва.*
 чим: *Ѣма крѣнемо на ораѣе, чѣм пѣкне пролѣће; Ѣн те слѣже чѣм трѣпне.*
 штѣ (штѣ): *Вѣлика штѣта штѣ ниси дошѣ; Питај га и ти штѣ не дѣје јѣдѣрѣт?*

РЕЧЦЕ

152. *Остаци некадашњих речѣа*¹⁰⁸ сачувани су и у овом говору:
 — бо: *јѣлбо, јѣрбо*
 — к: *ѣн(ѣ)ак* (и сви облици са речѣом -ка)
 — ка: *горѣка, овѣѣка, дѣлека, овѣмока, овѣѣдека, одозгорѣка, отѣѣдека, сѣдека*
 — ке: *данѣске, јѣтроске, сѣноѣке, ноѣѣске, вечерѣске, пролѣтоске, лѣтоске, јѣсенѣске, зимѣске, реје и зимѣска*
 — м: *вѣѣем, зѣјѣдном, зѣјном, пѣслем*
 — ма: *вѣѣма*
 — н: *дѣклен, пѣслен*

¹⁰⁷ *Исѣо*, стр. 650; Павле Ивић, *О говору Галиѣољских Срѣа*, стр. 393.

¹⁰⁸ М. Стевановић, *Сѣвремени*, стр. 396.

- на: *горѣна, довдѣна, доклѣна, ддлена, кадена, овѣмона, овудена, одозгорѣна, одоздблѣна, отудена, пдс(л)ена, сѣдена*
 — р: *двечер, јучѣр, навечер, овудер, одовудер, одонудер, онудер, отудер, свудер, тудер.*

У специфичности овога говора спада употреба две, па чак и три проклитике у истом облику:

ка + на: *довдекѣна, овудекѣна*

на + к: *пдсленак* (и сви облици са *на + ка*)

на + ка: *горенѣка, овденѣка, ддленѣка, овѣмонѣка, овуденѣка, одоздоленѣка, одозгоренѣка, пдс(л)енѣка*

на + ка + на: *тунакѣна*

Овде спадају и речце: *по-, нај-, -год, -годе, -годер: потѣњи, подѣбљи, најбдљи, најѣчи, дигдд, дигдде, дигддер, кадгдд, кадгдде, кадгддер.*

152.1. Речце као самосталне речи:

за показивање: *евѣ, јевѣ, ѣво; ѣто, етѣ, итѣ, јетѣ; енѣ, јенѣ, ѣно*

за изузимање: *бѣш, једїно, сѣмо*

за супротност: *међутїм*

за прецизирање: *бѣр, бѣрам, бѣрем*

за потврђивање: *дѣ, свѣкако*

за претпоставку: *валѣде, веровѣтно и веројѣтно, мѣж, мѣжда, нарѣвно*
(које су, у ствари, модалне речи)

упитне: *зѣр, зѣл, дѣл, да ли*

одричне: *не, нїт, нїти, нїпошто, немѣј, немѣјте*

Од модалних израза забележили смо *разумї се, ређе и разумѣ се.*

УЗВИЦИ

153. Узвици који изражавају лична осећања и расположења:

радост: *ао, ах, еј, ех, их, о, ој, ох, (х)оп, (х)ѣпа, (х)ѣпа — џуна*

бол: *ај-ај, арш, ау, ах, вѣј, ијѣ, ијѣо, јѣо, јо, јој*

чуђење (дивљење): *а, ај, ах, гле-гле, е, ехѣ, ехѣј, ијѣ, ијѣо, ијѣ, ијѣ, јѣ, јѣј, лѣ, лѣле, охѣ, охѣ-хо, пѣ, тфѣ, ћерѣј, (х)ѣјт, хѣј-хѣј*

страх: *ѣо, ѣу, и(х), у(х)*

153.1. Узвици за обраћање другом човеку:

дозивање: *бре, еј, морѣ, морѣј, морї*

протеривање: *дѣ, бѣш, бѣж, ѣд*

подстрек: *ѣ-рѣк, (х)ѣј-рѣк*

претња: *нѣ, ѣјде-ѣјде*

супротност: *ајѣ, ба, бѣја*

сагласност: *ахѣ, ѣхѣ, јѣс, јѣсте, јѣсте, брѣво*

инађење: *сик-сик, сѣк-сѣк*

153.2. Узвици који се употребљавају при вабљењу или терању стоке, живине, домаћих животиња:

вабљење:

свиње: *гйц-гйц, гйца-гйца*
 краве: *на-на*
 овце: *сйка-сйка, бр-бр*
 кокошке: *ти-ти, ћук-ћук, чук-чук*
 гуске: *гўс-гўс, гўса-гўса, гўси-гўси*
 мачке: *мџц-мџц, мйц-мйц, пйс-пйс*
 пса: *кўц-кўц, кўцу-кўцу*

гоњење:

свиње: *ѓц, ѓцо, хѓц*
 вола: — на лево: *(х)ѓјс, (х)ѓјс*
 — на десно: *ћѓ, ћѓ*
 — назад: *стў*
 коња: — напред: *гй, ћй, ћйје*
 — назад: *цўрик, цўрик*
 — стој: *ѓ, хѓ, пѓ*
 овце, козе: *тр, бр*
 кокошке: *йш, йша*
 гуске: *гўс*
 мачке: *пйс, шйц*
 пса: *мџри*

153.3. Ономатопеје могу бити две врсте:

а) Узвици којима се подражавају природни звуци:

падање: — на земљу: *бўп, бўф, љѓс, пљѓс, трѓс, трѓс, тўп*
 — у воду: *бўћ, пљўс*

ударање, куцање: *бўп, кўц, пѓк, ћѓк, ћўш, фљѓс, фйс, чўк*

пуцњава: *бўм-бўм, дўм-дўм*

цкрипа: *цѓ, цѓѓ, скѓѓ*

бацање: *фѓ, фѓн*

звоњење: *бѓн-бѓн, дѓнг-дѓнг*

пљување: *тфй, твй*

љубљење: *цмѓк, цмѓк*

б) Узвици којима се имитира крик животиња:

краве: *мў* патке: *мѓк-мѓк*

коња: *йхаха* гуске: *гѓ-гѓ*

магарца: *йха-йха* петла: *кукурйку*

овце: *бѓ* кокошке: *коткодѓк*

јагњета, козе: *мѓ* мачке: *мјѓу*

голуба: *гў-гў* пса: *ѓм, хѓм*

СИНТАКСА

154. Неке примедбе у вези са синтаксом овог говора даване су и у морфологији приликом анализе врста речи, иако се на то није посебно указивало.

ИМЕНИЦЕ

155. Однос једнина-множина очуван је и код именица типа: *дугме* — *дугмета*, *пйле* — *пйлићи*, *вйла* — *вйле*, *грабуља* — *грабуље*. Облик *дугмѐта* (и *дугмѐћа*) потискује из говора збирну именицу *дугмад*.

Именице *нџочаре* и *биџикле* имају и варијанте *нџочари* и *биџикли* иако се употребљавају само уз одредбе ж.р. множине: *Разбйле ми се онѐ нџве нџочаре* и: *онѐ нџве нџочари*; *Ми се покварйле онѐ нџве биџикле* и: *онѐ нџве биџикли*.

Номинатив преузима и вокативне функције.

У номинативу се налази и именички део предиката; *Она се прџји лџда*; *Кџд изуџи занџт, ће бйде тйшер*.

156. Генитив без предлога

а) *Партитивни генитив* има нормалну употребу: *пџрче лџба, тањйр чорбѐ*; *Ймамо за зйму пасуља*; *Донѐси јѐно брѐме травѐ*; *Да се напјеш лџдне вџде, бџлан да се лѐчиш*; *Дџно му џџк брџшна*.

Облици партитивног генитива м. и с. рода долазе уз глаголе *йма* и *нѐма*: *Сџма је, нѐма човѐка*; *Овџ дѐте нѐма мйра*; *Йма врѐмена, немџј се жџриш*; *Йма јѐла и пйћа колико дѐеш*, али: *Нѐма вйше нйкакви чџвек йспред кџће*.

Ови облици могу доћи и место инструментала: *Прѐно сам се на јџбуку и напунџд сам иепџве јџбука*; *Напунџд џџк травѐ*, али само: *Кџна сас мотйком*; *Бйје сас ногџма*.

б) Очуван је и *посесивни генитив*, иако има случајева да се место ових облика јављају присвојни придеви: *Жѣна тѣга човѣка није дѣшила; Колико је дугачка вѣна овѣ овцѣ; Јаја овѣ кокѣшке су крупна; Сѣстра мѣје мамѣ и: мамѣна сѣстра; Кућа мѣје стрѣне и: стрѣнина кућа; На крај сѣла; На крај месѣца.*

в) *Аблативни генитив* потискују конструкције са од: *Не бѣј се од ђца; Да те сачува Бѣг од пијѣнице, ређе и: Не бѣј се ђца.*

г) *Темпорални генитив* добро је сачуван: *Свѣке зимѣ йдемо код децѣ; Бјѣ је одѣ овѣ данѣ; Долѣзи ни свѣког лѣта.*

д) Облици генитива долазе уз глагол *се сѣгра*: *Се сѣграмо попѣкѣ; Се сѣграмо кѣчака; Се сѣграмо сакривѣчѣ.*

ђ) По правилу, објекат стоји у акузативу, ређе и у генитиву: *Пи-там детѣта*; али се каже: *Човѣка трѣба да помѣгнеш кад њѣму трѣба а не кад тѣ дѣш и: Човѣку трѣба да помѣгнеш . . .*

е) *Словенски генитив* у негативним реченицама замењен је акузативом: *Не мѣж да м увѣти трѣг.* Иначе, акузатив замењује генитив у облицима са негацијом типа: *Није имѣ дѣцу; Нѣма ниѣкаку фѣлинку*; као и у тзв. *временским* конструкцијама: *Није имѣ врѣме; Бјѣ је тѣ дѣго врѣме*, али и: *Није имѣ врѣмена, Бјѣ је тѣ дѣго врѣмена.*

ж) Уз *евѣ, етѣ, енѣ* често долази енклитички облик *га*: *Евѣ га йва; Енѣ га плѣг; Евѣ га кѣм; Евѣ га йде.*

156.1. Генитив са предлозима¹⁰⁹

до: *Вѣди му се крѣпа до крѣпе; У њѣше сѣло стој кућа до куће.* Никада се не употребљава за изузимање, у таквим контекстима долази *ѣсим сѣм*: *Не вѣли ниѣкога ѣсим њѣ; Нѣк йду свѣ сѣм њѣга.*

из: *Кад изѣђу из црѣве прѣђу кроз сѣло; Трѣву извѣдимѣ њѣпоље из винѣ, града.* Предлог *из* дозали и у конструкцијама: *из мржњѣ; из не-пакњѣ; из грѣшке.*

прѣко: *Бѣло ми прѣко рукѣ; Прелетѣла ти врѣѣна прѣко комѣна.* Често долази уз речи које значе годину, месец, дан, доба дана и или ноћи, годишња доба: *Свѣ шѣљу дѣцу прѣко лѣта на сѣло; Сѣушимѣ мѣсо да ймамо прѣко зимѣ; Не ложѣмо вѣтру прѣко нѣћи.* Овај се предлог избегава при изражавању неке радње која се врши посредством некога или нечега. По правилу ту долазе предлози *на* и *по*: *Послѣ ни на пѣшту; Поручѣѣ ми по сѣну.*

рѣди (само у смислу „због“): *Није дошѣ рѣди тѣбе.* Најчешће га замењује предлог *због*: *због тѣбе; због ђца; због децѣ.*

код: *Йдемо код њѣше сѣстре.* Забележен је и место предлога *у*: *Јѣ сѣм једѣнац код мајѣке*, и место предлога *к(а)*: *Дѣђи код мѣне.*

Нормална је употреба и предлога *без* (*брез, през*), *ван, йзван, сред, насрѣд, усрѣд, посрѣд*, али нема предлога *мимо* и *среде*.

¹⁰⁹ Милѣка Ивић, *Сисѣм йредлошких консѣрукција у срѣскохрѣвѣјском језику*, ЈФ XX, стр. 143—145.

Генитив са предлогом *с* означава место од којег се неко или нешто одваја: *Скйно се сас јџбуке*. Каже се: *С онџ страну*, а нипошто са акузативом: *С ону страну*.

Чести су облици генитива у конструкцијама типа: *једнога до другога*; *једнога за другога* према облицима: *једно до друго*; *једно за друго*.

157. Датив без предлога

а) Чува своје основно значење *намене, користи, штете*: *Тџ ћу онџсем сйну*; *Узйма крџдом из нџше куће и свџ дајџ џу и мџтери*; *Помџли се бџгу*; *Свџ рџди сџмо да наџди комййју*.

б) Забележили смо и примере *присвојног датива* код енклитичких облика заменица типа: *Прџсти му мџли*; *Ми бџлесна мџма*; *Ми дошџ тџта*. Иначе, у оваквим контекстима место енклитичких облика личних заменица долазе присвојне заменице: *Њигџви прџсти су мџли*; *Њџзине џчи су плџве*; *Мџја мџџа сџстра се удајџ*; *Мџја мџма је бџлесна*.

Посесивни датив сачуван је и у примерима типа¹¹⁰: *Тџ је сйн онџм Јџви*; *Овџ су кџњи онџм Йви*; *Ўмро је џтаџ онџм Йви*; *Овџ је сйн онџј мџџој сџстри*; *Јџш прџшле гџдине Јџви се џдала девојка*; *Пропџ кџњ Йви*. Ипак долази генитив у облицима: *Тџ је сйн онџга Јовџ*; *Овџ су кџњи онџга Ивџ*; *Ўмро је џтаџ онџга Ивџ* итд. а такође и: *Овџ је нџше Софйје сйн*; *Ўмрла Бџжџна, девојка Софйје Мартџчинове*.

в) Осим примера *йдем кући* нема других потврда датива циља и кретања без предлога. Али, ни овај пример није поуздан; овде се облик *кући* осећа као прилог.

г) Сачувани су облици датива за изражавање неке унутрашње потребе или жеље: *Пйје ми се и: Ми се пйје*; *Спџва ми се и: Ми се спџва*; *Шџта ми се и: Ми се шџта*; *Ми се штџца, нџки говџри за мџне*.

157.1. Датив са предлозима

Датив циља и кретања увек долази са предлогом *према*, а врло ретко са предлогом *к(а)*: *Повџко се прџма пџнциеру*; *Гџрни га више прџма зйду*. Сасвим је обично да се место ових конструкција јавља генитив са предлогом *код*: *Йдем код нџзинога џца*; *код џџктора*; *код нџзине мџмџ*.

Забележили смо и пример: *Дџћи кнџћи*, али се овде *кнџћи* осећа као прилог.

158. Акузатив без предлога

а) Долази са глаголима типа *направити, оправити*: *Ге те опрџјим мџјстора*; *Оћеш да т опрџјим зџта*; *Јџ ће напрџјим човџке од тџбе*.

б) Чувају се облици *темпоралног акузатива*: *Нџма те цџлу нџћ*; *Свџки џџн рџди*.

в) Иако у говору има облика типа: *фџрт трџсе рџку*; *фџрт мџџа главу*, чешћи су облици инструментала: *фџрт трџсе сас рукџм*; *фџрт трџсе сас глаџм*.

¹¹⁰ А. Белић, *Дијалекти*, стр. 335—338.

г) Уз глагол *сметати* објекат је у акузативу: *Он те смѣће*; а и: *Бѣ те пѣта кѣј*.

д) Каже се: *ме стрѣ, те стрѣ, Нѣ те срамѣта; Нѣ ме срамѣта*.

ђ) Уз негацију именица чешће долази у акузативу него у генитиву: *Нѣмам плѣјвез; Нѣмам сѣстру; Нѣмам мѣму*, али: *Пѣс да не кѣжеш да нѣмаш срѣће* нормалније је у говору него *Нѣмаш срѣћу*, као и *Нѣмаш пѣмети ни за бѣњ* према: *Нѣмаш пѣмет*.

158.1. Акузатив са предлозима

а) Знатан део српских говора¹¹¹ зна за поремећени однос падежа места и падежа кретања уз предлоге за место. Ова се појава, углавном, приписује страном утицају. У случају ГР то би био утицај румунског језика¹¹².

Иако се, на пример, српски говори у Румунији налазе у истим лингвистичким условима, иако носиоци свих ових српских говора говоре и румунски, ова је појава позната само оним говорима који су пореклом из јужне Србије. Свакако да то није случајно. Зато и сматрамо да је оправдана теза према којој се ово „дугује оном старом романском слоју који је некада живео у источној и јужној Србији и суседним областима“¹¹³. Румунски, албански или грчки утицај могао би допринети да се ова појава не само одржи већ и прошири. Можда би интересантно било да напоменемо и то да је говор Карашеваца једини нама познати говор тимочко-лужничког типа у коме је падежни систем остао неокрњен, иако се помињу на територији данашње Румуније још од самог почетка XIV века¹¹⁴.

У случају ГР не можемо говорити о колебању у изражавању падежа места и падежа кретања већ о скоро потпуној замени локатива облицима акузатива. Ова хомонимија не односи се само на обележавање места већ и на остале функције локатива. То значи да, иако су синтактичке разлике између акузатива и локатива углавном сачуване, морфолошки преовлађује акузатив и у локативној функцији, нарочито са предлозима *за, на, у*, са облицима глагола *бити*, осим предлога *по*, који долази уз локатив: *Прѣча за дѣца; Рѣди на тѣван; Живѣ у Рѣдимњу*, али: *Удѣрѣ се по глѣви; Нѣ ми по вѣли; Лѣта по сѣлу* и сл. Из тог се разлога предлог *по* потискује и из оних конструкција где би требао доћи уз акузатив, те је обичније рећи *Отишѣ за дѣца* него: *Отишѣ по дѣца; Дошѣ сам за тѣбе* него: *Дошѣ сам по тебе*. Према томе, изгледа да је предлог *по* специјализован за локатив, осим, разуме се, у дистрибутивној функцији: *Појѣли су по јѣну крѣшкѣ; Попѣли су свѣки по јѣну чѣшу; Скутѣла лѣј по лѣј, да се одѣне*.

Нисмо забележили ни један случај употребе падежа места место падежа правца (што је специфично за српске говоре у околини Темишвара и Арада).

¹¹¹ Павле Ивић, *О говору Галићкољских Срба*, стр. 323.

¹¹² Павле Ивић, *О говорима Баната*, стр. 153.

¹¹³ Иван Поповић, *Историја*, стр. 134.

¹¹⁴ Emil Petrovici, *Graiuл caraşovenilor*, str. 145—154.

б) Извјесна колебања постоје у употреби инструментала са предлозима *за, међу, под, крај, над, пред*. Осећа се продирање облика акузатива. Каже се: *Шта фјурт трчи за тебџм* и: *Шта фјурт трчи за тебе*, али само: *Трчи за овџдм*; *Међу нџма нџма свџђе* и: *Међу нас нџма свџђе*. Забележили смо само: *Седи крај врати*; *Седи крај зџта*; *Завуко се под катију*; *Сакрјд се под дџске*; *Савила се над бундр*; *Бјд је пре мџне*; *Нџма нџкаки кџмен пред кџћу*; *Немџ да стојџш пред врати*.

в) За *акузатив* намене употребљава се предлог *за*: *Лџнац за мџко*; *Вџдро за вџду*; *Кџва за свџње* и *Кџва свиџџма*.

г) Каже се: *За нџшта се посвџђали*; *Нџсу се споразумџли за нџвац*, ређе се употребљавају конструкције са *око* типа: *око нџчега*, *око нџваца*.

д) Уп. примере обележавања неправог објекта: *Не дџђ нџшта на џца*; *Нџсам нџкако зџдовољан на сџна*; *Расрџд се на нџздеу мџтер*.

ђ) У неким примерима облици акузатива са предлогом *под* могу имати начинско значење: *Мџ кромпџре сџјемо или под плџг или под мо-тџку, кџко кџј мџже, мџ нџмамо машину за тџ*.

159. Инструментал¹¹⁵ без предлога сусреће се у конструкцијама које на неки начин обележавају место: *Ишли смо сџмо путџм*; *Спуштџли смо се путанџџдм*; *Плакала ми дџца цџлим путџм*, али: *Дџре се по сџлу*; *Цџ дан сџрџ по сокаку*.

У ситуацијама у којима бисмо очекивали да инструментал буде део предикатске синтагме, налазимо акузатив¹¹⁶: *Немџ ме прџјши будџлу*; *Немџ ме прџјши прџстога*.

159.1. Инструментал са предлозима

а) Социјативни инструментал¹¹⁷ и инструментал оруђа и средства увек се употребљава са предлогом *с* (и његовим варијантама), као и прави инструментал: *Пише сас лџвом рукџм*; *Фџрт клима з глџџдм*; *Гребуљ сас гребуљом*; *Накџтиџо се сас ружмарџном*; *Дошџ је сас лађом*; *Разговџра сас комшијџм*; *Тџ мџра свџ да сџџдим с родбџном и с мџјим деџџма*.

б) Место *по* (+ локатив) долази *за* (+ инструментал): *Пошџ је за тџџјим тџџгом*, али само: *Нџка бџде по тџџјџ вџли*.

в) Предлог *за* долази само уз глаголе кретања: *Иде за менџм*; *Трчи за џџом*; *Ишџ сам за овџџма*, али чим дође уз глагол мировања, замењује се предлогом *џза* и облицима генитива место инструментала: *Кџј шатџће изџ вџће иза кџће*; *Кџд се сџграмо сакривџџ, се сџкрџемо иза вџшке*.

г) У реченицама са удвострученим прилогом *међу* нема облика инструментала већ само генитив¹¹⁸: *Код гвојздџне џуприје међу Рџдимџе и међу Пожџне*; *Бџли кџмен је на пџлак пџта међу Рџдимџе и међу Орџвџце*; *Нџма нџшта међу нас и међу вас*, ређе и: *Међу нџма и међу вџма*.

¹¹⁵ Милка Ивић, *Значења срџскохрвајској инстрџментала и њихов развој*, Београд, 1954, стр. 30—52.

¹¹⁶ *Иџџо*, стр. 147.

¹¹⁷ Берислав М. Николић, *Сремски џовор*, стр. 366.

¹¹⁸ Павле Ивић, *О џовору Галиџољских Срба*, стр. 353; Душан Јовић, *Трџвџнички џовор*, стр. 171.

160. Локатив се гради само са предлогом *по*:

Удђрјо га по ндги; Одмђра се по кући; Изђише су му сѣдне крѣсте по глави; Да се не изгуби крѣва по овдј мдгли; Залутѣ кѣ магђрац по мдгли; Залѣма кѣ крѣва по кукурђузу; Нашиѣ се по туђи жѣни.

Примери за временско значење: *Тѣ је било по Божјићу; Дѣцкан ће биде да насѣдимо кѣчку по Ускрсу.*

Осим она два примера са предлогом *о*, које смо навели у § 46., и конструкције у *реду*, друге предлоге с локативом нисмо забележили.

Већ смо напоменули да је у овом говору акузатив преузео већину функција локатива (в. § 157.): *Обѣси тѣ за јѣксер Притоведѣла ми за Радѣјка; Дѣћи ако мѣжеш за завѣтину.*

ЗА Ч

161. Добро је очувана употреба *личне заменице* другог лица *ви* за ословљавање појединца чак и код старијих Радимаца када се обраћају млађим, али „школованијим” од њих, а да не говоримо о млађим непознатим особама. По правилу, неће се чути заменица *ти* када се млађи обраћају старијим, а скоро никада ни у обраћању родитељима или ближњој родбини.

Иако нисмо бележили разлике у употреби заменица у синтактичким функцијама у односу на стање у књижевном језику, има у ГР неколико специфичних појава, од којих наводимо следеће:

а) За изражавање посесивности место заменице *свој* долазе при-својне заменице дотичног лица: *Сваки сас нигдвом срећом; Дѣшла ми сѣстра сас нѣјзиним дѣцѣма; Фѣла бѣгу, ймамо нѣшу кућу; Отшиѣ је саш нигдвим дѣом на ваѣшар; Јѣ ћу с мѣјим сѣном да подрем сѣѣ.*

б) Место повратне заменице *себе*¹¹⁹ долазе облици личне заменице: *Ми смо нѣма спремили дрѣва за зѣму.*

в) Следећи примери потврђују употребу плеонастичког *га* у функцији појачања и у вези са *дѣ*: *Дѣ га Йѣва? Дѣ га Миѣлан? Дѣ га дѣте? Дѣ га кѣмен? Дѣ га ѣѣк?*

г) При употреби енклитика и речце *не* постоје две могућности: *Не ти га дѣм* и: *Ти га не дѣм.*

д) И овде је сачувана навика да сваки члан домаћинства употребљава посесивну заменицу *мој* место *наш* за оно што припада свим члановима породице: *Мѣје кокѣшке слѣбо нѣсиду; Мѣје се сѣѣ дѣце ојѣгњиле; Нѣко нѣма кѣње кѣ мѣје.*

ђ) Релативне реченице почињу заменицама *штѣ, кѣј (кѣј)*, којѣ: *Овѣ су онѣ штѣ су питѣли за ѣс; Онѣ је жѣна кѣјѣ је бѣла код нас.*

е) Односна заменица *чи(ј)и (нѣчи(ј)и)* има облике за сва три рода јѣднине и множине.

¹¹⁹ Павле Ивић, *О говору Галићољских Срба*, стр. 359.

ж) У инструменталу се употребљава *с ким(џ)* и место *с чим(џ)*: *С кимџ запржјајџи пасуљ? С кимџ ће пџкрјеш кућу, дал сас фџлицованом или сас џбичном ћерамџдом?*

з) Већ смо напоменули да се у овом говору, по правилу, удвајају личне заменице: *Мџне ме боли глава; Тџбе те боли глава; Ме боли глава мџне; Те викали тџбе*. Ово удвајање не мора бити обавезно ако се употребљава енклитички облик: *Ме болџла глава; Те викали* (за прошлост); *Ме боли глава; Те вичу* (за садашњост), док се за будућност може употребљавати било само дуги, било само кратки облик: *Тџбе ће боли глава; Тџбе ће вичу; Ће те боли глава; Ће те вичу*. Дуги се облик такође може употребљавати без енклитике у конструкцијама у којима се посебно жели истицати лице о коме се говори у дотичној реченици: *Тџбе боли глава; Тџбе викали*, односно: *Тџбе болџла глава; Тџбе вичу*. Али, у говору се срећу и облици: *Тџбе ће те боли глава; Тџбе ће те вичу; Ће те боли глава тџбе; Ће те вичу тџбе*.

и) И овде постоји конструкција *ми с тебџм*: *Ми с џебџм смо родбџна; Ми с тебџм ће дџмо; Ми с тебџм нџма да се кџрамо* итд.

ПРИДЕВИ

162. Облици неодређеног вида у Нјд могу доћи и место облика одређеног вида: *Ўзми онџ црн шешџр; Опџри дџашка онџ бџо чџршав; Да појџмо прво онџ стар лџбац, па пџсе овџ свџж; Шта је тџ онџ стар чџвек?*

Одређени облици јављају се у блокираним синтагмама (§ 86.1), ређе у слободно склопљеним синтагмама: *онџ мали чџвек*, затим у надимцима: *Мартуџчинови, Рибачџви*, код топонима: *Дубџки пџток*.

И овде се, по правилу компарација врши са *него* уз облике номинатива¹²⁰, а ређе и са *од* уз облике генитива: *Бџли је нџго дн; Бџље нџшто нџго нџшта; Ўма више нџго ми; нџго ја; нџго ти; нџго џтац* и тд., *Бџли је од мџне; Ўма више од нас; од тџбе; од џца* и сл.

ГЛАГОЛИ

163. У ГР најчешће се употребљавају три главна времена индикатива: *презент, перфекат* и *футур I*. Од осталих времена овог начина чувају се, али се ретко употребљавају, још и *футур II* и *плусквалперфекат*, а од *аориста* и *имперфекта* има само слабих трагова.

Повратна заменица *се* употребљава се и у контекстима следећег типа: *разговџрамо се; причамо се; шџтамо се; Отишиџ да се избљџје; Дн се бљџје најџље; Шиџа се зџваши?*

И најзад, инфинитив је замењен конструкцијом *да + презент*: *Прво ће да бџремо кукуруз, пџс ће да посџчџмо тулузину, ће да повџжемо снопџве и ће да прџјимо кџпе*.

¹²⁰ Бранко Милетић, *Извешџај о исџиџивању џвора северноџ Банџиџа*, Гласник Задужбине Саре и Васе Стојановиџа, VII, стр. 34.

163.1. Код помоћних глагола заслужују пажњу следеће појаве:

Изостављање кратких облика помоћних глагола, осим оних за друго лице јединине и множине: *Деца имала њину кућу; Ту бјд неки чдвек; Тд д обѣре свд; Леђа ми све мѡкра, сам гдла вѡда; Нѡс ти јѡко мѡли, па затим: Дѡбро дошѡ! Дѡбро стѡго!*

Копула се може испустити и у зависним реченицама: *Да је дошѡ на врѣме, не би изгубјѡ вѡз и: Да дошѡ на врѣме, не би изгубјѡ вѡз.* Ова је појава много чешћа у упитним и негативним реченицама: *Кѡжи, кѡко је било? Кѡжи, кѡко било? Дѡ ти мѡма? Штѡ ти дѡно? Немѡли људи нѡваца; Нѡзнали штѡ да рѡдиу, иако се могу чути и конструкције: Дѡ ти је мѡма? Нѡсу имѡли људи нѡваца итд.*

Место бѡде могу доћи облици садашњег времена глагола *јѡсам*: *Нѡка ви је жѡво и здрѡво; Нѡка је такѡ кѡко ти кѡжеш; Да си ми жѡв и здрѡв сѡнко; Да сам жѡв и здрѡв, па ћу свѡ д ураѡим.*

164. *Презент*, као што је познато, обележава садашњост која може, али не мора, бити врменски одређена. Та се садашњост у извесним условима може поновити, што значи да се, осим садашњости у правом смислу, његови облици могу односити и на будућност, и на прошлост: *Знѡм да свѡке недѡље идем у цркву, а за тѡ врѣме тѡдј дѡда иде у бѡрт; Йма већ дѡве гѡдине кѡко не пије и не пуши; Ми с изуѡамо, па изгѡцамо блѡто, дѡнак мѡтемо у фѡрме, нѡбјемо дѡбро и прѡтуримо, тѡ је цѡгла. Она се сѡуши, се печѡ и пѡсе зѡдамо саш нѡм; Од ланѡ иде у шкѡлу; Фѡрт иде у шкѡлу; Не појѡ дн тѡ сѡм; Код нѡс ујесен пѡда мѡго кѡша, а зѡми йма дѡста снѡга; Чѡм се вратѡш, дѡђи код мѡне; Кад дѡђе зѡма, све овѡ пропѡне; Чѡкај морѡј, сѡд ми плѡћамо, а ако дѡте јѡш да пијемо, плѡћате вѡ; Такѡ је на вѡшар, штѡ нађеш, тѡ кѡпиш; Данѡске остѡнемо одѡ, а сѡтра идемо код тѡбе; Јѡ се удајѡм за нѡга, а свѡт нѡка кѡже штѡ дѡе; Кѡд ми дѡђеду унѡке свѡ ми орѡсе покѡпѡду сас тѡвѡна.*

Још неке напомене у вези са презентом:

а) У ГР шируку употребу има тзв. историјски презент: *Глѡдам и кѡко узѡмаду ѡакѡве и кѡко и нѡсѡду у воденицу; Прѡскѡчим плѡт, па уђѡм у ѡмбар и напуѡним тѡрбу.*

б) Прошлост се лако може уочити у дијалогу:

Седѡм пѡре Дуѡава, а неки вѡче из врѡка, кѡже: Штѡ рѡдиш тѡмо, мрѡј? Кѡпам се, кѡжем, штѡ да рѡдим, одмѡрам се. Па зѡшто се кѡпаши гѡ? А јѡ му дѡма одрѡжем: Штѡ се тѡ тѡбе тѡче, Дуѡав није тѡдј.

Јѡ кѡжем кѡлнеру, глѡ, ушѡ ти пѡлац у мѡју чѡрбу. Нѡкти му црѡни кѡ гѡр. Знѡш штѡ ми дн кѡже? Не мѡри ништа, кѡже, није овѡ бѡш јѡко врѡла чѡрба. А мѡне дѡма мѡка вѡћа, кѡпу ми се уста, црѡва да избљѡјѡм.

Седѡмо под трѡшњу и тѡрамо инѡт јѡдан дрѡгѡм. Он неђе, неђу ни јѡ дѡм на трѡшњу, а јѡли би. Прѡпне се дн, па је и јѡ, мѡне не трѡсѡ. Јѡ му кѡжем, овѡ трѡшња йма црѡе. Нѡка йма, кѡже, црѡи се не трѡжѡду док се не нарѡниш трѡшања, пѡсе мѡж да и вѡдиш, ни те брѡга за црѡе, и такѡ си сѡт, неђе вѡше да јѡш трѡшње.

в) У дијалогу се често користи друго лице за изражавање радње коју врши говорно лице: *Знām како да стигнем до кладенца; прво уватиши нѝз брег, пдсе се спустиши лѐво на пољану, и дма тѹ је кладенац, дма га видиши чѝм сѝђеш ѝспод бѹкве.*

г) Када футурске енклитике и облици презента изражавају футур, речца да између њих није обавезна: *ће дѐм; ће радим; ће пѐвам; ће самѐљем* и: *ће д идѐм; ће да радим; ће да пѐвам; ће да самѐљем*, а ред речи је увек такав. Када се у оваквим структурама убацује се, због нагомилавања језичких средстава, обично се испушта да: *ће се пдбу; ће се нпју; ће се растдву.*

Речца да може изостати и из одричних облика императивне синтагме за 3. л. једине и множине: *Немдј зафркаваши; Немдј ми лажеси; Немдј затрпате јако.*

д) Облици гномског презента: *Зрно по зрно, погача готдва; Сѝт глѐднем не вѐрује; Тѐшко ногѐма дѝ нѐма глѐвѐ; Док дѐте не заплѐче, мама му не дѐ да сѝше; Јѐ га крстѝм, а он . . ., Бѐг знѐ дѐл ће живѝ; Пѝѐто лѐје. вѐтар ндси; Иде врѐме, ндси брѐме; Дѝ стѐне, тѹ пѐне; Дѝ пѐне, тѹ остѐне.*

ђ) Презент у обележавању пасива: *Прво се шѐраду јѐја, печѐ се печѐње, скѹва се рѹчак, сѹпа и свѐ, ѝде се у цркву и пдсе се рѹча, а други дан Ускрса се ѝде на грѐбље; Каљѐве кошѹље се испѝреду двѐрѐт; Код нас се јдш спѐва по дѹшек.*

е) Императив може бити исказан облицима презента уз везу да + се: *Да му се кѐже свѐ; Да му се кѹпи ндво одѐло; Да му се опрдсти*, као и: *Оћу прво да ми се дѐ штѐ је мдје, па ће дѐм; Прво да ми се помдгне, па пдсе да ми се зактѐва.*

ж) Облици презента присутни су и у питањима типа: *Оћемо? Признајѐш да си крѝв? Мајсторе, дѐл данѐске радѝши? Мджемо?*

165. *Перфекат* има два облика, један идентичан књижевном, а други без помоћног глагола.

а) Нормални облици перфекта обухватају сва лица једине и множине и, по правилу, потискују остала прошла времена. Код Радимаца обично на првом месту долази копула, па затим глагол: *је учјд; је радјд; сам вѝдо; сам рѐко*, а не искључују се ни обратне структуре: *учјд је; радјд је; вѝдо сѐм; рѐко сѐм* итд.

Код одричних облика спона је укључена у не: *Ни нѐ ме брѝга* у ствари је *Ни ни + је (> не) ме брѝга; Нѐ ме пѝтѐла.*

б) Перфекат без облика помоћног глагола, као економичнији облик, распрострањенији је у овом говору, нарочито у причању: *Ка дошд на крај сѐла, није знд дѝ се налазјо; Мѐј мѹж отишѝ у лѐв јдш прѐ здре; Отѐро мѐј сѝн кѐња на пѐшу и седѐ тѐмо цѐ дан; Акуз удѐрила звѐдна трѝрѐт, ѹмро мушкарѐц, акуз сѐмо двѐрѐт, ѹмрла жѐнска; Иди да видиши кѹд отишѝ тѐј свѐт; Рѐкла твѐја мама да дма дѐђеш; Он причѐ да вѝдо мѐне у твѐј винѐград; Намѹчила се сирѐта, трѝ детѐта сѐма одрѐнѝла, трѝ старѐца сѐма сарѐнѝла; Од толѝке брѝге иштѹкла сирѐта; Мѝ отѐрали*

сина у рѣт; Му љмрла мѣма, ѡтац му погѣно, остѡ сорѡче; Нѣко не издѡјѣ штѡ причѡли за тѣбе.

Овакве се конструкције сусрећу и у испољавању жеља: *Жѣве бјѡ!*; *Нѣка му лѡка зѣмља*; па затим у поздравима: *Дѡбро те нѡшо*; у клетвама: *Црѣкла да црѣкнеш, дабѡгда; Не мрѡдла, ако те лѡжем; Пуко грѡм у тѡдја црѣва; Осушѣла му се рѣка, дабѡгда.*

в) Два реда глаголских придева стварају овакве конструкције: *Имѡла, немѡла патѣцѡнѡ, сѡс мѡра да кѡвам; Имѡла, немѡла врѣмена, рѣчак мѡра да скѡваш; Умѡла, н умѡла, трѣба да прѡбаши; Мѡгла, не мѡгла, трѣба д урѡдиши.*

166. *Имперфекат* је замењен перфектом. Неке остатке овог облика забележили смо у примерима: *Не бѣше тѡ; Да бѣше дн, не би се нѣшта дѣсило; Бѣше дѡбар чѡвек, бѡг нѣка му дѡшу прѡсти; Кѡко се дно зѡдше тѡдј дѡда?* Природније је за овај говор да се каже: *Нѣје бјѡ ту; Да је бјѡ дн; Бјѡ је дѡбар чѡвек; Кѡко се дно зѡд* итд.

167. *Аорист* је такође замењен перфектом. Неке примере са остацима аориста донели смо у § 118.2. Овде бисмо само напоменули да је и у овим примерима нормалнија употреба перфекта: *Отац му се разѡлѡ и ѡмрѡ; Дал ј отѣишла Марѣца?* итд.

168. *Плусквѡмперфекат* није још сасвим ишчезао, мада се његови облици ретко сусрећу у обичном говору. Замењен је, као и сва остала прошла времена, перфектом. Сачуван је уз временске реченице: *Кѡд је дн дошѡ да ме вѣкне, јѡ сѡм се већ бјѡ дѣго; Кѡд је пѡчѡла кѣша, јѡ сѡм већ бѣла извѣјала пасѡљ; Кѡд сѡм се женѣѡ, бјѡ сѡм свршиѡ вѡјску.*

169. У *футуру I* глаголска енклитика, која је обично иста за сва три лица једнине и множине, долази на прво место: *ће да идѡм и: ће д идѡм; ће да радѣм; ће да чѡкам.* Речца да може изостати: *ће дѡм, ће радѣм; ће чѡкам.*

Примере презента у функцији футура донели смо у § 164. Да наведемо и ове: *Ако се не вратѣ? Ако подѣгнеш; Ако погѣне; Дѡђи ѡко мѡжеш; Кѡко дѣеш, такѡ радѣ; Ако дѣеш, дѡђи.*

Доносимо примере историјског футура: *Бѡба ће да чѡшља, мѡма и јѡ ће да предѡмо, пѡсе зѡјно ће да снѡјемо; И дѡнак ће кѡм да кѡже; Сѡ ћу да скѡкнем у штѡлу, па ћу да нарѡним мѡрѡу; Сѡ ће дѡђе врѣме д ѣде кѡћи.*

Облици футура са *ѣма, трѣба, мѡра* изражавају извесну сигурност извршења глаголске радње, што се не би могло рећи за конструкције са *ће*, иза којих, као да се очекује нека условна допуна: *ће ти дѡм (ако . . .); ће дѡђем (ако . . .).*

170. *Футур II* сачуван је у говору, али се осећа извесна тенденција његове замене облицима футура I: *Чѣм се будѡш вратѣѡ, дѡђи код мѣне и: Дѡђи код мѣне, чѣм ће се вратѣши; Кѡд будѡш побрѡ, мѡжеш дѡма и да посѣјеш и: Кѡ ће подрѣш, мѡжеш дѡма и да посѣјеш; Ако бѣде мѡго и: Ако ће мѡже; Ако бѣде стѣго и: Ако ће стѣгне; Ако бѣдемо нѡшли и: Ако ће нѡђемо.*

171. *Потенцијал* обележава модалност свим својим облицима: *би ишђ; бјђ би ишђ; би тђ д идђм.*

Архаични облици са *би* (који долази код свих лица јединице и множини) могу имати две варијанте, јер им је ред речи слободан: *би ишђ* и *ишђ би*.

У говору постоји широка употреба потенцијала у иреалним кондиционалним реченицама: *Тђ да ме бије, ал ни ме стђго; Јако бјђ бђлесан тђ да ѓмре; Тђ да погђне, да дрво није пђло с друге странђ,* па затим: *Да би сђмо тђ да ѓдем, ђма би мђго да крђнем на пђт; Да ве стђго, бјђ би ве измлђтјђ.*

И најзад, да напоменемо да се и у овом говору јавља конструкција са нијансом „замало“: *Лучђр сам тђ да ѓмрем; Бјђ сам готђв сђнођ да ѓмрем; Кађ га чђ, тђ да пђкне од јђда.*

172. *Императив* изражава заповест, молбу или жељу, што зависи од интонације; акценат врши семантичку диференцијацију облика императива: *Дђј мђло вђна; Дђђи сђде* према: *Дђј мђло вђна; Дђђи сђде.*

Место облика за 1. л. множине долази конструкција са *да* + *ѓре-зент*: *Да ѓдемо; Да бђремо; Да чђкамо; Да пђтамо; Да ѓскамо.*

Да наведемо примере употребе историјског императива: *А ђн ти га шчепђ, па ѓдри и ѓдри; Отђ му из рукђ, па бђгај колико га нђге држђду; Ушла мђрва у кукђруз, а ми држ одђвут, држ одђнут, па истђрамо сђђ напоље, да не ники не вђди, па пђс бђж ђи знђи; Трч одђвут, трч одђнут па га опкђлимо.*

Императив се сусреће и у разним фразеолошким конструкцијама типа: *Сђчувај Бђже и склђни; Помђзи Бђг (: Бђг ти помђго); Дђј Бђже, срђће и здравља; Бђже помђзи свђкем, па и мђјим деђма;* па затим у псовкама: *Ѓди, мђјку ти; Пђзи, Бђга ти.*

Негативни императив са *не* гради се само од несврћених глагола: *Не чђкај; Не врђај; Не чђкај; Не пђтај.* Негативни императив са *немђј, немђјте* може се градити и од сврћених глагола: *Немђј ђ упђлиши вђтру; Немђјте да га дочђкате; Немђјте да га испрђтите,* али и *Немђјте да га прђтите.*

Често се са *нђка* појачава негативни императив: *Нђка, не сђпај вђше; Нђка, не пђчи вђше.*

173. *Глаголски придев* радни нема посебних синтактичких особина, осим напомене да се не претвара у неправу придеве.

174. *Глаголски придев* трпни врши атрибуцку функцију или се користи као именски део предиката. Често постаје неправи придев: *рођђни брђт, рођђна сђстра; учињђна кђжа; скуван пасђљ; убијђна тђца,* али нисмо забележили: *рођђна мајка; рођђни отац, венчани кум,* јер су *отац* и *мајка* увек „рођђни“ (иначе се каже *ђчув* и *мђђија*), а кум је увек један те исти и при венчању и при крщтењу, пошто се кумство преноси од родитеља на децу.

Ови се облици могу претворити и у неправу прилоге: *ђн је убијђн и од тђца; Сђђи намрђштен, ко да му нђки ѓмро.*

Од глагола *гњести* сачувани су облици: *гњџав лѣбац, гњџава по-гаџа, гњџаво тѣсто*, као и: *ће се угњѣта, ће се угњѣтаду, ће се угњѣтају* и сл.

175. Глаголски прилог *садашњи* никада се не употребљава самостално. У придевској функцији забележили смо га само у примеру *идући нут*.

176. Код прилога (в. § 143 и д.) прегледали смо све категорије ове врсте речи. Овде ћемо само напоменути да прилог *куд(е)* може имати и значење „камо”, и да место прилога *тада* долази *дн(д)ак*: *Куд су одвѣли ону децу? Куд сте кренули? Ку ћеш? Ку до Бѣг: Сиграли смо се на нут до увече, а кад се смркло днак смо решили да идемо да крадемо лубенице; Нисмо ни знали да тамо има житар, днак смо тек примѣтили, и беж из бѣстана.*

ПРЕДЛОЗИ

177. Већ смо напоменули да говору Радимаца није страно удвајање предлога, али само у конструкцијама типа: *Трч до на крај сѣла; Угурд буре до у виндград; Прѣпо се до на вр јабуре; Прѣпо се до на вр брѣга; Стигла је вѣда до код мене.*

Предлог *чѣло* употребљава се само уз именице *глава, нога* и *астал*: *Било ти чѣло главѣ; Лѣго ми чѣло нога; Кум седѣ чѣло астаѣла.*

Предлог *код* уз глаголе кретања тражи генитив: *Чѣсто одлази код тетке*. Генитив тражи и предлог *через*: *через њѣга; через жѣне; через деџа.*

ВЕЗНИЦИ

178. Везници *и, на* могу доћи један место другог: *Дођи и ће вѣдиш; Дођи на ће вѣдиш; Остаѣви и ѣди; Остаѣви на ѣди; Ћути и слушај; Ћути на слушај.*

Иза *док* и *доклѣ* речца не није обавезна: *Чѣкај док не дође* и: *Чѣкај док дође; Треба да брѣнемо за пѣлиће док не порѣстѣу маѣло* и: *Треба да брѣнемо за пѣлиће док порѣстѣу маѣло; Чѣкај доклѣ не донесѣ* и: *Чѣкај доклѣ донесѣ.*

Место *штѣ* никада не долази да: *Расрдѣд се на мѣне штѣ нисам мѣго да дођем; Смѣјали се од мѣне штѣ сам се уплашѣо.*

Постоје облици *дал* и *да ли, јел* и *јели*, али *ли* никада не долази само. Сужавање употребе облика *ли* запажено је и у *ако ли*, којег нема у говору, већ само *ако*.

У обичном говору асиндетске конструкције долазе доста ретко без *и*: *Кѣзд мами, тѣти, свѣма; Викѣ децу, родѣтеље, комишѣје; Ума тамо сѣра, кѣбасѣца, лѣба, на јѣћи*, али би за ГР нормалније било: *Кѣзд и мами, и тѣти, и свѣма; Викѣ и децу, и родѣтеље, и комишѣје; Ума тамо и сѣра, и кѣбасѣца, и лѣба, на јѣћи*. Ово се *и* никада не испушта између саставних реченица.

У примерима типа: *Долazi а један, а други; Иска а оvd, а онд; Тражи а нас, а вас* и сл. а врци улогу раставног везника.

179. Нека запажања о реду речи у реченици

а) У специфичности овога говора спада употреба енклитичких облика помоћних глагола у иницијалној позицији: *ће биде; ће дође; сам здо; Си ми сашйла кошуљу; сам ти причо; су били три брата* итд.

Ову позицију, по правилу, заузимају и друге енклитике: *ти доно; ми казо; се сиграју; се смеју; се зово такд.*

Овакве и сличне појаве сматрају се балканизмима, те се приписују страном утицају. Наца примедба у вези са употребом акузатива место локатива (в. § 158) могла би важити и за ову појаву.

б) Речце *не, ни* одвајају се од глагола: *Ни ми прво; Ни ми било свè јено; Не му дам; Не му знам брђа*, али и: *Му не дам; Му не знам брђа.*

в) Када две енклитике дођу једна до друге, глаголска се обично испушта: *Му мука; Му тешко; Ју гдно; Ју пријатно; Он се судјд ш њиме.*

г) Са облицима одричног презента енклитика долази и иза, и испред глагола: *Нисам га вйдо и: Га нисам вйдо; Цо дан га нема и: Нема га чо дан.* Каже се само: *Нй га вйдо; Нй га птд; Нй га брйга; Нй га чекд* и сл.

д) Код посесивног датива енклитика може доћи и испред и иза именице: *Мати му умрла и: Умрла му мати; Сестра му се ўдала и: Ўдала му се сестра*, па, затим, у клетвама: *Очи му испале и: Испале му очи; Кућа му изгорела и: Изгорела му кућа; Гледелке му испале и Испале му гледелке.* Тако је и у упитним реченицама са дативским енклитикама: *Јер отйшла ти мати и: Јер ти отйшла мати; Јер ти мати отйшла.*

ђ) Присвојне заменице долазе испред именице: *Тд је мдј син; Тд је мђа кућа.* Када се жели посебно истицати именица, онда се редослед мења: *брйго мђа; туго мђа; срећо мђа; муко мђа; сине мђј.*

е) Између облика императива глагола *ићи* и споредне реченице, енклитика долази одмах иза императива: *Иди га викни; Иди је пробуди; Иди и кажи њима; Иди се сумй; Иди се сиграј.* Слично и у клетвама: *Дабогда му иинтери судйли; Дабогда га вране кљуваде.*

ж) Енклитика може раздвајати две речи повезане семантички: *Свети је Ранђел данске; Бели је лукац извађен; Шарени је пасуљ слаћи.*

з) Предлог може раздвојити негацију заменица *нико, ништа*: *Он није нй за шта; Нисам добјд ни от кда*, али су такве конструкције ређе од случајева типа: *Он није за ништа; Нисам добјд од никога.* То исто важи и за заменице *ничији, никакав*; каже се: *Нисам ўзо ни од чијдга тдла; Не би до ни за каквд нвце*, али је чешће: *Нисам ўзо од нйчјога тдла; Не би до за никакве нвце.*

180. СУБЈЕКАТ И ПРЕДИКАТ

а) Предикат може доћи и иза и испред субјекта: *Дете је страдало и: Страдало је дете; Сунце је загрејало и: Загрејало је сунце*, у зависности од онога цта се жели посебно истаћи.

б) Предикат или само помоћни глагол понекад могу изостати: *Бђже, цђ дђн кђша; Жђ га; Дђбро му да седђ; Њђму му дђбро такђ*. Исто тако, раздвајањем атрибута од именице испушта се глаголска енклитика: *Мђја ми мђма дђла; Тђдђ ти дђтац дђно*, сасвим ретко и: *Мђја ми је мђма дђла; Тђдђ ти је дђтац дђно*.

в) Примери за логички субјекат: *жђ ме; стрђ ме; стрђ ју; стрђ те*.

г) Каже се: *Крђу му црђва; Зују му јуши; Бђје му се ђко, Сврбђ ме ђко*.

д) У говору постоји јака тенденција свођења реченице на основне елементе, па се и допуне ређе срећу него у епском причању, осим предикатских које имају посебни статус.

ђ) Предикатске допуне:

акузатив са предлогом за: *учђ за пђпу; метђли га за црквењака; словенски генитив: Нђма ни браће ни сестђра; Нђма ни ђца, ни мђјке, али и: Нђма ни браћу, ни сђстре; Нђма дђцу* и сл., где се проширују облици акузатива;

партитивни генитив: *Нђма сђли; Нђма кђмена; Нђма пђмети;*

уз глаголе *жалити, носити, плакати* долазе само облици акузатива: *Жђли за ђца; Пљђче за дђте; Нђси за кђћу;*

уз глаголе кретања долазе облици инструментала: *Иде путђм, али: Скђта по Рђдимњи; Иде по њђвђ;*

Посесивност је чешће везана за генитив него за датив: *ђн је мђја ђца брђт; Она је мђје мђмђ сђстра*, ређе и: *Она је мђјој мђми сђстра;*

придеви као предикатске допуне: *Иде гђ и бђс; Цђ жђвђот учђд и ђмро прђс;*

Објекат чешће долази испред предиката: *Њђ гђрђли унутра; Њђ вђкђли да дђћу; Нђс манђли у мђру*.

е) Атрибут обично долази испред именице, но када се жели нешто посебно истаћи, онда може доћи и иза: *На Бђжђћ мђмђци нђсђду кошуље бђле, ланђне, па штрђкђве вунђне, па черђпе вунђне, па опђнце идђчке*.

ж) Изнећемо нека запажања у вези са слагањем предиката и субјекта.

Са бројним именицама двојица, тројица именски део предиката може бити у множини или у једнини: *Њђ тројђца су отђшли кђћи* или: *Њђ тројђца је отђшло кђћи*.

За потврде тзв. логичке конгруенције наводимо неколико именица које својом једином означавају множину: *Смо извђдили кромђр; Смо пђчупали лђкац; Смо потопђли кђпус*.

Има и других случајева употребе једине у смислу множине: *Толђка је лђрма у тђј рђзред да не мђже дђте да чђје штђ гђвђри учђтељ*.

Кад уз субјекат долазе основни или збирни бројеви, предикат је у множини: *Трђ чђвђка су га подђгли; Мђло пре су дђв дђтђта прђшли; Тђ дђв дђвђје су пђвале; Њђ дђвђје су ни помђгли*.

Уз број и именицу мушког и средњег рода, по правилу, долазе радни придеви на -ли: *Бђли су дђв брђта; Бђли су дђсет ђудђ; Скђпили*

се свѝ трѝ сѣла; Найшли су свѝ дѣсет на дивљѣг вѣпра; Дѣшли су свѝ шѣс пријатеља итд. Уз именицу браћа забележили смо неколико варијанти: Дѣшли су пѣт браћа; Дѣшло је пѣт браћа; Дѣшло је пѣт браће, што би значило да се и у осталим конструкцијама могу појавити слични облици

РЕЧЕНИЦЕ

181. Реченица је типично српске структуре уз изванредан број специфичних појава које су познате и другим српским говорима.

Иако нисмо код свих врста реченица уочили посебне специфичности, донећемо по неколико примера за сваку врсту, према материјалу којим располажемо.

а) Код пасивних реченица постоји тенденција замене трпног глаголског придева облицима радног глаголског придева: *Лѣбац је лѣпо испечѣн* и: *Лѣбац се лѣпо испѣко*; *Дѣтелина је лѣпо покѣшена* и: *Дѣтелина се лѣпо покосила*; *Зѣмља је лѣпо набијѣна* и: *Зѣмља се лѣпо набила*.

б) Примери за субјекатске реченице: *Пѣда снѣг*; *Пѣда кѣша*; *Пѣда грађ*; *Пѣда слѣна*; *Пѣда рѣса*; *Сѣва мѣна*.

в) Упитне реченице обично почињу са *дѣ*, *кѣд*, *кѣко*, *откѣд*, *штѣ*, *дал*, *јел*, *нел*, *да*, *кѣј*, (*кѣј*) или енклитикама: *Дѣ ће дѣш*? *Кѣд си дошѣ*? *Кѣко ти отац*? *Штѣ ми још радѣш*? *Откѣ ти то*? *Да нѣси бѣлесан*? *Дал ти рѣко*? *Јел ти рѣко*? *Нел ти рѣко*? *Сам ти рѣко да дѣђеш*; *Си бјѣ*? *Ге га пѣташ*? *Ге продѣте јѣгње*? *Би ми дѣ*?

г) Нисмо забележили намерне реченице са везницима *да би*, *кѣко би*, већ само са *да*: *Дѣшли да кѣпу*; *Дѣшли да пазѣру*; *Прѣдали свѣ да дѣђу до нѣваца*; *Свѣ су пробѣли да не превѣру*.

д) Навешћемо неколико примера кондиционалних реченица: *Ако ће донѣсѣш, ће примѣ*; *Ако га вѣдиш, кажѣ му да га чѣкам*; *Да нѣси побѣго, тѣ да те ѣбје*; *Да сам га примѣд, ушѣ би унутра*; *Ако ми дн дѣ мѣне, јѣ ћу му дѣм ѣѣму*.

ђ) Императивне реченице имају на почетку *нѣка*, *да*, *немѣј* или *немѣјте*: *Нѣка донѣсу*; *Нѣка дѣђу*; *Нѣка вѣду*; *Да донѣсу*; *Да дѣђу*; *Да вѣду*; *Да се смѣри*; *Да не лѣје*; *Немѣј да донѣсѣш*; *Немѣј да дѣђеш*, али и: *Немѣј донѣсѣш*; *Немѣј дѣђеш*; *Немѣј се сѣграш*; *Немѣјте му кѣжете*; *Немѣјте дѣте*.

е) Дезидеративних реченица има неколико типова:

— *Јѣ би прѣ*; *Јѣ би радѣд*; *Јѣ би пѣво*

— *Нѣка ти се нађе*; *Нѣје здѣрег да ѣмаш*

— *Јѣ ми се*; *Пѣје ми се*; *Јѣде ми се*; *Не радѣ ми се*; *Не јѣ ми се*, *Не спѣва ми се* и сл.

ж) Допусне реченице: *Нѣка дѣђе, макар дѣма да се вѣрати*; *Јѣзми свѣ, макар штѣ ѣмаш*; *Жѣ ми га, ѣјѣко је дн криѣ*.

з) Временске реченице: *Код нас је налѣтше ѣјесен, кѣд се бѣру винограда*; *Причѣкај ме док помузѣм криѣву*.

и) Супротне реченице: *Ја седим под трешњу, а он тресе оздор; Дово би ја њу, ал она неће; Ни да му добра овака рекија, већ оће још једарет да је препече.*

ј) Искључне реченице: *Лето блеји, само мало млека даје; Све би му опростила, само да се врати; Све би добро било, само да падне малчице кише.*

к) Саставне реченице: *Седи у ладвину и предџ; Скува јело и спреми астал, па зовџ глџту на вечеру; Само глџда и се смешка; Лежи и одмара се.*

л) Узрочне реченице: *Скуну се сви доле, јер знаду да ће се вџди кџло; Мама ти тџк сџде нише, пошто није била бџш добро сас здрављом; Не трџба да га толико мџлиш, кад неће; Неће ники да продџје сџно, јер је зџма ду-гџчка; Ни су се јџш решџли, затџ што се њџма не жџри сџдека.*

љ) Атрибутивне (односне или релативне) реченице везују се везницима којџ, чијџ, какџ, дџ, како: *Код вџс сам вџдо лубенице какџ нема код нџс; То су онџ сџске јџбуке, чијџ су гџне дџшле до зџмње.*

м) Објекатске (изричне) реченице везују се везницима да, како, шта, дџ, кџде, кџј (кџј): *Знаџ и ја како се штрицујџду виногради; Знаџ тај дџ ђџво спава; Знаџ ја шта мџсиш ти; Видим ја дџ он бије.*

ДИЈАЛЕКАТСКИ ТЕКСТОВИ

Текстови, који следе, снимљени су на магнетофонску траку у Радимњи 24. и 25. октобра 1963. године.

Траке са текстовима чувају се у Институту за лингвистику у Букурешту.

Димитровић Милева, четрџес три године, Радимња.

Замџesimo кумлџв. Кумлџв се кџсели, затџме прџвимо тџсто. Тџсто кџд крџне, стџне двџ сџта, крџе у нџџве. И такџ, пџсе га размџesimo у шуџурице. У шуџурице кџд крџне, га мџтемо у фуруну, дџ стоџ двџ сџта и затџм г извџдимо, печџн је лџбац. Затџм кџд г извџдимо, га сџм-јемо и га мџтемо на свџје мџсто.

•

Кџд прџјимо сџрму, мџтемо лџкац да с упрџи. Кџд с упрџјо лџкац мџтемо мџсо, мџтемо пирџнац, мџтемо бџбер, папрџке бџјаве, досџлимо кџко за џкусом. Тџ је фџл за сџрму. Затџм увиџамо лиџџе, мџло, средње или веџе, кџко комџ је дџбро. Затџм мџтемо у лџнац и се кџва. Тџ је сџрма.

•

Кокџшцу закџљемо, је опџримо, очџстимо, опџремо. Затџм је рас-прџвимо, извџдимо свџ џтробу из џџ, опџремо је џсто и искомџдџцемо у пџрчада. Парчџта мџтемо у јџдан сџд и стоџ мџло у вџду. Ондак мџтемо у лџнац дџ ће да мџтемо вџду, сџпе да се кџва. Ту мџтемо грџнц, нџко зрџно бџбера, нџки лис петрџжеља, цџлера, сџли. И такџ, дџље се кџва док је мџсо скџвано. Кџд се мџсо скџва, склџнимо на стрџну. Затџм рџзвџемо јџну џбгу сџпу од двџ јџја или три јџја, кџко колико трџба. Кџд се џбга осџџила, исџчџмо сџтно, знџчи, резџнци се кџже, не? Ондак оцџдимо сџпу, дџ се кџвало мџсо, мџтемо у јџну кастрџлу

дї се укѹваду резанци. Кад је сѹпа врїла, чѳрба врї, мї мѣтемо резанце и затїм је готѳва сѹпа. Склѳнимо на страну и мѣсо ставимо у тањїре, одоздѳ мѣсо, одозгѳр грїнци и кромпїр. Опраїмо сѳс, тѳ значї кромпїр са сѳсом и мѣсом.

Кокѳшкѹ кад смо заклали, йма унутра утрѳба. Има цигѳрица, желѹдац и црѳва. Црѳва бацимо, желѹдац очїстимо, и цигѳрицу.

•

Печѣње од јагњета. Закољемо јагње, га одѳремо, мѣсо исѣчѣмо у четїри парчѣта. Мѣтемо у тепсїје, исѣчѣмо у парчѣта да би сѳ пробїла. Мѣтемо прѣко мѣса вѳде и мѣтемо у форѹну, дї жаримо за лѣбац.

•

Сковѣрсе праїмо овако. Замѣсимо пѳла лїтре млѣка, двѣ-трї кашїке шећѣра, мѣтемо сѳли, брацна кољїко закѣва. Опраїмо тѣсто да је рѣтко. Затїм мѣтемо у јѣдан тїгањ масти и печѣмо. Тѳ су сковѣрсе.

•

Крѳфне праїмо. Замѣсимо кѣрму у јѣно мѣло лѳнче, дї крѣне за јѣно пѳлак сѳта. Затїм мѣтемо, праїмо тѣсто. Тѣсто крѣне длет за јѣдан сѳт. Размѣсимо, сѣчѣмо с једнѳм фѳрмом крѳфне и пржїмо, мѣтемо у јѣну кастрѳлу у мас. Кад се испржїле, из кастрѳлѣ вѳдимо, мѣтемо у јѣдан тањїр. Сѳлимо сас шећѣром и тѳ су крѳфне.

•

Штрѹдлу йсто кѳ и крѳфне. Замѣсимо кѣрму, затїм мѣтемо у тѣсто. Тѣсто кад крѣне размѣсимо јѣдну ѳбгу вѣћу дї мѣтемо орѳсе, маќ или дрѹго штѳ, рахѳт, шећер. Ўвјемо је јѣдну рѳљу и мѣтемо да се печѣ у рѣрну, у шпѳрег. Тѳ је штрѹдла. Кад је печѣна извѳдимо, мањемо да се олади. Кад с оладїла, сечѣмо пѳрчада, мѣтемо на тањїр, солїмо сѳс шећѣром йсто такѳ.

•

Тѳрта се праї овако. Излѹпам шѣс јѳјѳ. На шѣс јѳјѳ, кашїка вѳде, на свѳко јѳје кашїка вѳде. На свѳку кашїку вѳде дѳђе кашїка шећѣра. Йсто кѳ и на свѳко јѳје кашїка шећѣра. Йсто такѳ дѳђе и брашно. На шѣс јѳјѳ, шѣс кашїка шећѣра, на шѣс кашїка вѳде, шѣс кашїка шећѣра. На свї дванѳјс одуїма дванѳјс кашїка брашна. Печѣмо у двѣ или трї плѳтне. Каќ с испѣкла, мѣтемо фїл да ни се кѹва с орѳсима, с рахѳтом или дрѹго. Ондак фїлујемо тѳрту на двѳ или на трї дѣла. Кад смо исфїловали, је обѹчѣмо, глизѹра дѳђе. Кад сам исфїловала, сам исѣкла у парчѣта, метнѹла сам на тањїр и ѳндак се јѣ.

*

Кўпус топимо овако. Сваку главницу избирам која је ббља. Одвојимо на страну, је очистиимо, извадимо кдрен, мѣтемо сбли и мѣтемо у једно буре, у јѣну кацу, дѣ је наљемо сѣс вбдом, бѣстром, чѣстом вбдом. Тунѣ се кѣсели док нѣје кѣсело. Ондак га употребљавамо за сѣрму, лишће.

Резѣнац кўпус кдј се употребљава за салѣту, се кўва или се пржи. Пржен кўпус, мѣтемо масти у кастрблу, опѣремо кўпус и мѣтемо у кастрблу кўпус дѣ је врѣла мас. Такд се испржи док нѣје мѣк, дббар за јѣло. Кўпус резѣнац за јѣло га мѣтемо у чабар. Кўпус кад се топѣ резѣнац, како кажемо мѣ, резѣнац, га очистиимо и порѣжемо на нѣке нбжеве сѣтно. Ондак мѣтемо рѣд купўса и посблѣмо, и опет рѣд купўса и посблѣмо. С јѣним набивѣчом набивамо док нѣје пўна качѣца или чабар, ушта се мѣте да с укѣсели. Тб остѣне за зѣму, мѣсто салѣте, се пржи и се кўва од вѣга.

*

Папрѣке кѣселе, ѣма бѣрене којѣ се бѣриду. С очѣстиду, с опѣреду. Мѣтемо у јѣдан лбнац сѣрѣ, дѣ врѣ сѣрѣ, вбда, салицѣн и сб. Тб заједно свѣ врѣ. И ондак папрѣке, је сѣмо исфўћкамо два-трѣ пўт, извадимо у кастрблу, какѣ ѣмамо сўдове да с оладѣду. Кад с оладѣле, мѣтемо у флашѣ, у тѣгла јел како кажете тб. Наљемо ѣсто с тбм водбм кад с оладѣла та вбда, дѣ се бѣрѣле. Измѣју папрѣка, дбђе нѣки рѣн, лбјбер, бѣбер и наљемо с тбм вбдом и свѣжемо. И тб је кѣсело за зѣму.

Дрўга фбрма папрѣка ѣма, штѣ се рѣже кўпус сѣтан. Кўпус с измѣща бпет ѣсто с бѣбером и мѣте се лбјбѣра, мѣте се сбли, се ижмѣја и ондак се напўниду папрѣке, којѣ се бпет мѣтнеду јѣдна уз дрўгу у стакла. И се наљеду сѣс слабѣм сѣрѣтом. Одозгбр се вѣже и тб је дрўга салѣта за зѣму.

Ума папрѣка којѣ се мѣте сѣс салѣтом. Сѣчен патлицѣн, папрѣка, лўкац и кўпус се мѣна у тб. Се измѣща, се посблѣ, бѣбер и јбпет нѣки лбјбер, сбли. Свѣ се набје у стакло.

Зѣтин се мѣте кад се бѣри. Папрѣке сѣс зѣтѣном бѣрене. Папрѣка с обѣре, се пѣре, с очѣсти свѣ. А на шпбрет се мѣте лбнац сѣс сѣрѣтом, дѣ се мѣте сѣрѣ, сб, вбда. Дбђе на пѣт литри вбде, литра сѣрѣта, два ѣ по дѣци зѣтѣна, сбли, јѣдан салицѣн, се бѣци јѣдан салицѣн. Пѣт литри вбде, литра сѣрѣта, два ѣ по дѣци зѣтѣна, два ѣ по дѣци сбли. У тў вбду се бѣциду папрѣке. Пѣт минўтѣ, јѣно пѣт минўтѣ се бѣриду папрѣке. Се изваду, се оладу у сўдове. Кад с оладѣле мѣтемо у стакло. Наљемо с оббм вбдом ѣстом дѣ се бѣрѣле, и свѣжемо стакло, и се кѣсели за зѣму.

*

Шљѣве испўцамо од кбчѣца, мѣтемо у јѣдан котб да се бѣру. Ондак ицѣдимо, мѣтемо у јѣдан сўд да се оладу. Ка с оладѣле, ицѣдимо. Пбново мѣтемо у котб, да се кўва док се не згўсне дббро. Дббро, дббро

да се згусне, јако да је тврђ, скдро кд мрмалада. Тд је пекмез от шљива. Кад се згусо добро, мѣтемо у флаше. Ондак свежемо флашу, оставимо за зйму.

Пекмез од грѳја, обѣремо грѳје, искйдамо зрна, мѣтемо да се бари у јѣдан котд. Кад с обарило, йсто кд и од шљива. Мѣтемо у судове да с олади, ицѣдимо, пдново мѣтемо да се кѳва на ватру. Кад се, тд се мало дѳже кѳва нѣго од шљива, кад се скѳва дѳста гус, мѣтемо и нѣку дѳњу, исѣцамо сйтно у тај йсти пекмез кдј зачйни добро, да је ѳкусан и да је добар за јѣло. Кад се згусне, йсто мѣтемо у флаше, свежемо, мало салицина одозгрѣна и свежемо. И тд је пекмез за зйму.

Пекмез од шйпка, дберемо шйпак. Обаримо дндак и мѣтемо у, трѣба дѳста да се бари, мѣтемо на страну да с олади. Цѣдимо кроз јѣно рещѣто, пдсе цѣдимо кроз јѣдан тйл, да дне йглице све останеду на тйл. Кад смо ицѣдили кроз дбе ствари, дндак мѣтемо пдново да се кѳва, и толико се кѳва док не згусне. На четйри литре пекмѣза мѣтемо јѣну кйлу шећѣра и јѣдан салицин. Затйм се јдш кѳва петнајс-двајс минѳти. Склднимо на страну, мѣтемо у флаше, свежемо, и тд је пекмез од шйпка. Обѣремо прекѳјзле, опѣремо, ицѣпамо, извадимо кѳчйце, цѣдимо на рещѣто или нѣка рещѣтка. Кад се скѳвало, тд се брзо скѳвало, йсто кд од шйпка. На четйри литре мѣтемо кйлу шећѣра. Кад се скѳвало добро мѣтемо йсто салицина, кд и овѣ дрѳге пекмѣзе. И мѣтемо у флаше, и свежемо йсто кд и све овѣ. Тд је пекмез од априкѳјзла.

Кад кѳвамо пекмез ймамо посѳђе, ймамо котд, ймамо кастрѳле, ймамо лѳнцове, ш чйм мѣщамо ймамо вѣрњѣчу, ймамо мѣщѣлку. Да цѣдимо ймамо рещѣтке, ймамо рещѣто.

Бѣм од шљива, ицѣпамо, опѣремо шљиве, ицѣпамо, пѣт кйла на кйлу шећѣра. Мѣтемо у јѣну кастрѳлу да се кѳва. Кад се скѳвало, траје кѳвање сѣт или сѣт й по, кад се скѳвало у рѣтко кѳвање, трѣба да се тресѣ, не да се мѣща с вѣрњѣчом или мѣщѣлком, сѣмо се тресѣ кастрѳла. Кад се згусне добро мѣтемо салицина, склднимо на страну. Кад с оладйло, мѣтемо у стакла. Тд је ѳѣм од шљива. Мѳже и брѣске, мѣщамо са шљивама, йсто се зовѣ ѳѣм. Пѣт кйла брѣсака, пѣт кйла шљива, двѣ кйле шећѣра. Йсто се мѣтне у јѣдну кастрѳлу, ди се кѳва, ди се кѳва. Йсто се не мѣща, кд и ѳѣм од шљива. Сѣмо кастрѳла се тресѣ, не мѣща се ни с вѣрњѣчом, ни с мѣщѣлком. Мѣтемо салицин кад се скѳвало, склднимо на страну. Кад с оладйло, мѣтемо у стакла.

•

Ѡвце кад стрйжѣмо, стрйжѣмо сѣс јѣнима маказима које се зовѣду маказе за Ѡвце кад се стрйжѣду. дзмето вѳну, опѣремо вѳну, очѣщѣламо, кд код нас на сѣло, мй рукама, нѣмамо мащйну. Очѣщѣламо, дндак ймамо нѣке грѣбене на које грѣбѣнамо. Кад смо изгрѣбѣнали вѳну ис тй грѣбена, вадимо прѳви клѣсу, тд се зовѣ влѣс, дрѳга клѣса се зовѣ мѣз, трѣћа клѣса зовѣ се штйм. Ис прѳве клѣсе вѳне прѣдѣмо жѣйце које прѳжимо, ткѣмо сѳкно или дрѳге ствари. У мѣсто памѳка прѳжимо вѳну. А дрѳга клѣса, мѣз, тд је пѳтка, која се прѣви кд нѣки штѳф, кд нѣка

врста штѡфова. Трѣћа класа се употребљава за чарапе, плетѣне ципѣле, кошто се нѡси код нас на сѣло, сѹкно кошто нѡсу наши људи, селяѹци. Тѡрбе ткамо, чаршаве, кошто је код нас на сѣло шта се ткају за кривѣце, се шириду тако неке чаршаве. Тѡ свѣ од вѹне. Исто се плетѣду и штрикови, обућа за жѣне, за људе, чарапе, шапови и тако даље. Нѣ знам ни како да ти кажем. Мѣн ме тражйли, увек ме тражйли. Само ја нисам могла д идем, не. Код нас мало кој йду, тако, жѣне. Доћеду, са ти си мој, ко мој син, не, шта, ја сас Сѡфйјом смо ближњи, сѣстре од стрйчѣва. А кад доћеду неки одѡвут, неке несрѣће, не, увек ме тражйли, ја нисам могла д йдѣм. Код нас не манеду, тако, људи д йдеду жѣне доле.

•

Разбѡј ј опраљен од више операција. Тѡ ваљда, операција, тѡ већ на друкише значи, од више дѣлѡва биће, тако би више било добро. Разбѡј ј опраљен од више дѣлѡва. Разбѡј, предње вртило, стражње вртило. Ондак йма брдила и брдо, нйте, скѡчиће и запийаѹча, чѹнак со којим се тка, чѹнак. Знаш ти свѣ, па цѣв и каланче, и чѣкрт и вито. Тѡ свѣ се држй за разбѡј, чѣкрт, вито, цѣви, каланчйћи. Сам казала чѣкрт и мотовило.

Прѡбам да снѹјем. Звала сам моју маму да снѹјемо. Смѡтала сам памук на каламе. На каламе сам смѡтала сас витлићом и сас чѣкртом. Доћела сам сновалку и стѹблице на које стѡјйду калами уведѣни и неке жйце. Смо прѹжили жйце од памука на сновалку. Мама обрћа сновалку, прѹжили смо десет мотовйла. Јѣдно мотовйло йма четйри мѣтера, тѡ значи четрдѣсет мѣтера. И сновалка се обрће докле се н испразниду каламчйћи. Кад с испразнили, смо завршйли. Ондак избројймо бројнице доле. Кад смо избрѡјали бројнице, ни ни се ѡсновало колико сам тѣла, у четрнајс, се ѡсновало у дванајс. Је нека чистеница. Добро и тако. Тѡ ћемо да ткамо поњаве по доле, да ни је топлије у сѡбу. Нѣшто мало платна, неку тѡрбу за прѡлећ, за траву, неки пешѹир, неки лѣбњак. И ће таман да ми стйгне тѹ четрдѣсет мѣтера, колико сам прѹжила оснѹтак. Тѡ је свѣ. Оснѹтак прѹжимо од памука, исто ко и овд шта сам мало прѣ казала, не. Сѹчем памук на каланчйће, оснѹјемо, уведѣмо платно кроз брдо. Брдо мѣтемо у брдила, у разбѡј и упетљамо свѣ. На чѹнак мѡтамо исто памук сас којим, памук у памук, ткамо. Сас чѹнком фрљамо тамо и овамо жйцу по жйцу и с оправи парче, тѡ је платно, ношће наше пѡорско платно. Од платна правимо кошѹље, чаршаве за кривѣце, постѣљу, пешѹире, лѣбњаце, више стварй шта је пѡтребно у кућу.

Од вѹне правимо више стварй у кућу кошто су тѡрбе, ћилиме, ми кажемо и чаршаве. За ћилиме трѣба д одѡјимо вѹну, само добру вѹну, прва и друга класа вѹне. Опредѣмо. Трѣба да је добра прѣља која предѣ за ћилиме вѹну. Кад смо опрѣли, опѣремо вѹну, нѡсимо у фарбару да се фарбају. Тѡ ми н умѣмо, ми селянке, н умѣмо бащ, наше жѣне, селянке, да офарбаду добро. Йма фарбарйце или фарбари на страну од нас. Офарбамо бѡје какѣ нам трѣба, црвѣно, бордѡ, зелѣно, жѹто отѡдreno и затѡдreno. Мѣщамо и бѣло. Уведѣмо исто ко и платно. Снѹјемо,

увѣдемо у рāзбѣј, у брдо, у брдила, и свѣ тѣ штā йма на рāзбѣј, свѣ трѣба кѣ и за плāтно. Ондак, којā бйде да ткā ййлим, да йма напред нѣ јѣдну мўстру сās којѣ преглѣда кāко да йдеду рўже, лищѣ, бѣја сās бѣјом да штймује. И такѣ, лице одоздѣ на ййлим, а нанйче одозгѣр. Доклѣ се ткā, трѣба да се бройй свāка жйца по колыко се умећāјѣ, четйри жйце у јѣдан умѣтак, па се премѣщā дāље. Такѣ се састāвља цвѣт сес цвѣтом, лищѣ сās лищћом, док се не изаткā јѣдна пѣла, п ондак дрўга пѣла. И се састāви и с опрāји ййлим.

Крпāре јѣли тѣпике, кѣшто код нās на сѣло говоримо, крпāре. Мй сельāнке ткāмо крпāре за по дѣле. Јели, код нās нйсу сāмо пāтоси сās дāском, не, у сѣбе. Ймамо и зѣмљу по дѣле, ймамо и нѣку артйју коју полāжемо по дѣле, прѣко зѣмље. Йсто такѣ, ўзμεмо пāмук, сўчемо на калāме, дснужемо, увѣдемо у рāзбѣј. Ткāмо кѣ и плāтно, кѣ и ййлимѣ, кѣ и дрўге ствāри штā се ткāду. Сās крпāма ткāмо. Крпѣ трѣба да су чйсте, дпрне, или стāре или нѣве, али трѣба да су чйсте. Ткāмо, рѣдѣве прāимо бпѣт лѣпо, шарено, бѣја сās бѣјом да штймује, бѣле д одвѣји од рāзни бѣја кѣшто йма. Йма црне, йма бѣле, йма жўте крпѣ. Прāимо свѣ штраф-гле. И такѣ йде мѣтер по мѣтер и изаткāмо крпāре којѣ щйримо по дѣле.

Сўкно се ткā од вўне, не. Ўзμεмо вўне, очѣщāмо, изгрѣнāмо, извāдимо влās. Од влāsа се прāви оснѣва, а мѣтем йсто штā отпāда од тѣга влāsа, тѣ предѣмо пѣтку. Снўјемо йсто кѣ и плāтно, кѣ и пāмук. Снўјемо, увѣдемо у нйте, у брдо, умѣтемо у рāзбѣј, упѣтљāмо свѣ кāко трѣба у рāзбѣј. Сās вўном је упѣтљāна дснова, сās вўном бйјемо. Намѣ-тамо на цѣви вўну, цѣви мѣтемо у чўнак, ткāмо, тāмо и овāмо и се прāи пāрче. Сўкно се не нѣси такѣ, кāко се изаткāло. Га нѣсимо на ваљāвицу, нѣсимо у ваљāвицу. Тāмо стой нѣко врѣме, двāјс дāнā, трыес дāнā, кāt кāко мѣж да се вāља. Кāд смо дѣнели кўћи, од сўкна прāимо аљйне мўщке, чакщйре мўщке, прѣслуце мўщке. Тѣ лўди сāмо нѣсу, дрўго нйщта се не прāји.

•

Код нās крѣвет йма двā чѣла, прѣдње чѣло и стрāжње чѣло. Йма двѣ застѣлнице. Йма дāске којѣ држйду слāмњачу. У слāмњачу йма слāме, јели кумущйне, којā се бѣре од кукурўза. Ймамо двā јели тры јастўка. У јастўце йма пѣрја од гўсака јел од плѣвака, йма и простирач, йма дўщек. У дўщек йма йсто пѣрја, јел од плѣвке, јел од гўске, сāмо од кокѣцака не. Мѣже и јѣрган. Лѣти се покрйвāмо и сās јѣргāном. Прѣко свѣгā, кāд намѣштимо крѣвет, мѣтемо ййлим или бѣо чāрщав од плāтна, штā ткāмо мй, сельāнке. Йма јѣдан јастўчић, кāд намѣштимо крѣвет. Йма пѣред зйда, којѣ да држй мāло вйше тѣпло, кѣј спāва до зйда да му нйје зйма, такѣ, јѣдан модел, рāђено, кѣшто мй на сѣло рā-димо сās йглѣом, пāмўком, бѣјавѣ бордѣ, плāво. На плāтно прāимо нѣко цвѣће, нѣко кѣцкано, такѣ. Тѣ је крѣвет. Бѣјавѣ цвѣће мѣже да бйде бѣло, црно, плāво, рѣзо, щарѣно, зелѣно.

•

У кўјну ймамо шпорет сас којим се слўжимо, кўвам, мѣсим, печѣм, свѣ у њѣга. Лонце ймам, кастрѣле, ймам плекѣве да печѣм, ймам решѣтке, ймам тањире, сервиз цѣо, штѧ ми трѣба да се слўжим. Ймам јѣдан диван, да се налѣгнем кад сам уморна, да спавам. Ймам астал, ймам четйри столйце, јѣдан сталѧж, кредѣнац. Ймам кашйке, тањире, вељущке, ножѣве, гратѧр, вѧрњѧчу штѧ мѣшамо у кастрѣлу, поклѣпйце да поклѣпимо кастрѣлу, лѣнац да поклѣпим да не пѧдаду мўве кад се кўва, прашйна. Ймам сланйцу, дй држйм сѣ, ймам кутйју штѧ држйм папрыху, мѧк, шѣћер, бйбер, машйну за бйбер, машйну за шѣћер, машйну за ораѣсе, машйну за мѣсо, тѣ свѣ штѧ, колыко се држй за кўјну, свѣ ймам у кўјну. Ймам и пѣглаз штѧ пѣгламо, и оклејйју штѧ тйњимо сўпу, и дѧска штѧ се тйњи сўпа, на дѧску. Дѧска и оклејйја, тѣ се држй зѧједно.

•

Кўпус га посѣјемо у грдйну, у јѣдан рѧсѧдник, ѣбичо, не стаклѣни рѧсѧдник, откријѣн рѧсѧдник. Посѣјем зрна у мѧле рѣдѣве. Кад је сувйше чѣс, јѧ га чупѧм, да би бйле стрўче којѣ остѧнеду за дѧље, да би бйле јѧче. Кад је врѣме њйгѣво прѣшло, јѣдан мѣсец, јели мѣсец й по дѧнѧ, у рѧсѧдник устѣй, мй тѧкѣ, на сѣло, рѧсаћйвамо, Дѣви, тѣ јўни мѣсец. И ѣндак у грдйну мѣтемо на јѣну стрѧну кўпус. Сас јѣндѣм мотйком мѧлом брѧздимо брѧзде мѧле, дй мѣтемо стрўче. Ундак ймамо јѣдан шйљѧк дй убѣдѣмо у зѣмљу, с опрѧји рўпа. Тўнѧ мѣтемо по јѣдан стрўк, нѧбјемо дѣбро. Кад је сўща, трѣба да залйвамо. Залйвамо по мѧло вѣде на свѧки стрўк. Трй-четйри јўтра залйвамо, ѣндак окѣпамо. Кад вйдимѣ да је јѣпет сўща, ѣпет залйвамо, јѣпет окѣпамо, такѣ док не порѧстѣ. Кад се кўпус рѧзвје, свѣје лйшйе рѧзвје, четйри-пѣт лйстѧ, дѣнде г окѣпамо трй-четйри пўт и г остѧвимо. Јел, ѣн се сѧстѧви, не мѣже вйше да се кѣпа. Остѧне за јѣсен док се не исѣчѣ за зйму.

А за сѣме кўпус овѧко се рѧди. Кад је стйгла јѣсен, ми ишчупѧмо двѣ-трй, јел десетйну, комѣ колыко потрѣба, главйце сас жйлама. Мй, на сѣло, такѣ рѧдимо. Ўзмето те главйце сѧс жйлама и мѣтемо у комйн дй стѣйду нѣко врѣме, до прѣлећй у комйн. Кад је дѣцло прѣлећ, рѧно мѧрт мѣсец у почѣтку, мѣтемо је у зѣмљу и је пѣкрјемо сѧс зѣмљѣом, до прѣко њй зѣмљѣе. Уне одоздѣ зѣмљѣе йзбједу млаћѧре њйне од купўса. Мѣтнемо јѣдну прйтку, кад је кўпус изрѧсо, вѣже се кўпус за прйтку и прѧви сѣме. Сѣме се узбѣре да ймамо сѣме за идўћу гѣдину.

•

Лўкац, кад је стйгла прѣлећ, сѧдимо лўкац у грдйну. Сѧдимо лўкац а, тѣ јѣс, је рпѧчик. Мѣтемо, такѣ, рѣдѣве, брзѧм кѣшто йсто и кўпус кад сѧдимо. Брзѧмо сѧс јѣндѣм мѧлом мотйком. Прѧймо брѧзде, стѧвимо по пѣт или дѣсет центймѣтѧра јѣдан од дрўгога лўка. Кад се лўкац посѣјо, дрўги за нѧма покрыхѧ тѣ брѧзде. Такѣ, чѣкамо док лўкац њйкне.

Каџ је нѝко, трѣба да г окџпамо. Опет йсто сѣс ма̀лом мотѝком кџпамо, док не бйде његџво врѣме да се ва̀ди. Окџпамо јѣно четѝри-пѣт пѣта̀. Измѣђу лѣка мџжемо и кѣпус да са̀димо, мџжемо и папѝрку да са̀димо, мџжемо и кѣл, келера̀бе, овѣ, рџткице штѣ трѣба за зѝму, свѣ мџже, измѣђу лѣка је тџ, трѣба ма̀ло рѣђе брѣзде.

Од лѣка трѣба сѣме да се ва̀ди. Мѣтнемо у зѣмљу, опрѝаимо џџак дѝ мѣтемо тѝри-четѝри главѝце лѣка, пџкремо сѣс зѣмњом. О̀нак нѝкне. Каџ је нѝко, истѣра нѣке бѝкове, мѝ такџ ка̀жемо, бѝкове од лѣка. Тѣ бѝкове, џпет трѣба прѝтке да се мѣте, да се вѣже. Истѣра свџ рѣд за сѣме, опрѝаи нѣке ча̀уре гџрѣна. Каџ је зрѣло познѝјѣ се, отвџри се, цѝрно сѣме се покѝже. О̀нак исѣчѣмо, свѣжемо нѣке кѝте. Стой ма̀ло да с осу̀ши, истрѣамо. Тџ се зовѣ сѣме од лѣка. Тџ сѣме од лѣка сѣјемо џпет у прѣлеђ, да се прѝаи арпѝџик за идѣћу гџдину, такџ мѝ ка̀жемо арпѝџик од лѣка.

•

Патлиџан сѣјемо овѝко. Сѣјемо у расѣдник, а бџље на оџџце. Сѣјем џџак за оџџком, по јѣдна кџрач од оџџка до оџџка, јел тѝри фрџѣла мѣтера, јел фрџѣл, јел мѣтер. У џџак мѣтемо вѝше сѣмена. Каџ је изнѝкло, коѝ су најбџљи и оставѝмо да ра̀сту за рџд, рѣсто ишчупѝмо. Патлиџан кџпа се и јџн два̀ пѣт, тѝри пѣт и четѝри пѣт. Трѣба да се шпѝриџује сѣс ка̀меном, прѝвѝм ка̀меном и вџде. Мѣтемо ма̀ло ка̀мена и вџде и шпѝриџујемо сѣс шпѝриџом сѣс коѝм се шпѝриџуједу и винџгради. Шпѝриџујемо јѣдѝрѣт док нѝсу цветѝли и јѣдѝрѣт, двѝрѣт пџсе цветѣ. Каџ је стѝго рџд да зѝр, вѝше се не шпѝриџује, са̀мо се вѣже. И такџ, патлиџан пџчне да зѝр. Бѣремо га каџ је зрѣо. Га бѣремо за јѣло, јѣмо сас јѣлом, рѝзним јѣлом. Од патлиџанѝ прѝаимо сџс, прѝаимо салѣте, у јѣло се употрѣбѝва патлиџан, у лѣто.

Сџс од патлиџанѝ се прѝаи овѝко. Обѣремо патлиџан, очѝстимо, опѣремо, сечѣмо га у кастрџлу или котџ, кџ колѝко кѣва. Се обѝри, џндак се мѣте у кастрџлу пџново да се, кад смо га иџѣдѝли мѣтемо пџново да се кѣва. Кѣва се доклѣ, се кѣва такџ, кџ колѝко џће да је гѣс. Нѣки прѝаи ма̀ло рѣђи, нѣки прѝаи гѣс. Мѣте се сџли, ма̀ло салиџина и такџ врѣо мѣћамо у фла̀ше. Мџра фла̀ше да се кѝлиду ма̀ло око ва̀тре, да би биле врѣће йсто кџ и сџс. Свѣжемо и оставѝмо за зѝму. А, прѝави се патлиџан, сџс и жѝв ѣѣдимо. Тџ је ла̀кше на̀ма. Исѣчѣмо љвече и посџлимо. Ижмѝјамо, измѣљамо ма̀ло сѣс сџљом патлиџан у јѣдан сѣд, у кастрџлу јел у лџнаџ. И јџндак љутру љушџке њѝгџве свѣ се упрѣле. Каџ с упрѣле љушџке од тџга сџља, мѝ г иџѣдимо, ла̀кше нам да ѣѣдимо. Опет йсто, се мѣте у кастрџлу, јели у лџнаџ, јел у котџ, кџ колѝко џће да кѣва. И се кѣва џбично, кџ и онѝј ба̀рен.

•

Бѣли лѣкаџ се са̀ди йсто кџ и цѝрни. Сѣјемо га на брѣзде. Чѣщамо њѝгџве чѣщ ѝнице штѣ йма, чѣщџџве. Он йма чѣщџџве, мѝ такџ ка̀жемо.

Бодемо један од другог раздаљину ко и црни лукац. Он кад никне, треба, опет, да се копа два пут јел три пут. Кад је стиго он, август месец, треба да се вади. Он се сеје у март, у април, а у август треба да се вади. Кад с извади, плетемо венце. Сад, ја од лука, употребљавамо у јело, у кобасице кад кољемо свиње. Има и разво јело, који волиду сас белим луком, или пржу, или живо сас сланином. Он има чешљове, не. Један се каже чешља, а више се каже чешљове.

•

Код нас у село овако се насађиваду кочке на пилиће. Узмемо јаја. Метемо првом кочку на гвездо и метемо јено јаје, да видимо дал ће она да лежи. Ако лежи дан-два на то једно јаје, ондак узмем јаја и гледам на лампу дал има свако јаје семе. Јели бива да има више петлова, па не може да има свако јаје семе. На лампу се види, кошто се и види. Метемо под кочку, бројмо дане, данас сам насадила, у кој дан треба да с излежиду. Кочка лежи двадесет и један дан. Има случај кад кочка ће да напусти јаја, није разлежена добро, или има кокошињак, те ващи, кошто кажемо ми кокошињак. Ове, пилића које спава на једно место млого, се не чисти, с опраји кокошињак. Ондак мора кочку да одбацимо. Ми одма треба да нађемо другу кочку на место њено. Она је, није била добро разлежена, прошо неки дан и пренела је, друга јаја носи. Ако није дуго стјала на јаја, да с оладила ова јаја, пилићи ће с излежиду. Акоз стјала дуже, јаја се покварила, мора да отуримо.

Пловке исто се насађују ко и пилићи, само, пловча јаја су тврђа, треба да лежи двадесет и осам дана, и тридесет дана, значи месец дана. Пловка, она носи јаја, а не лежи. Треба да метемо кочку да лежи. И кочка лежи. Има која кочка убива пловчиће, мора да пазимо. А, има која и присвоји ко и своје пилиће. Тако, кад с излежиду пловчићи, ми кочку утуримо, не држимо сас пловчићима, јер кочка ће да прнесе кој дан, а пловчиће мож д одрастемо и без кочке. Пловчиће растемо, кувамо коприве, сас бунгуром мешамо. Само, у топло треба да седиду барам један месец дана.

Гуске лежи гуска. Гуска носи јаја, она носи јаја у рџку од три јели четири недеља, док се изнесе. Кад се изнела, ондак видимо да се чупају перја од гуске у гвездо ди је носила. Ми ондак знамо да ће гуска скоро да лежи. Стој два-три дана без јаја. Ондак метемо јаја под гуску, и она лежи месец дана. Кад је време да се лежи, метемо гуску унутра, акоз је насађена напоље. Јели, гушча јаја су доста, су тврда, и кад је зима ће да озбеду и не изведеду се добро. Кад се извели, гуска и њи негује. Она и покрива с њојним крилма, она и покаже како да једу. Гуске се раниду и с копривом, више сас бунгуром.

•

Кудља се каже летња, а друга кудља се каже јесења кудља. Та јесења праи семе за идућу годину, она се мане да с узри. Ова прва

не праи сѣме. Се потдпи у рѣку. Кудѣљу спрѣмамо овако. Смо посѣjali. Се сѣје с мотиком вѣхом. Праймо нѣке плитке брѣздице. Јѣдан праи брѣзде, јѣдан сѣје сѣме. Исто онај штѣ ј опрајо брѣзду, утѣра сѣс друге брѣзде н онѣ исту брѣзду зѣмљу. И такѣ свѣ брѣзде јду напредѣк, јѣна се покрѣва, а друга се праи. Да није јѣко чѣсто. Кѣд је ниѣкла, ми је ѣндак, кудѣљу не копамо, ѣна растѣ такѣ, свѣ док своје врѣме не стѣгне да се чупѣ. Кѣд смо је ишчупали, прво, има двѣ врстѣ кудѣље. Има јесѣње, тѣ праи за сѣме, за идѣћу гѣдину. А, има лѣтња, та се чупѣ лѣти. Кѣд смо ишчупали, смо је држали јѣно ѣсам дѣна на сѣнце. ѣндак смо је носили у рѣку. Смо је метѣли у рѣку, у вѣду, прѣко вѣ метемо камѣње вѣлике, да нѣ би је вѣда ѣднела. Стој ѣсам, и двѣнајс дѣна стој у вѣду. Кѣд виѣдимо да се кудѣља утопила, појздер јој се кришѣ, ми ѣндак ѣзѣмо, извѣдимо сноповѣ наповѣ, опѣremo лѣпо, лѣпамо у вѣду и метемо да се сѣши. Кѣд с осѣшила, дѣн-дѣва стој на сѣнце, ѣндак је обѣвамо. Такѣ, како је код нас, имамо јѣдно дрво рѣцѣпљено, кажемо прѣцеп. Сѣс тѣм, у тѣ дрво метемо ручѣцу од кудѣље, а с јѣним нѣжом, исто од дрвета, лѣпамо. Тѣј појздер свѣ опѣда. Такѣ, кѣд ј опѣ с јѣнѣ странѣ и с друге странѣ, закачимо на јѣдан, на јѣно дрво, на јѣдан пѣнѣер, на јѣдан клин, закачимо тѣ ручѣце обивѣне. И такѣ, јѣдно за другем обѣємо кудѣљу. ѣндак је грѣбѣнамо на грѣбене. Кѣд смо изгрѣбѣнали, из кудѣље извѣдимо исто три врстѣ вѣаса, ко и од вѣне. Први је вѣас, други је мѣз и трећи су кучѣне. Од прве и друге мѣже се ткаду тѣрбе, ћилиме. Оснѣва се мѣте за ћилиме и за тѣрбе. Мѣжемо и оснѣву за крѣпѣре да метемо. Мѣжемо, кошто нащи стѣри су праили, и платно од кудѣље, на сѣло. А кучѣне, ѣне, праимо ѣакѣве од кучѣна. А од прве кудѣље, вѣас штѣ се зѣвѣ, праимо и прѣстираче, и слѣмњаче у крѣвѣте дѣ спѣвамо. И такѣ, кудѣља кѣд с изгрѣбѣнала, праимо кудѣљчице да метемо на прѣслицу, да прѣдѣмо. Имамо прѣслицу, имамо вретѣно, прѣдѣмо на вретѣно. Кѣд смо напунили вретѣно, смѣтамо на клубѣда, с клубѣда метемо на канѣйла. Канѣйла, ѣндак, бѣлимо. Кѣд смо бѣлили, ѣндак мѣжемо да радимѣ штѣ ѣжемо. Праимо ми, жѣне, кошто сам казѣла, слѣмњаче, прѣстираче, по дѣле метемо да праимо крѣпѣре. Тѣ се раѣи од кудѣље.

•

Нарѣдна наща нѣшња на сѣло. Бѣла прѣ нѣку гѣдину, и нѣколико гѣдина. Прѣ стѣри носили су такѣ кошто кѣд сам и ја бѣла дѣте, нѣ. Ми, жѣнске, девојке мѣде, није бѣла такѣ кратѣка нѣшња, до колѣна јел озгѣр колѣна, вѣћ је бѣла дѣле нѣшња, до полак листѣва нѣге, ми, девојке. А дѣца носили су покраће, а жѣне носиле су до дѣле дугѣчке сѣкѣ, и тѣ лѣтње сѣкѣ, и зѣмске сѣкѣ. Зѣми смо носили, кошто је мѣја мама носѣла, од вѣне ткѣна сѣкѣ. Тѣ је шѣрѣка и до дѣле дугѣчка. А, нащи стѣри лѣди, мѣмци, лѣди су носили чакшире зѣми, капе, штриковѣ, кошѣље ткѣне и од кудѣље, од фланѣра зѣмни. А, мѣмци су носили чојѣне панталѣне, вище шѣвѣне, овако, на брићаш, кошто код нас се каже, ѣпет штриковѣ, кошѣце. Тѣ су тѣ, бѣла такѣ нѣшња. А, стѣре бабе, ѣне носиле су исто дугѣчко и шѣрѣко. Девојке, носили смо

ципѣле, по један пѣра, по два пѣра, рѣтко која имала више за то време. Удала сам се сас два пѣра ципела, сад ймам три-четири, баба старѣ. Мѣј ѿтац носијо опѣнце идучке, то му биле најбоље ципѣле за прѣ. А лошји људи имали су гумѣне опѣнце, имали су опѣнце од чийѣнога, од мѣрве шта се прѣи чин. Мѣмци имали и јѣни по један пѣр сандалѣ лѣти, по један пѣр мѣло дубѣке ципѣле, не, више бакѣнче, кад су изишли за то време. Више бакѣнче се звѣло за то време, кошто и јѣсте кад сам ја била девѣјка. Половѣре се носило, и то мѣло за свѣтак, а штрикѣве свѣки дѣн. Аљине сукнѣне за радан дѣн, мѣло чојане за свѣтак. Није било кошто ймамо сада, не. Данѣске имѣмо. Жѣне носиле се овѣко, у скѣте и оплѣћак, такѣ се код нас каже одѣна. А мѣлаје носиле кошѣље одоздѣлѣна, ѣнтрок одоздѣлѣна, жѣнске мѣлаје, па жипѣњи, капе. Мѣ, девѣјке смо се чешѣале у пѣнѣ. Кѣка оплетѣна и увијѣна на главу, и то се зовѣ пѣнѣ. И данѣске се прѣиду пѣнѣ. И бабе старѣ, ѣне су плѣле по двѣ кѣке, па прѣиду по јѣну пѣнѣ. А мушкарци, ѣни се шѣшѣли. Шѣшѣју се, фризуру мѣлаји овѣко, фризура, фрѣза, не, како се каже. Дѣде, ѣне се шѣшѣју до главѣ. Имали брѣкове, то дѣдови сѣмо мѣлаји нѣсу имали брѣкове.

•

Јѣдна жѣна шта мѣже д уради кад остѣне кѣћи. Више пѣсла йма, кошто сам ја остѣла данѣске. Остѣла сам кѣћи, ймам да пѣрем кошѣље, да скѣвам рѣчак. Пре тога, ймам да рѣшѣистим прѣво, не, да намѣштим крѣвѣце, да опѣјам, да почѣистим, да брѣщем прѣшѣину, па ѣндак да се прѣставим пѣсла. Налѣжим шпѣрет, мѣтем вѣду за прѣју, мѣтем вѣду да ми врѣи и јѣндак прѣим прѣју. Слѣжом прѣју, опрѣјим фрѣштук. Кад фрѣштѣкујемо, се прѣвѣтим пѣсла. Кошто сам рѣкла, трѣба да пѣрем и дрѣге стѣари да радим. Опрѣим и рѣчак. Кад сам опрѣила и рѣчак, глѣта ми дѣшла да рѣча. Рѣчѣли су, и ја сам кошѣље ѣпрѣла, мѣрву сам нарѣниѣла, живѣину сам свѣ нарѣниѣла, свѣње, почѣистила, свѣ срѣдѣла. Сѣмо кад дѣшла нѣка жѣна, ме заговѣрѣла, мѣло сам с јѣднѣм жѣном, мѣло с дрѣгом, и прѣцо дѣн, дѣшла нѣн.

•

Два мѣлади кад с уговорѣли, мѣмак и девѣјка ѣћеду да се ѣзмеду. Трѣба да ѣи двѣја се знаду. Вѣлиду се, ѣћеду да се ѣзмеду, али трѣба и родѣтељи, и јѣдним и дрѣгим, да знаду. ѣндак, девѣјка каже свѣјима родѣтељима, мѣмак каже свѣјима. Такѣ, ѣндак, момѣкѣвѣ родѣтељи дѣћеду код девѣјке. И пѣтаду, родѣтеље девѣјкине, да дѣду за ѣнѣог сѣна девѣјку. Кад се договорѣли родѣтељи девѣјкини да дѣду за мѣмка, ѣндак йде момѣков ѣтац и мѣти, код нас такѣ се каже, да лѣжѣду девѣјку, то кѣ мѣла процѣвина. Мѣмак, и ѣтац, и мѣти дѣћеду јѣдно вѣче, највише у четвѣтак, такѣ је код нас. Девѣјка дѣ свѣкрѣви кошѣљу, и свѣкру кошѣљу. Ако йма мѣмку, дѣбро, ако не, мѣмак је вѣли и брѣз кошѣље. То било у четвѣтак. У недѣљу прѣиду вѣлике процѣвине. Мѣмак, од

њигове странѐ, доведе виши њи персонѐ. Дође отац и маџи, браџ и снаја сѐстра и зџт, од момковѐ странѐ, и момак. Дођеду сѐдам јел дѐвет персонѐ. Код девџке се спрема рџчак. Закљѐду, ако је лѐтње доба, закљѐду јџгње. Од тог јџгњета праџду печѐње. Се закљѐе живџна, праџду сџпу, и свѐ шта трѐба за јѐдан рџчак, за дѐсет ил дванајс персонѐ. Девџка на рџчак дарџје момковѐ гџсте, шта су дошци. Исто, да свѐкру кошџљу, и свѐкрви, и момку кошџљу и јѐдну тѐрбу. У тѐрбу му мѐте два јел три пара фџсикла штрикани од вџне, и нѐке марамџце му да, такџ је обџчај код нас. Ондак, момак донѐсе од њѐга дар девџки, аџину, ципѐле и нѐко печѐње, или од живџне, јели од јџгњета, јели дрџго печѐње, овако. Момак шта је доно печѐње остѐне код девџке, а девџка да од њиного печѐња, да и џду празни нџтрак, такџ је код нас. Седџду до доцкан џвече. Музџку џмаду добру, једног армуниџаца, јел два, или тамбџре, или гџде, или, каква се свџђа музџка код девџке тај дан. Пвече доцније, џко дѐвет, џдемо девџки из прощѐвине, свршиџла се прощѐвина. Е, момак је до и прстење девџки, и њѐму и девџки, да се прстенџщеду.

Кџд су отџшли од девџке, трајало је три јели четџри недѐље, спремамо се за свџдбу. Свџдба трѐба вѐлики трѐшчак, трѐба мџдог џда и трџда. Ондак свѐ зовѐмо, наџцу фамџлију, кџшто је код мѐне бџло, мџа Љџља, мџа Гџрица, мџа мама, мџа стрџна, мџе родџине, да ми помџгну тунџка свџи на свџдбу. Такџ и дрџги. Праџду колаѐе од четвџтка. Четвџтак и пѐтак праџмо колаѐе. Код нас се праџду слџтки колаѐи, тѐрте и штридле, лѐбац. Тџ се свѐ мѐси у четвџтак и пѐтак. Печѐње џсто. Се кџље живџна, џвце, свџње, шта бџде бџло, колџко ће да бџде гџдта, персонѐ, колџко ће да бџде на свџдбу, се зна, тоџко се спрема од четвџтка, пѐтак, субџта, стџгла свџдба, трѐба да је готџво. Кџд је готџво, џвече у субџту дође музџка. Музџка, џсто кџшто сам казџла, код нас више армуниџке. Два армуниџаца дођеду. Сас девџкине странѐ зовѐду код девџке, а од момковѐ странѐ зовѐду код момка, џн џма њигџву музџку, девџка џма њџну музџку. Фамџлију зовѐ девџка њѐну, момак њѐгоџву. Тџ свѐ сутрадан дођу код девџке. Кџд су дошли џутру, момак сѐс њигџвима свџтовима, дођеду код девџке. Девџка намѐшџена јџш сѐс зџром, вѐнац и шлџјер на глаџу. Девџка, џсто, трѐба да џде пѐред дѐвера, тџ девџка спреми, мџада кџ. Момак спреми дѐвера, кџма и старџка, тџ момак спреми, дође сѐс свџтовима код девџке. Кџд су дошци на вџрата, девџку сџкрѐду, мџаду сџкрѐду. Нѐкем да да прими нѐке варњџѐе, да бџјѐду момка, да би се момак, да би бџд понизан момак девџки, такџ код нас. Добје нѐку варњџѐу преко глаѐѐ и прѐбје кроз рџку баџину и џђе унџтра. Али, дѐвера дрџџду на вџрата. Трѐба да да стџ, пѐдѐсет лѐја, две стџтине, колџко је могуџан дѐвер. Кџд су џшли унџтра свџтови момковџ, џндак су џзели мџаду, прају јѐдну шѐтџу преко сѐла и отџшли су да се венџаду на џшџтину, пѐсе тога у цџркви. Кџм и старџко џдеду у цџркви, се венџа момак и мџада. Виџеду за кџмом. Кџд су изџшли из цџркве сѐс мџадом, џјде, џнак, преко сѐла, џста шѐтџа кџо до поднѐ. Кџд су џшли преко сѐла, по обџчају, изџјѐду сѐс вином, сѐс раџџом, фамџлије, јели добри дрџгови, џспред мџаде, џспред момка. А дѐца за свџдбом, виџеду: Кџм гџља и старџко рџта! Такџ се виџе код нас

на сѐло. Такѡ кѹм и старѡјко отѹрају нѡвце, дѐца се грабиду за нѡвце. Кад су, прѡши су сѐло, дошли су код младе на рѹчак. Испред кѹће дочѐка и ђтац и мати сас ракијом, и такѡ су ушли унутра. Мѡмак и млада пољубили су, кѡ, сад му тас, ђтац девојкин му је тас. Пољубиѡ је таста и ташту у рѹку, и млада исто, родитеље и ушли с унутра. Ушли с унутра, се порѐћали сви з асталом да рѹчаду. Ондак, неке бaбе, по обичају како је код нас, да платиду сѹпу, док се није прѐнела сѹпа. Кажеду да је кѹварица изгорѐла рѹку, прмакла је сѹпу сас шпорета, па се плѹснула, изгорѐла рѹку. Сваки ће да ју да помоћ, да мѡж да се лечи. Тѡ такѡ сaмо, да би било маѡ више весѐља. Сваки прѹжи по лѐј, по педесет бањи, по два-три лѐја, кѡј колико ђе. И такѡ, кѹварица скѹпи доста нѡваца. Ондак се прнѐсѐ сѹпа, се рѹча сѹпа. Мѡмку и млади не дајѐ се да рѹчаду сѹпу, кажеду да не бѹду дѐца бaлава, неѡ једѹ даље од сѹпе. За сѹпом мѐсо и сѡс, за мѐсом и сѡсом дође сарма. Ондак изиђеду на поље д играду. Све до увече играду. Кад, придвече ѹђеду унутра и вечѐраду. Сад дође печѐње, салата и се пркаже час код младе. Пркаже се час. Прво прикажеду ближњи, кошто има, тѐтке, браћу сѐстре, снаје, млада каквѹ родбину има ближњу, комшије, фамилија даљна, све по рѐду. Тѹ се прѡи шалѐ, тѹ се прѡиду мѡлге фигуре, овако, да би било маѡ дѹже весѐље. Кад се приказала час, дођеду од мѡмка неки у контролу, да видиду дал је гѡтѡво, да би и дочѐкала свѐкрва и свѐкар кѹћи. Седиду до дѐсет, и дванајс, сати најдошије. Ондак се крѐнеду сaмо млада и мѡмак и момкѡви свѡтови. Девојкини свѡтови останеду код девојке. Музика момкѡва иде сас њима, девојкина остaне код девојке. Такѡ отиднеду код мѡмка. Кад су отишли код мѡмка, цѐо свѐт из сѐла иду да глѐдаду како ће дочѐка свѐкрва снају. Свѐкрва дочѐка снају овако: спреми два лѐба, две свећѐ, две флаше вина, ситѡ, пешкѡр на ситѡ и у ситѡ зрна жита, кукурѹза и пасѹља. Кад је дочѐкала снају свѐкрва, снаја пољубила свѐкрву у рѹку и ју дала кошѹљу, снаја свѐкрви. А, свѐкрва дала ситѡ снаји, да утѹра та зрна, такѡ, је одѐна обичај. И млада примила од свѐкрве ситѡ, утѹри прѡво на исток, на запад, и ђндак свѹдена отурила та зрна. Свѐт виче: Колико зрна, толико дѐца! И ђндак да свѐкрви ситѡ, а свѐкрва ју дала кошѹљу. Сад је свѐкар прѡати. Свѐкру да кошѹљу и прими од свѐкра два лѐба и тѐ две флаше вина, и тѐ две свећѐ упaљене, такѡ ѹђе унутра. Кад ј ушла унутра, тѡ ставила све н астал. Мѡмак ѹзме младу, и дѐвер пѡред њи, и сѐднеду з асталом, пѡново, ѡпет код мѡмка је вечѐра. Сви њигѡви свѡтови су код мѡмка. Ондак су вечѐрали код мѡмка исто ис почѐтка, сѹпа и мѐсо, и сарма, печѐње. Такѡ играју, тѡ све до зѡре. Кад је свaно дан, дођу од девојке гѡсти код девојке. Дође њѐна другарница, штa је ишла, деверѹша, штa је била пѡред дѐвера, дођу њѐјзина браћа, сѐстре, или кѡга мѐту, до дѐсет персѡна дођеду гѡсти код девојке. Кад дођеду гѡсти донѐседу девојки јѐну тѡрбу. У тѡрбу мѐтеду зрна од жита, од кукурѹза, од пасѹља, јѐдан чѐшал, јѐно огледалѡ, јѐне чарапе, ципѐле, такѡ обичај. Тѡ даду девојки. А мѡмку даду јѐдан штaп, ако га добaвиду, га изудaраду не-колико пѹта, акоз не, прѡђе се такѡ. И такѡ гѡсти се гѡстиду до поне-ѡник увече. Кад је прѐдвече гѡсти се враћаду натрак њиној кѹћи. Млада се покѡрила, скинула вѐнац и шлaјер и сврѹила се свaдба.

Дете кад се рђди, трђба да му прђимо јђдан чђс, кад га крстђмо. Зовђмо кђма. Кђм се спрђми, кђпи свђћу, кђпи крђницу, јђдну мађну и дође да ни крстђ дете. Мђтне му ђме, ако је муђско, мђтне муђско ђме, ако је жђнско, жђнско ђме. Ѐдеду у цркву, га крстђду. Кад су дошли од крштђња, мађи га прђати, дете свђје, и мђтне га у колђвку. Затђм дођеду гђсти на рђчак, тђ значи повђјница детђња. На повђјницу се скупиду гђсти млђги. Код нас кђј дђе, није да се зовђ, родбђина и комшије, и кђм и кђма и дђлњи, пђсле, родбђина. Девђјкини родђтели, дођеду и шђ ђјне странђ родбђина, и од момкђве странђ родбђина. И тако се скупиду ђпет кђ јђна мађа свђдба. Опет се спрђмимо, ђсто кђ и за свђдбу. Печђње, јели од ђгњета, јели од свђњског, јел од живђне, гђсака, плђвака, кокђшака. Пђковане пђлиће или голђпчиће, или штђ мђжемо, штђ ђмамо у кђћу. Опрђви се сђпа, за сђпом се прђсђ мђсо и сђс, сђрма, печђње, салђта. Тђ се свђ прерђча. Кад око ђвече, око ђсам сђтђ, прекђжемо чђс. Свака дђђца, штђ је дошла на повђјницу, дошла је чђс. Донђсе јђну погђчу, флаша вђна, тађђр колђча, и печђње, и дђр: кођђљу детђту или нђко матђрје, да сђђје, цђца, паркђта, крептђђина, јел свђлђ, јел плђтно, јел штђ бђде бђло, тђ прекђжеду и се гостђду дђље. Кђма обдђримо. Кђма и кђм добједу дђр од нђвог рођђнога. Кђм добје кођђљу, кђма добје кођђљу. Кђмови кђћи, кђј нђсу дошли на чђс, ђсто обдђрени су. И кђм обдђри мађу, тђту и дете. Седђду до ђвече и ђдеду кђћи, и кад се сврђило весђље, око десет, дванађс сђтђ, ђдеду кђћи.

Чђвек кад ђмре, ђмро је, трђба да се мртђац опђре у јђдно корђто, у лђдну вђду. Кад се ђпро, се обђчђ у тђ одђло штђ ће бђде сарђен. Код нас мђтнеду мртђаца н ђстђл, мђтнемо н ђстђл, свђће горђду код ђђга. Ома мђрамо да се брђнемо за прђкаду. Се ђђви ђма тђђлеру да дође да ђзме мђру, да прђви сђндук. Кад је сђндук прђвљен, држђмо мртђаца дђн и нђћ, тођко. До сђтра ђвече трђба свђ да је готђво. Ођмо, бђбе нђђе спрђмаду прђкаду. Тунђ сђјемо брђшно, кђљемо живђину, спрђмимо печђње, штђ ће да бђде, авђ се тђ урђди. Бђје скђпђтина, јђдан сђт. Дођеду да га сарђиду. Кад су дошли се спрђми ођако: четђри чђвђка га нђсиду, а три чђвђка кђпаду рђку. Ођи четђри, штђ су нарђчени да нђсу, ђни су кђћи, а онђ три су тђмо. Јђдан ођђне да чђва рђку, а двођа дођу у пђмоћ ођђма да нђсиду, тако ђђс нђсиду. Тђ штђ нђсу добју марђме или марђђђе. Ѐма двђ бђрђака, ђпет марђме, на барђђе марђме, и на крђ марђме, и кђј нђси, марђме, онђ штђ кђпаду рђку, марђме, и попа добје марђму и цркђвђђак марђму, и, како код нас кажемо, тђтор, ђн добје јђну марђђђу. Тђ је сђрана. Ођнели мртђаца. Кђј дђе мђже и у цркву да се нђси. У цркву се плђти, триес, четрђс леђа, кђј колико је могђћђн. Нђсиду у цркву, тђмо подђже траје мађо, ђма слђжба, литурђђђа се читђ. Из цркђве однђседу мртђаца на грђбље.

Тамо га ђпет очитаду, пре но шта ће га мѣтеду у гробницу ископану. Чита попа, свђја фамилија мало плаћеду, запѣваду за њѣга тунѧ, и такѡ, одакле се раставиду. Мртваца мѣтнеду дѡле у гробницу. Свака фамилија утѡриду, плаћиду грѡбље, и ѡндак спушћиду мртваца. Затим гробѧри, шта су копали гробницу, њи трѡја, остѧнеду да га закопаду. Кѡј ѡће да прави свѡд, на тѡга не дѡђе зѣмља. А, више, код нас на сѣло. у зѣмљу мѣтеду, дѡле, сѧндук и зѣмље преко њѣга, преко сѧндѡка, и правиду рѧку. Одозгѡр није равна, је онѧко, кѡ, кѧко се кѧже, кѡ јѣна стрѣја кѧд би била, такѡ дѡђе. И крѣс челоглѧвѣ, и пѡље га попа озгѡр сѣс вином. И сѧрањен је мртвац.

Сви су дѡшли сѧде на прѣкаду. Кѡј гѡд су били на пѡгреб, на сѧрану, ти су дѡшли на вечѣру. Овамо, ѧше жѣне су правиле бѧбице, крѣстѡше. Сви гробѧри дѡбједу крѣстѡц, такѡ се кѧже тај колѧч. А, попа, ѡн дѡбје од колѧча се прѧи, кѧже, глѧва, тѡ се кѧже глѧва, тѡ попа дѡбје. А гробѧри, ѡсноци, који су га носили, ти су добѡли крѣстѡше, а рѣсто сви бѧбице. Тѡ, кѡ неки колачићи опрѧвљени, увијѣни такѡ, тѡ се прѧи, поскурником удѧрени, тѡ је бѧбица. И свећнице, сваки дѡбје свећницу, и посѣдали су з асталом. Сваки ѡма свѡј тањир, кашњку, виљушку, и ѡѡж код њѣга и, кѡ на свако весѣља кѧд би било. Затим се кѧди. Узме гѧздарѡца од кѡће, која бѡде била, или свѣкрва, или мѧти, јели сѧја, узму у кадѣлницу жѧра, узме, мѣте тамјѧна и кѧди. Кѧд ј окаѡдила, сви су викали: бѡгѡпростѡ, да је покѡјнику задушѡ! Кѧд се свршило тѡ, се погѧсу тѣ свеће, сѧмо остѧну лѧмпе да горѡду. Се приѣсе вечѣра. Кад се прѣнела вечѣра, вечѣра се сѡпа и мѣсо, и сѧрма и печѣње, салѧта, колѧчи. Прѧиду се и штрѡудле, и сѡтни колѧчи, и тѡрте. Ако је младѡћ се прѧи јѣдна вечѣра кѡ кад би била свѧдба, такѡ је код нас. Ѳндак, кѧд је код младѡћа, се дѧрује. Сви млѧди дѡбједу пешкѡире, и девѡјке марѧму. А код стѧрога не. Код стѧрога сѧмо црне марѧме се дѧју свѡма. Се превѣчѣра и јѡнак пѡједу кѡћи. Сви кѧжеду: бѡгѡпростѡ да је покѡјнику, по имѣну, кѧко се звѡ, Пѣра, Тѡза, Јѡва, такѡ дѧље, свршѣна је прѣкада.

Сутрѧдан ѡдеду трѡ жѣне да кѧдиду кѧд је свѧнѡ дѧн. Тѣ жѣне не говѡру путѣм. Ѳдеду, окаѡдиду мртваца и дѡједу ѧтраг. Прѧиду ђпет јѣдан мѧли фрѡштук, позовѣду свѡју фамилију. Тѡ је свѣ з тај дѧн. Кѧд је прѡшло четрдѣсет дѧнѧ, прѧиду шѣс ѡдеља. Ѳндак ђпет се скупиду гробѧри, који копали рѧку, који су носили и прѧиду шѣс ѡдеља. Ѳпет јѣдну дѡбру вечѣру. За шѣс ѡдеља дѡђе пѡлак гѡдине и јѡндак гѡдина, и свршѣн је мртвац, нѣма ништа више.

Кѧд је јѣдан бѡѡ блѣсан прѣ, су бѧјали више ѡго шта се лечѡили по доктѡри. Бѧјали, кѧже, глѧва, трѡија, рѣја, кошѧк, пѡјас, од ѡрока, од ѧгази. Јѧ нѣ знам, зар не би ти казѧла. Узму мѧло вѡде, од ѡрока, кѧд боли глѧва, такѡ бѧбе кѧжу, не, узму мѧло вѡде и босѡљка и бѧједу. Ѳндак отвѡру шпѡрет и извѡду јѣдан жѧр. Кѧд жѧр чврѡи, кѧжу урѣчено, и кѧд пѧдне жѧр дѡле, кѧжу урѣчено. Ћто, такѡ се бѧје.

У грдину ймам цвѣће рѣзне бѣје. Ймам јесѣњу рѣжу, рѣјаву, ймам овако, штѧ нѣје рѣјава, ймам рѣжу мирисѧву, пѣлцовану пролѣтњу, лѣтњу и јесѣњу. Ймам божур, босѣљак, карѧнфѣлић, звездѣца, ковѣље, босѣље, пѣсе зевѧло, попѧдѣцу и такѡ дѧље.

Ѐтар у нѧше сѣло, пѣље нѧше. Прѡво је Јѧбучѣца. С дѣсне стрѧнѣ Јѧбучѣца, с лѣве Рѣка. Одактѣ се пѣње Вѣшања, К Сѣшки, Брестѧр, Сврѧчак. Из Сврѧчка йдемо у Дубѡки пѡток, из Дубѡког потѡка йдемо у Рѧдовац и Забрѧни. Онѡдѧк с окрѣнемо одѡвут: Бѣли кѧмен, Сѡва рѣка, Пѡд брѣг, На раскрѣсницу, Црнѣчић, Гѡло, Јѣрско пѣље, Дуброва, Лѣвада, Кључѣва, Сѣлиште, Гѡр уз рѣку, Рѣт, Донѣца, Пожѣнски хѧтар, тѡ је нѧше ѧли се кѧже Пожѣнски хѧтар, озѡ нупрѣје. Рѣт, ѡн је пѡред Дунава, толѣко.

На седѣлке се скѡпљѧду из целѡга сѣла мѡмци и девѡјке, и млѧде жѣне, и бѧбе. Најѡвише ѡјесен се правѣле седѣлке. Кѧд ймамо дулѣчиће, ишѣистимо дулѣчиће, у дулѣчиће се мѣте свѣћа да би светлѣло. Нѣје бѣло кѡ сѧд, летрѣке. Мѡмци йдеду у ѡйвама и донѣсѣду кукуруѣза зелѣнога, се кѡва у котѡ, да јѣмо. А, девѡјке спрѣмѣле су свѡј рѧд. Нѣка предѣ, нѣка чѣшља вѡну, нѣка шпѣнгује, нѣка чѣшља кудѣљу, гребѣнѧ. Бѧбе такѡ йсто. Йгрду, пѣваду. Дѡђе и армуникѧш, и тамбураши дѡђу. У сѣло двѣ — трѣ седѣнке, цѣо свѣт скѡпи тунѧ. И такѡ на седѣнке вѣше штѧ и чѡјѣш нѡво из сѣла. Онѧ с удѧјѣ, онѧј се жѣни, нѣка пѣсма се пѣва нѡва, нѣка стѧра. Ђе чѡјѣш грѡпу девојѧкѧ пѣваду, чѡпори момѧкѧ скупљѧју се на девојѧчке пѣсме. Тѡ у јѣсен. На седѣнке се нѧђѣду мѡмци и девѡјке, да се ѡзмѣди, пѡчнеду свѧдбе.

Чѣкамо Бѡжић сѧс пѡном рѧдошћу да нам дѡђе. Кѧд је дошѡ Бѧдњѣдан, мѣ, жѣне спрѣмѣмо за Бѧдњѣдан, код нѧс пѡсно се правѣ. Спрѣмѣмо окѣшѣцу, истрѣбѣмо, прстѧвѣмо да се кѡва. У окѣшѣцу мѣтемо петрѡжеља, лојбѣра, и такѡ се кѡва. Запрѣжѣмо зѣтѣном. Рѣнге јѣл рѣбе, тѡ ни мѣсто печѣња. И дулѣшнице прѧймо за вечеру. Гѧзда од куће спрѣми кѡтарицу сѧс слѧмом, јѣдан штѧп од сировѣце, тѡ се зовѣ бѧдњѧк. Гѧзда дѡђе на врѧта, донѣсе слѧму, чѡка на врѧта. Мѣ одговѧрамо изнутра: да, извѡлте, слѡбѡдно. Кѧд је ѡщо унутра, ѡн кѧже: дѡбро вѣче. Мѣ смо кѧзѧли: дѡбрѣ дошѡ Божѣћ. Штѧ си нам дѡно? Жѣвѡта и здравља. Онѡдѧк мѣ, свѧ глѡта чупѧмо из слѧме и вѣчѣмо: пѣла-гѡса, пѣла-гѡса, овѧцѧ, кѡзѧ, пѣлѧдѣ, крѧва, јѡнаца, жѣвѣне. И такѡ, отурѣмо слѧму по сѡби, по ѧнѡдрѡ, по кѡнку, ди ймамо. И тѧј бѧдњѧк мѣтнемо на огњѣ-

ште да горї, такѡ ваља. Тамо изгорї, погорї до трѣћег дана Божїѣна. Дошѡ је газда унутра, је ушо унутра. Кад ј ушо унутра, чујемо виѡа од деца, пѣваду: Дѡбро вѣче, дѡбри газдо. Газда узме нѡвце, изиђе, децама да нѣки лѣј да му пѣваду. Такѡ, јѣдан за другим, деца се нїжеду, по двѣ-трї пѣртије, долазиду и одлазиду, и свїма се дајѣ, ил колѣче, или пїѣна, јели нѡвце. Кад се свѣ тѡ свршїло, забравимо врата и дѡђемо унутра. На ту сламу посѣдамо свї доле. Мѣтемо јѣдан цаќ доле, дї мет-немо вечеру. Доле седї цѣла глѡта. Оѡнак се прерѣже колѣч на Бадњидан. Прави газдарица јѣдан колѣч, ѡбично газда га сѣчѣ, пѡље га с вином. Од тѡга колѣча свї јѣмо, глѡта. Мѣтемо окишїцу, вечерамо, рїбу јели рїнгу, вечерамо, дулѣшницу, пїјемо вина. А, рекије нїсам казала. Првом врѣле рекије се пїје, не. Кад се свѣ превечѣра, газда узме орѣсе и ѡндак утѡрамо, такѡ, орѣсе у јѣдан ѡшак, у другї ѡшак од сѡбе, у трѣћи, у четвѣрти. Деца се грабиду, скѡпиду орѣсе. Тај дан не смѣду да јѣду орѣсе, каже ће да и болѡ зуѡи, сутрадан јѣду. Оѡндак млади вѡлиду да ѣграду или карте, или дѡмине, како каде. Прѣ нїје бїло дѡмине, кѡ саде. Или ѣду, комшїја код комшїје, дѡклѣ, јѡш, овако, кѡј су по кѡћи, снаја, свѣкрва, спрѣмиду за сѡтра, божїѣни дан, за слѡжбу, да ѣдеду, на слѡжбу, да се мѡлимо бѡгу.

Божїѣни дан кад освѣне, мї кажемо: Христос се рѡди! Други нам одговѡри: Вѡјстина се рѡди! Удемо у цркву. Усто такѡ се слѡжи слѡжба. Кад изиђемо из цркве, овѣ млади, шта се ѡдале, ѡне лѡбиду у рѡке онѣ старе и кажеду: Христос се рѡди! И бабе старе дајују младима младицама нѡвце шта и посѣтили, кѡ, тај дан. Дѡђемо кѡћи, рѡчак је спрѣман. Која газдарица остала кѡћи, та је спрѣмила рѡчак, од сѡпе па до печѣња. Тѡ се рѡча. У нѣкима кѡћама ни не скѡда се с ѡстала, да се сѡдови смѡкнеду с ѡстала. Тѡ такѡ остѣне до свї трї дана. Перѣду се сѡдови и стално су сѡдови раширени и ѡстал. Само се јѣло прѣнавља. Трї дана мї држимо. Два дана Божїѣ, а трѣћи дан нам је Свѣти Стѣван.

Трѣћи дан, Свѣти Стѣван, ѡјутру се дїгнемо јѣдна од нас раније и почиство сламу. Скѡпимо сламу у јѣдан цаќ и, јѡндак, нѡсимо у вѡће и у винѡград. Такѡ, по ѡбичају, каже, да родї, ѣма и вѡће. Тај бадњак, сѡс тим бадњаком, шта је бїло од Бадњедана, сѡс тим бадњаком се нѡси та слама. Кад нѡсуду сламу младићи, ѡни ѡзмеду армуниѡе да и прѣтиду до у на крај сѣла. Тамо ѣма код нас јѣдан крѡс зѣлен, дї се саставиду из свї странѡ, из Брестѡра и Сврачка, из Виѡања, из Јѡбучица, из Сѡшци, из Потѡка. Се састављаду и тамо итрају кѡло. Сваки у цѣп, рекије или вина, пїједу и од тѡга колѣча вечерњѣга, шта се рѣзало, јѣду. И такѡ, трѣћї дан, тај Свѣти Стѣван, је ѡднѣшѣна слама. Дѡђеду, ѣсто чѡс, кѡшто и овї два дана, рѡчак и свѣ. Довѣду армуниѡаѡе да свїраду, мѡмци и девѡјке се провађаду. Праїду се и бѡлови, цѣо свѣт ѣде на бѡл. И праїду се и прѡграми, кад су шѡколѡри или овѡј млади цѣо свѣт, такѡ, кѡшто су овї, мѡмци и девѡјке, праїду нѣке кѡмаде, учитељ, и пѡпа, и свї састављаду, народ ѣде на прѡвод. Тѡ ѡвек трѣћи дан се праїви. И свршїѡ се Бѡжиѣ.

•

Сад нам долџи Ћскрс. Ћскрс чекамо свѣ јџпет кџ и Бџжиџ. Дџђе ускрџиџи дџни од Вѣликога четвѣртка. Дџђе Вѣлики четвѣртак, ѣду жѣне на грџбље. Тџ је Вѣлики четвѣртак. Садиду нѣки бѣрјан тџмо, такџ бџбе стџре. На Вѣлики пѣтак нѣко не радимо. Рѣтко кџј и је на Вѣлики пѣтак код нѣс на сѣло. И кџ је, је лѣба и пекмѣза, јели мѣда и лѣба, или сѣвџг лѣба, јели скѣвамо пасѣља, пекмѣза. Тџј дџн прџђе. Не дџ да радим нѣшта, али вище спрѣмам, кџ ће да свѣне Ћскрс. У субџту спрѣмамо, прѣимо колѣче, прѣимо мѣ тџрте, прѣимо штрѣдле, фѣрбамо јџја. Дѣца свѣ су радосна кад чуједу да ће се фѣрбаду јџја. Офѣрбамо по двџјс, по трѣес, по педѣсет, колико дѣце ѣма. Такџ, ѣвече у субџту, бџбе стџре ѣдеду у цѣкву и кџжеду да ће да бѣде васкресѣње Хрѣстово. А, нѣсам казџла по рѣду. У пѣтак ѣвече се стџви бџжји грџб. Бџбе стџре, и млџђе које џнеду, ѣдеду да чувају бџжји грџб. У цѣкву се стџви, на јѣдан џстал, икџна Исуса Хрѣста, се пѣлу свѣће. И тџмо бџбе седѣду до у субџту ѣјутру. Ћјутру га сарѣниду. Око цѣкве ѣдеду с тџм икџном, пџпа и те жѣне штџ смо седѣле, лѣуди, сарѣниду у субџту ѣјутру, око четѣри сџта се сарѣни. Тџј дџн је сарѣњен, чекаду сад вѣскресѣње. У субџту ѣвече нѣма слѣжбе, нѣма вечерње, сѣмо бѣједу клепѣла код нѣс. Тџ знѣчи да је сутрадан Ћскрс. Кџд ѣноћ, од двѣнајс сџти, пџчне јѣтрење. И клепѣла лѣпаду ѣспред кѣће, ѣспред пѣнѣера, на пѣнѣере да дѣжеду нѣрод, да ѣдеду на вѣскресѣње. Дечѣрлѣја ѣзмеду клепѣло и лупѣју. Кџд се скѣпѣо свѣт у цѣкву, пџчо пџпа васкресѣње ѣјутру. Тѣ се скѣпи млџго свѣта. кџшто је свѣдена. И пџпа слѣжи слѣжбу до зџре до пѣт сџти, или мџже да бѣде и шѣс сџти, траје јѣтрење. На јѣтрење се кџже: Хрѣстос воскрѣсе! Трѣ пѣт кџже пџпа и нѣрод, којѣ је слѣжѣ у слѣжбу, излѣзи нѣпоље и јѣдан дрѣгем такџ кџжеду: Хрѣстос воскрѣсо! мѣсто: Дџбро јѣтро! да кџжеду. Кџд смо дџшли сѣс јѣтрења, дџшли смо кѣћи, смо фруштѣковали. Пџсе фруштѣка, око дѣвет сџти, бѣју звџна и клепѣла, почѣње слѣжба. Такџ, и дѣље, ѣдеду џпет цѣо нѣрод на слѣжбу. Ћјутру, око четѣри-пѣт сџти ѣдеду сес вѣскресѣњем прѣко сѣла. Тџмо се пѣлу вѣтре, тџмо свѣће, тџмо лѣмпе горѣду, тџмо, свѣки од тѣ радџсти, очекује воскрѣсѣње Хрѣстово. Пџпа, и пѣвац, и млѣдѣи нџсу летѣје прѣко сѣла и пѣваду појѣње Хрѣстос воскрѣсе. Бѣли су пѣшѣени, свршено је јѣтрење, дџшли смо кѣћи. Фруштѣковали смо, пошто пџчала је слѣжба у дѣвет. У дѣвет, ѣсто такџ, на слѣжбу. И слѣжба се слѣжѣла, и дџнеду сѣс слѣжбе, је рѣчак. Се рѣча кѣћи свѣ по рѣду, од сѣпе, мѣса, сѣрма, печѣње, колѣчи. Млѣди ѣдеду на прѣвод ѣѣм, у коло да ѣграду, а и цѣо свѣт ѣдеду ѣколо, да виѣдиду кѣко млѣди се проваѣаду. Тџ траје трѣ дџна. Првѣ дџн и дрѣги дџн, недѣља, Ћскрс ѣвек је у недѣљу. Недѣља, понедџник и втџрник. У тѣ трѣ дџна се не кџже Дџбро јѣтро! и Помџзи бџг! већ се кџже: Хрѣстос воскрѣсе!

Дрѣги дџн ѣдеду код нѣс на грџбље. Усто с летѣјом, кџшто су ѣшли прѣко сѣла кџд је било вѣскресѣње Хрѣстово. Удеду на грџбље пџпа, и пѣвац, и пѣвѣчко дрѣштво, поѣду од грџба до грџба. А, на сред грџба стоѣ пџпа и читѣ четѣље. Свѣка кѣћа ѣма свѣју четѣљу од мѣртва којѣ су ѣмрли, забелѣжени у јѣдну књѣжицу, тџ се зџвѣ четѣља. Пџпа читѣ, свѣки дџ пѣт лѣја, кџј џће, кџј нѣће не дџ. И пџпа помѣње тѣ мѣртва. И кџд се свршѣло тџ читѣње четѣље, џндак ѣде од грџба до грџба, читѣду.

Младићи, овамо, чекаду сас летијом пред гробље. Кад се све свршило сас летијом из гробља пшшли су тај исти свѣт кѡј с отишли за летијом, и пѣваду Христос воскресе, до цркве.

На Ћскрс деца се радују за јаја. Јѣдан дрѹгем гађају, особито овий млади момци, јѣдан дрѹгем гађају јаја сес лѣјом, сес педѣсет бањи гађаду. Кад су згодили једарѣт, јел дварѣт, како се погѡдиду, кад згѡди једарѣт узме јаје којѣ гађа. Кад није згодјѡ, мѡра да да нѡвце онѣм штѡ је гађѡ јаје.

•

Код нас је на завѣтину такѡ. Дѡђе двајс дрѹги мај, тѡ је наша завѣтина. Спрѣмају се момци и девѡјке да се пренѡвиду. Највише младеж се принавља. Купују аљине, ципѣле, штѡ кѡј мѡже, тѡ се приѡви. Мѡмци погѡдиду армуникаша да им свѣра. Девѡјке, и ѡне раде, трѣба да се спрѣмиду за завѣтину. Ми, кѹћи, којѣ смо старѣје, спрѣмамо за завѣтину ѡпет исто, до печѣња. Кѡљемо јѡгње, јѡганце, јѡриѣе, штѡ кѡј има. Прајмо колѡче за сутрашњи дан. Тѡ траје два дана, двајс дрѹги, двајс трѣђи мај. На завѣтину момци и девѡјке се састѡвиду у кѡло, йграду. Долѡзиду са странѡ, такѡ се код нас каже, прије и прике. Се састѡвљаду сѣла око нашег, комшијнска сѣла, кѡшто је Сѹцка, Белобрѣшка, Дѡвич, Пожѣна. Сви момци и девѡјке се сакупиду, йду пред цркву, играју, јели, дал се каже, дѡм култѹрѣ. Гѡсте ймамо, кѡшто ймамо зѣтове, хѣрке ѹдате на страну, зѣтови, и сѣстре, и браћу, јели, даљна фамилија, долѡзиду, чекамо и на рѹчак. Тѹ се гостѣмо. Пред пѣнѣер ни долѡзиду армуниѣе, ни свѣрају, ми им дајѣмо нѡвце, јел јѣло, пиѣе. У кѡло играју и свѣрају јѣдни, а по цѣлим сѣлом хѹка армуникаша којѣ за нѡвце свѣрају пијѡнима лѹдма, којѣ се развесѣлили. Тѡ долѡзиду, овако, мал старѣјима, нѣћеду у кѡло да се покѡжеду, па зовѣду код кѹѣе. И такѡ је завѣтина. Прајду мѡло бѡла прѣви дан завѣтине. Мѡмци и девѡјке прајду нѣки кѡмад сас учитељом и учитељком. Се састѡвиду и прајвиду да се скупи јѡш и бѡље народ. Бал, народ се скупи на бал, пѹна сѡла, не мѡжеду да стѡнеду тѡмо.

•

Код нас за свѣца се спрѣми овако. Трѣба да спрѣмимо за свѣца да нам је кѹћа чѣста, да окрѣчамо, да опѣремо све штѡ ймамо по кѹћи, да упѣгламо, да испѣгламо кѹварице, чаршѡве, јастѹчиѣе, постѣљу, да опѣремо и да испѣгламо. Тѡ пре нѣки дан свѣца све урадимѡ. Фирѡнге, фирѡнице намѣштимо на пѣнѣере, да се види да су свѣца. Кад је дошло нѡвѣче, свѣца је сутрадан, нѡвѣче тѡ је данѡс, ми прајмо нѡвѣче. Спрѣмимо вечѣру. На тѹ вечѣру мѡло зовѣмо, којѣ ни најближњи, комшије јели мѡло најближњи, прајмо нѡвѣче. На нѡвѣче не рѣжемо колѡч. На нѡвѣче прајмо лѣбац, штрѹдлу за сѹтра, колѡче. Тѡ све спрѣмимо штѡ је лѡдно за сѹтра нѡвѣче. А, сутрадан кѹвамо мѣсо, сѡрму, а, из мѣса, прајмо сѹпу, сѡс, сѡрму, печѣње. Прајмо два колѡча да зовѣмо

гѡсте, три колача, јел четри, колико имамо гостију да зовемо. Један узме торбу и колач и флашу вина, иде да зовѣ гѡсте пре подне. А, колач, шта ће да режемо на подне, тѡ доведемо попу. Купимо две свѣће, нѡсимо једну у цркву, једна остане кѡћи. Палимо, метнемо у чирак, упалимо свѣћу. И ѡндак дође попа. Му дамо нож и вина, и ѡн чита и пререже колач. Колач спреми, пререже гѡзда кућевни с попом. Једну четвртину дамо попи, три дѣла су нащи. Гѡсти су дошли, рѡчак се поставио, рѡчају. Пѡчело пѣвање, весѣље, нѣ. Млађи треба да слѡжиду онѣ старије, да пѣваду, онѣ стари за њима, до неко доба ѡвече. Пѡсе се разиђеду. Неки с опијаниду, пѣваду. Затим дође тѡсић. Сваки гѡс треба да је спреман сѡс јѣним лѣјом, или два, кој колико ѡће да поклѡни, тѡ је за свѣту цркву. Мѣтемо у тѡсић. Кажу да је за здравље глѡти, или мѡрви, или гѡзди, кѡга ѡћеду намѣниду тѡна, кажеду, именѣшеду. Тѡга прекѡнимо ѡпет, да га дочѣкамо лѣпо г угостимо, тѡ тѡтора од цркве, шта кажемо. А, певац и попа, ѡни прерѣзали колач и отишли у дрѡгу кѡћу, у дрѡгу нѡмеру. Код нас има свечѡра ѡвако: Свѣти Никѡла, Свѣти Арѡнђел, Свѣти Ђѡрђе, и Бурђица кажу, има, ѡвај, Свѣти Стѣван, Свѣта Петкѡвача, има Свѣти Јѡван, има, има разни свечѡра, не мѡг се сѣтим.

•

Слава црквѣна је, зовѣ се Мѡрковдан, тѡ је щѣсти мѡј, ѡсми, ѡсми мѡј. За славу се спрема скѡро цѣо свѣт из сѣла. За славу имамо кѡма кој прославља тѡ славу, шта реже колач. Тај кѡм, ѡн тражи кој ће да се чѡсти на славу, у порту црквѣну, тѡ се прославља слава. Тај кѡм, он тражи њигово дрѡштво. Тражи по двајс и пѣт лѣја од јенѡга чѡвѣка, да мѣте трѡшак. ѡндак ѡн за тѣ нѡвце купи јагање и вина. Њѡгова жѣна треба да спреми кѡћи шта треба, кавѡрму и печѣње. Скѡпиду се двајс, тријес дѡшѡ и тѡ се частидѡ у порту. Кад се скѡпили, њигова жѣна је спремила све кѡћи тѡ, донѣли у порту. Астѡле се раширили, метѡли су печѣње и астѡл, и вино. Дѡшо је попа да пререже колач. Саде, кој је кѡм у ѡвѡ гѡдину, тај тражи за идѡћу гѡдину да дрѡги прими чѡвек, да биде кѡм, да дрѡги реже колач. Тај прими једну четвртину, да зна да је догѡдине ѡн кѡм. Се пререже колач и ѡндак настѡвља, пѡчне весѣље, да се веселиду лѡди. Тѡ се узмеду армунѣке, и свѡраду. Њине жѣне слѡжиду с печѣњем, с кавурмѡм, и пѣваду, ѡграду, цѣо свѣт се скѡпѡ на славу. И тѡ сѡмо у порту, не прѡвиду на дрѡгу стрѡну, у порту црквѣну. Тај кѡм шта је, ѡн треба да је трѣзан, да није пијан, ѡви лѡди мѡжеду да с опијаниду. Онај шта је ѡзо за догѡдине кѡм, тај догѡдине тражи дрѡгога, за идѡћу гѡдину, и свѣ такѡ даље.

Боже, Миле, нѣсам ни сањаѡла шта ће ме питащ тѡ.

•

Врбица, Свѣти Лѡзар. Треба да испричам свѣ како је бѡло, нѣ, како пише и свѣ, свѣ. Кад сам ишла у шкѡлу, кад дође Свѣти Лѡзар, треба д идемо за врбицу. Нащ учѣтељ не пѡшље у цркву, дѣца, и идсмо

сес попом за врбицу. На крај реке се сече стубљике, онако, прўће, прўће од врбе и један човек, тај тўтор, тај шта служи у цркву, он даје сваком детету врбице да донесемо у цркву. Та врбица с остави у цркву до сутрадан. Тд је субота, Свети Лазар, донесемо врбицу у суботу увече, а у недељу су Цвети. Ондак иде народ у цркву и дбје по једну, један прўт, тд је врбица. На слўжбу деца се радуједу, узмеду звонца и звониду кад йду на врбицу и натрак, од цркве до реке и од реке до цркве натрак. Кд је дошд из цркве с тим прўтом у шака, дни чўкаду по глави сес тим прўтом и кажу: Гдј се гдј се кд свињца, расти, расти кд врбица. Тд је све.

•

Газда ће да коље свињу. Тражјд је касапина кдј ће да му коље свињу. Скўпио је јено два-три човєка да држиду свињу. Дошд је касапин да закоље свињу. Али, рекјја је вєhma врєла, трєба да пиједу. Кад се свиња заклала, мєтну је у корито, да ј опариду. Сас кашикама свј је чупамо и је чїстимо. Свиња је готва, ис корита ј окачимо на дрво сас ланцом да виси. Ондак касапин је распорјд, извадјо је изнўтра ўтробу, црева, цигєрицу, шта имала, срце, све шта је било унўтра извадили. Ондак чєка газдарица сас котарицом, да опєре бураг, црева, да спрєми за кобасице. А, цигєрица, и бєла и црна, бубрєзи, одма се праи једна чдба за фрўфрук. Кад се свиња све исєкла у парчєта, дбцла н астал, сїтна парчєта тражимо да праимо, да пржимо мєса йсто за фрўштук. Касапин је одвојд, ондак, за кобасице, за крманадле бащка, лопатице, бутдвє, од глєвє. Дале знаш и тї.

•

Ја се зовєм *Злаийбор Томић*, година ймам тридєсет четйри, живийм у Радимњу.

За врєме зїмског дба сам вўко љубрину. Кад сам заврщјд одатлє сам орд за кукўруз. Дбшло врєме, сєјо сам кукўруз, за сєјањен смо пращїли кукўруз, за пращєњем смо загртали кукўруз. За загртањем стїгне врєме, смо косили ливаду. За ливадама смо радїли жїто. За жїтом смо оврли жїто. За жїтом, шта пдс смо радїли, чєкамо, бєremo кукўруз. Бєremo кукўруз, бєremo виндграде, вучємо толўзину кўћи. Сакўпљамо нашу рану, шта смо радїли цєло лєто.

Зїми вўчємо љубрину. Ддје прдлећ, дрємо за кўкуруз и сєјемо кукўрус сас машиндм. Сас трактором дрємо, с машинама сєјемо. Прво пращїло га разрећјемо. У дрўго пращїло кдпамо, у трєће га загрћамо. Кад га загрнемо, чєкамо да узрї. Кад узрї, бєremo, ндсимо на амбаре кукўруз. Талўзину жњємо и праимо кўпе. Остану сїмо цдмбе, тд трактори дрєду, гау. Ондак дрємо, сєјемо жїто. Ўпролећ плєвїмо, ка порастє. Кад г оплєвїмо, чєкамо да узрї. Кад узрї, га кдсимо, увєжемо снопдвє, праимо трєћаце. Кад опраимо трєћаце. кад је готдво све, ондак вучємо на гўвно, дї ће га врщємо с батдздм. Сламу је здєнемо у жєраде.

У прђлећ дремо за крумпире, и сѣјемо на оцаце. И прашимо и за-
грнемо. Дђће врѣме извадимо њи и нђсимо кући. И кући одабирамо у три
фђрме, веће, средње и мање. Веће за јѣло, средње за сѣме и мање за
свиње.

Оремо дубђко за винђград, регулишемо за винђград, и сађимо. Са-
димо у квађратно, у метер квађратно, у метер квађратни сађимо винђ-
град. И га, две гђдине г оставимо, г окђпамо, у дрђгу му мећамо прђтке,
већ у трећу родђ. У дрђгу мађло родђ, у трећу родђ дђбро. У прђлећ
урѣдимо винђград. Урѣдимо га, прђвом га окђпамо, и дрђги пђт г окђпа-
мо и му вежемо конђиере, и га шприцујемо. Г окђпамо и трећу пђт и га
шприцујемо три пђт. Га залђмимо и чеќамо д узрђ, да г обѣремо. Кађ
г обѣремо, нђсимо грђјзе кући, нђсимо на стђпу, масту праимо. Кђмину
слђжимо да праимо реќију. Бђреда опѣремо дђбро, сумпуришемо и баќимо
вино. Вино чеќамо, преврђ, да је празно мађко бђре, да не кипђ. Кађ
вино преврђ, испуњимо бђреда. Кађ вино се стђлђжи, ђндак га скинемо
сѣс лђгора.

Кђзан, ђн је прђљен, ђма фуруна дђла. Озђбр ђма кђзан, на кђзан
ђма каќак. Озђбр, на каќак, је луђла. Луђла ђде у кађду, и у кађду ђма вђда.
Вђда лађи цѣви те, д ђде реќија лађна. И реќија ђде у чђбању. ђма
чђбања дђле, ђде реќија у чђбању.

Кађ шљиве узрђдђ, и млђтимо, и нђсимо кући и метемо у кацу.
Чеќамо, преврђдђ шљиве. Кађ преврђдђ, ђнак и печѣмо, и праимо
реќију.

Чђвек пађор треќа да ђма плђг, да ђре. Треќа да ђма кђсу, треќа,
да ђма срп. Плђг ђма колѣчка, грѣдељ, лађац, црталђ, даќа, папђча,
равник, ручица.

Кђла ђма, ђма рђда, ђма ђбртањ, осовђна. Цѣло, срчѣница, лѣвче.
На тђчак ђма глађа, ђма спђце, ђма наплаќи, ђбруч, карђке. Кђса ђма
коѕило, заглађац, карђку, ђђк и брђс.

У нащу шђму растѣ свакојаќо дрђво, горђн, цѣр, граб, јђсен, брѣст,
багрѣм, јѣла. Ту живу свакојаќе животђње. ђма кђрјађи, лисђце, зај-
цеви, јђзавђи, свиње дивљѣ, срне. Змије свакојаќе ђма. ђма смукђви,
ђма ридђвке, ђма црне змије, ђма водѣне змије. ђма гуштери, даждѣњи.
Тице свакојаќе, сѣнице, сђјке, врђне, кђсђви, врђпци, пицигањи.

У шђму кад ђдемо за дрђво, ђдемо гђр. Га поткђпамо, глѣдамо ди ђе
да г обђримо, да не пађне на наѕ. ђкопамо сѣ сикђрим и ђнак га сечѣмо
сѣс тестѣром. Кађ га осечѣмо сѣс тестѣром, пађне дђ га поткђпамо. ђнак
га крђтимо на крђтко, на метар. Ицѣпамо и нђсимо кући с кђлима.

У нащу реќу ђма рђбе свакојаќе, ђма сомђви, ђма крќуше, ђма ша-
рађи.

•

Јѣдан чђвек ђмо јѣнђга маѓарца. И маѓарац остђро, није мђго да
рађи шац њимѣ. ђнак чђвек сѣс жѣном њиђвђом говђри шта ђе да рађи
сѣс тим маѓарђом. Жѣна му каќе да га вђди у шђму и да г остави у шђму.

Не мѡже више да слѹжи, не мѡж да рáди, штá да га држидѹ. Такѡ, ѡн г отѣро човѣк у шѹму.

Други чѡвек ј имѡ пцѣто. Пцѣто му остáрило, не мѡж да му лови зѣцове. Јѡпет говѡри сáс жѣном њигѡвом, штá не да рáди сáс пцѣтом. Жѣна му кáже да га вѡди у шѹму и да га мáне у шѹму.

Трећи чѡвек имѡ је јѣну мáчку. Јѡпет сáс жѣном говорјѡ, штá да рáди сáс мáчком. Мáчка стáра, не вáта више, не лови више мицѣве. Вѡди га, кáже, вѡди и мáчку у шѹму. Одвѡ је у шѹму.

Четвѣрти чѡвек имѡ пѣтла јенѡгá. Петѡ није бјѡ више, остáрео. Чѡвек одвѡ пѣтла ѡпет у шѹму.

Тáмо се нáђе петѡ, и магáрац, и пцѣто, и мáчка. Се нáшли и зáједно њи разговáрају. Јѣдан другѡга питáју, кáко си стигѡ одѣна?

Онáј кáже, магáрац, мѣне ме, мѡј гáзда рѣко да ме ѹбје, да м одвѣдѣ у шѹму, не мѡг више да му рáдим. Пцѣто йсто кáже такѡ, не мѡг да лáјем, не мѡг да му ловим и ѡће да ме ѹбједу, и довѣли ме одѣ у шѹму. Мáчка йсто такѡ, петѡ йсто такѡ. Онак ѡни кáжу, разговáрају међу њима, да йдеду зáјно, и да живиду свй зáјно. Магáрац и кáже, áјте зáмно, јá не да ве вѡдим, и не да живимо мй.

И такѡ йшли кроз шѹму, йшли, нигде нѣма нйти сѣло, нйти се вйди свѣтло дигѡде, нѡћу йшли. Онак магáрац тѣра пѣтла да се прѣпне на дрѡво, да вйди дй се вйди свѣтлост, дй да нáведу ѡни да јѣдѹ, су глáдни. Петѡ се прѣпо и вйдо је јѣну свѣтлост на далѣко. И магáрац га ѹзме на лѣђа и га нѡси прáво дй је петѡ вйдо свѣтлост, на тѹ свѣтлост. Кáд стигли тáмо, код те свѣтлѡсти, магáрац поглѣда на пѣнѡер и вйди ајдѹци у јѣну сѡбу јѣдѹ и пйједу. Онак магáрац је метѡ њѣгѡве нѡге на фундамѣнт, под пѣнѡер. Пцѣто се прѣпо на магáрца, мáчка се прѣпла на пцѣто, а пѣтѡ се прѣпо на мáчку. И магáрац и кáже њима, сáд да вичемо свáки свѡј глáс. Стáли да вичу свáки свѡј глáс, и тѡ такѡ рѹжно изглѣдáло. И ајдѹци свй потѣцали из сѡбе нáпоље ѡстра њинога. Потѣцали у јѣдан пѡток, и ѡни ѹшли у сѡбу, и јѣли и пйли.

Кáд се нáјѣли и напйли, магáрац пита њй, дй не сáд да лѣгнемо? Пцѣто кáже, јá ћу на прáг. Мáчка кáже, јá ћу под фурѹну. Петѡ кáже, јá ћу на капйју. Магáрац кáже, јá ћу на ћубрину. Такѡ ѡни лѣгли.

А, ајдѹци, остáли ѡни сáми тáмо, разговáрају кѹј не да йде тáмо? да вйди штá је тѡ бйло. Јѣдан се јáвјѡ сáм. Оће ѡн д йдѣ, ако му дáду млѡго нѡваца, свѣ колйко имáли ѡни тáмо нѡваца. Такѡ дѡђе јѣдам да ј обйђе. Кáд је дошѡ унѹтра, ѡн није вйдо нйкога. Ушѡ прáво у сѡбу. Кáд је стигѡ код астáла, ѡн вйди мáчку код шпѡрета, ју сјáјѹ ѡчи. Ђн с уплáшјо од мáчке и пѡчо да бѣга нáпоље. Кáд стигѡ на прáг, се саплѣтѣ на пцѣто. Пцѣто ѹзело да лáје на њѣга. Ђн бѣжи, дй не да бѣга? На капйју пѣтѡ ѹзо да кукурѣче на њѣга. Ђн бѣж нáтраг, бѣж на ћубрину. Тáмо се саплѡ на магáрца и пáдне прѣко магáрца. И је ѹмро. И такѡ, ајдѹци нйсу смѣли више да дѡђеду и њйну сѡбу, и остáли ѡни да живиду у тѹ кѹћу.

Били три брата. Имали су јену краву. Онак, ту краву, како да поделу дни. Се разговарају да је поделу, да прају три штале, онак ди крава уђе у шталу, тога је крава. Тако, један брат бјд фалишан, а два били здрави. Ови два здрави праили штале лепе, од зида, малтирали, с ћерамидом покрили. Онај фалишан брат, он је опрајо од плетара, с лишћима покријо. Онак, пуштили краву од пута, и дали ју пут, д иде даље сама. Е, она, крава отишла право у шталу тамо, код тога брата фалишнога. Тако остане крава њигџва.

Једне године је по снег велики и нису зецови могли да бегу. И смо отишли нас тройца сас четри пцета. И смо терали зецове, д уватимо. Смо уватили пет зецова. То је доста, има неколико година, има барам десет година. Како куј скочи зец из снега, тако га пцето увати. Ми га узмемо. Он вице, ми га стрпамо у цаќ.

Тџмић Ива, двајс три године ймам, живйим у Радимњу.

По занату сам зидар. Радјо сам у Дивич с јеним другаром. Један дан се десила велика комџдија. Њигџва сестра, је дошо, кој дошо код ње, не знам кој, и је намџту пџсе да не зовџ нас. И тамо, у ред, овако, како да кажем ја по мџем, би реко да су то били, како ми кажемо, љаволи. Су били љаволи. Кад смо дошли натрак, код друга кући, тамо је све било испретурано, испрескачано све. Столице наопако, астали, све огледала, штогод је било по соби, и аљине, и ципџле, све. Кад смо дошли тамо, по други пут с њигџвом сестром, она каже да не види ништа. Кад смо ушли поново унутра, огледало само се претурало, са зида к астаљу. По други пут га метемо на зид, да видимо дал не све тако да биде. И по други пут, по трећи пут, све йсто се десило. Смо изашли напоље, столице све су биле пртурене, како се први пут десило. Је дошла његова маџи и довџла његову сестру. И кад смо је довџли и њу, она имала један крџ на лџву страну ствџрено. Дошла мама и је пџта њу шта је тунџ било кући. И тамо је било плаќања, запџвања, и не знам шта. Е, сад, стџри тако кажу код нас, каже, не знам шта, јел вражбине, јел љаволи били, јел не знам шта. То је било то вџче. Сутрадан увече је била прџба у дџм. И смо пошли сви трџја, и ја, и сџстра његова, и брат, с кимџ радим. И мене ми нешто по сан. И кад сам дошџ кући, сам видо двојџцу пред капију, два мали детџта. Е, саде, ја не мџгу да кажем, овако, било шта да биде, ниџи верујем. Верово не верово, само свет прповџда свакојако. Само, од тога дана напрџт, реко би да штогде йма. И не знам како да с изрџзим спрема други људџ. Њџ двојџца су сиграли ко два мали де-

тѣта, један бѣга тамо, један овамо. И посе тога, ка да уђем унутра, мене бјело јако стра, и све сам нугуз ишд до врати. И јонак сам леґо поред вигове маѣтере, не поред моје маѣтере, и не тамо дѣ треба да леґнем. И кад је дошд Марко, сутрадан увече, све тд исто се дѣсило, како и бјло. И кад смо отишли поново у дѣм, њѣму му нешто дошло и је по доле. И је бјд више мрѣтав него жив. И тамо смо га дѣгли, смо га сумивали сас водѣм. смо га трљали, јѣно, друго. И посе, кроз један сат, нешто му прѣшло. И тд се чуло кроз цѣо Дѣвич, и кроз Раѣдимњу, Сушку и Белобрѣшку, свѣде. И сад све говѣру, штд та мѣже да бѣде. А, ја, по мѣјем, рѣко би да йма нешто. И најбрже, најкраће, како да кажем, рѣко би да тд су ѣаволи, ништа друго. Посе, ја сам се распитѣ за ову прѣчу. И сад је жѣва та жѣна. Она и ѡезин брат су тд прѣили, да је ману да с уда за кога дѣе.

*

Прѣча ми комшија јѣно вѣче. Каже, дошд јѣно вѣче један чѣвек код мѣне. Тамо смо ми свѣ пѣли заједно с мѣјем ѣцом и сас ѡймѣ. И тд је бјло дѣцкан, око јѣно двѣнајс. Пѣјо сам сас мѣјем ѣцом и са ѡймѣ до јѣно двѣнајс сѣтѣ. Око двѣнајс сѣтѣ бјло га стра д ѣдѣ сам кући у Пожѣну. Сам увѣтѣо кобилу, да га вѣзим до Пожѣне. Сам г одвѣзо. Тамо смо пѣли зајно, и одѣнут сам се врѣд сам наѣтрак. Ишд сам пѣтѣм, тѣро сам јако кобилу. И кад смо стѣгли код нас, на сред Раѣдимње, сам нашо јѣну жѣну на сред ѣупрѣје, код нас, да нешто вража. Тд је, рѣко би, да ј йстина. Ја сам мисѣо да ј ѣна пијана, и ја сам ју рѣко да је вѣдим кући. Она је рѣкла да је вѣдим. И смо пошѣли. И кад ј ѣна видала, је дошла мало к сѣбе, ми утѣкла из шѣака, и пошла прѣво код нас низ паркѣ. Ја сам бѣго за ѡѣм, јер сам бјло младѣћ, и је стѣгнем у јѣну крѣчану сас крѣчом. И ју кажем, рѣко, ниѣна Грѣздо, да Ве вѣдим кући. Она јѣпет ми утѣкла из шѣака. И код јенѣга чѣвѣка у авлѣју отѣшла. И тамѣн да прскѣчи преко бунѣра, а ја ј увѣтим за леѣа, и ју кажем: ниѣна Грѣздо, рѣко, штѣа, ѣјде да Ве вѣдим кући, штѣа с изигрѣјѣмо сѣде. Она каже: Глѣдај ти твѣјега посла, а ја глѣдам мѣјега. И по други пѣт ју кажем ја све. И због тога вѣрово би да йма нешто. Тд је та прѣча. И сад се сѣћам тѣ прѣче кад год прѣђем нѣћу прѣко ѣупрѣје. Све сам тд да виѣдим и ја неѣкога, ниѣкад ниѣсам ништа виѣдо а, фѣла бѣгу, ниѣщо сам се, и дању, и нѣћу.

*

Такѣ више лудѣрије да ти прповѣдам, нѣ. Мѣрѣј, штѣа дѣеш, ја ти говѣрим, штд рѣко Мѣрко, и влашки и српски, штогѣд дѣеш, свѣке лудѣрије. Штѣа дѣеш ти, мѣрѣј, ја знам. И јѣто, тд сам ти говорѣд, штѣа си тѣ, нѣ. Онѣ пред ѣштѣину, и овѣ за ову, и друго штѣа дѣеш.

По занѣту сам зидѣр. Раѣдим по Раѣдимњи, по Белобрѣшки, по Дѣвиччу. Зѣдам куће, малѣирам, и сѣбе и од пѣта, и све те комѣнције.

На прѣимер, кад отѣнемо код чѣвѣка да се погѣдимо, како тд код нас ѣде, се погѣдимо сес чѣвѣком за толико и толико стѣтина, јѣл йљада,

и то сас рандм, са свйм. Пбчнемо да радимо код њега кућу, кошто код нас иде овамо. Довѣде антлогаре, и свѣ. Завршимо с фундаментом, пбчнемо сас циглом, кројмо грађу. Ми смо свѣ ти ђаволи шта прајмо и сас грађом и сз свйм. Кад смо свѣ готѣви, с човеком с удѣсимо, не исплати, с опијанимо и пођемо кући.

Радјб сам у Дјвич. И тамо, јенѣга дана, бащ на Нѣву гѣдину, мѣ зѣт је друмѣр бјѣ, је йшо тамо да чисти пѣт од снѣга, с онйм, трактором. И су били до Сакаловца, из Дјвича. Однѣт кад се врнули, шофѣр кѣј тѣро, је бјѣ маѣло пјјан, а, наравно, обојѣца. Се изврнули, трактор је по прѣко зѣта и га измѣљѣ, и је бјѣ мрѣтав ѣдма. Пѣсе тѣга га дѣнели кући. Тѣ се дѣсило бащ на Нѣву гѣдину, нашу, српску. Дѣнали га кући. И ѣндак, тунѣ су дѣшли дѣктори, којѣ су праили њигѣву анализу, како се тѣ зѣвѣ, нѣ знам ни да кажем. И пѣсе тѣга смо г обѣкли.

Ми смо му праили свѣд, јер је бјѣ младѣћ, од јѣно трийес гѣдина. Смо му праили свѣд, и тамо смо извѣдили десетѣну мрѣтви. Кѣд смо извѣдили мрѣтве, нам ни дѣнели фрѣштѣгук, да фрѣштѣкујемо. И тамо је бѣло пѣ-чѣс глѣва ѣд ѣѣди. И ѣѣди, овѣ шта су радѣли сас нама, су рѣкли да тѣ склѣнимо на стрѣну, да не би се гаѣдили, да би мѣгли да јѣду. Јѣ сам увѣтѣо јѣну глѣву, у зѣбе, ѣд човека, и јѣну мѣј другѣр, и смо дѣнели тамо порѣд јѣла. И свѣ су утѣкли на стрѣну, и нѣсу мѣгли да јѣду. Нѣс дѣѣја смо јѣли. Пѣсе тѣга, кѣд смо пѣчели да радимо, јѣдан чѣвек, прѣ трий гѣдине се бѣјѣ обѣсијѣ, и на њѣга смо удѣрили, и њѣга смо извѣдили. А, тунѣ је бјѣ и њигѣв син. И ѣн је рѣко да ѣће да виѣди њигѣвога ђѣла јѣш јѣдѣрѣт, па макар сѣмо јѣну кѣс. И смо га ѣтѣкопали, и смо извѣдили мѣсо са лѣѣи, и рѣбра, и смо му покѣзѣли, еѣвѣ, овѣ је тѣѣѣ ѣтац, кѣј је бјѣ. И, ѣн кѣд је виѣдо, се згѣдѣо и је рѣко: мањѣте на стрѣну, нѣка бѣде како је бѣло и до сѣде, нѣка му Бѣг дѣшу опрѣсти.

•

И јѣ сам мѣмак. Ймамо јенѣга дирѣктора шѣѣле, код нас у сѣло, Илѣја Милѣнкѣвић, којѣ се мѣѣго борѣјѣо сас нама, и тѣ више кулѣѣурни рад да прајѣи с нама. И јѣнак смо посетѣли више сѣла. Јѣдне недѣље, посетѣли смо гранѣчаре и пѣсе тѣга отѣшли смо у Златѣцу. Прѣво смо сѣгрѣли фѣѣдбал и пѣсе тѣга отѣшли смо да посетѣтимо и да прајмо јѣдан прѣѣграм у Златѣцу, да развѣсѣлимо и наѣрод. Тамо се скѣпило мѣѣго наѣрѣда, су нас чѣкаѣли, да не слѣѣшѣаду и глѣѣаду. Тамо је бѣло пѣсама и игѣрѣѣ, и наѣрдни йгара, како се код нас овѣмо раѣи. И пѣсе тѣга, настѣвила, се настѣвила игѣранѣка, до пѣсе пѣндѣи. Кѣд смо пѣшли кући уз Лѣѣкѣву, како ми тѣ кажемѣ, ни се покѣврѣјѣо камѣјѣн. И тамо смо се свѣ скѣпили дѣле. Снѣг је паѣдо, је бјѣ дѣ колени. Јѣдан јѣ отѣшѣѣ тамо да трајѣи дѣрѣва, јѣдан тамо. Опраили смо вѣтѣру, док су другѣи отѣшли за освѣтлѣње у Златѣцу, ѣпет код војскѣѣ. Кѣд су дѣшли наѣтрак, док су ѣни тѣ намешѣтили, реперѣйраѣли, ми смо свѣ стѣјѣли код машѣнѣ и код вѣтѣре. Нѣки тамо спѣваѣли, нѣки ѣко вѣтѣре, нѣки се грѣјѣали, како кѣј. Пѣсе, кѣд смо пѣшли кући низ Лѣѣкѣву, онѣј каже да ѣе да бѣдемо мрѣтви, онѣј каже овѣко, онѣј каже онѣко, јѣдѣѣ да стѣгнѣмо до наше куће.

Причђ ми јѣдан стѡрац, кѡже, скитђ сам и сам лутђ по другим сѣлима. Јѣну нѡћ сам задоцнђ до јѣно трий-четири сѡта. У Дивич је бјђ бѡл. Кѡд сам се враћѡ нѡтрак, код нѡс, ка Радимњи йма двѡ пѹта, па сам дошђ мѡлим пѹтѣм. Кѡд сам стийго код грђбља, свѣ сам слѹшо да стѡри прповѣдѡју да йма вѡмпйри, и ѡволи, и сѡтѡне, и нѣ знам штѡ. Е, мѣне ме било стрѡ, свѣ, онѡко, кђ младйћа. И свѣ сам пролазјѡ овѹде вище пѹтѡ, нйсам вйдо нйшта. Кѡд тѣ нѡћи, сам вйдо јѣну жѣну, свѣ у црѡно обѹчѣна бйла. Сѡм сам бјђ и поред ѡѣ сам прошђ. Нйје бйло тђ у сѣло, йзван сѣла. Кѡд сам стийго у сѣло, да стийгнем до мѡје кѹће, тѡмо је било јѣно пѣто вѣлико, с кѡм сам се млђго борјђ док сам стийго кѹћи. И фрљђ сам се сас циглѡма с јѣнђга зйда на ѡѣга, и с камѣњима, и ђн свѣ пред мѣне бѣго. И млђго врѣмена, бѡрам пѡлак сѡта, сам се борјђ сѡс ѡймѣ. И кѡд сам стийго кѹћи, мѡти ме питѡла, штѡ сам такђ жѹт? Јѡ сам ју свѣ причђ кѡко је тђ бйло, и штѡ се дѣсило. И сутрѡдан ни ми бйло бѡц свѣ јѣдно. Сам причђ и другима лѹдма, кђ сѡд тѣбе, штѡ ми се дѣсило. И од свѡкога сам чѹѡ да кѡжеду, онѡј кѡже да йма овѡко штогђде, онѡј кѡже да йма мајмѹни, онѡј кѡже да йма ѡволи, онѡј кѡже да йма сѡтѡне, онѡј кѡже да йма вѡмпйри. А, штогђде трѣба да бйде, вѣрујем и јѡ да йма штогђде. Тђ је тђга дѣде прйча.

Йсто ђн прйча да је бјђ јѣдан чѡвек код нѡс у Радимњу, и се звђ Никђла. Нйје мђ нйгде нйкога. А, кад је ѹмро, ѹмро је у Бѡшњак, у шпитѡлѡ. И свѡт је нарѣдјђ да га ђмладина сарѡни. И, пђсе тђга, кѡд га дђнели у Радимњу, су рѣкли, стѡри нарѣдили такђ да га мй, ђмладина сарѡнимо, без пѡпѣ, без нйкога. И кѹћа да остѡне свѡту, штѡ знам јѡ кѡко тђ ђни тѡмо урѣдйли. И тѡмо, јѣдан лѹда јђпет с опијѡнјѡ и дђно га на грђбље, вѣћ озгђр грђбља тѡмо, и смо га крозвѹкли кроз плѡт. И јѡ сам му бйјѡ пѡпа. Јѣна бѡба дђнела јѣну лйтру вйна и кѡжу да га целйвамо бѡрам, такђ ваљѡ. Јѡ сам му прѡјѡ крѡс сѡмо на грѹде и сам вйно дђ овйма другима да пйју. А је бјђ нѣки бђрац пре, у први свѣтски рѡт, кѡд је бјђ нѣки ѡенерѡл, имђ сѡбљу. Смо му закѡчили и сѡбљу, и цигѡре смо му, метѹли и машинѣ у цѣпу. И пђсе тђга, онѹ лйтру вйна смо пошйли, и смо га затрпѡли, и толийко бйло. Е, знђ је тѡј стѡрац свѡшта да прйча, ѹмро је сирђма вѣћ дђста гђдина.

Кѡже, йсто ђн, кѡд је бјђ од петнѡјс гђдина, пђчо је да момкѹва. Кѡд сам имђ, кѡже, шеснѡјс гђдина пђчо сам и јѡ да се швалѣрам сас девђјкама. Имђ сам швалѣрку код нѡс у сѣло, у Радимњу, сас којђм сам ишђ пѣ-чѣс година. Кѡд је бйло да пѡћем у вѡјску, сам ју рѣко: ѡко ђћеш да ме чѣкаш док дѡћем из вѡјскѣ, дђбро, чѣкај ме. Кѡд дѡћем кѹћи, ће те ѹздем и мѡја ће бйдеш. ѡко не, удѡј се ђма сѹтра. Сутрѡдан сам пошђ у вѡјску. Седђ сам, бђга ми, дђста. Кѡд сам дошђ кѹћи, ђна ни се бйла ѹдала. Ш ѡђм сам се шволѣрђ јђц гђдину дѡнѡ. Пђсе гђдину дѡнѡ сам ју рѣко: Рѡди штѡ знаш, од данѡске напрѣт и јѡ ће да рѡдим штѡ знам, вище нѣ знам за тѣбе, ни тй за мѣне. ђндак, за ѡу вище нйсам знђ, увѡтјѡ сам се сѡс другим девђјкама. А, кѡд је трѣбало да се жѣним, ђпет ѡу сам ѹзѡ, такђ је тђ бйло сѹћѣно.

Тò је дѣдина прѣча, баба му још живѣ, питò сам је једарѣт за тò, каже тако је било, бећар бјò дѣда.

*

Били три лопòва, па су седѣли пòред јенòга Цѣгана. Лопòви су сваки дан јѣли сàмо шòнке и јаја прѣжена, а Цѣган јò сàмо копрѣве бàрене. Један дан замољò и Цѣган да дòђе и òн ш њѣма у занàт. Једàмпòт су ѣшли прèко Дунава сас чамцом свѣ три лопòва и Цѣган. Чѣм су пòшли, Цѣган плащѣив, па òма пòчо да вѣче: Изѣм ви, ће да с удавим. Òни òд-ма удри на њѣга. Кад су прòшли пòлак Дунава, прѣшли с онѣ странѣ, тàмо пòчели нѣки да пòцаду, кòј су били да бòду, с југослòвенске странѣ. Цѣган òпет каже: Изѣм ви, ће м ùбу. Òни јòпет бију.

Повòкли чàмац овàмо у страну, и отѣшли код јенòга човѣка да крадò. Цѣгану дàли пушкòу у шака, да стòй пред врата и чѣм гàзда дòђе, òма да га пòца. Лопòви отѣшли на тàван, кàко се пре дрѣжало мѣсо, не у комѣн, нѣго у сандòце, нѣ знам штà, и тàмо била мàчка на тàван. И òни отѣшли на тàван. И кàд прејурѣли мàчку, мàчка скочѣла прàво Цѣгану зà врат. И Цѣган опàли пушкòм, и òни утѣкли, мѣслили да је гàзда. Òни, нарàвно, су знàли да је мàчка скочѣла, òни је прејурѣли. Кàд су отѣшли пòред Дунава, òни с кундàком да ùбу Цѣгана. Цѣган каже: Ми скочò гàзда зà врат.

Сутрадан ùвече отѣшли код дрòгога гàзде да крадò. Кàд су отѣшли тàмо, кажу да су дòшли да кòпу нѣко сѣно, а код тòга гàзде је бјò сàмо дѣда и баба. Покàзàли кòј плàс сѣна òће да кòпу и òни òма толико нòваца дàли јел, кàжу, да сòтра ће да крѣну сѣно. И отѣшли у грдѣну да спàвају. Тàмо разговàрàли òни измѣђу њѣ, кàко да првàру дѣду и бàбу. Цѣган каже, òн нѣ смѣ ништа да рàди, сàмо штà òни дàду наређѣње. Најстарѣји лопòв каже, глѣ, мѣ д идѣмо д ùзмемо овà јаја штà ѣмамо код нàс, и да мѣтемо дѣди и бàби, били дѣ да спàвају. А, дѣда и баба су били лопòви прѣ, док су били млàђи, па кàд остàрили морàли да се мàнеду занàта. Дѣда, кàд је чò тѣ рѣчи штà òни говòру, јер су код њѣга у сòбу говорѣли, òн каже бàби, били богàти, бàбо, мѣ спàвамо у кочѣје овò нòн. Лѣгли у кочѣја. Око пòндѣи један је дошò од лопòва и разбјò три-четѣри јајѣта ѣспод бàбе, три-четѣри ѣспод дѣде. Кàд је прòшло пòндѣи, бàба се прѣбòди и вѣче дѣду. Каже, дѣдо, ја сам свѣ мòкра. А, дѣда каже, кòти бàбо, ја сам јòш вѣше, каже. Дѣда каже бàби, глѣ, бàбо, тѣ кòти одѣ, ја идѣм на рѣку да се пѣрем. А ја ка дòћем ће да кажем: ѣди тѣ бàбо, ја сам се òпро. А, лопòв је бјò у тò врѣме под кòла. Колѣко је дѣда изàщо нàпоље, а лопòв, етѣ га, ѣде и каже: ѣди тѣ бàбо, ја сам се òпро. А, док тò бјò лопòв, није бјò дѣда. Тамàн је дѣда стѣго на рѣку, и пòчо да се пѣре, а бàба за њѣм. Колѣко је стѣгла бàба, òн òма вò за рòке и у рѣку. И бàба је бѣла òпрна, без да трѣба да се пѣре. Кàд су дòшли нàтраг, òн ју каже вòјзи: Глѣ, бàбо, тѣ седѣш кòћи, ја сад идѣм да трàжим лопòве.

Седѣла бàба кòћи, а лопòви свѣ га прàтили. Каже, пàзи кутѣја с нòвцима је тàмо и тàмо, у щѣфонѣр, на тò и тò мѣсто, да не бòду лопòви

да дођу, да те првѣру, јѣно, друго. А, лѣпови су му ўзели кочије њигѣве и кѣње. Кад је стѣрац отишѣ, ишѣ дан и нѣћ, а код бѣбе нѣки дође и лѣпа на врата. Каже: Бѣбо отвѣри врата. Бѣба отвѣрила врата, каже, д упалим лѣмпу? Не, не трѣба д упалиш лѣмпу, каже, да не би дошли лѣпови да не првѣру. Колико ј ушо унутра, ѣн ју каже: Бѣбо, дал ти тѣ нѣвци тѣ свѣ? Де да видим дал ти свѣ на мѣру тѣна. Бѣба извадила кутѣју с нѣвцима и покаже стѣрцу, кѣ њѣнем стѣрцу. А, тѣ је бѣд лѣпов, нѣје бѣд њѣзин стѣрац. Ђн бројѣ нѣвце тѣмо, ѣна каже д упали лѣмпу. Ђн каже не, не да дођу лѣпови, не да не првѣру, већ ју каже: Ид ѣзвади мѣло вина да пијем. Док ѣна отишѣла д извади вина, лѣпов ўзме сандѣче сѣс нѣвцима и утѣкне. Тамѣн ѣна ѣде из подрѣма и нѣси вина, а стѣрац њѣјзин, бащ дѣда кѣј је бијо њѣјзин, ѣде од лѣповѣ, и чѣка на врата, каже: Бѣбо отвѣри врата. А, ѣна: Не, ѣѣво ве ўзо, сте дошли да ме првѣрите, дѣдо бѣжи напѣље, каже, еѣе су лѣпови, дошли да ни препѣћкаду и овѣ мѣло штѣ ни остѣло. Кад је стѣрац чѣ, ѣн рѣзбје врата и ўђе унутра. И ѣпет каже: Бѣбо јѣпет те првѣрили лѣпови. Излѣпѣ бѣбу и поново каже: Глѣ, сѣди тѣна на мѣру, идѣм јѣпет да трајим лѣповѣ.

Пѣшо, ѣшо дѣго врѣмена, дѣго врѣмена, а, је бѣд тѣј занѣт, је бѣд и ѣн лѣпов, док је бѣд мѣлађи. Ишѣ и ударѣју у шѣму на јѣну кѣћу. Тѣмо у шѣму је било свѣ од стѣкла, и свѣде оконѣоколо кѣњи и кочија, свѣде једѣ сѣна кѣњи и дѣтелине. Лѣповѣ види ѣн у тѣ кѣћу. Како не ѣн њѣј да првѣри? Да ўзме бѣрам њѣгѣве кѣње и кѣла. Ђн ѣндак лагѣно дође код врати. Ђни вечѣрали, а Цѣган је седѣ кѣ кѣм, у чѣло ѣстѣла. И лѣпови, свѣ остѣли, седѣли оконѣоколо. И ѣн скѣне пантѣлоне и се натрѣни на врата. Цѣган је прѣви спѣзјо. И кад је спѣзјо, ѣн ѣма ўза зѣд, ўза зѣд, и не да рѣзби зѣд. Цѣган плашѣљѣв и ѣма на овѣ каже: Глѣ, ене га вѣмпир. Оѣи кад су видѣли, глѣдају свѣ, виду свѣ да штѣгѣде ѣма, и га бѣцѣју Цѣгана, кажу: Нѣмѣј си лѣд, нѣма ништа. Нѣмѣј сте лѣди, каже Цѣган глѣ штѣ је онѣ. Стѣрац кад је видѣо тѣ, свѣ такѣ остѣ. Ђни све су разбѣили, и врата, и пѣнцере, и утѣкли дѣј кѣј знѣ, кад су видели, кад је Цѣган рѣко: Глѣ колике обрѣзе ѣма.

И стѣрац је ўзо њѣгѣва кѣла и кѣње. И штѣгѣд је било тѣ, бѣлаго, унутра, нѣтовѣрјо на кѣла и отишѣ кѣћни. И дѣго, докѣлѣгѣд нѣје ўмро, жѣвѣ сѣс њѣгѣвом бѣбом.

•

Јѣ се зѣвѣм *Мијѣшовић Ўва*, ѣмам тринѣјс гѣдима, жѣвѣм у Рѣдимѣу.

Јѣзаѣац и лѣсица, ѣни су отишѣли у шѣму да трајѣу рѣну. Су најшѣли на јѣну зѣмку и с увѣтила лѣсица. И кад с увѣтила лѣсица, каже на јѣзаѣца: Дѣј ми тѣвѣју вѣштѣину. А јѣзаѣац ју каже: Кад дође лѣѣац, тѣ се прѣи мрѣтва, ѣн не да пѣщѣти пушѣку на зѣмѣу, и кад отвѣри зѣмку, бѣжи. И такѣ, дође лѣѣац, отвѣри зѣмку, пѣщѣти лѣсицу, и лѣсица бѣжи.

Ђндак ѣшѣли, јѣпет с увѣтила лѣсица. С увѣтила, каже: Дѣј ми сѣде другѣу тѣвѣју вѣштѣину. Ђнак, ѣн каже: Ка дође лѣѣац, тѣ се умиљѣј око њѣга, ѣн да мѣси да је нѣка питѣма лѣсица. Дође лѣѣац, ѣна с умиљѣјѣ око њѣга, ѣн је пѣщѣти, и утѣкла.

Трећи пут с увати јазавца. Кад с уватјо, онак дн йска од лисице једну вештину. Она каже: ја не дам мџу вештину, ја ћу да чувам. Онак ју реко јазавца: Оди код мене да с опрџстимо. Кад је лисица дошла код јазавца, јазавца увати лисицу за гуцу и каже: Зајно ће дочекамо ловца одџ до ујутру. Кад је дошџ ловац, виче на јазавца: Држи јазо, ловачку ти реч дајем, тебе ће те оставим, а лисицу ће узмем, јер твоја кџжа вредџ два дуката, а лисицина дванајс. И такџ је јазавца бџ спашџен, а лисица била убијџна.

*

Била јџна козица, па имала три јарета. Она јџнога дана йде да и до-несе рџнџ. Она је рџкла јарџиима да не пуштаду никога унутра. Тџ је чџ кџрјак. Кад ј отишла, дн дође пред врата и пџчне да виче како она њџма рџкла. Они су рџкли: Наџца маџи не виче такџ дебџло. Онак је кџрјак отишџ кџћи и се мџчјо док није истџњџ јако глас. Кад ј истџњџ глас, ондак је дошџ и пџчо да виче. Кад вико, онај најстарџји отворџ врата, и је појџ најстарџјега и средњџга. Онај најмлађи се сакрџџ.

Кад дошла кџза, она пџчала да виче. Кад је викала, дн ју отворџ врата, и она каже: А, дџ су твоја брађа? Каже: Пушџтили унутра кџрјака и је појџ.

Кџза опраила јџну столицу од вџска, и звала кџрјака да дође на вџџџру. И под ту столицу опраила вџтру. Он кад је сџ на столицу, вџсак се умекшџ, и пџ је у рџпу. И кад пџ у рџпу, она га распорџла, и извадила јарџиџе. Они су били мџртва вџџ.

Mile Tomici

GRAIUL DIN RADIMNA

Rezumat

Graiul sîrbesc din localitatea Radimna, județul Caraș-Severin, face parte din grupa graiurilor kosovo-resaviene de tip arhaic. Este un grai reprezentativ pentru toate graiurile sîrbești de pe malul stîng al Dunării, cu excepția celui din Svinița.

Lucrarea de față reprezintă un studiu monografic al acestui grai și este constituită din următoarele secțiuni: *Parte introductivă, Fonetică și fonologie, Morfologie, Sintaxă, Dicționar și Texte dialectale.*

În *Partea introductivă* sînt prezentate graiurile sîrbești din Clisura Dunării după care sînt aduse o serie de date privind istoricul localității Radimna și a locuitorilor ei, apoi cele referitoare la cercetările dialectale întreprinse de autor în această localitate, lista informatorilor și sistemul de notație fonetică. Lista abrevierilor încheie partea introductivă.

În capitolul de *Fonetică și fonologie* sînt analizate vocalele și consoanele graiului precum și sistemul de accentuare.

Graiul din Radimna păstrează doar accentele descendente, scurt și lung. Sporadic, înainte de accentul scurt descendent apar și vocalele lungi. Sistemul vocalic este format din următoarele foneme: /a/, /e/, /i/, /o/, /u/, r silabic și varianta ə.

La *Consonantism* se insistă în mod deosebit asupra consoanelor ʒ, h, f v, j, d, č, c, č, dž, l, lj, n, nj care prezintă o serie de trăsături specifice. În continuare este analizată asimilarea regresivă și progresivă, asimilarea după locul de articulare, neutralizarea corelației de sonoritate, acomodarea reciprocă a consoanelor dure și moi, disimilarea, iotacizarea și palatalizarea consoanelor. O atenție deosebită este acordată și analogiei, reducerii consoanelor, apariției consoanelor secundare k, m, n, r, și s. Urmează prezentarea grupurilor din două, trei și patru consoane precum și a transformărilor fonetice în cadrul acestora.

În secțiunea *Morfologie* sînt analizate toate părțile de vorbire înregistrate în grai: *substantivul, adjectivul, pronumele, numeralul, verbul, adverbul, prepoziția, conjucția, particula și interjecția.*

Se semnalează o akumită tendință de simplificare a sistemului cazual întrucît elementele analitice preiau o parte a relațiilor exprimate prin desinențe. La locativ plural se păstrează desinența arhaică —*a(h)*. În majoritatea situațiilor funcțiile locativului sînt preluate de acuzativ.

Și în cazul analizei adjectivelor, prunumelor și a numeralelor se insistă asupra trăsăturilor specifice graiului în discuție.

O atenție deosebită este acordată analizei sistemului verbal. După prezentarea verbelor auxiliare *jeam, biti și hteti* urmează analiza timpurilor și a modurilor verbale. Verbele sînt grupate în opt conjugări. Există în grai o anumită tendință de trecere a verbelor de la o conjugare la alta precum și de identificare a temei prezentului cu tema infinitivului. De altfel, infinitivul este înlocuit în toate cazurile de construcția *da + prezent* iar aoristul, imperfectul și gerunziul trecut au dispărut aproape în întregime — unele forme ale acestora se mai pot întîlni doar la cei în vîrstă.

Majoritatea adverbelor, prepozițiilor și conjucțiilor sînt incluse în scurte contexte încercîndu-se o analiză a valorii lor sintactice.

La capitolul de *Sintaxă* sînt scose în evidență o serie de aspecte specifice graiului privind sintaxa părților de vorbire, a celor referitoare la topică, la exprimarea subiectului și a predicatului. Propozițiile sînt analizate din punct de vedere structural și semantic.

Ultima secțiune cuprinde *Texte dialectale* înregistrate în Radimna în anul 1969.

